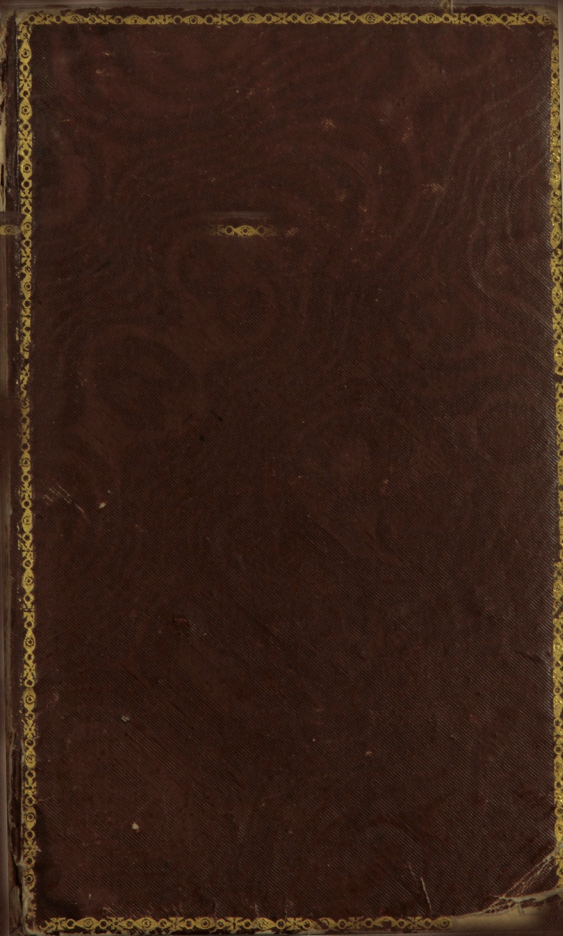
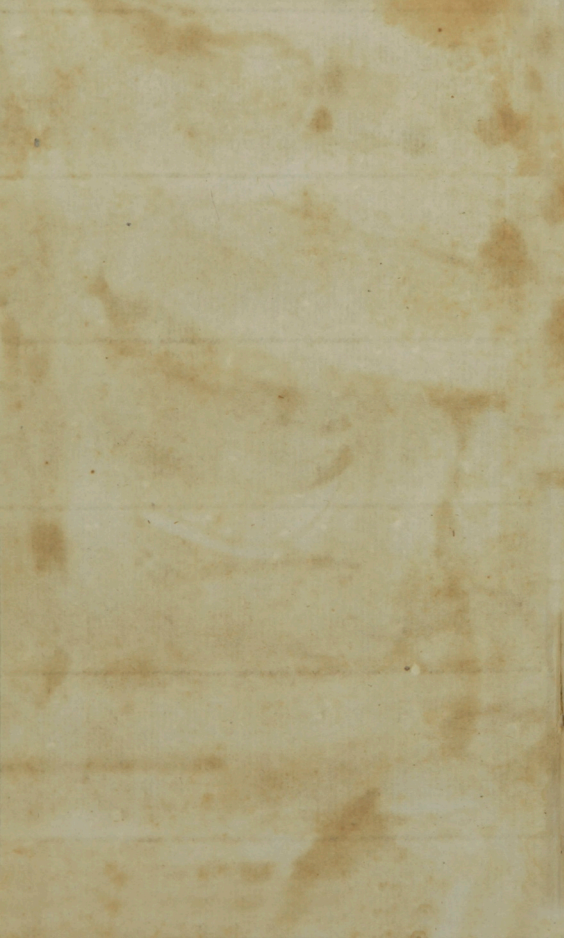
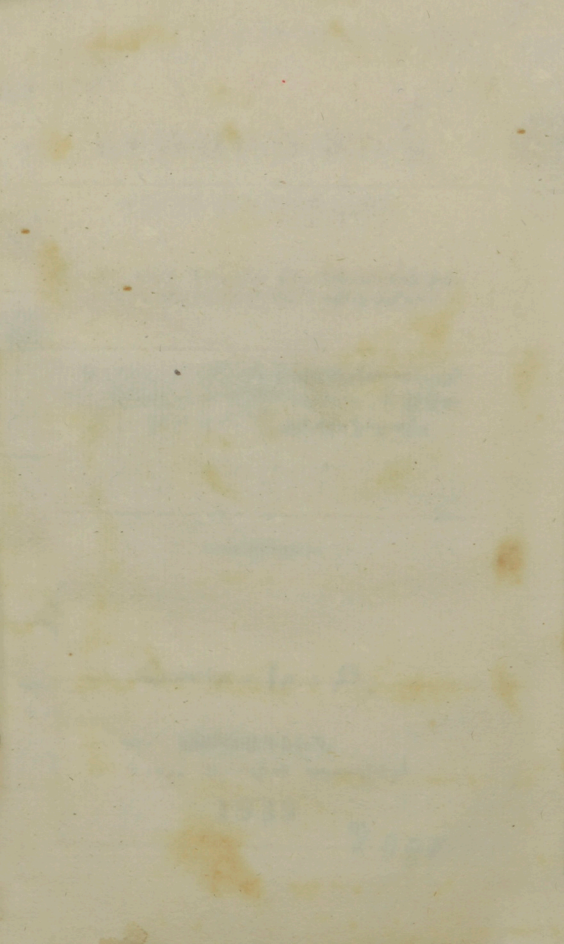

11.11.11

21

1560-CH 25

4-96

Printed in Turkey

ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԱՐՈՒԵՍՏԻ

Բէսաէն պարոն Միքայէլի Տէր Պետրոսեան կոստանդնուպօլսեցւոյ ՚ի լեզու աշխարհաբառ:

՚ի Պատրիարքութեան կոստանդնուպօլսոյ՝
աւն Զաւիթլուսի Լմենապատիւ և վէհա-
փառ Սրբազան Լ. Բբեպիսկոպոսի:

Հատոր . Ե . Գ.

ԿԿ. ՅՕՐԹԱԳԻՒՂ

Խոշոս Արապեան ապուլիսի

1839

2004

6211
75-9155

1830

1830

1830

1830

1830

1830

1830

1830

* Աժէշէն զննէ զամ մարմին . եթէ
ջերմ իցէ բնութին , և եթէ սիրտն
ի տեղւոջն հանդարտ կայցէ , և կամ
թէ շարժք երակացն յարմար իցեն ,
և ըստ նմին զդարման բժշկութեանն
առնիցէ՝ շնորհելով նմա զառողջութի :

|| Էշէշէ • 305 :

ՀԱՏՈՐ • Ե:

ԻՒ ՎԵՐԱՅ ՊԵՍ ՊԵՍ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ:

Տաքութիւն ունեցող խապառճըխներուն
և պալարներուն վերայ, որ իա՞ կըսվի
էզանթէմա:

Ասոնց Բնութիւնը:

* . 293 . Հիւամաներու վերայ խօսած ատենն իա՞
շատ անգամ պալարներ և խապառճըխներ յիշե-
ցինք, և յիշաւի հիւամաներուն հետ շատ կըլլան
ասոնք, լսեքին այն հիւամաներուն պատճառը ասոնք
չեն, և հարկաւորապէս պէտք չէ ասոնց ամէն հիւմ-
մայի հետ գըտնըվիլը, և հիւանդութիւնը աղէկ մը
խմացվելէն ետքը մէյտան կելլան ասոնք:

Հիշ մէկ էզանթէմա մը չիկայ որ՝ պազի ատեն
պիւթիւն պիւթիւնէ հիւամայի նշան մը չունենայ
հետը, պազի ասանկ հիւամաներու մէջ կը գըտնը-
վին, որ կըսվին՝ ֆէպպուէ էզանթէմաթիքա, և այս
հիւամաները պազի ատեն մարմնոյ վերայ մէկ խա-
պառճըխ մը դուրս չեն տար. բայց խապառճըխ
ուռնենայ չուռնենայ՝ երկուքին ալ վերջը մէկ կըլլայ:

Անոր համար չիկայ անանկ հիւանդութիւն մը որ
մինակ էզանթէմայով գըտնըվի, և թէ որ ասոնք
պազի մէկ հիւամայի հետ՝ և պազի ատեն ալ մէկ
ուրիշի մը հետ գըտնըվին նէ՝ առաջկուց գըրած
բաժանմունքներնուս տակը կերթան, որով կըլլան
կամ ամէն օրվան սինիրլի հիւամա, որև կըսվի՝ գա-
ռա հիւամա, կամ սաֆուալի հիւամա, կամ իւֆիւ-
նէթլի հիւամա:

* . 294 . Երանելի է նէ՝ էղանթէմա ըսածնիս մեկ ձինն մը խաղաղութիւն էն՝ որ մարդոցս մարմինին վերայ դուրս կուտան, կամ ուրիշ հիւանդութեան մը նշաններ են . և պաղի տափակ և օխւղ կըլլան վերնամաշկին տակը . (իսկ էբխտէրմիտէ .) պաղի ալ բարձրացած կըլլան մարմնոցն վերայ :

Թէ որ ետսը և օխւղ վերնամաշկին տակը ըլլան նէ՝ մէկ օղերէ մը և մէկ կարմրութիւն մը կը ցըցընեն դուրսէն . Թէ որ դուրս ելած բարձրացած ըլլան նէ՝ կըլլան խաղաղութիւն , ետայի ուռեցք , հաստա , կանոտիկ , իւմու , կամ սիւլիլճիկ , որ ձեռք դըպցուցած ատենը՝ ձեռքիդ ամուր կամ սերթ կուգան , և աղթ անով կիմացվին :

Աստուծոյ պաղի պէլի տոեն կուենեան դուրս ելլալու . պաղի ալ պէլի չըլլար . պաղի հետեւինն աւքութիւն կուենեան . պաղի ալ չեն ունենար . և պաղի ալ տաքութի չեկած կուգան . և պաղի կեանքը ըմբռնեալու մօտ ատեն կեւենան :

Եւ ինչպէս խոյիւք ըլլալին լիմացիւր , որ մարմինին վերան ատլա մէկ փոփոխութիւն մը չեն ընեն . պաղի ատեն վերնամաշկին վրայէն կը Թէփոտին կը Թանին , պաղի ալ կատարեալ խաղաղութիւն կըլլան , Թաքալս կը կապեն , և կը բանին , և անանկ կանցնին :

Վերնամաշկին վերայոյս չընեալիւն :

* . 295 . Երանելի շատ Թիւռլիւ կըլլան մարդոցս մարմինին վերան երեցած խաղաղութիւններ , պաղիները Թահմին կընեն քի՝ մարդոցս մարմինը մէկ խաղա Թապալս հիւսված բան մը նէ , որ աղթ արտաշնչութիւն , և դըրսի հազան ծրծրու և շօշափելու կարողութիւն ունի . քայց աստեք աղէկ մը չեն լիմացած Թէ՝ մարդոցս անողջութեն ալ որքան ետալով կընէ այս մարմինը կամ վերնամաշկը . և քընեած ալ չունին Թէ՝ մարդոցս հիւանդութե ատենը :

այս վերնամաշկը քանի թիւութիւ կը փոխվի :

Կենդանիին այս հիսսէն չէ թէ սալթ մարմինն դրոսի կողմը պիւթիւն կը պատէ . այլև պաղի տեղաց դրոսէն ներս ճամբաներ ըլլալով՝ այս վերնամաշկը մեր մարմինին ներսի ղիլէն ալ շատ տեղ կը պատէ . և մեր մարմինին ալ մէկ պահպանութիւնը նէ . ինչպէս որ ծառերուն կեղնը՝ ծառերուն մարմինին ֆայտալը է :

Ասոր համար՝ թէ որ մէկ մարդու մը սաղութեւնը մէկ փոփոխութիւնը եղած է նէ՝ է՛ն առաջ վերնամաշկը կ'իմացընէ . տահա՛ աւելի պէլի կընէ մեր հոգւոյն կիրքերը . շատ անգամ ալ ինքնիրեն զատ հիւանդութիւն կ'ունենայ՝ ներսէն մէկ սէպէպ մը չունենալով :

Մարդոյս սիրտը տահա հիւանդութեւն պատճառեղող հիւթերը չի դըպած՝ հիւմաններուն մեջմաշկը կը կըծկըտի , կը դէղնի , կը կապուանայ , և կենսական սկզբունքը սրտին զարին վըրայ թէյսիր ընելով՝ վերնամաշկը ցուրտի ալ կը դիմանայ . պաղի չոր կըլլայ՝ սուր և երող մէկ տաքութիւնը ունենալով , որ ամէն ատեն արիւնին ուժէն չի գար այս տաքութիւնը . պաղի ալ՝ սուր տաքութիւն ունեցած իքէն՝ շատ քըրտնէք մը նալ կ'ուգայ :

Վարպետ բժիշկը սալթ ձեռքը հիւանդին մարմինն դըպցընելով կ'իմանայ հիւանդին ներսի տաքութեանը ուժը , չէ թէ սալթ մարմինն տաքութենէն , հայտ՝ ոմանց վըրայ մէկ հալալէլի կէրկիութիւն մը . ոմանց վըրայ պլնիութիւ և չորութիւ մկանունքներուն քովերը . ոմանց վըրայ մէկ իլլէթի թուութիւն մը և կակղութիւն մը կ'իմանայ , որ սէպէքի՝ միտը ոսկորին վըրայէն կախվածի պէս կըլլայ՝ կենսական ուժը հատած կամ զայնֆցած ըլլալուն համար , կամ ուրիշ փոփոխութիւններ՝ որ խօսքով զրուցելը խօլայ է , բայց սորվեցընելը դժվար է . որ հիւանդութեւն տաքին է վե՛նալը՝ կամ պակալը՝ կամ տեղէ տեղ փոխվելը իմացընելով :

բժիշկը անոնցմէ կը ճանաչէ , և կը դուշակէ թէ՛ ինչպէս է և ինչպէս պիտի ըլլայ հիւանդութիւնը :

Երբեմն՝ մօրդըս հիւանդանալէն շատ ատեն առաջ՝ մաշկը ունկը ու ձեւը կը փոխէ . ետիւրները և ետրաները կը չորնան երեսանց , և իրենց կակուղութիւն ձըգելով՝ կը զայիֆնան և կը ճաթըռտին :

Ատոնց պաշտահլըճը :

* . 296 . **U** երի ըսածներէս կիմացվի որ՝ էզան-
թէմաները և ուրիշ ծաղիկի պէս դուրս տրված
խոցերը այս բանովն մէկ մէկու կը նմանին որ՝ եր-
կու թիւռիւն ալ պաշլըճտ առաջին ճամբաներուն
իջտիս ըլլալէն կը պատճառին . պազի հիւթերուն
ավորվելէն . պազի այս հիւթերուն՝ ճամբանին փո-
խելով՝ մարմինին մէկ կողմը մընալէն ու թըթվե-
լէն . և պազի ալ ուրիշ փոխվելով , որով առաջ գըր-
տի մարմինը , և անկէց ետքը պիւթիւն մարդոյս
կազմութիւնը էնտամը կավորվի :

Մարդոյս աշխիւնը Գրտի վերնամաշկին հետ իշտիւտա-
թիւն ունէնալը :

* . 297 . **U** արդոյս փոքրափորին աղիքներուն՝
գրտի մարմինին կամ վերնամաշկին հետ իշտիւտաթ
ունենալը անկէց կիմացվի նախ և առաջ՝ որ մէկ
ըզմէկու հետ իշտիս են , դատված չեն , և կըռնակին
սինիքներն ալ մէկ ըզմէկու հետը կըծիկ ըլլալով՝ միա
նալով կըռնակին ոսկորներուն վըրայ վերէն վար ,
և կողերուն տակէն անցնելով չէ թէ սալթ մաշկին
մօտ եղած մկանուկներուն հետ մէկ կըլլան , հապա՝
նա և աղիքներուն հետն ալ :

Անոր համար պազի ատեն աղիքները մէկ քէս-
կին ցաւ մը ունենան նէ , մարմնոյն ծայրերը կը
թըմրին . ո՛չ բան մը կիմանան , և ո՛չ կը շարժին . և
փորին մէջի սօղուճաններու գըրգռելով՝ քըթին
մէջը կը կեռայ . և ամէն օյնախները կը ցաւին՝ ու-
ռամթիքօ էզածի պէս :

Անթիոնիոյ և աֆիօնիոյ շինած դեղերուն էշ-
կեարէ թէյսիրը մարմիններնուս վերայ, և անոնց
քրտինք բերող զօրութիւնը սալթ ասկէց է որ՝
փոքրափորին սինիրները և մաշկին սինիրները մէկ
ըզմէկ կը շօշափեն. և միտէին մէջը մըտած գըրգը-
ռող և սըխմող դեղերուն՝ մարդոյս մարմինին հե-
ռու տեղմանքը թէյսիր ընելը կերևի որ՝ չըլլար
երկրորդ ճամբով, ինչպէս որ կըսեն բժիշկները,
հաղա՛ մարմինին ուրիշ հիասէներնուս հետ ինչախ
ըլլալով:

Սալթ դէհիրի միտեաներ, ըստօրտեաներ և փա-
վուրեաներ ուտելով՝ մարմնոյ վերայ շատ էզանթե-
մաներ դուրս կուտան. և ոմանք կանայք ծոցվոր ե-
ղածներնուսպէս՝ երեսներնուս վերայ խոցեր կ'ըլլան:

Յոռ շէնօշ հէ-Քէքէն յոռաջանալը:

* . 298 . Սարդոյս հիւթերուն ավրըվէլէն շատ
հիւանդութիւններ և շատ մարմնոյ անհանգստու-
թիւներ առաջ գալուն նշան են՝ Փըռէնկի ունե-
ցողներուն մարմինին վերայ եղած պըղինձի գունով
լէքէները, սարըլըխըներուն դեղին սաֆռան մար-
մինին վերայ եայըմիշ ըլլալը. որ պազի պիւթիւն
մարմնոյն վերայ կըլլայ, պազի մէկ զատված մախ-
սուս տեղ մը. և հիւամաներուն և ուրիշ քիչ կամ
շատ ատեն քըշող հիւանդութիւններուն պէօհրան
ըրած ատենը:

Եւ թէպէտ ասանկ խոցեր շատ ատեն մարդոյս
մըսին ավրըվէլէն առաջ կուգան՝ քան թէ հիւթե-
րէն, լաքին շատ ատեն ալ հիւթերուն զարարը ավ-
րըվէլէն, և մարմինին վերայ թէյսիր ընելէն անոնց
առաջ գալը կը տեսնանք՝ երբ որ խոհեմութեամբ
քըննեմք նէ:

Եռմուրճախը պազի տեղը կը փոխէ՝ իրեն սուր
ուժը կորսնցընելով. և քրիզիով ելած եէնմէճէ-
ները. որ պազի գառա հիւամաներուն րաստ կու-
գայ մըսոյն ավրըվելովը կամ նոր իւֆիւնէթով մը

առաջ եկած չեն իմացվիր. որ պաշլըճա հիւանդու-
թիւնը վերցուցած ըլլայ՝ ուրիշ տեղ փոխելով. և
փսոնցմով կը հաստատվի որ՝ ասոնց պատճառը պազի
հիւթերը կըլլան. բայց շատ բժիշկներ ալ տայիմա
այսպէս կըլլայ տէյի զանն ընելով սխալեցան:

Այսպէս իլէթ պատճառող հիւթերուն պատ-
մութիւն էշկեարէ կ'իմացվի որ՝ պազի հիւանդու-
թիւններուն կամ էզանթէմաներուն պատճառները
մաշկին վերայ փէյտահ կըլլան, որ պէտքը չըլլաւ
արիւնի ապականութիւն զանն ընել:

Բայց այս գործը՝ որ կընէ գրգռւած հիասե-
ները, վերնամաշկին ավորվելուն չի տրրվիր՝ որ
գործարանը չունեցող (ինօռկանիքա) բան մընէ,
և զգայութի մը չունի. հասկա՝ մօրինոյն ծակտիք-
ներուն, և մանր մաշկներուն (խափիլլա), և սի-
նիրներուն և ամաններուն և ամէնէն աւելի՝ (ու-
թիքօք մուքօք) ըսված հիասեներուն ավորված և
փոխված թէյսիրներուն կը տրրվի. և այս թէյսիրէն
կըլլայ մէջը արիւն եղած բարակ ամաններուն կէ-
րիմիշ ըլլալը բացառ գալը:

Այս ամաններուն պազին մէջն ալ կը գրտնըվի
աւելցեան ջուր մը, (լիգուօռէ լինֆաթիքօ.) և
անկէց թաշմիշ կըլլայ իրեն մօտ գրտված մարմի-
նին ու վերնամաշկին մէջ տեղը. և ասկէց կըլլան
էքիմօզի, մաքքիէ, և վիպիշէ ըսված խոցերը:

Կամ այս կողմերը զատված հիւթերը ծակտիք-
ներուն գրգռվելէն փոխվելով, կամ մարմնոյն
վերայի մանր մաշկներուն իւֆիւնէթէն կամ ու-
րիշ բանէ մը ավորվելով, կըլլայ մաշկը սէրթ, կամ
հարարեթներ կամ թուպէռքօլի, աշեսէթթի, ֆը-
լիթթէնէ ըսված խապառճրխները դուրս կ'ելան:

Այս երկու ճինս էզանթէմաներուն և ուրիշ խո-
ցերու օրինակ են՝ երբ որ սիվօխիւնէկները մարմ-
նոյն մէկ տեղը կը կըճեն, որ այն տեղը քիչ մը
բարիւն իր ամանէն դուրս ելլալով մէկ լէքէ մը
կըլլայ խարամուխի սէս, երբոր արևուն քէոկին

ստորութիւնը շատ քրտւնցընելով՝ կը սըլամէ մարմինը , մէկ թըթու և կըծու քրտմինք մը դուրս տալով, և մանր բիծեր փէյտահ կընէ , որ կըսվին « մկ » քրտւնխաշ . երբոր խոնտուղ պէօճէկիլն զըրդը մուրքը ետիւրին մէջ՝ վերնամաշկին տակը կանցնի և կուռեցընէ . երբոր մէկ կողմերնիս ըսըռկանը դըպչի նէ՝ մանր ուռեցքներ և մէկ կեռալ մը կը պատճառէ . երբոր մէկ փոքրիկ փուշ մը մըտնայ մարմինը՝ մէկ մեծկակ ուռեցք մը կը պատճառէ . և

Եւ զարմանալու բան մը չէ՝ երբ որ կը տեսնանք քի՝ մարմնայ վըրայ խոց մը ըլլայ նէ՝ անոր տակը եկած ծակտիքները կուռենան , և թարախով կը լեցվին , կամ մանր ուռեցքներ փէյտահ կըլլան , կամ թէ որ մըտանք ըլլայ նէ՝ որուն մէջը աւիշկեան ջուր կըլլայ , մէկ իւֆիւնէթ մը ցաւ մը կուռենայ և թարախ կը կապէ :

Եւ չենք մըտածեր որ՝ այս մըտանքներու բնութիւնն է՝ հիւթերուն գէշ հիւսսէները զատել . ապա չենք կարծեր որ՝ մարդոյս կաշմութե մէջ անանկ մէկ անդամ մը տըրված ըլլայ բնութիւն՝ որ ասանկ զարարլը գործ ունենայ , և հիւանդութի պատճառող հիւթերուն պէտք չէ մէկ զատ տեղ մը՝ որ ուրիշ գործ չունենայ , սալթ այն հիւանդութիւնը պատճառելու համար ստեղծած ըլլայ , հապա հիւթերուն կըծու և տիւրթիւճի բնութիւնը , մարմնոյն սր կողմն որ ըլլայ նէ՝ փէյտահ կըլլայ այն հիւանդութեան պատճառ . որուն բնական պատճառները չեն գիտցըվեր :

Հիւթերուն շինած ցաւերը :

* . 299 . || Երիշ զարմանալի բան մը կայ որ , մի և նոյն հիւթը երբ որ ըլլայ և սուր տեղ որ ըլլայ , միշտ մէկ կերպ գործ կը ցուցունէ , և կը զատե անանկ մէկ հիւթ մը՝ որ թըպիսը տիւրթիւճիւ հիւթին պէս է , բայց ուրիշ հիւթերուն ուժովը՝ որ մարդ մը սըլըշտըկի նէ՝ ապա նոյն հիւանդութեք

մէջ չիցնար մէկ անգամ մը իյնալէն ետքը • Թէպէտ նոյն պատճառները ըլլան պիլէ նէ :

Ասանկ մէկ մարդ մը Թէ որ ֆռէնկիէն կամ բորոտութիւնէն աղէկնալէն ետքը՝ Թէ որ իմքնիրեն չըզգուշանայ նէ՝ նորէն նոյն հիւանդութիւնները վրան կուգան • Բայց երբ որ մէկ մարդ մը անգամ մը ծաղիկ կամ խղամուխ հանած ըլլայ նէ՝ պիւթիւն կենացը մէջ մէկ մը տահա չի հաներ, և Թէպէտ՝ Թէ որ ծաղիկ հանած և ազատած կին մը երկար ատեն իր երեսը ծաղկոտ տղայի մը երեսին դըպցընէ նէ՝ նորէն աստին անդին ծաղիկներ դուրս կուտան • Բայց ուրիշ տեղերը՝ չի եայլըմիշ ըլլար • և շուտով կանցնի :

Ոմանք սուտ կարծիքի մէջ են Թէ՝ Ժանտախար, խղզւէ հաստալըխը, և Թօսսէ քօնպուլիվա կամ պօղմաճա ըսված հազը երկու անգամ չեն բռներ մէկ մարդը՝ ծաղիկի և խղամուխի պէս, բայց փորձը մեզի կը սորվեցընէ որ՝ պազի հիւանդութիւն պատճառող հիւթերը, կամ էզանթէմա հանողները, նոր եկած ըլլան մարդոյս վըրայ, կամ նոր աղէկցած ըլլան, կը պահեն և զարարսըզ կընեն մարմինը պիւթիւն կենացը մէջ, կամ ինչվան խառնըվածքը փոխվի նէ • որ ուրիշ հիւանդութիւն մը կամ ղէհիր մը՝ առջինին նըման, անոր վըրայ Թէյսիր չընէ • ասանկ են ծաղիկը և խղամուխը • ուրիշներ ալ կան որ՝ ասլա մէկ շահ մը չունին • նորէն կուգան՝ Թէ որ աղէկցող մարդը հիւանդութեանը պատճառէն չըզգուշանայ նէ :

Ասոնց պատճառը :

* • 300 •] Ազանթէմաներուն պազիններուն պատճառը՝ պըլըշտըկվիլն է, ոմանք ալ՝ որ երբեմն փէյ տահ կըլլան, դուրսէն պատճառ մը չունին, և ուրիշի ալ չեն պըլըշկիր, ծաղիկն ու խղամուխը՝ իրենց պըլըշտըկող Թապիյէթին համար չէ որ մէկ անգամէն աւելի չեն ըլլար մարդոյս վըրայ • ղերէ ուրիշ

էզանթէմաներ ալ կան որ՝ կը պըլըշտըկին , և մէկ մարդու վըրայ ալ քանի մի անգամ կըլլան :

Այն էզանթէմաները՝ որ մէկ զատ յատկութիւն մը չունին , և ուրիշի չեն անցնիր , աւելի հիւմմայի նշաններ են , քան թէ պաշլըճա հիւանդութիւններ , բայց մէկալ ճինս էզանթէմաները , ինչպէս են ծաղիկը և խզամոլսը իրենց զատ մասսուս մէկ հիւմմայ մը կունենան . որ այս հիւմմաները կըրնան ըսվիլ այս հիւանդութիւններուն նշան :

Այս երկու կերպ էզանթէմաներն ալ պազի ասլա մէկ հիւմմայի մը նշան չեն ունենար . պազի ալ ուրիշ ճինս հիւմմաներու հետ կըլլան . անանկ որ՝ թէպէտ էզանթէմաները մէկ թիւրլիւէն մէկալ թիւրլիւէն խօլայ կանցնին , բայց երկուք կըրնանք բաժնել . հիւմմայը , հիւմմասը կամ անկրակ :

Կան որ հիւանդութե ատենը կերելին մարմնոյն վըրայ , և ուրիշ նշաններու պէս չեն քիչցըներ հիւանդութիւնը , հասար աւելի կուժովցընեն . բայց հիւմմաներուն մէջ քոթթիքա էզանթէմաներն ալ պակաս չեն . և թէպէտ խարամուխներուն կամ հասպաներուն համար չենք կըրնար ասիկայ զուցել , բայց աղէկ գիտենք որ՝ միլեւուէ ըսված հիւանդութիւնը՝ թէպէտ քիչ ատեն , կերելի թէ այս ճինս են . էզանթէմաներէն պատճառած կամ անոնց հետ եղած հիւմմայէն , և ամէն մէկ մարդուն բնութիւններէն և պատճառներէն կիմացվին ասոնց աղէկ կամ գէշ նըշանները :

Ամէն ատեն էզանթէմաները սուր հիւանդութե նըշան չեն ունենար , պազի երկար ատեն կը քըշեն . ինչպէս են երլանճըլս և բօբօռէա ըսված հիւանդութիւնները , որ երբեմն ամիսներէն ետքը նորէն կերելին . մարմնոյ հիւանդութիւնները շատ կըլլան , և որպէս թէ իրենց մասսուս եղած տեղ ունին այն տեղերը՝ որ ցած են՝ և թաց և տաք , անոր համար ասանկ տեղվանքը հիւմմաներուն հետ կերելին էզանթէմաներ :

Հաստ անգամ բժիշկներ ասանկ տեղմանքներուն դիւքը չի նայելով՝ աւելի էզանթէմաները աղէկացնել կը հոգան՝ քան թէ հիւմանները քայց հիւմաններուն քըրտինք բերող դեղ տալը վերնալէն պէրի՝ որ հիւմայ տալժ փոքրին մէջ գըրտնըված հիււանդութիւն նիւթերը շիտկել կը նային, սէպէֆիտմէն տեղ քիչցաւ հիււանդութիւն նըշան եղած էզանթէմաները՝ վարպետ բժիշկ գըրտնըված տեղերը:

Բայց շատ ատեն ալ կըլլայ որ՝ թէպէտ բժիշկը աղէկ վարպետութիւնով բըռնած ըլլայ, և հիււանդն ալ շատ թեմիղ կեցած ըլլայ, և կեցած անգին համան ալ աղէկ ըլլայ, և ներսի ամօրված սափռաներն ալ դուրս ելած ըլլան, լաքլիս էզանթէմաներ կըլլան:

Պաղի էզանթէմաներ առաջ ուր տեղ որ ելան նէ՝ ետքէն նորէն հոն կըլլան, տեղերնին չեն փոխեր և ուրիշ տեղ երթար, և առաջինէն աւելի մեծ կամ լայն չեն ըլլար, սալժ ուր տեղ որ ելան նէ՝ այն տեղը կը մեծնան, կը հասունանան, կը թափին, կամ տալ չի փոխված պէլլիսիղ կըլլան, ինչպէս են խառամուխները, կորեկըտիկը, խառամուխը և ծաղիկը, սմանք ալ մէկ տեղ չեն մընար, այլ առաջկուց քիչմը տեղ կը բըռնեն, ետքը կամայ կամայ կը մեծնան, կը լայնանան, ինչպէս են գըղըլ հաստալըսը նաեւ օձիկ ըրված հիււանդութիւնները, կամ ափանսըղ իրենց տեղը կը ձըգեն, պէլլիսիղ կըլլան, և ուրիշ տեղմը կերթան, իրենց ուժը չի փոխելով:

Այս էզանթէմաներուն որ ձինան որ ըլլայ՝ սկըտած ատենին պէս դժոյժ չեն առաջ երթար տայիմա, պաղի իրենց մախսուս եղած տեքէճէին կէօրէ չեն հասունար, պաղի պիւթիււն պիւթիււնէ պէլլիսիղ կըլլան մարմնոյն վըրայէն՝ իրենց ելած տեղին վըրան մէկ նըշան կամ պէրէ մը նալ չի ձըգելով:

Ըսածներէս քիչմը պէլլի կըլլան էզանթէմաններուն պատճառները, և դմանց սկիղբը փոքրափոքէն կուգայ, շատ հեղ դեղով եկած քըրտինքներէն

մարմինը մաշելով, և տեղեկին չոր տաքութիւնէն փոխվելով պաղի կը պատճառին էզանթէմաներ որ՝ աղեքներուն վընաս մը չեն տար, և կընիկ մարդոց, և տղայոց, և գեղին մարդոց փափուկ բնութիւն ալ շատ ատեն ասոնց էրէզան ելլալուն պատճառ կըլլայ, բայց շատ ատեն ալ՝ արտաշնչութե և քրտինքին կըտորվելը պատճառ կըլլան էզանթէմաներու:

Անոնք որ շատ ցուրտ պտեն շատ տաք ցուցած տեղ կը մըտնան, կամ սորված չըլլալով արևուն տաքին կը կենան երկան ատեն. իսթիզալը քրտինքէ փախչելով՝ վըրանին մանր մանր ուռեցքներ դուրս կուտան. որ շատ կը կեռան, և կըսվի սուտամինա. այսինքն՝ քրտընխաշ, որոնք թէ որ ներս քաշվին նէ՝ գէշ բաներ կըրնան պատճառել:

Շատ տաք ատենը պաղ ջուրը մըտնողներուն վըրան ալ ասանկ էզանթէմաներ կըլլան. փափուկ մարմին ունեցողները՝ թէ որ իրենց մարմնայն վըրայ մէկ պարզ էմբիասթոս, կամ լինխմէնթօ մը փակցընեն նէ, շատ ատեն չանցնիր՝ քանի մը խոց դուրս կուտան. որ կըսվին բուսդուլա, և ֆլեթթէնէ. շատ անգամ ալ մէկ օձիկի նման իւֆլանէթ մը կըլլայ:

Կարծեմ թէ ասոր համար շատ ցուրտ հալայի տակ կեցող անդամներուն վըրայ էզանթէմա շատ կելլան. ինչպէս են երեսն ու ձեռքերը, լեցունութիւնն ալ, թէ ալէսէվիյէ ըլլայ՝ թէ մախսուս, թիւուլիւ թիւուլիւ էզանթէմաներ կը պատճառէ. ինչպէս կը տեսնանք մըսոտ գէր երիտասարդներուն ճակատին վըրան բուսթուլաներ. իլլէ բուհի տայիր բաներ խըմէլէն ետքը, մայասըլի կըտորվելը, և շատ խըմողներուն քիթին վըրայ եղած լեքէները. կըրակոտ հիւմմաններուն մէջն ալ կերևին պաղի անգամ խարամուխներ, պաղի կորեկըտիկ ըսված էզանթէմաներ, որ արիւն առնելով կանցնին. որ շատ ատեն վըրանին հաստ կեղև մը կը տեսնանք որ՝ չեն կակուղնար:

Շիւփհէ կընենք որ հիւմնաներուն ատենը՝ սինիրները մէկ գէշ թէյսիր մը կընեն, երբ որ քանի մի էզանթէմաներ դուրս կուտան, որոնց պատճառը ոչ սափուայէն է և ոչ բժիշկին սխալելէն. կամ երբ որ հիւմնայ պատճառող էզանթէման մարմնոյն վերայ ելած կըլայ, և հոն կը մընայ. կամ երբոր ցաւոյն պըլըշտըկող զօրութիւն կը կառավարէ հիւմնային ուժը, և սէպէքի իր ամօնն ուժը՝ մարմինին չորս դին, որով հիւանդութիւնը ըսկըսած ատենն ալ՝ քաթէթթիքօ չեղող հիւանդներուն վրայէն կը զատ վին, մարմնոյն ծակալիքներէն դուրս կըլան, շատ ատեն ալ դեղի ուժով քըրտընցընելով դուրս կըլան հէմ հիւմնային, հէմ էզանթէմաներուն նիւթերը:

Մինչև հիմա մէկ խելք հասներու պատճառ մը չի գըտնըվեցաւ հաւատալու, որ գառա հիւմնաներուն էզանթէմաներուն պըլըշտըկվելը՝ իրենց չիւրիւկըլալէն ըլլայ. և ասոր նշան ալ չեն կըրնար ըլլար աղէկ ծաղկին կամ խզամուխին շուտով պըլըշկիլ և իւֆիւնէթ ընելը:

Շատ ատեն կերևան էզանթէմաներ՝ որ զէն ընող չիւրիւկութե և սափուայի նշաններ ունին՝ որ աղիքներուն մէջը կը գըտնըվին. լաքին ասոնք չեն ցըցըներ թէ արիւնն ալ այն չիւրիւկութիւնը իրեն քաշած ըլլայ. այլ այն պատճառով կըլան՝ ինչ պատճառով որ չիւրիւկութիւն չեղած ատենն ալ կըլային:

Անոնք որ շատ միտեա և ըստուիտեա կուտեն՝ անանկ էզանթէմա կը հանեն, որուն պատճառն է փորին և աղիքներուն սինիրներուն գըգուութիւն, որ անկէց ամէն սինիրներուն եայլմիշ կըլան, և խապիլէքի սալթ ան ատենը չիւրիւկութե կը պատճառին. երբոր հոգեվարք եղողներուն մարմինը անդամալոյծ և մեռածիպէս են, ասանկ կըրնայ ըսվիլ երբոր մեռնելէն ետքը դուրս կուտան նէ:

Չենք գիտեր թէ ինչ մախսուս ուժ է՝ որ ասըլ էզանթէմաները պաշէ տեղ մը և պաշէ մէկ ուրիշ

տեղ մը կը տանին, անոր պէս չենք գիտեր՝ թէ ինչու համար մարմնոյն պազի տեղը ատեն ատեն կը կորսըվին և նորէն կերևին :

Արդարմանամբ ֆռէնկիին զէհրին վերայ, որ ուր տեղաց որ պըլըշտըկի նէ՝ տայիմա թէյսիր կընէ՝ ամօթ տեղերուն վերայ, մարմնոյն վերայ, պօղազը և ոսկորները :

Բորոտութիւն չերևիր պօղազը, հապա մատնե-րուն առաւելսը, և մարմնին վերայ • սքօռպութիւն կծուութիւնը լինտերը իրեն տեղ կընտրէ :

Ասոր պէս չենք կըրնար իմանալ, ի՞նչպէս կըլլայ որ՝ ծաղիկին հիւանդութիւնը գլխուն թառափէն աւելի կը պըլըշկի, և խզամուխը որ պօղազին մեմպ-ռանա բիթուիթառմիա ըսված մաշկէն կը բըռնը-վի, և սև ճիկերէն և աչքերէն :

Գըղըհ հաստալըխ ըսված հիւմման, առաջ պօղազէն, ետքը ներսի մաշկէն կը պըլըշկի, որ կըսվի՝ թէսսութօ սուքքութաննէօ, և չէլուլառէ :

Ասոնց Գոռչախութիւնը :

* . 301 .] Եղանթէմաներուն թիւռլիւ պէ թիւռլիւ գործքելէն՝ որ պազին մարմնին վրայէն անե-րեւոյթ կըլլան • կամ պիւթիւն պիւթիւնէ ներս կը քաշվին, չիմացվիր ասոնց նիւթոյն ինչպէս ըլ-լալը, հիւանդութե՛ն նշան եղօղ էղանթէմաները կը կորսըվին՝ հիւանդութե՛ն մէկ ուրիշ թարզ փոփո-խութիւն մը չի բերելով, և նորէն կը դառնան՝ հիւմ-մային ուժը ասլա չի կըտրելով :

Բայց այն էղանթէմաները՝ որ պազի պէօհրանով կըլլան, կամ անոնք որ ինքնագլուխ հիւանդութի-ւն, ուրիշ հիւանդութե՛ն նշան չեն, կամ կը զայիֆ-նան կամ ետ կը քաշվին մարդոյս ներսը՝ և հի-ւանդութիւն կը գէշցընեն • ասոր գէշնալուն պատ-ճառ կըրնան ըլլար թէ էղանթէմային ներս քաշ-վելուն պատճառը, և թէ ներս քաշված հիւթին գէշութիւնը :

Բայց երբ որ պէլի է՝ որ էզանթէման ներս քաշված ատենը աղիքներուն մէկ վընաս մը կուտայ, կամ այն գէշ հիւթը մարմնոյն մէջը ժուռ դաւով արիւնին հետը՝ գացած տեղերը կայրէ, այն ատենը աշիքեար կիմացվի որ՝ էզանթէմային նիւթոյն գէշութիւնն է սցն նոր հիւանդութեան ու գէշ տեղափոխութեան պատճառը:

Չիւնքի էզանթէմաները՝ որ մէկ կըծու նիւթ մը կը պահեն մարմնոյս տակը, և անոնք՝ որ քիչ մը ատեն անցնելէն ետքը կը հասունանան, պազի բնութիւնէ ուժ առնելով կը մընան պազի սըրտին թէյսիւնէն կիւճիլէ թէ ոյժ կառնեն, և երբոր իրենց ըլլալը ինթիզայ էր նէ՝ այն ատենը կամ կը դայիֆնան՝ կամ պէլիսիդ կըլլան, բժիշկը անոր համար հիւանդութեւր աղէկնալէն յոյսը չի կըտրեր՝ թէ որ խօշայ է էզանթէմանէ բուն նորէն դուրս ելլալը: Բայց եփելէն առաջալ չըլլայ դուրս ելլալը. շատ ուշ ուլ չըլլայ, նոյնպէս բուսթուլաներուն ու աշէսէթէններուն լեցվելը, ուռնալը և հասուննալը. և ասոնց ամէնուն ալ քեօքը աղվոր գոյն մը պիտի ունենան:

Նոր համար խոցերուն կապուտ կամ սև գոյնը, կամ մանր ուռեցքներուն դեղնութիւր, կամ մէջը պարսոյ և սըմքած բուսթուլաները, որոնց տակը կարծիք բոլորակ չիկայ, կամ վերէն վար մէկ է ուռեցքը, կամ ան ուռեցքները առողջ մարմինէն զատող տեղին մոխրի դուռով ըլլալը, կիմացընէն որ՝ կենսական ուժը՝ պակսեր է, և աղէկ մը չեն կըրնար հասուննալ խոցերը:

Շատ անգամ ալ եէնմէնէ փոխվելուն մօտ ըլլալը կիմոցընէն. բայց այս լեքէները բան մը չի ցըցընելով շատ անգամ սալթ իրենց գոյնը կը փոխեն. շատ հեղալ խոցերը աղէկ նշան ունենալով, հիւանդութեւր թէզիքէները չեն պակսիր, պազի ալ կապուտ կամ սև խաղաւարտները՝ (խարամուտները) որ հիւանդը աղէկ իքէն կերևան, շատ հեղ

ըսէն ինքին կը փոխեն՝ մէկ ղէն մը չի տալով :

Պաշլըճա էզանթէմաներուն մըջ ահողը՝ որ աշէկ մը դուրս տրված են կաշիին վերայ՝ բայց տաքութիւնը ոչ չը հեռացընեն, ոչ կը քիչցընեն : Եւ երեցածներուն աչո չէ թէ սալթ պէօպրէիները և թյնախները կը պաւին : այլ և ուժն ալ կը հատնի հիւանդին, և տալիս լամամը կուգայ, կամ լիբօդիմիս քոված պալլունութիւնը և հովալէ, մէկ լեցունութե կամ միտէի հիւանդութե նշան մը չունենալով, շիւքհէսիզ հիւանդը շատ մեծ թէհլէքէի մէջ բլաւ կը ցըցընեն :

Մէկ շիաակ նշան մը չունինք ճանչնալու թէ՛ մէկ հիւանդութիւն մը էզանթէմա պիտի ունենայ՝ թէ չէ : պաղի մէկ ճինս հիւանդութի կը տիրէ մէկ տեղ մը որ՝ կըսվի եբիտէմիս : այս հիւանդութիւններուն ատենն ալ անանկ հիւանդներուն վերան էզանթէմա կելլայ որ՝ առաջիւս չէր կարծելէր :

Հիշ էզանթէմա մը չի կրայ որ ինքնիրեն զարարլը բլայ, թէհլէքէին իրենց հետ եղող հիւամայէն կըլլայ : և ասանկ են նա և ամեն դուրս տրվող խոցերը՝ որ կըսվին էֆֆըլօրիշէնցէ, որ պըլլէնլով կուգան : սալթ՝ կենսական զօրութիւնը իր ուժը տեղն ունենայ :

Մէկ գէշ ծաղիկէ մը աշ առնլվի, և ուրիշի մը վերայ բլայ նէ՝ այն աշէն գէշ ծաղիկ չըլաւ : տեղական հիւանդութիւնները եբիտէմիաները շատ դադտուկ բաներ ունին որ՝ մարդս չի կըրնար հասկընալ, ասոնց մէկն ալ աս է որ, չի գիտցլվիր թէ՛ ինչն է որ՝ մէկ աշիքնար պատճառ մը կամ հիւանդին վերայ մէկ պակսութիւն մը չըլալով՝ ծաղիկն ու խզմախը, և գըղը հաստալլիսը պաղի տարի գառա հիւամայ կունենան : պաղի տարի կամ հիշ չեն ունենար, կամ իւֆիւնէթը կամ կասթալքա ըսված հիւամաները կունենան, մարմնոյն էնտամը պիլէ պաղներունը թուէ՛ և կերէի թէ սինիս չունի, ուրիշներունը ամուր և սինիրոտ է :

Եւ իմանալու դորուծիւնը սէնսիպիլիօսան պիլե
ամէն մարդունը մէկ չէ՝ և պէւքի ասոր համար
պազի տըներուն և սոյերուն մէջ, և չափահաս մար-
դոց վըրայ ծաղկի հիւանդուծի որ գայ նէ՝ զիեան-
քեար բան կըլլայ . բայց ասոնցմով չի հասկըցվը
Էբիտէմիային գէշուծիւնը :

Ասոնց ԴԵՂԵՐԸ :

* . 302 . Հիւանդուծէ նշան կամ սինթոմաթի-
քա եղած էզանծէմաները բժշկելու ուրիշ ճամբա-
շուղեր . սալծ բժըշկելու է այն հիւանդուծիւնը՝
որուն որ նշաններն են . անոր համար՝ Թէ որ հիւմ-
մաներուն նշաններէն զատ մէկ նշան մը չունին նէ՝
անոնք բժշկելու համար հոգնիլ պէտքը չէ՝ . պազի
էզանծէմաներ կան որ՝ անոնց Թարզին և վարըշին
վըրայ հասկընալու բաներ կան . և ծաղիկն ու խզա-
մուխը Թէպէտ իրենց հետը հիւմմայ ունին , հա-
սարակ հիւմմաները աղէկցընելու կանոնով չեն
աղէկնար :

Անոր համար մենք ալ այս տեղս մեր կարգին
հետեւելով՝ ըսկըսինք առաջ այն էզանծէմաներուն
վըրայ խօսիլ՝ որ կամ մարմինին վըրայ հիշմէկ ու-
ռեցք մը բարձրանալ մը չեն ցըցըներ , կամ շատ
քիչ . ինչպէս են օձիկ գըզըլ հաստալը և ըսըռ-
ղան հիւմմասի . և հաստալը հիւմմա . անկէց ետքը
անոնց վըրայ որ՝ մարմինը կըբարձրացընեն ,
ծուռումուռ կընեն . ինչպէս են՝ կորեկըտիկ , ծաղիկ ,
խղամուլ . բէնֆիլիօ . և անֆիլի :

ԵՐԼԱՆՃՐԻ, իմ Բիւրալէշ, իմ Գայաշմ . ԳՃ : ՌԻՒԻ-
ԲՕՂ . որ և իլսվի՝ ԳԻՌՕԿՕ ԳԻ ԱՄՆԼՄԱՆԼՕՆԻՕ . ԻԳ :

ՕՅԻՔ . հայ :

ՕՅԻԿԻՔ ԱՄՀՄԱՆԸ :

* . 303 . ԵՐԼԱՆՃՐԻՍԸ անանկ մէկ հիւանդուծի
մը նէ որ՝ մօտ է Իւֆիւնիէթներուն և էզանծէմա-

ա

ներուն . շատ գրանդվող , և մարդուս մարմինն մախտուս մէկ հիւանդութիւնն է . այս հիւանդութիւնս առաջ կը բերէ մէկ աշիքեար իմացողութիւն (սէնսաձիճնէ) մը , մէկ երեսանց տաքութիւն մը , կեռալ մը . անկէց ետքը մէկ երոցք մը , տկար դեղնախառն կարմրութիւն մը , որ շատ տեղ կը բըռնէ և փառլամիշ կը լլայ . և սըլսմեսնէ կը կորսըվի , բայց ետքը շուտ մը նորէն կուգայ . պինդ և բարձր ուռեցք մը չունենար . երբեմն հետը կունենայ ֆլեթթէնէ , շատ անգամ հիւամայով կը լլայ , բայց առանց հիւամայի ալ կըրնայ լլալ :

Օձիկը մօտ տեղերը խօլայ կանցնի , կամ ափանսըդ , և շուտով մը հեռու տեղեր ալ կերթայ . և երբեմն շուտ մը կը կորսըվի՝ աշիքներուն վնաս մը չի տալով . քիչ կը լլայ որ թարախ կապէ , և այն կը լլայ դէշ օձիկներուն և խոցերուն (ուշէռճա) . շատ անգամ եէնմէճէի մօտիկնալով , և վերնամաշկը թեփուկ թեփուկ ընելով կը վերջանան :

Ասոր բախանուել :

* . 304 . Եւս մարմնոյ հիւանդութիւնը՝ պաղի էզանթէմաներուն մօտենալով կըսվի հասարակ , և տալթ մարմինն վըրայ կը լլայ . պաղի իւֆիւնէթին կը մօտենայ , մարմինն ինթէկուսէնթօ ըսված դարին ներքեւէն կը լլայ , և մութ կարմիր գոյն մը և պէլի ուռեցք մը կունենայ՝ որ շատ կերի , բայց քիչ բարձրացած կը լլայ . և բոլորակ չըզը չունենար տակը , գլուխ ալ չունենար . սալթ թարախ ժող վելու ատենը դուխ կը ցըցընէ , և այն ատենը կըսվի ռիսիբօլա ֆլէմմօնճա :

Պաղի եղած տեղը վերէն վար կուռեցընէ . առաջ մէկ աջըս դեղնախառն կարմիր գոյն մը կունենայ , և մատով սըլսմեսնէ մատին տեղը քիչ մը ատեն պէլի կը լլայ՝ թէ որ ուռեցքը սէրթ չըլլայնէ . և ասոր կըսվի ռիսիբօլա էտէմաթճա , որուն ետքը եէնմէճէ կը լլայ :

Հին բժիշկները զանն կրնէին թէ՛ օձիկը փորուն մէջի աղիքներուն վերայ ալ կըլլայ • բայց հիմակվանները չեն հաւատար • լաթին մենք շատ տեսած ունինք որ՝ գլխու ցաւը, ականջի ցաւը, կշտի ցաւը, աղիքներուն էն թէ ռիթմիկ ըսված ցաւը, և ուրիշ շատ թարզ իւֆիւնէթներ՝ օձիկը ելածին պէս տարտընած են :

Այլ և օձիկը ծածուկ անդամներուն վերայէն՝ ներսը ռահմին մէջը գալիս ունի • երեսէն սօղազը, շահ տամարը, աքճիյէրը, և ուրիշ ամէն ներսի հիսսէները • ասոնցմէ ի զատ՝ մեռելներուն մարմինները բանալով տեսնելով է գալաքուշտին, կանանց ծննդական անդամին ներսի դին, զաւակատունը, օվսյա ըսված տեղերը, աղիքները, փոքրագորը, քառաճիյէրը, կուրծքը, օդընկալ ըսված քիւնկերուն վերան, սըրտին վերայի զարին վերան, սըրտին վերան, և գլխոյն մէջը, որ ուղեղամաշկին և ուղեղին իւֆիւնէթը շատ ատեն օձիկէն կըլլայ :

Ծիծերուն վերայի ուռեցքները՝ թէպէտ վարպետ մարդու ձեռք աղէկ ցած ըլլան, պազի օձիկի կը փոխվին՝ որ բոլոր մարմնին վերայ եայլովիշ կըլլայ • և շատ անգամ ալ ետքէն մահ կը բերէ, և ասանկներուն մարմինը մեռնելն ետքը բանալով տեսնելով է աքճիյէրին վերայ աստին անդին օձիկներ • որուն ունիկը աչքիս կարմիր էին և ամուր չէին, և իրենց չորս կողմը շատ ջուր կար, որուն մէջ կը լողային :

Եւ գէշ կուշտի ցաւերուն շատին հետը՝ աքճիյէրին վերայ օձիկ կըլլայ • որ ոչ ամուր են և ոչ ծանր • և ոչ վերդին հետ մէկ եղած են :

Անանկ է նէ՛ չենք կըրնար շաշիշ ըլլալ որ՝ շատ անգամ մարդոյս ներսի դին ալ օձիկ կըլնայ ըլլալ • բայց աղէկ և պէլի նշան մը չունիմք զատելու օձիկը՝ ուրիշ խոցէ մը՝ որ աղիքներուն վերան կըլլայ, և կըսվի ֆլէմմոնօզա, թէ որ չի գիտնանք որ՝ դուրսի

օձիկը ներս քաշվեցաւ, կամ հետը պարսպարդուրան ալ օձիկ չըլլայ նէ, կըրնանք իմանալ նա՛ն և՛ թէ որ օձիկը մէկ տեղ մը էք խոհմի՛ա կամ տեղական հիւանդութի՛ն եղած է. հիւանդին շատ զապուն կամ քաթէթթիքօ ըլլալէն. որուն վըրայ օձիկ ելլալը խօլայ է. այլ և թէ որ անանկ սլառճառներ ըլլան որ՝ չի կըրնան աղէկ և կատարեալ իւֆիւնէթ ընել:

Այս ցաւին բաժանմունքը՝ իրեն հետ եղած հիւամային բաժանմունքին կեօրէ կըլլայ. սննիրի, (նէռվօզա) . սաֆռավի, (կասդուիքա) . և իւֆիւնէթի, (ինֆլամմաթօսիա) . և այս հիւամաները չէ՛ թէ սալթ հասարակ օձիկին հետ կըլլան, այլ և ֆլէմօնօզային հետն ալ կըլլան. բայց շատ անգամ այս ֆլէմօնօզան իր հետը կունենայ իւֆիւնէթի հիւամայ, բայց իրեն մախսուս չեն, ինչպէս օրինակներ տեսած ունիմք՝ որ գէշ գէշ տեղափոխութիւններ (մէդասդազի) կըլլան գառա հիւամաներուն մէջը. որ թէպէտ ֆլէմօնօզա օձիկ կերևին, բայց հետերնին իւֆիւնէթի հիւամայ չըլլար:

Հասարակ ըսված օձիկը իրեն հետ պէլի նշան կունենայ սաֆռավի հիւաման, և այս պատճառէն առաջ կուգայ. պաղինները առանց պատճառի զանն կընեն թէ՛ օձիկին պատճառը կուգայ դեղին սաֆռային արիւնի հետ խառնըվելէն. քանզի օձիկին ռէնկը դեղին կը զարնէ, և կասթօնիքա ըլլալուն ալ նշան չենք կըրնար բըռնել այն՝ որ հիւանդին միտէն կը խառնըվի փըսխել կուզէ. և պաղի կը փըսխէ մէկ լեղի ջուրի պէս բան մը. քանզի լեցուն մարդիկներուն վըրայ երբեմն հասարակ օձիկին հետ կըլլայ իւֆիւնէթի հիւամայ ալ, հիւաման սաֆռավի ըլլալու նշան մը չունենար, այլ գառա հիւամայի նշան կունենայ, թէպէտ օձիկին հետ ըլլայ միտէի խառնըվիլ. և ռէնկն ալ ըլլայ դեղնագոյն կարմիր, և շուտով եէնմէճէ ըլլալու նշաններ ունենայ:

Տեսած եմք որ երբեմն օձիկին հետ հիշ մէկ

Հիւմնայ մը չըլլար • և այս ճինսին նոր բժշկները
էոթիթէմա կրօնէն • և այս կըլլայ այն օձիկներուն
որ կըսվին աղիթուալէ, և առեն առեն պէլլիսիզ
կըլլան, և նորէն կերւնան մէկ մեծ թէհլիքէ մը
չունենալով, և ասոնց պատճառները դուրսէն կըլ-
լան և թէթե բաներէն:

Օձիկները շատ անգամ տեղական (էրիտէմլիքա)
հիւանդութիւններ են • և պատճառնին պէլլիսիզ է •
ասոնք պազի մարդոյս դըրսի դին կըլլան, և պազի
ներսի դին • և ասոնցմէ հասըլ եկած հիւանդութի-
ւները մէկ զմէկու չեն նմանիր • պազիները դըրսէն
իւֆիււնէթ մը կունենան՝ որ կըսվին նէվազիլի •
քըթին խըլլիքոտ մաշկը իւֆիււնէթ լէնմիչ կըլլայ •
կամ պօղազը կամ ալանջին ներսի դին, կամ թաա-
քէա (խոշախող) կամ պոճնէքի (օղընկալ) ըսված
քիւնիկները, փոքրափորը, ալլիքը, գալափուշտը,
ծածուկ մորմինը, կամ վերնամաշկին ներքեւէն ու-
թիքօ մուքօզ ըսված մաշկին վըրայ կերթան, և
այն տեղը ֆլօկօսի (իւֆիււնէթ) կընեն • ասանկ
օձիկներ սրօռատիքա (տարտըլիած) կըսվին շատ
անգամ • բայց պազի դուրսի կողմերը հաստատուն
տեղ ունին • պազի ալ ժուռ կուգան, և շուտ շուտ
իրենց տեղերը կը փոխեն:

Օձիկները պազի իրենք իրենց զատ հիւանդութի-
ւն • պազի ալ ուրիշ հիւանդութեան նշան • և ելած
տեղերնուն կէօրէ իրենք ալ զատ զատ նշաններ
կունենան • ինքնիրեն զատ հիւանդութիւն եղողին
կըսենք ինքնագլուխ օձիկ (ռիսիբօլա իտիօբադիքա)
ուրիշ հիւանդութե նշան եղողին՝ սինդօմադիքա:

Այս ալ գիտնալու է որ՝ երբեմն օձիկները քոի-
դիքա կըլլան • և շատ անգամ ըսված և տեսնըված
է որ՝ շատ մարդիկ օձիկ հանելով՝ բժշկըված են
սաֆուլի քառա հիւմնայէն:

Շատ անգամ ալ մէկ աղէկ տեղէ մը կըլլայ ուրիշ
զարարող տեղ մը կը փոխվի • քիչ անգամ օձիկը
պիւթիւն մարմինին վրան ալ կըլլայ • պազի ալ ամէն

տեղ մէկէն չըլլար, մէկիկ մէկիկ ելլալով ամէն տեղ
կերթայ. մէկ տեղինը պէլիսիղ կըլլայ, անկէց ետքը
ուրիշ տեղ մը դուրս կուտայ. պազին ալ պիւծիւն
կէօվտէն կամ կէսը կը բըռնէ. և այս ճինսին կըսվի
ծօնա, կամ ծօսդէռ:

Ասոր նշանները:

* . 305 . Քորձով տեսած ենք որ՝ օձիկը կամ
հիւմնայէն առաջ կելլայ, կամ հիւմնային հետ պա-
րասար կերևայ. բայց շատ անգամ ալ հիւմնայէն
երկու կամ երեք կամ չորս օր ետքը դուրս կուտայ:

Քսան հիւանդի մէջ՝ որ օձիկ հանեցին, երկու
հատը հիւմնայէն առաջ հանեց. վեցը՝ հիւմնային
տաքութիւնը ըսկըսած ատենը, մնացած տասն և եր-
կուքը՝ հիւմնան ըսկըսելէն երկու կամ երեք օր
ետքը. բայց այս ալ իմանալու է՝ որ այս քսան հո-
գիին տասն և վեցը կընիկ մարդ էին:

Հիւանդներուն նշանները թարզ թարզ կըլլան՝
օձիկ հանած տեղին զգայականութիւնը (սէնսիպիլի-
դային) կէօրէ, կամ ուրիշ տեղերու հետ իճախ
ըլլալուն կէօրէ, շատ անգամ օձիկը կըսկըսի մէկ
քէսկին մըսեւով մը՝ որ քանի մի ժամ կը քըշէ.
առանց ասոր՝ քիչ տեսնուած է. անկէց ետքը քէս
կին տաքութիւն և գլխու ցաւ կուգայ. որ քսան և
չորս սահաթէն ետեւ քըրտինքով մը կը թեթևնայ,
շատ հեղ՝ երկրորդ օրվան մըսելը առաջին օրվունէն
քիչ չըլլար. անկէց ետքը նորէն կը պաշլայէ տա-
քութիւն ու գլխու ցաւը՝ որ ցուրտին հետ մէկ ըզ-
մէկու ետեւէ կուգան. տաքութիւնը իրիկվան դէմ կը
շատնայ, և այն ատենը կերևին լշտահսըղութիւն
(անօռէսսիա), միահէն խառնըվիլ, փըսխեւ, անհան-
դըստութիւն, քնհատութիւն, հիւանդը տղայ ըլլայ նէ՝
թմրութիւն, պազի ալ հավալէ, ասոնց պատճառն են
օձիկին նիւթոյն մշտօղ բնութիւնը, որ կամ դուրս
եւած է, կամ մօտ է դուրս ելլալու:

Ասոնցմէ ետքը կուգան հիւմնայի նշաններ, որ

կամ սինիրի կըլլայ, կամ սափռալի, կամ իւֆիւ-
նէթլի. բայց շատ անգամ ասոնց երկուքը կամ
երեքը մէկէն խառն կըլլան:

Ասոնց վերան առաջկուց դրած եւք, անով կըրնայ
ճանչցըվիլ թէ՛ որ ճինս հիւմման է, այս հիւանդ-
ներուն ամէնն ալ մէկ ծարաւ մը կունենան քէս-
կին, և լեզունին չոր կըլլայ, փորերնին ալ պինդ
կըլլայ, որ կըսենք քօսդիբաձիճնէ, շատ հեղ նալ-
զերնին ամուր է, և քաշված, ցաւ և սբաճմօ ունե-
նալնուն համար. պաղիններուն տամարները և շահ
տամարները էփէի կակուղ կըլլան. և պաղի լեցուկ
կըլլան, և շուտ կը զարնեն. պաղի ալ առողջութեան
վախտին մէջ ինչպէս էր նէ՛ անկէց շատ չի զատվիր:

Օձիկը երբ որ ելլալու ըլլայ նէ՛ ելլալու տեղը
առաջ ծանրըցած կախվածի պէս կուգայ, և դուրսէն
տօքրութի կունենայ. անկէց ետքը կը կեռայ, և կե-
րի. երբ որ գլուխը պիտի ըլլայ նէ՛ օձիկը, շըլին-
քին մըսանքները՝ որ կըսվին կլանտուլէ ճիւկու-
լառի, կը ցաւին, կը կօթտեն, կուռենան, և վոսնին
չեն թողուր որ ձեռք դըպչի. կամ անկաձին ետևի
կլանտուլէները ասանկ կըլլան:

Թէ որ ծայրերը պիտի ելլայ նէ՛ էղանթէման՝
այս ըսած փոփոխութիւններըս կըլլան խօլթուխին
տակը և խասըխները. օձիկը ուրիշ տեղալ ելլալու
ըլլայ նէ՛ այս տեղերուն կլանտուլէները կը ցաւին.
վերի զուրցած կարմրութիւնը՝ վարդի գոյնով կերևի
մարմինին վըրան, առաջ քիչտեղ կը բըռնէ, և
ետքը եայըմիշ կըլլայ. թէ որ ներսէն պիտի ըլլայ
օձիկը՝ իլէ մեմպոանալէա ըսված հիսսէներուն վը-
րան նէ՛ իւֆիւնէթի ամէն նշանները կերևան, որ
ուրիշ տեղ գըրված է:

Թէ որ օձիկը գլուխը ելլայ նէ՛ ինչպէս որ շատ
անգամ կըլլայ. մէկ երեսէն մէկալ երեսը և ճակա-
տը կանցնի շուտով. և քիչ ատենի մէջ պիւթիւն
գըլտուն վըրայի մաղ բուսած տեղը կը բըռնէ. ան-
կէց ետքը ուռեցքը կըլլայ դէպ ՚ի վեր, և սէպէքի

ուրիշ տեղ մը, աչքին Թարթիչները էտէմա հանա-
ծի պէս կուռենան, և աչքը կը գոցեն, որ արուսու-
լէցված կըլայ. վերի պըռկունքը և քիթը կը հաս-
տընան, և քիթէն շունչ առնելու ճամբան կը գոց-
վի. ականջները կարմիր կըլան, և կը փայլին և հի-
ւանդը այն տեղները երոցք մը կիմանայ:

Այս ատենիս մէջը՝ օձիկը երկու կամ երէք օր-
վան որ ըլլայ նէ՝ գլուխը մէկ ահագին մեծութե մը
կը հասնի, գոյնը չէ՝ թէ վարդի գոյն, հապա արիւ-
նու լեցուկ կըլայ՝ քիչ կամ շատ. խիստ կը ցա-
ւի, որպէս թէ ամէն դիպց ասեղ կը խօթեն, ինչ-
պէս որ հիւանդներն ալ կը զուրցեն:

Ասոնց շատը՝ օձիկը ուղեղին վըրան ալ եայլը-
միշ ըլլալուն համար՝ Թմրութե մէջ կ'իյնան. և պազի
խորունկ քննախտութե մէջ, որ կըսվի լէթառկօ.
կամ իրենք իրենց խենթութե մէջ կը խօսին, կամ կը
խենթենան՝ կը կատղին, շատն ալ պողազին իւֆիւ-
նէթին (Ֆլոկօսի տէլէ ֆաւչի) համար և խռչա-
փողին իւֆիւնէթին համար՝ մէկ ծանր ցաւ մը կի-
մանան. ջուրը կամ կերակուրը դըժվար կըրնան
կըլէլ. պազի ճէնկեառի ունկով մէկ սաֆաւ մը կը
փըսխեն. որ միտէին մախտուս կամ իմֆնագլուխ
(խոթօբադիքա) չէ, հասպա՝ այս հիւանդութիւնէն
կը պատճառի և սինթօմաթիքա է:

Եւ այն ատենը չիւնքի շունչ առնելու համար
խիթիղայ է որ՝ բերանը բաց բըռնէ, անոր համար
լեզուն շատ չոր կըլայ, և սէպէքի կը սենայ, և
վերնամաշկը կամ մարմնոյն վըրայի զարը ասդին
անդին զտովելով թեփի պէս, և պազի տեղեր ալ
կապուտ լէքէներ և ուռեցքներ ըլլալով, իւլէ քի-
թին վըրայ, հիւանդին երեսը անանկ կը փոխվի
անճոռնի կըլայ որ՝ խապիւսիզ կըլայ ճանչնալու:

Ասանկ կըլան շատին վըրան՝ նա և գլխոյն մա-
ղոտ տեղերը. և գլխոյն մաշկը դէպ չի էնկսէն քաշ-
վելուն (կերիմիշ ըլլալուն) համար՝ չի կըրնար հի-
ւանդը կըռնակին վըրան պառկիլ, և ականջին ցա-

ւին համար ալ կըշաի վերայ չե կըրնար պառկիլ :

Օձիկը ուրիշ տեղեր ըլլայ նե՝ այսքան ծանր նշաններ չեն երևար . և թէ որ ֆլէմմոնօզա չէ նե՝ մեծ ուռեցք ալ չունենար . թէ որ այս իւֆիւսէթը սքոթօթին (հայաներուն) վերան ըլլայ՝ կամ բուքուցիօթին (ծածուկ անդամին վերայի մաշկին) վերան ըլլայ՝ ֆլիմօզի ըսված հիւանդութիւնը եղած ատենը, որ է նոյն մաշկին կէրկիութիւնը, շատ հեղ շուտ մը եէնամէճէ կըլլայ :

Ասկէց կը վախցըվի նա և՛ երբ որ մարմինին վերան ըլլայ՝ որուն ներքին միւս չեկայ . մերկ չըլլախ ոսկորներ են . կամ աճառներուն կակուղ ոսկորներուն վերան, ինչպէս են՝ ոտքին ուղքին ներսի դիւ ոսկորները, և ականճը, թէպէտ ասանկ տեղմանքը մեծ ուռեցք մը չի հանէր . պաղի հիւանդութիւնը թոյլ կըլլայ՝ թէ որ օձիկը ծանր չէ, կամ երբ որ հետը հիւամայմը չըլլայ . կամ պարէ հիւաման դառայ հիւամայ չըլլայ . բայց ցաւը թեթեալ ըլլայ նե՝ հաւատալ չըլլար . և քանի մի օր չանցած՝ չի հասկըցվիր քի, զարարը՞ է թէ զարարսը :

Չիւնքի այս ցաւոյս շատ խօլայ է տեղէ տեղ փոխվիլ, առաջ զարարսը տեղմը իքէն՝ զարարը տեղմը կերթայ, և այն ատենը նշանները կը ծանրընան . այս անհաստատ ցաւոյս շատ օրինակներէն ՚ի դատ՝ մէկ կընոջմը համար կը գըրէ ֆրոանք հեղինակը թէ՝ օձիկը ինչվան տասն և երեք երորդօրը երեսէն ինջաւ ոտքերը, անկէց քիչմը ետքը դարձաւ պուտին վերայ . ետքը նորէն երեսը . անկէց աղիքները . փոքրափորէն նորէն ոտքը եկալ, անկէց կողերը և սքճիլերին վերայ . անկէց ուղեղին վերան, և անով մեռաւ :

Փոփոշոտոր օջիի :

* . 306 . Ֆլեթթէնէները (մանր խապարճըխները), և պօլէնէները, (սիվիլճիկ) . որոնց մէջը լեցուն մէկ շիճկային աւիշկեան (սիւսօզօլին ֆաթիքա)

ջերով մը, որ շատ անգամ դեղին կըլլայ, պաղի ալ կարմիր կը զարնէ. և օձիկին վերան դուրս կուտան, շատ կը ծանրըցնեն այս հիւանդութիւնը. ասոր կըսենք ռիսիքօյա բուսութեան զօր, կամ վէշիքօյառէ. որ ուրիշներէն զատ մէկ ճինս մը չէ, կըլլայ որ այս ֆլեթթէնէները օձիկին առաջին օրը դուրս կուտան հաւկըթի մեծութիւնով. պաղի տահա մեծկակ կերևան մարմինն վերայ բէհլիւան եախըսի զարկածի պէս, կամ երածի պէս, կամ ասդին անդին ֆլեթթէնէներ դուրս կուտան, կամ ամէնը մէկ կըլլան:

Բայց ինչպէս որ ինչլան ուռեցքը չինջնայ նէ օձիկին ծանր նշանները չեն թեթևար, նոյնպէս ֆլեթթէնէին դուրս տալը ցաւը չի քիչցըներ, ասոնք պաղի երևնալուն առաջին օրէն կը պատռին. և հալոյէն կամուրնայ մեջի եղած ջուրը, և դեղնագոյն ամուր կեղևի պէս կըլլայ. ունկը առաջ դեղին, ետքը մութ և սև:

Ասոնցմէ կէվէնայ կերկրութիւնը. և ներքևի կաշին գրգռութիւնը (իռուիթաձիօնէն) որ առաջկուց իւֆիւնէթ ունի. և այն ամուր կեղևին տակը ջուր մը թողլովելով կամաց կամաց ներքևի միսը կուտէ. և մէկ փիս ետրամը կընէ. կամ օձիկ ելած տեղին վերայ ըլլալով և մէկ մատի չափ հաստընալով կը սըլսմէ, և կը խըթէ տիւրթմիւշ կընէ իւֆիւնէթէնմիշ եղած և ցաւած տեղը. անանկ որ պաղի քիչ ատենի մեջ եէնմէճէ կըլլայ:

Օձիկին սրզտիկնալը ցաւը չի քիչցըներ, թէ որ հիւմման ալ չի կըտրի, զէրէ կօթտելը և գրգռութիւնը (սթիմօլօ էտ իռուիթաձիօնէն) առաջինէն քիչ չեն ըլլար, և իւֆիւնէթը մէկ տեղէ ուրիշ տեղ մը կանցնի, մօտ կամ հեռու:

Օձիկին ուժին թիւռլիւութիւնը կէօրէ՝ երևելէն չորս կամ հինգ օր, կամ պաղի վէց օր ետքը, որ պաղի ալ ինչլան ութն օր կը քըշէ, վերայ կուգայ մէկ մարմնոյ նեմլախութիւնը, գիշերվան քըր-

տինք մը . պաղիններէն արիւն կելլայ փորէն՝ որ կըս-
վի քանլը խաւ, կամ քըթէն, պաղի քըրտինքն ու
շէռը մէկէն կուգայ . և շէռը մէկ թէմիզ բօցամը
կը թողու տակը . ասոնք կիմացընէն որ հիւմմայլն
և օձիկլին ուժը կըտրած է . ան ատենը կը պաշլայէ
ուռեցքը ինջնալ, կը դեղնի, և վերնամաշկին վըրան
թեփի պէս կըլլայ . և քանի մի օրէն ետքը պիւ-
թիւն պիւթիւնէ կը կորսըվի կերթայ :

Ե՛րբ որ հիւանդութիւն քանի մի անգամ նորի
սողին անդին բըռնելով, այս քոխիկն աղէկ նը-
շանները կուշանան ինչվան տասն և մէկ կամ տասն
և վեցերորդ օրը . պաղի աւելի ուշ, որուն չէնք
կըրնար ատեն կըտրել . թէպէտ սուջմէալ ասողին
անդին թեփի պէս բաներ կըլլան . օձիկը թէ որ
թեթև ըլլայ նէ՝ քոխիկ չունենար :

Քլէմօնօշա շաճած օձիկը :

* . 307 . Փլէմօնօշա ըսված օձիկը հասարակէն
տալթ ասով կը զատովի, որ ասոր ուժը շատ կըլ-
լայ, և իւֆիւնէթին տեղը խորունկ կըլլայ . իւ-
ֆիւնէթի ըսված հիւմման հասարակէն էվել այս
ճինս օձիկլին հետ կը գըտնըվի . լաքին ասոր հետ
ալ տայիմա չի գըտնըվիր :

Բայց պակաս չէն ըլլար ասկէց իւֆիւնէթի հիւմ-
մային նշանները . հասարակ օձիկը թէպէտ էշկեա-
րէ իւֆիւնէթ ալ ունենայ՝ տայիմա հետը գառա
հիւմման ալ պակաս չըլլար . երբ որ օձիկը Փլէմօ-
նօշա ըլլայ նէ՝ գոյնը կըլլայ մութ կարմիր, ինչպէս
որ ըսվեցաւ գլխու օձիկլին համար՝ որ շատ ան-
գամ այս ճինսէն է :

Ասկէց են նա և անոնք՝ որ կըլլան օյնախներու
վըրայ . և պաղիալ՝ կընիկ մարդոց ծիծին վըրայ .
ասոր ուռեցքը աւելի խորունկ է և ամուր . և ցա-
ւը զարնաղ և կօթտող, թէպէտ պաղի տեղ այրօղ
ալ կըլլայ :

Թէ որ օձիկլին հետը իւֆիւնէթի հիւմմայալ

ըլլայ նէ՝ նաւագը կը լլայ լեցուն, ամուր, և այն հիւմ մային բոլոր նշանները կերեան որ՝ առաջ զուրցը-վեցաւ . երբեմն սափռալի հիւմմայի նշաններաւ կը լլան, և այն ատենը խօսայ է խոցին մէջը արիւ-նախառն թարախ ժողովելիւ . իլլէ՝ թէ որ ատենը գարնան ատեն ըլլայ նէ . ասանկ խոցեր տեսնըված են երեսին վերայ ալ . որ թէպէտ շատ անգամ գէշ ճինսէն են՝ ինչպէս որ զուրցեր ենք . բայց ամեն ատեն այնպէս չեն ըլլար :

Փորձով տեսնըված է որ՝ թիւը կամուրիշ հիւ-սէները օձիկով չափէ դուրս մեծցան . և շատ և հաստը կեղևանքը՝ փութըր (կէվրէկ) եղան . բայց ասոնք ալ շատ ամիս չի մնացին հոն . և անկէց ետքը ուր տեղն որ դըպչէր մէկ բան մը , կամացալ ըլ-լար՝ արիւն դուրս կուտային :

Գառաւ հիւմայաւոր օձիկ :

* . 308 . Երբոր տեղական (էբլութմիլքա) օձի-կին հետ ըլլայ գառա հիւմմա՝ որուն նշանները հասարակին հետն ալ կը գըտնըվին, պազի ֆլէմմո-նօգային հետն ալ, ան ատենը շուտ մը կերևի չափէ դուրս ուժէ կը տրիւ , լիբօդիմիա և սբօռէ ըսված թմրութիւնները, (սայըխլամա) . սէրսէմութիւն կամ մանրաթելերուն թըրթըռալը, դող, քօնվուխիօնէ . որոնք էշկեսարէ պատճառ մը չեն կըրնար ունենալ՝ ոչ միտէի սափռայէն (սապոճուռա կասդոլիքա) , ոչ լեցունութիւն . և շատ ատեն չանցնիր գոյնը կը կա-պուտնայ՝ եէնմէձէ կը լլայ, կամ շատ գէշ եարայ կը լլայ :

Բայց բժշկաց պատմութիւնները մէկ պառաւի մը համար կը գրեն որ՝ ափանսըղ պայըլիւշ ըլլալով ետքէն մըսէլ մը եկաւ վերան . անկէց ետքը տա-քութիւն, գլխու ցաւ, հազ, պօղաղի ցաւ, և օձիկ . նաւզին սըխ զարնելը քիչէր, բայց սէրթ . լեզուն սև էր , և ինքը շատ ցաւ ունէր և սայըխլամիւշ կընէր . այս կընիկէն արիւն մը առնելով՝ թէպէտ արիւնը հիւանդութե իններորդ օրը առնըվեցաւ :

արիւնին վերան մէկ իւֆիւնէթի կեղև մը երկ-
ցաւ, (քօթիքա ինֆլամմաթօւն) • և անանկ աղէկ
շահ ըրաւ որ՝ տասն և մէկ երորդ օրը պօլ և շատ
երկար քրտինքով մը առողջացաւ :

Արիւն-աւէ ըսված օճիկ :

* . 309 . () Եր և վատուժ մարդոց վերայ, և ամ-
սական արիւննին կըտրըված կընիկ մարդոց վերայ
օճիկը կըլլայ ապիգուսէ • որ ըսել է քի՝ ատեն
ատեն պէլիսիդ կըլլայ՝ և նորէն դուրս կուտայ •
շատը գարնան կամ աշնան ատենները • կամ ինչպէս
որ շատ հեղ տեսնըված է՝ ամէն ամիս • բայց հետը
հիւամն չունենար :

Չիւնքի ասանկներուն պալտըրներուն վերայ կըլ-
լայ՝ պազի անտեղները չաղէկնալու խոցեր կը բա-
նայ • և պազի կաշին կը թանձրացնէ և կամուրցը-
նէ, ճիւղերը կուռեցնէ • որ ինչվան մեռնի՝ այն
ուռեցքը չինջնար :

Եփեմիստ ըսված օճիկ :

* . 310 . () Ըիկը շատ անգամ անանկ տեղ կե-
լայ՝ որ ուրիշ երկար հիւանդութիւնով մը ավերված
է • իլէ սըսիաներուն ուռեցած տեղերը • և ամե-
նէն աւելի՝ պալտըրին վերայ • և այն կամ ինքնիւրեն
կըլլայ • կամ այն ուռեցքները հաճամաթ ընէլէն
կըլլայ, չափէ դուրս ցաւեր, փառլախ կարմիր գոյն
բոցային՝ և պայծառ, անկէց ետքը կապուտ և խուռ-
շինի գոյն, կը ցըցընեն որ՝ եէնմէճէ ըլլալը մօտ
է, ասանկ կըլլայ նա և հայաներուն ջրդողութիւն,
որ կըսի (անազաոքա տէլօ սքոօթօ) • և կանանց
ծածուկ անդամներն՝ որ ուռենայ :

Ծօնա ըսված օճիկ :

* . 311 . () Դօնա և ծօսթէռ ըսածնիս օճիկին
մէկ զատ ճինսն է՝ որուն կըսեն նա և ֆուքօ սսք-
ռօ, այս ճինսը իրաւի շատ քիչ կը տեսնըվի, և

Քառիք հեղինակիր սալթ չորս մարդ տեսեր է այս
 ցաւով. էն առաջ ռեուսմթիքայի պէս ցաւեր կը բշ-
 լան թևին վըրայ, և շատ օր այն ցաւերը կը քաշէ.
 ետքը թևը ցաւցած կողմի քիւրեկին ներքեւէն մէկ
 սուր ցաւ մը, դուրսէն նշան մը չունենալով. քանի
 մի օրէն ետքը՝ մէկ կարմրութիւնը երեցաւ վաքա
 հեղինակին տեսած հիւանդին մէկուն վըրայ՝ ծի-
 րանի դոյնով. որուն մեծութիւնը ճօրով ավուճիլ օր-
 թայի չափ կար. և շուտով մը վըրան մանր խապառ-
 ճըխներ (վէշիքէթթա) ելան բախշայի չափ, ծաղի-
 կին խոցերուն նըման. որոնք ետքը մէկ ըզմէկու
 խառնըվեցան, որ շատ էին և խորունկ, և մէջքին
 դէղին ջուր մը կար. այս խոցերը ետքը միշտ կը լայնին
 դէպ ի վար ծուռ ճամբով՝ սօլ ծիծին ներքին՝ սըր
 տին վըրայ, լայնութիւնը չէվէլցընելով, այն տեսնը
 որ՝ այս ծօսդէսը ետքը միշտ կը լայն, և նաւոր չա-
 փուխ և սէրթ էր. (Ֆաէքուէնթէ է տսւո). և
 շատ սուր ցաւ մը ունէր, քիւրեկին տակի երեցած
 խապառճըխները որ մէկ ըզմէկ կը ցված էին, և ամէ-
 նէն առաջ երեցան, մէկ կեղև մը կապեցին կա-
 սուտ և բարակ, կը չորնային, և մանր մանր վար
 կը թափէին:

Ասանկով այս խապարճըխները՝ որ կամաց կա-
 մաց կեօզմէին կէսը բըռնած էին, քանի մը քըշող
 դէղերէն ետքը պիւթիւն պիւթիւնէ ոչնչացան
 անանկ որ՝ հիւանդին տեօշէկ իյնալ պէտք չեղաւ:

Ասոր պէս էին ուրիշ երկու հիւանդներ ալ որ
 նոյն հեղինակը նայեցաւ. բայց մէկուն վըրայ երբ
 որ թէփ թէփ ըլլալը լըմնցաւ և կարմրութիւնը
 տարտընեցաւ նէ՝ քանի մի օր տաճա այն կարմը-
 րած տեղը քէսկին ցաւը քըշեց. որ ետքը անցաւ
 ցաւցած տեղին վըրան. մեծ բէհլիվան եախըսի
 զարնելով:

Չորրորդ մարդուն վըրան քէսկին ցաւեր եղան
 նստուկ տեղին ոսկորին (օսսօ իլէօին) քովերը,
 որ շատ օր քըշեցին, և հետերնին տաքութիւն կամ

հիւմնայալ կար • ան ատենը մէկ արեւածի մեծութե՛
շափ տեղ հիսապսրգ խոցեր ելան մանաւրոտիկ՝ որ
չէլուււաւէ ըսված մաշկին վըրայ անցած էին • քէօ-
քերնին կարմրոտէկ , և գլուխնին դեղին , կաշին
գոյնը վարդագոյն և փառլախ պայծառ , և ներսէն
ցաւ , և այս ներսի ցաւը անկէց ետքը երեսը ելաւ
մարմինն , և երկը ըսկըսաւ • երեք կամ չորս օրէն
ետքը մարմինն վըրայի բարակ մաշկը ըսկըսաւ
Թէփ Թէփ ըլլալ չորնալ , և բոլոր ցաւը պալտըրին
վըրայէն պէլիսիզ եղաւ :

Ուրիշ բժիշկ մը կը պատմէ որ՝ ծօսդէռ ըսված
օձիկը շատ լայն տեղ չէր բըռներ • սալթ մէկ Թէք
դուռուշի մը շափ տեղ բըռներ էր , և հետը քէս-
կին տաքութիւն չուներ :

Երբեմն ծօսդէռը գըլխուն ու երեսին կէսը կը
բըռնէ • ոմանց պօղազը կամ (չըլիֆը) , կամ փոք-
րափորը , ուրքը , Թեերը , և քիչ անգամ կըլլայ որ
քրօնիքս ըլլայ :

Պաղի տեղական (էրիտէմիքօ) հիւանդութիւն
կըլլայ • այն ալ տեսնուված է որ՝ առաջին խոցերը
չորնալէն ետքը՝ ուրիշ խոցեր դուրս կուտան աւե-
լի լայն , որ շատ ամիս անհանգիստ կընեն հիւանդը
ցաւով և քնհատութիւով , շատ ալ տեսնուված է որ՝
այս էզանթէման բժըշկըվելէն ետքն ալ այն տեղի
ցաւը չէր կըտրէր , կը քըշէր • հին բժիշկները կըսէ-
ին քի՛ , այս հիւանդութիւն Թէ որ բոլոր մարմնոյն
վըրան ըլլայ նէ՛ , կը մեռցնէ • բայց նորերը շատ
փորձելով հասկըցան որ այս Թահմինը սո՛ւտ է :

Հիմակվան դրած հիւանդութիւնիս օձիկ է • և ան-
կէց սալթ ասով կը զատովի որ՝ ծօսդէռ ցաւէն առաջ
կամ ետքը՝ խոցին տեղը կը ցաւի • այլ և՛ ցաւցած
տեղին վըրայ շատ և խորունկ մանր խապառճըխներ
դուրս կուտա նոր՝ շատ չեն բարձրնար • և այս հի-
ւանդուէ մէջ շատ ուռեցք չէրեար , և էզանթէման
շատ եայրըմիշ չըլլար • տեսնուված չէ որ հասարակ
օձիկին ատենը խոցերը ուշ դուրս ելլան :

* . 312 . Ինչ որ էզանթէմաներուն պաշտանկը՝ ընելուն վերան խօսեցանք՝ օձիկին պատճառներն ալ անոնք են . սալթ այս ցաւը չի պըլըշիր , մէկ հիւանդէ մը ուրիշ մարդու չանցնիր . և այս պատճառներուն որը դըրսէն է , որը ներսէն . ինչ բան որ մարմնոյս մէկ կողմը տիւրթմիշ կընէ թեթեւ մը և երեսանց՝ այն կողմը շուտով մը ույղուն կըլլայ իւր ֆիւնէթ ընելու և օձիկ հանելու . մէկ մարդ մը սալթ ձեռքովը ուժով չփէ մէկ տեղը նէ՝ խաղիլ է որ այն տեղն ալ օձիկ կըլլայ :

Ասանկ են քիչ մը կամ թեթեւ երելը՝ շատ տաք ջուրը , հառտալ եախըսին կամ բէհլիվան եախըները , մեղուին և պիծակին կըճելը . և այն ջուրը՝ որ պաղի մանր կենդանիները կամ որդերը իրենք պահպանելու համար դուրս կը հանեն՝ մէկն որ դըպչէ նէ . ինչպէս են գուրպաղիին մէկ ձինսը , և շատ ձինս մազոտ թըրթուրները . պէլքի այն ալ՝ որ չինուամաչին գործ կածեն վէռնիճ (սըռ) չինելու համար :

Շատ անգամ օձիկը փէյտահ կըլլայ մէկ թեթեւ եարայէ մը , նէշտերի եարայէ . ոսկոր կոտորվէլէն . կամ մինակ սըլսմըվէլէն ալ . ծաղիկ աշ ըրած ժամանակն ալ կըրնայ օձիկը պատճառ ըլլալ այն ավատանլըսին գըրգըռելը՝ որով աշին տեղ կը բանան . ույղունսուղ ժամանակի մէջ և ույղունսուղ թարգով մը էնքսէին վըրայի եղած սափուսի ուռեցքները հաճամաթ ընել . ասկէց պատճառած տեսնըված է գլխուն վըրայ մահաբէր օձիկ մը՝ քընախտուլթիով՝ որ առաջ ներսն էր ուղեղին վըրայ , ետքը շուտ մը դուրս դարկաւ՝ երեսին վըրայ ելաւ . պարզ մէկ եախը մը , կամ մուշամսայ մը՝ շատ նաղիք մարմինի վըրայ որ փակցըվի՝ օձիկ դուրս կուտայ :

Բայց այս ցաւին գլխաւոր պատճառն է պաղ առնելը , և քըրտինք ըլլալու ջուրը վերնամաշկին ներքին մընալ դուրս չէլլալը , շատ անգամ ողայ

բերօղ կընիկ մարդոց ծիծերուն վերայ կըլայ՝ շատ
բաց ձրգեւնուն համար . տահա շատ ատեն օձիկի
պատճառ կըլայ մէկ պաղ քէսկին հովմը՝ որ մար-
դուս մէկ դին կը փչէ, ուրիշ տեղերուն չի գըպչելով:

Անոնք որ՝ կամ սաղսրջ ըլլալով, կամ մինակ
վախով մը հովային կըղգուշանան, կամ գըւսինին
դոց կը պահեն, թէ որ հովու դէմ ըլլան և մէկ թե-
թեկ պաղմը առնեն նէ հովէն՝ շատ քիչ կըլայ որ
երեսնուն վերան օձիկ չի հանեն . և գարնան կամ
աշնան ատենները արտաշնչութիւն խափանելէն
ալ շատ օձիկներ կըլան:

Ինչ թըթու հիւթեր որ մարմնոց մէջ մընան դուրս
չըլան . ինչպէս ուսումնաթիւղմօ, նիքրիզ և թէմիէի
շինօղ հիւթերը, որ մէկ մեծ իւֆիւնէթ մը չեն
կըրնար ընել՝ օձիկ կը պատճառեն:

Բայց օձիկին մեծ պատճառը՝ առաջին ճամբա-
ներէն կըլայ . զերէ թէպէտ շատ անգամ կը սըխա-
լին բժիշկները՝ միտէի հիւանդութիւն զանն ընելով
ասիկայ, անոր համար որ հետը կը գըտնըվին բերնի
լեղիութիւն, միտէի խառնըվել, գանիլ, դեղին դեղին
փըսխել, կամ օձիկին դոյնը դեղին կըլայ . բայց շատ
անգամ պատճառն ալ իր դործին հետը կը խառնը-
վի . և այս կը ցըցընէ բժշկելու եղանակն ալ՝ որ
սափրան դուրս կը հանեմք . ասով կիմանամք որ՝
շատ կարգէ դուրս բան չէ զաննը՝ թէ միտէն ու
փորը այս ցաւոյս պատճառ կըրնան ըլլալ . խեւքեր
նիս ու փորձը վըկայութիւն կուտան որ՝ ասոր պատ-
ճառը շատ սափրան է . որ առաջին ճամբաները կը
գըտնըվի, և որդերը կամ սօղու ճանները . և աղիք-
ներուն մէջ գըտնըլած փրտտած հիւթերը:

Բայց այս ալ զուրցելու է որ՝ այսքան շատ գըտ-
նըլած հիւանդութե՝ պարզապէս մէկ պատճառ մը
տալ չըլար . մարմնոց վոյլի հիւանդութիւնները՝ որ
փոքրափորին հիւանդութե՝ առաջ կուգան . և մարմ-
նոց հիւանդութե՝ առաջ եկած ներսի հիւանդու-
թիւնները կը ցըցընեն որ՝ մարդոյս ներսի ու դըրսի

Հիասէները մէկ ըզմէկու հետ ինչասուլթի կամ կապ չլիւմը ունին . և այն հիւթը՝ որ մարմնոյ վերայի սինիրը կը գրգռէ դրոսէն, շատ անգամ սալթ կապակցութեան ուժովը սափաւի հիւամայի հիւանդութեան նշաններ կը ցըցընէ :

Անոր համար աղէկ տիտի իմանայ բժիշկը որ՝ սինիրներն ալ կըրնան օձիկի պատճառ ըլլալ . ասկէց է որ՝ պազի վտխէն կամ բարկութեն խըրսէն կամ ուրիշ կիրքերէն ալ օձիկ կըլլայ :

Ասկէց է որ՝ պազի ղէհիրլի բաներն ալ պատճառ կըլլան ասոր . և պազի անանկ բաներ՝ որ պազի մարդու առանձին բնութիւնը (խիօսսինքուզի՝ ային) կէօրէ փնաս կուտան . ինչպէս են՝ սև ճիւղին խըյան քեօրէկ պալըղին , միտեան ըստուիտեան շատ համեմած և ծըթռած ձուկերը կամ միսերը սաղան ձուկին բաստըրման աղէկ մը չաղած և չէփած , խաղի և բալուրեայի միսերը :

Ասկէց է որ՝ արիւն առնելն իքէն նէշտերը մէկ սինիրի մի դըպլի և ծակէ , կամ մէկ կողմը ասեղ կամ պըզտիկ փուշ մը մըտնայ՝ շուտ մը օձիկի պէս իւֆիւնէթ մը կըլլայ , ասկէց է որ՝ ասանկ փուշ կամ ասեղ մը տնալուն ցաւը պազի ուժով քան չիպանիներուն էն քէսկին ցաւէն աւելի կըլլայ , ասկէց է որ՝ երկի մարդիկներէն էվէլ կընիկ մարդիկ օձիկ կը հանեն . և այն ալ աւելի՝ ամսագըրլուսնին եկած ժամանակը՝ քան թէ ուրիշ տուն :

Ասկէց է որ՝ այս խոյը շուտով եէնմէճէ կըլլայ . ասոր համար շատ անգամ դառա հիւամաներուն հետ կըլլայ . և պազի հեղալ օձիկը բըթըշկելու համար աֆիօնը աղէկ կուգայ , թէ որ կերևի քի՝ քըշօղ և փըսխեցընօղ դեղերը շատ աղէկ են այս հիւանդութեան որով դանն կըլլայ քի՝ փոքրափորին մէջ ննացած ավըրլած հիւթերէն կըլլան , ասոր համար պէտք չէ դանն ընել թէ՛ այս փըսխեցընօղ կամ քըշօղ դեղերը մարդոյս միտէն պարպելով շահ կընեն , հասկա՝ չիւնքի այս դեղերը սինիրներ

բռն կը դըլային, և անոնց վըրան ալ Թէյսիր կընեն, անկէց է աղէկ շահ ընենին. և ասոր փորձ այն է որ՝ անթիմօնիեալէ ըսված դեղերը քիչ քիչ տալով Թէպէտ ոչ փըսխել կուտան և ոչ լուծմունք կը բերեն, բայց շատ անգամ մեծ ֆայտաներ կընեն, սինիրներուն վըրայ Թէյսիր ընենուն համար, շատ անգամ ալ հիւանդութիւն կը պատճառվի որ՝ սաֆուան մէկ տեղ մը ժողվելած ըլլալով ետքը կը տարտըղնի. բայց չըսվիր Թէ՛ այն հիւանդութիւն սաֆուայէն եղաւ. զերէ սաֆուան հիւանդութիւն եղաւ:

Եւ պազի օձիկներուն, իլլէ գէշ հիւանա ըսվածներուն՝ քըշօղ և փըսխեցընող դեղերը շատ օգուտ կընեն, բայց ատէթ եղած հոսմունք մը նալ՝ երբ որ կայնի նէ, ինչպէս են՝ մայասըլը, կանանց ամսական արիւնը, և՛ շատ հեղ օձիկ կըլլայ. ասոր համար է որ՝ երբ որ այս հոսմունքներուն ատենը գայ, և հոսմունքները չըլլան նէ՝ տեղը օձիկ կըլլայ:

Այերիսի որ՝ պազի մարդոց ալ մարմինը տակել ուշլուն կըլլայ օձիկ հանելու, Թէպէտ օձիկը տայիմա մէկ տեղ մը չելար. փորձը մեզի կը սորվեցընէ որ՝ այս սովորական հիւանդութիւն շատ հեղ փէյտահ կըլլայ հիւթերուն ծածուկ կըծուռութիւն մը ունենալէն. և կը տեսնանք որ՝ ուժով մարդիկ օձիկ հանեն նէ հանգիստ կը դըտնան, Թէ որ օձիկը ատեն ատեն նորէն գալու ատէթ ունի նէ. և երբ որ մէկ խոց մը ելլայ և չորնայ նէ մարմնոյն վըրայ՝ այն ատենը կեւլայ օձիկը. և վատուժ մարդիկ այս եղանակմաս շատ կը հանեն:

Ասոնց Գոշախօթիւնը:

* . 313 . () Զիկը շատ անգամ մէկ Թեթև հիւանդութիւն մը նէ. և կը վերջանայ հինգերորդ՝ եօթներորդ՝ և մետասաներորդ օրը մէկ քըրտինքով մը և շէռով մը՝ որուն տակը Թէմիզ բօցայ կիծնայ, կամ փորքըշուքով մը. բայց չիւնքի հաստատուն հիւանդութիւն մը չէ, կեւթայ՝ նորէն կուգայ, աղէկ

նըշաններն ալ տեսնըվի նէ՝ չի հաւատացւիր . և դուրսի պատճառներէ եղած օձիկնալ՝ Թէպէտ շատ չի փոխեր տեղը , լաքին առանց Թէհլէքէի չէ :

Օձիկը շատ գէշ ցաւ կը բերէ գըլուխն . և Թէ որ հետը ըլլայ պէյհուտլուք , սայըլսլամա , և սուսսոլլի տէի Թէնտինի ըսված նշանները , որ է մանրաթէլերուն Թըրթըռալը , գէշ նշան է . զերէ կամ գըլխոյն մէջի ալեաթներուն մէկը կազըզի , կամ անդամալոյծ կըլլայ իջուածքով . գէշ նշան է՝ երբ որ դուրսն իքէն ներս քաշվի . և աղէկ նշան է՝ Թէ որ ներսն իքէն դուրս ելլայ նէ . բայց պէտք է որ՝ երբ որ ներսի օձիկը դուրս զարնէ նէ՝ ներսի ցաւերը շուտով մը կըտրին կամ քիչնան . չէ նէ՝ նշան է որ՝ հիւանդութիւնը ներսէն էվելնալու վերայ է , պակսելու վերայ չէ :

Հիւամայէն ետքը ականջին քովերն որ կարմրի նէ՝ շատ քէսկին ցաւելէն ետքը , նշան է որ՝ օձիկը երեսին վերայ պիտի ելլայ . և մէկ աղջըկսն մը համար կըպատմեն որ՝ երբոր գլուխը ծանր ցաւ մը եղաւ , և ուղեղի իւֆիւնէթի ամէն նշանները երեւցան նէ , բժիշկին մէկը ըսաւ որ՝ երեսին վերան օձիկ պիտի ելլայ . քանզի երկու ականջին ալ ետեւները շատ կը ցաւէր , և կլանտուլա լինֆաթիքաները ուռեցած էր . Թէպէտ շատ չէր , բայց մէկ բան մը դըպչէր նէ՝ շատ կը ցաւէր . ինկուլնալէ և ասիլլառէ ըսված մըսաններն ալ կը ցաւէին , և կարմը ցած էին . այլ և շըլինքին կլանտուլէ ճիւղուլառին՝ որ նշան էր Թէ՝ այն տեղվանքը օձիկ պիտի ելլայ :

Չարարը ըլլալը կը ճանչցըվի հետը եղած հիւամ մային պատճառներէն , և հիւանդին խառնվածքէն . շատ գէշ է՝ Թէ որ հետը գառա հիւամայ ըլլայ նէ . և Թէ որ անանկ մարդ մը օձիկ հանէ՝ որուն մարմինը ուժ չունի , կամ սքօռպուդ ցաւ ունի , կամ սարըլլա , կամ սըսխայութիւն , շատ անգամ վերջը գէշ կըլլայ . վերայ գալով մարմըրուք , ցնորք , անհաւատար խառմախառըշ նսվզ , դժուարաշնչու-

Թիւն , Թմբուծիւն , քօնվուսիօնէ , կամ մանրա-
 Թեւերուն Թըրթըռալ , կապուտ կամ սև գոյնը ,
 կամ այն լէքէները՝ որ ցաւ եղած տեղէն չորս դին
 կերկըննան ֆիլիզիպէս ուռեցքին քովերը՝ կը ցը-
 ցընեն որ՝ մօտ է փոխվել և ըլլալ եէնմէճէ , կամ
 սֆաչէլօ՝ որ կանկուէնայէն գէշ է :

Թէ որ օձիկը Թարախ ժողվէ նէ՝ գէշ նշան է .
 Թէ որ ասդին տնդին մանր խոցեր և փոսեր բա-
 նայ , որոնք բժշկելու դժգոյս կը լայ , բայց երբեմն
 կըրնայ աղէկ ըլլալ . և անգամ մը քաղաքի մը մէջ
 անանկ մէկ տեղական (էբիաէմիքա) օձիկ մը եղալ
 որ՝ Թէ որ Թարախ չի ժողվէր նէ կը մեռցընէր
 հիւանդը :

Օձիկին Թարախ ժողվելու կլանտուէններուն վը-
 րան ըլլայ նէ՝ աւելի դժգոյս է . սքօռօթօին (հայա-
 ներուն) վըրան ըլլայ նէ՝ վըրջը շատ հեղ եէնմէ-
 ճէ կը լայ :

Ապիթուալէ ըսված օձիկը՝ որ ատեն ատեն կել-
 լայ , ծանր և երկար հիւանդութիւններէ կազատէ .
 ինչպէս՝ են սօղմաճաւ էօքսիւրիւք , Թարզ Թարզ
 ցաւեր , և աղիքներուն սիւտտէները :

Ասոնց դեղը ու գիւտը :

* . 314 . () օձիկը աղէկ ցընելու՝ էն առաջ հետը
 եղած հիւաման նայելու հասկընալու է , անկէց ետ-
 քը օձիկին պատճառը , տեղական հիւանդութիւն ,
 այսինքն՝ այն հիւանդութիւն՝ որ այն օրերը այն
 երկրին մէջ շատ կը գըտնուի . և հիւանդին բնութիւն
 անկէց ետքը՝ Թէ որ տեղական հիւանդութեանը
 ուղղուն կուգայ նէ՝ նիւթը տարտըղնել նայելու
 է , որ կըսենք ռիսօլուձիօնէ :

Արտաշնչութիւն արգելելէն առաջեկած օձիկը՝
 որուն հետ շատ անգամ հիւամա չըլլար , և ամենէն
 Թեթևն է . կը բըժըշկի խօլայ ճամբով՝ Թոյլարտա-
 շնչութիւն բացող դեղով մը , որուն կըսենք տիաբնօ-
 լիքօ . կամ հալան չափաւոր տաք պահելով մուրվէրի

կամ օխտամուրի ինֆուզիօնէ խրմցընելով , և աղի ջրերը խրմել տալով, որուն հետ խապիլ է խառնել նա և նիթոօ . և ոսպ տի սամպոլէքօ . բայց մէկ անգամ տալով չըլլար . տօպրակներու մէջ պահարը խոտեր և քիչ մը նալ քանֆօռա (Ռ . Թիւ . 33 .) դնելով՝ օձիկին վրան դընել . կամ մէկ թեթև (բուռկանդէ սալի'նա) մը աալ :

Ոմանք ցորեն մը աֆիօնը չորս բաժին ընելով՝ մէկ կամ երկու բաժին կուտան հիւանդին . քուճմօռ տի թառթառօյով կը քակեն , և անկէց ետքը օձիկին վրայ կը ցանեն ցորենի կամ չալտարի ալիւրի թեփ . կամ բժըշկական փոշի մը՝ որ կըսվի բօլվէռէ տի քատմիա տէլէ ֆօռնաչի . և օրը քանի մը հեղ ֆօմէ'նդօ կընեն , եփելով քաբօ տի բաբալէռի , քամօմիլլա , և իբէռիքօ . որուն սէպէքի վէց հիսսէին մէկին չափ կը դընեն ռախի :

Թէ որ օձիկին հետը կայ իւֆիւնէթլի հիւմմայի և ֆլէմմօնօզայի նշաններ , և ասանկ իքէն՝ օձիկը դըլսը զարնէ , և նամըը ըլլայ լէցուկ , ուժով , ամուր , լէցունութիէն սըլամըլած նէ . այն ատենը պաշըճա դեղը կըլլայ արիւն առնել , անկէց ետքը տզրուկ փակցընել՝ կամ հաճամաթ ընել՝ և շիշէ փակցընել , բայց անանկ տեղերը ընել պէտք է՝ որ իւֆիւնէթ չուին . ինչպէս են՝ ականջներուն ետի դին , էնքսէն :

Եւ սաֆուլի նշաններուն նայելու չէ . զէրէ այն նըշանները՝ իւֆիւնէթին գրգռվելովը երեւան կելլան , տայիմա պէտք է միտք առնել որ՝ այս իւֆիւնէթը (էզանթէմաթլիքա ֆլօկօսին) շատ արիւն առնելով՝ ըռընտցընել չըլլար . ինչպէս որ ուրիշ մասսուս եղած իւֆիւնէթներուն կըլլայ . սալթ հիւանդութեան հիւթը ցրուելու է , և քուիզի ընել տալու համար նայելու է՝ որ հիւանդին ուժը չի տկարանայ :

Թէպէտ վերը ըսինք որ՝ սաֆուլի նըշանները գրգռմունքներէն կըլլան , բայց շատ անգամ տեղա .

կամ հիւանդութիւններու մէջ իւֆիւնէթի միջոց
հիւամասիները խառն կերուան • և այս դուհուրածիս
մէջը բժիշկին արիւն առնել տալու շատ միւլճազա
կուզէ, անկէց աղէկ են՝ Թեթե քըշօղ, և անթիֆօլ-
ճիսդիշի ըսված դեղերը • և հիւամային ուժը կըտ-
րելէն ետքը՝ խապիւէ քըշիկ քըշիկ ԹառԹառօ
էմէ' Թիքօ տալ • քիչ անգամ՝ Թէ որ օձիկը մարմ-
նոյն ծայրերը կամ կէօվտէն ըլլայ նէ՝ արիւն առ-
նել կուզէ, դէրէ կը վախցըվի որ ուղեղը իւֆիւ-
նէթէնով չըլլայ • լաքին այն ատենն ալ ինչ ընե-
լիքնիս՝ իւֆիւնէթին ինչպէս ըլլալը կը սորվեցընէ:

Թէ որ շատ ըլլայ օձիկին ցաւը, կարմրութիւնը և
փառլախութիւնը, կամ բուսդուլօղա ըլլայ՝ և վըրան
ամուր և տիւրթիւճիւ կեղևանք ունենայ նէ՝ ան
ատենը պէտք կըլլան ֆօմէ'նթիներ, կակըղցընօղ
խոտերէ շինված Թեթե լափաներ՝ իլէ էպէմէօ-
միճի ջրով կամ կաթով և կամ միւրվէրի ջրով •
կըլլայ որ՝ օձիկին վըրայ Թաց բան դընես նէ՝ կը
գէշայ • իլէ՝ Թէ որ վըրան դըրվածները զամիւլը
և փակչոօղ ըլլան • դէրէ արտաշնչութիւնը կը
խափանեն, կամ կը պաղին • և այն ատենը կամ
ներս կը քաշվի, կամ Թարախ կը կապէ • և երկուքն
ալ գէշ են, ինչպէս որ առաջ ըսվեցաւ • Թէ որ
օձիկին հիւաման օսֆուայի նշան ունի՝ ինչպէս որ
շատ անգամ կըլլայ, ան ատենը Թէ որ հետը խառ-
նըված իւֆիւնէթի հիւամա չըլլայ նէ՝ արիւն առ-
նելու չէ • և նշաններուն կէօրէ կամ փըսխեցընող
դեղ տալու է՝ կամ քըշօղ • Թէ որ օձիկը երեսին
վըրայ ըլլայ նէ՝ շուտ մը փըսխելու դեղ չենք տար •
հասկա՝ առաջ կուտանք հիւանդին ցրուող փոշիներ •
(Բօլվէռի ոխօլվէնթի •) (Ռ • Թիւ • 2 •) անկէց
ետքը խըմցընել կուտանք Թուլցընօղ (լասսաԹիվա)
խըմէլէք մը • և ետքը՝ աղի խմէլէք կը տըրվի • և հի-
ւանդութիւնը վերջանալու մօտենայ նէ՝ քըշիկ քը-
շիկ ԹառԹառօ էմէ' Թիքօ՝ սիէռօ տի լաթթէի մէջ,
կամ ինֆուզիօնէ աի սամպոլքօի մէջ, որուն հետը

կը խառնենք օստիսիէլէ սէմըլի՛չէ :

Թէ որ փրսխեցընող կամ լուծող դեղերը վար-
պետութիւն և միւլճագայով տըրվիննէ՛ն՝ չի վախցըվիր
Թէ՛ օձիկը ներս կը քաշվի , և ներսի ալեամենե-
րուն զէնմը կուտայ . Թէ որ պէտք եղածին չափ
փորը վար զարնել տալէն՝ կամ փրսխել տալէն
ետքը՝ հիւմմային քէսկինութիւն մընայնէ , ան ա-
տենը պէտք է տալ աչի՛տօ սօլֆուրօ , կամ նոյն
ջուրին մէջ, կամ ուրիշ Թարղով , ինչպէս որ գըր-
ված է մեր բառարանին մէջը :

Թէ որ այս իլէթին հետք գըանըվի գառա հիւմ-
մայ , ընելո՛ւ է այն դեղերը ամէնն ալ՝ որ գրած ենք
հիւմմային սկիզբը . առաջ քանի մը հեղ էմէ՛թիքօ
տալ , ետքը՝ իլէթ Թէ որ եէնմէճէի վախ կայնէ՛
Փայտայ է տալ ինֆուզիօնէ տէլլա սքօռճա բէռու-
վիմնա . կամ տէլլա սէռբէնդառի՛ա վիռճինիմնա ,
կամ տալ գինիով շինած սիրութկայ , քէաֆուրի ,
միսկ , և դինի , կամ բէհլիվան եախըսիներ բանալ ,
և հառտալ եախըսի դընել :

Թէ որ այս ճինս օձիկին հետ ըլլայ քէսկին ցաւ՝
շատ Փայտա կընէ աֆիօնը . սօլֆաթօտդի քինինօի
հետ խառնըված . և կամ աֆիօնին տեղը էթէ՛ռէ
սօլֆուրօ , հեղմը հայեային վըրան օձիկ ըլլալով՝
և եէնմէճէյի փոխվելը մօտ ըլլալով՝ սալթ աֆիօ-
նով անանկ ծանր Թէհլիքէյէ ազատեցաւ հիւան-
դը . այս դեղս աղէկ է նա և երբ որ սինիրները
դուրսէն վընաստելով օձիկ եղած է , օձիկը երեսն է
եղեր՝ կամ գըրլուխն է եղեր , պէտք է որ կէօվտէն
ու դուլըր վեր բըռնըվի , լաքին հիւանդին գըլուխը
պաղի դէմ դնելէն ալ զգուշանալու է , իլէթ գոց
պահելու է գըլուխը որ՝ դուրսի հալան դպչելով
զէնմը չի տայ , դուրսէն դըրվելու դեղերը շատ
զգուշութիւն գործ ածելո՛ւ է , մէկ պարզ հիւանդու-
թեանմը Փայտա կընեն , չոր Փօմէնթիներ և պա-
հարեղէն խոտերով շինուածները :

Պալարաւոր օձիկին , կամ անոր՝ ողբուն վըրայէն

իւկ կծու հիւծ մը կելայ քըրտինքի պէս, աստու պէնդի ըսված փոշիները շատ շահ կընեն՝ գրգռուածիւր քիչցընելով . և թէ որ կերևի քի երեսը շուտով կեղևանք կապել կուտան, և արտաշնչո՛ւն կը գոցեն նէ՝ փորձը կը ցըցընէ մեզի որ՝ կըրնանք գործածել լէքօբօտի՛օ խոտին թօղը, ցորեն ալուրին թեփը, կամ պոյ թօխումին:

Այս թօղերուն հետը սլաղիները զուրշին ալ կը խառնեն, և զէն մը չունի. անանկ որ՝ իւֆիււնէթի օձիկներուն վըրան կը դընենք լաբամը՝ որ կը շենենք հացի փորով և սքգուա վէճէթօ մինէնաւ լէով . և շատ ֆայտա կը տեսնանք . բայց աւելի աղէկ է զգուշանալ զուշինոտ և սըխմոզ դեղերէն . և քէսկին իւֆիււնէթի ատենը՝ ասոր վըրայ և սէրթ կեղևներուն վըրան կը դնենք կակըղցընօղ դեղեր:

Պաղի նոր բժիշկներ կը կարծեն թէ՝ օձիկին վըրան սաղ ջուր զարնելը աղէկ է . բայց մէք ասիկայ խուլանիփշ կըլանք սալթ՝ երբ որ օձիկը ծածուկ անդամներուն վըրան ըլլայ, և ֆրէնկիյէ պատճառած ըլլայ նէ, ուռեցած (էտէմաթօղա) օձիկներուն՝ որոնք շատ անգամ վայաներուն վըրայ կըլան . և կըծու հիւծ մը ներսէն կուտէ մարմինը, անոր համար շուտով եէնմէճէ կըլլայ:

Շատ ֆայտայ ունի քընա քընոյին բարակ թօղ՝ որուն հետն ըլլայ քիչ մը մուռսաֆի և քէաֆիրի . որ պէտք է մարմնոյ վըրան ցանել:

Պալարաւոր օձիկներուն մեծ մեծ բէհլիվան եախըներ բանալու է՝ որ դուրս ելան երօղ կըծու հիւծերը . և թէ որ կակուղ սիւնկերովալ չորցընելէն ետքը գրգռմունքը պակաս չըլլայ նէ՝ վերի գրած թօղերը ցանելու է վըրան, և թէ որ կեղևը սէրթնայ և հաստընայ նէ՝ կակըղցընօղ բաներով թըրջելու է, կամ քիչ մը թուղթի վըրայ նոր կաւադ քըսելու և օձիկին վըրան դնելու է, այս դեղերով երբեմն մէկ գիշերվան մէջ այն սէրթ կեղևները կիւնան, և դուրս տալն ու ցաւը կը կըտրին:

Օձիկին վերան հաճամաթ ընելու կը վախնա՞ք ,
քի չըլլայ որ եէնմէճէ ըլլայ . և անխոհեմ բժիշկ մը
չըլլինքին վերայի օձիկին հաճամաթ ընելով՝ օձիկը
եէնմէճէ եղաւ :

Թէ որ օձիկը եէնմէճէ ըլլայ , կամ քանի որ որ
կը քըշէ նէ՝ տայիմն հետը ըլլայ գառա հիւմնա .
ներսէն և դրրսէն գործած ելաւ է՝ քընա քընա՝
Փօմէնթի ընելով և կերցընելով միայն թէ՝ որ ե-
րեսին վերայ է օձիկը նէ՝ քընա քընայի Փօմէնթի
դընել չըլլար , այլ և ընելու է այն ամէն դեղերը՝ որ
գրած ենք (* . 314 .) թէ այս եէնմէճէյին համար ,
և թէ ուրիշ եէնմէճէներու համար :

Չօդէս ըսված օձիկնալ ասոնցմէ ուրիշ դեղ
չունի . ասոնց դեղերը ինչ են նէ՝ այնալ ասոնց-
մով կը բժշկուի :

Ատէթ եղած՝ կամ (ասիդուալէ) օձիկին պէտք
է որ՝ ինչ խրտար խաղիլ է նէ պատճառներէն սա-
խմիլ ըլլայ , երբեմն այս ճինս հիւանդուէ պատճառ
կըլլայ աղիքներուն սիւտտէն , իլէ ճիլէրին սեւու-
ցին . և այս հիւանդութեան մասսուս եղած դեղեր
պէտք է . ինչպէս են՝ ռիսօլլէնթիներ , սապոնոտ խո-
տերուն քամուք , և լեղի խոտերը , հասուն պտուղ-
ներուն քամուք ջրերը , և ասոնց նման ուրիշ բաներ :

Այսպէս կըսենք՝ երբ որ օձիկին պատճառ ըլ-
լայ կանանց ամսական արիւնին կըտրուիլը , և ա-
րուտոտ մայասըլին կըտրիլը , որ երկուքին ալ բժշ-
կելուն կանոնները զատ զատ են . առաջ կըտրուված
հոսմունքները բանալու է՝ որ օձիկը խօլայ աղէկնայ :

Երբ որ շեւբհէ կայ որ արիւնին մէջ մէկ կը-
ծուութիւն մը ըլլայ՝ հարկ է անոր մասսուս եղած
դեղերը գործածել . իլէ անանկները՝ որ արտա-
շնչութիւն կըբանան . և ասոնց հետ շիֆայ է գործ
ածել նա և եախներ և խայթան եախըսիներ , ա-
սոնց ֆայտայ է նա և քիւքիւրթիւ տաք ջուրերը :

Թէ որ օձիկին պատճառը թուութի կամ սկա-
լութի է՝ կամ մարմնոյն չափէ դուրս զգայակա-

հուլիս (սէնսիպիլիդան) , հիւանդը քրչկի քրչկի պէտք է թեթեւ սաղլամ և հովոտ հալսներու տրուէցընէլ , ուժովցընէլ ներսէն դեղերով , և դրոսէն շփելով , պաղ ջրով , ծովու ջրով , երկաթի մատենէ անցած ջրերով , և քրնա քրնայով :

Թէ որ օձիկը ներս քաշվելով թէհլքէլի հիւանդուծիւն մը ըրած է նէ՝ հարկ է լինչղըտար որ մեր ձեռքէն կուգայ՝ աշխատիլ , որ խապառճրխներ դուրս ելլան , ստիկայ կըրնանք ընէլ՝ ներս քաշվելուն պատճառները իմանալով , և հիւանդուծեան նշանները գիտնալով , և անոնց կէօրէ դեղ տալով , անանկ որ՝ ամէն դեղ ամէն ատեն աղէկ չի դար . ինչպէս որ ուրիշ տեղեր ալ ըսված է՝ ետքն ալ պիտի զուրցենք :

Անոր համար երբեմն սըլս արուն առնել կուզէ . երբեմն ախլըթմիւշ ընօղդեղեր , երբեմն քրրաընցընօղներ . ինչպէս են՝ անդիմօնիալէներ . ըլլճաթ ջուրը մտնալ . երբեմն ալ թմրեցուցիչ և մեղմիչ (անօտինօ և սէտաթիվօ) դեղեր , ոմանց աղէկ կուգայ փըսխեցընօղը . ոմանց՝ քըլշօղ և դուրսէն ալ օձիկին վըրան , կամ թէ որ խապիլտիղէ նէ՝ անոր շատ մօտիկ տեղ մը զարնելով հառտալ եախըսը կամ բէհլվլան եախըսը , կամ թինթուռա տի քանդաւիտի , որով պէտք է շիւել մարմինը , և ետքը ասդիւանդին չոր շիշէներ փակցընելու է :

Թէ որ կերեւի որ թէհլքէն մօտ է՝ բէհլիւան եախըսի զարնելու տեղդ առաջ հաճամաթ ըրէ . կամ թաղէ ըսըռղանով ծեծէ որ խապառմիշ ըլլայ . կամ շատ տաք ջուրի մէջ չուխայի մը կըտոր թաթխէ , և քիչ մը ատեն վըրան դիր :

ԳԵՂԵՆ ՀԱՍՏԱՊԵՐՔ . ԿԺ : ՍԽԱՆԶԱՆԻՒՄ . ԻԿ :

Ասոր ԳԵՂԵՆՈՒՄԻՆԷՆԷ :

* . 315 . ԳԻՂԵՆ ՀԱՍՏԱՊԵՐԸ քիչ ճանչցըված հիւանդուծիւն մը նէ , որ հին բժիշկները տաքու-

(Թիւնոտ խոցերուն (էզանթէմաներուն) կարգը չէին դնէր . սալթ ասոր էն գէշ տեսակը կը ճանչնային՝ որ շատ ատեն եէնմէճէլի հիւանդ ըսլած ցաւոյն հետը կը գըտնւէր :

Եւրոպային պաղի տեղերը ինչվան հիմա քիչ կը գըտնւին . պաղի տեղերը շատ . երբեմն կըլլայ տեղական (էքիտէմիքա) հիւանդութիւն . շատ հեղաւորաց կըլլայ . բայց երբեմն մեծ մարդոցալ կըլլայ, այս տեղս ասոր Թաքիֆը ընենք՝ ուրիշներուն քըննութեանը հետ մեր տեսածներն ալ խօսելով :

Ասոր սահմանը :

* . 316 . Պարզը հաստալը խը պաղի հեղ զարարսըդէ, ամենեին դէն չններ . երբեմն զէհիլըի է և մահաբեր . անանկ որ՝ դըժվար է հասկըցընել անանկ մէկ հիւանդութիւնը որ՝ մէկ ճինս չըլլար . և դըժվար է զատել ան հիւանդութիւններէն՝ որ ասոր նման կըլլան . ինչպէս են՝ օճիկը և խըզամուխը :

Մենք այս նշանները կուտանք գըզըլ հաստալը-խին , Թէ պըլըշտըկող էզանթէմա մը նէ՝ շատ անգամ հիւամայոտ, որ առաջ կերելի մարմնոյն վըրան չոր և երող . հիւանդը կունենայ անհանգստութիւն և կատղութի, ցաւ և կարմրութի պօղաղի . որ երբեմն առաջ կըլլայ և կը մնայ , և երբեմն շուտով կանցնի, և կարմրութեը վըրան խօյու լէքէներ կըլլան մօռ . շատը լայն . որ շուտով մը երեսէն և չըլլինքէն կամ ուրիշ տեղերէն եայըլմիշ կըլլան ամեն տեղ . շատ անգամ կատարեալ շիտակ, երբեմն վըրան մանր մանր խաղառճըխներով կամ պալարներով ծուռումուռ եղած :

Այս էզանթէման քիչ օրվան մէջ երբեմն կը ցըրվի Թեփ Թեփ ըլլալով, և Թէ որ այս հիւանդութեա աղէկցողներուն արտաշնչուէ գգուշութի չըլլայ նէ՝ վերջը կըլլայ սըսխայն տեսակէն՝ որ կըսվէ լէվքօֆ լէմմաճիւ, և անազառքա . բայց մէկ մարդու վըրայ երկու հեղ դառնալ շատ տեսնըված բան չէ :

Ասոր Բաժանումը :

* . 317 . Մ. յս հիւանդութիւնըս՝ որ պաղի հեղ
ցրուողական է (սբօռատիքօ) , և պաղի տեղական
(էնտէմիքօ) , պաղի Թեթև և պաղի զարարը , մէկ
ըզմէկէ կը զատվի հետը գըտնելած հիւամային բը-
նութեանը կէօրէ , որ շատ անգամ կըլլայ իւֆիւ-
նէթի . երբեմն սոֆաւի . և շատ հեղ գառա հիւմ
մայաւոր . և այս՝ կամ պարզ՝ որ կըսվի նէսվօզա
սէմբէլէ . կամ գառըշք՝ որ կըսվի նէսվօզա
քօմբէլիքաթա . երբեմն էբիտէմիքա :

Գըզըլ հաստալըխին գլխաւոր նշանն է հիւննա-
գը և ասոր համար այս ճինսին ըսին չինանքիքա
քթառլաթթինա , Թէպէտ այս անուանով ալ բնութիւ
աղէկ մը չի հասկըցվիր , գառա հիւամայով եղած
գըզըլ հաստալըխն ալ հիւննագըլ չեն կըրնար ըս-
վիր յատկապէս . Թէպէտ սօղաղին վըրան գէշ և
էէնմէճէլի խոցեր կը հանեն , ասոր համար աւելի
ուշղուն է ասոնց ըսել չինանքիքօ կանկոէնօզա ,
գուրսէն տեսնելած ձևին նայելով կըրնայ երէք
ճինա բաժնըվիլ . սղորկ (լէվիկաթա) , կորեկանման
(միլիֆօռմէ) , և կեղաւոր (բուսդուլօզա) :

Թեթև Գըզըլ հաստալըխին նշաններ :

* . 318 . Մ. յս հիւանդութիւն շատ հեղ տեսնը-
ված նշանները ասոնք են , առաջկուց զայիֆութի ,
էտքը մըսիլ , անկէց էտքը Թեթև տաքութիւն , որ
իրիկվան դէմ քիչմը աւելի կը շատնայ :

Երկրորդ կամ երրորդ օրը մարմնոյն վըրան կե-
րէին խօյու կարմիր կամ մօռ լէքէներ , որ երբե-
մըն մանտըրտիկ կըլլան՝ բայց խիստ շատ . և երբեմն
լայն . որոնք շուտմը մէկ ըզմէկու կըլսառնըվին :

Ասոնք շատ հեղ առաջները կերևին երեսը ,
շըլլինքը , կուրծքը , Թեւերուն վըրայ , և շուտմը
էայըլմիշ կըլլան մարմնոյն վըրայ ասդին անդին . և
էայըլմիշ եղած ասենը՝ հիւանդը քիչմը Թեթևութի

կը գըտնայ, այս լեքէնէրը կը մնան երկու կամ երեք
օր • ետքը ինչ կարգով որ դուրս տըվին նէ՝ այն
կարգով կը չորնան, և մարմինը կաղուրդաւի և թեփ
թեփ կը լլայ, անանկ որ՝ վեց կամ ութ օրվան մէջ
կանցնի այս հիւանդութիւնը, լաքին մարմնոյն զգա-
ցող զօրութիւնը (սէնսիպիլիֆան) կաւելնայ:

Թէպէտ ասանկ աղէկ նշաններ ունեցող գզը
հաստալըխը՝ որ այսչափ շատ եայրջիշկըլայ, քիչ
կերենայ, բայց այս հիւանդութիւնը տեղական եղած
ատենը կըլան • իւրէ՛ թէ որ սալթ պըլըշորկե-
լէն ըլլայ:

Տանք Գըլըլ հաստալըխէն նշաններ:

*. 319. Նիւ մէկ ժամանակ մը չի գայ՝ որ գըղըլ
հաստալըխը չըլլայ • թէ աղէկ թէ գէշ կամ հիւան-
նագաւոր, որուն համար հիմա պիտի խօսինք • բայց
սէպէքի մասսուս ատեն ունին մարտ և սեպտեմ-
բեր ամիսները:

Այս հիւանդութիւնէն բըռնըվելու մարդիկը՝
հիւանդութիւն քանի մի օր առաջ անհանգիստ և
տըտում կըլան, գլուխին ծանր, ձայներնին խղ-
դըղդած • պողաղի երոցք մը կուենան • լեզուին
ներսի ծայրը դէպի պողաղը եղած ջիֆտէ մսանք-
ները՝ որ թօնսիլէ կըսեն, կը ցաւին • փորերուն
վըրայ կըլլայ սերթ ուռեցք մը, կէրկիութիւն մը,
երբեմն մէկ թեթև իսալ մը կուենան • շատ տկար
կըլան, ինչվան հիւմման որ երեւի • որ ոմանց հի-
ւանդութիւնը առաջին նըշանն է • շատ անգամ հետը
կըլան զիւքքէամի նշաններ • որ կիմացընեն թէ՛ մօտ
է խըզամուխի նման էզանթէմաներ դուրս տալու՝
թէ որ առաջկուց հիւանդը խըզամուխ հանած չէ:

Հատ անգամ գըղըլ հաստալըխն ալ խզամուխն
պէս բնութիւնն է որ՝ աչքերը շատ կը կարմըրին,
և չեն կըրնար լոյսի վըրայ նայիլ, սըլս և շատ ար-
ցունք կը թափեն աչքէն • աչքին թարթիչները կու-
ռենան, և շատ կը փըռընքտայ, երբեմն հաղն ալ պա-

կաս չըլլար • իլլէ հիւանդութիւնը չեկած՝ կը չարչարէ հիւանդը • անանկ որ՝ այս նշանէն կերեւայ որ հիւանդութիւնը կը բրնէ ամենէն առաջ՝ պողազին և քրթին շողիքոտ մաշկերը, գիշերվան մօտիկ՝ տաքութիւնը և անհանգստութիւնը և չալքէչուլքութիւնը կը շատնան • աղայոց վըրայ կը տեսնուի թմրութիւն, և թէ որ հիւանդութիւնը ծանր ըլլայ՝ կամ փորուան մէջ ոօղլու ճաններ որ ըլլան նէ՝ կունենայ նա և հտվալէ :

Բայց գըզըլ հաստալըխին հետը չըլլար շատ հեղայն պայղընութիւն, և շատ փրսխել, որ սըխ և գէշ ծաղիկ հանելէն առաջ կըլլան • երբեմն կըլլայ բերնի լեղիութիւն, սաֆրա փրսխել, և ծաղիկի ժամանակի պէս փորու ցաւ և որազմօ • բայց այս ետքի ըսածները քիչ կըլլան, շատին պողազին կարմրութիւն և ցաւը չի թողուր որ բան մը կըլլէ, այս ալ քրնէր են վարպետ բժիշկները որ՝ այս թարզ ցաւը՝ գըզըլ հաստալըխին ուժը քիչնալու վըրայ եղած ժամանակը կըլլայ :

Երբեմն հասարակ գըզըլ հաստալըխի ատենը շատ աւելի կը ցաւի պողազը, քան թէ եէնմէճէլի կամ հիւանդը գըզըլ հաստալըխին ատենը • հիւանդը բան մը կըլլելու վախոր անանկ կը ցաւի պողազը որ՝ իբր թէ (օմուղներուն) մըկանունքները իչէթինները ջու վանով մը պինդ կապված են • և բերնէն շատ շողինք կը վազէ • որ երբեմն արիւնով խառն կըլլայ, և լեզուին արմատը սէպէքի վըրայի մաշկը սըկըրդըվելով՝ աֆդէի պէս խոցերով կը գոցվի :

Երբեմն այս պողազին ուռեցքը եայլմիշ կըլլայ կուգայ ինչվան ականջին ետևի բառօթիտէ ըսված մկանունքները, և չէնկէին տակի սուամասիլաուէ ըսված մկանունքները, անոնքալ կուռենան, և պակաս ալ չեն ըլլար ձերմակ լէքէներ թօնսիլլէ ըսված մըսանքներուն վըրայէն, և պողազէն՝ որ փէյտահ կըլլայ թարախի պէս մէկ հիւթ մը, և երբեմն խոցէր կունենան, որուն վըրայ մէկ երեսանց բարակ և

աֆդէի նման կեղև մը կըլլայ, և պօղազին աստնկ
ցաւը երբեմն հօրօշմային (լառինձէին) մէջն ալ
կանցնի՝ այն տեղն ալ իւֆիւնէթ կընէ. որով շն-
չառութիւն դըժուար կըլլայ, և որպէս թէ կըխրդ-
դըվի, և ձայնը կըմարնի՝ կամ անշահ գէշ ձայն մը
կոռնենայ. ինչպէս որ կըլլայ չինանքէ թռաքէնէ
ըսված ցաւուն հետը:

Չարմանալի և շատ տեսնուված բան մը նալ ան է
որ՝ երբեմն գըղզլ հաստալըսը սալթ խրութլախին
մէջ կըլլայ՝ դուրսէն ետքա մը չի հանելով այն էզան-
թէմայէն՝ որ այն երկրին մէջ կը գըտնըվի. և սալթ
այս ֆարսէն զատ՝ ամէն նշանները գըղզլ հաստա-
լըսի նշան կերևան. և անաղանձա ըսված ջըգոդու-
թեան ալ ճամբայ կըբանան՝ ինչպէս որ էզանթէմա
ռնեցողներուն ալ հիւանդութէ ազատուլէնն ետքը
կըլլայ, այլ և՛ այս թաբզ գըղզլ հաստալըսին ալ
հանողը մէկ մը տահա նոյն հիւանդութիւնը չի հաներ:

Անանկ ալ եղած է որ՝ երբեմն գըղզլ հաստալը-
սը տեղական հիւանդութիւն եղած ատենը այն մաթ-
դիկներն ալ որ պօղազի իւֆիւնէթ ունէին՝ չէին ա-
ղատեր այս ցաւէն. ուր տեղ որ այս ցաւս շատ կը
գըտնըվի նէ՝ մէկ մարդ մը ինչ հիւանդութիւնով
բըռնըվի՝ որ ասոր ձինսերէն չըլլան, գըղզլ հաս-
տալըսին քանի մի նշանները վըրան կոռնենայ.
ինչպէս են՝ պօղազի ցաւ, և խոցեր, որ շատ չեն մը
նար, շուտով մը կանցնին:

Հիւանդութե սկիզբը գըտնըված նշաններուն
հետը նալգն ալ կը փոխվի. անանկ որ հիւամային
թարզ թարզ բնութեը կէօրէ կըլլայ, լեցուն, սըլս,
երբեմն դողդոջուն և սէրթ. երբեմն չափուս՝ ա-
ռանց լեցունութե, և սէրթութե, հիւանդը աղայ
կամ մանուկ ըլլայ նէ՝ քըթէն արիւն կըլլայ, և
այս աղէկ նշան է:

Գըղզլ հաստալըսին գապառձըլսները՝ որ խըզա-
մուսէն աւելի լայն են և շառ, և աւելի կարմիր,
մարմինին վըրան կերևնան հիւանդութեը երկրորդ

կամ երրորդ և չորրորդ օրերը • թէ որ հիւանդութիւն ծանր պիտի ըլլայ նէ՝ առաջին օրէն դուրս կուտան • երբեմն երկրորդ օրն ալ, կամ երրորդ օր վան սկիզբը :

Հատ քիչ կը պատահի՝ որ հիւանդայէն առաջեւ ընն խապառճիւնները • և մարմինը անանկ կը կարմրորի որ՝ կերևայ թէ վերան կարմիր գինի է վաթած վերնամաշկին ներքեւէն • և թէ որ հիւանդութիւնը գէշ է նէ՝ կարմիրը խոյի կըլլայ, և սեպէքի կապուտի կը զարնէ :

Ե՛ն առաջ և շատ անգամ կերակին երեսը, շուրիկը, կուրծքը, օյնակներուն վըրայ, ետքը բոլոր մարմինին վըրայ • այս եղանակմային կերակ մէկ պէլլի ուռեցք մը, բայց աշիքեար ծայր չերևիր • որով երբեմն մատուցները կը ծըռին, շատերուն վըրայ՝ որ այս հիւանդութիւն ունին, մարմիննին կերակի տիւղ ու հաւասար • բայց ուրիշ շատի վըրայ ալ տեսնուած են կորեկի պէս եղանակեմաներ, և ասոնք երբեմն կըլլան շատ մանր, և գոյներնին ալ (բօւբօւ) ըսված կարմիր գոյնին պէս կըլլայ • երբեմն ֆլեդգէնէ և բուսդո՛ւլա կըլլան ծաղիկին խոցերուն նման • երբեմն ասոնք կը միանան լէքէներուն հետ, և ամենը մէկ կըլլան :

Ան առենը մաշկը կը թեփոտի • բայց բուսդո՛ւլութիւն մէկ ճինսը՝ որ վըրան կեղև կը կապէ, քիչ մը ուշիկ կը թեփոտի, երբեմն ալ գրգռլ հաստալը ինն հետը կերակին կորեկըտիկ • և լէքէները նորէն ետ կը դառնան՝ մեծ թէհլեքէ մը չունենալով՝ քանի մը օր անցնելէն ետքը նորէն խոյիպ կըլլան :

Անանկ պէլլի իւֆիւնէթ կըլլայ այս եղանակեմայէն մարմնոյն վըրայ, որ չէ թէ սալթ երեսը կը կարմրի և կուռենայ, ինչպէս որ ծաղկոտներուն կըլլայ • հապա մատով կոխես նէ կը դեղնի, և երոցքով եռք մը կիմանայ • որպէս թէ այն տեղը կասղնտեն • այս խոցերը եայլմիշ կըլլան աչքին մաշկերուն վըրան ալ, նոյնպէս և քիթին և սոզաղին •

երբեմն հասեալեղի վերայի մաշկին կամ աքճի-
յէրին, փոքրափորին, աղիքներուն, զաւակաւունին
և խալափուշորին և այն տեղերուն մասսուս նշան-
ներ կերևցնէ՝ որ շատ ուժով զարնւած են այս
Հիւանդութիւնէս:

Թէ որ այս Հիւանդութիւն Հետ ըլլայ իւֆիւ-
նէթի Հիւամա, այն ատենը սրտին և շնչերակնե-
րուն թէյսիրը էվելցած ըլլալով՝ արիւնը տամարէն
դուրս ելածին պէս՝ մէկ կը պչուն թութխալի պէս կե-
ղև մը կը կապէ: Խաբութիւնը կը շատնայ, պօղազը
աւելի կը կարմրի և կուռենայ, արիւն երթաներ
շատ կերևան, շէռը մութ գոյն մը կունենայ, Հիւմ-
ման կարճ ատեն կը քըշէ, երբեմն ալ պիւթիւն
պիւթիւնէ կը կոթարի:

Ասոր Հետ թէ որ սափապի Հիւամա ալ խառն
ըլլայ նէ՝ ավրըված նիւթեր գտնւելը կիմացլին.
որոնց պատճառն են չէ թէ իւֆիւնէթին գրգռու-
թիւնը, որ շատ անգամ մէկ եանղըշ նշան մը նէ.
Հասպա՝ մէկ Հաստատուն մեջ մըտնալ մը սափրան
խապարթմիշ ընող Հիւթերուն՝ որ կըսվին սապո՛ւռ-
ուս, տարեկան խառնըվածքէն, և ուրիշներուն այն
թարզ Հիւանդութե՛ վերջը ինչպէս ըլլալէն, ամե-
նէն աւելի՝ նավզին շատ գօռու չըլլալէն:

Գառա Հիւամային և եէնմէճէլի գըզը Հաստա-
լըխին այն ծինսին վերայ կերևին այն նշանները՝ որ
գըրեր ենք. շատերուն վերայ խառն կը տեսնուին
ծանր իւֆիւնէթին Հետ. Բայց քիչ օրէն ետքը՝
Հետի եղած ցաւերը կերթան, իրենք կը մընան մի-
նակ և անխառն:

Հիւանդութիւն որ շատ ծանր չըլլայ նէ՝ էղան-
թէման դուրս տըվածին պէս՝ Հիւանդութե՛ նշան-
ները կամ կը Հանդարտին, կամ պարէ որչափ շատ
ըլլայ դուրս տալը՝ այնչափ աւելի Հանգիստ կը գըտ
նայ Հիւանդը, և պօղազին ցաւն ու ուռեցքը այն-
չափ քիչ կըլլայ. Բայց շատ անգամ ալ էղանթէման
դուրս ելալէն ետքը՝ նշանները ասոլ չեն փոխվիր,

և կամ աւելի կը գէշնան. իլէ-գիշեր ատեն հիւան-
դը է վելճք կը չարչարեն :

Մարմինին վերայի մաշկն ալ թեփողտէլէն և խո-
ցը չորնալէն ետքնալ ութ կամ իններորդ օրը
նորէն կըսկըսի սօղազը ցաւիլ . կամ պարէ՛ շու-
տով մը չանցնի սօղազին ցաւը . այն ատենները
ոմանք առտըման դէմ քիչ մը կը հանգչին . և քի-
չերուն վերայ ալ անսնըված է որ՝ ատեն ատեն
նշանները արա կուտան :

Հիւանդութիւնը ատեն թին կէօրէ՛ ըսկըսելու որ
ըլլայ նէ՛ Գապառճըխները շատ դուրս կուտան մարմ
նոյն վերան ինչվան երեք կամ չորս օր . անկէց ետ-
քը ինչ կարգով որ սկսեցին նէ՛ նոյն կարգով ա-
ռաջ լւ-ֆիւնէթը ֆլօկօսին կանցնի . անոր հետ ալ
կարմրութիւն . անանկ որ՝ եօթներորդ կամ ութե-
րորդ օրը լեզուին արմատը աւելի թաց ըլլալով . և
թանձը և ճերմակ և կակուղ շողինքով մը պատած
ըլլալով՝ գիշերը շատ քըրտինք դուրս կելլայ .
ասոնցմէ առաջ ոմանց ցաւը աւելի կը շատնայ . և
անոր հետը շեւ մը կուգայ . որուն տակը կինջնայ
շուտ մը՝ թարախիպէս կամ ճերմակ մըրուր մը .
կամ ասոր սեղը կերևի աղէկ և ողջ ընցնող փոր-
քը շուք մը . և ասքութիւն կամ շատ հեղ՝ պիւթիւն
պիւթիւնէ կերթայ . կամ եօթներորդ և ութերորդ
գիշերներուն քըրտինքովը կանցնի :

Գապառճըխները՝ որ այս ատենները շատ կըլլան
օյնախներուն վերայ . մէջերնին ասլա ջուր մը կամ
թացութիւն չի մընար . պարապ կըլլան . և չափէ
դուրս եօքով մը մարմինին վերայէն թեփ թեփ վար
կիյնան կամ մանր կըտորվանք . կամ թէ որ հիւան
դութիւն ծանր էր նէ՛ լայն կըտորվանքներ . երբեմն
ինկած տեղերնուն ձևերը իրենց վերան մընալով .
երբեմն ալ կիյնան թրունախները և լեզուին վերայի
մաշկը . և աստին անդին թոռմած սըկըրդած կաշի-
ներ կը մընան մարմինին վերան :

Աս ատեններս կիյնան նա և սօզազին և քըթին

ձեռքի կապած կեղևանքը, և ասոնց ներքեի եղած խոցերը շուտ մը կը ընտնան, ոմանք ալ հազով շատ շողինք դուրս տալով՝ հանգիստ կը գտնան, բայց ինչպէս որ պաղի մարդոց գապառճելիս դուրս տալն ու հիւմման քանի մի շաքաթ կը քըշեն, նմանապէս տեսնուած է որ՝ կեղևանքը և մաշկը զատվելէն ետքն ալ երբեմն դուրս տալն ու հիւմման չեն կըտրի՝ պիւթիւն պիւթիւնէ . այն ատենը ըսլինքին կամականին վըրայ երող խոցեր դուրս կուտան, որ թէզ մը թարախ կը կապեն, երբեմն ալ տեղափոխութի յնախնեբուն վըրայ, ուղեղին վըրայ, աքճիլէրին վըրայ, և աղիքներուն վըրայ՝ ելած տեղերը երեւով, և արիւնի իսալ ալ կը պատճառեն:

Ասկէց կըլլան էնչէֆալիդիտէ ըսված ցաւը քիկէր իւֆիւնէթին, մայասը, և շատ անգամ ալ վէրէմ. և այս հիւանդութիւնները անոնց վըրայ կըլլան՝ որոնց մարմինն վըրայ թեփ թեփ կըլլայ մաշկը. և մաշկը թեփ թեփ ըլլալէն ետքը՝ ոմանց սէնսիպիլիդան շատ աւելի կըլլայ. ինչպէս կը տեսնանք տղայոց վըրան՝ որք չեն կըրնար համբերել մէկուն դրպելուն, որչափ որ կամաց դրպելի:

Այս զարմանալի զգայականութիւնը՝ որ երկան ատեն կը մընայ մարմնոյն վըրայ՝ վէճայի մփասըլի պէս, և այս հիւանդութե սէպէ քի տեղափոխութիւնն է, և մասնքներուն նորէն միս կապելը կը ցըցընէ, որ խըզը հաստալըխը աղէկնալէն ետքը՝ բնութիւնը երկար ատեն կաշխատի հիւանդութիւնն մնացած նիւթերը դուրս ձըգելու, և չեւնքի մարմինը աւելի զգայուն ըլլալով՝ դուրսի հալան անոր շատ կը դուլչի, անոր բնութե այս փայտալը գործաքիչ օրվոն մէջ գլուխ չեւար:

Թէպէտ լէվքօֆլէկմաճիւս և անաղապքա ըսված ջրգողութիւնները գըզամուխէն և միլիառէին ետքն ալ կըլլան. լաքին ասլա մէկ կասկած մը չիկայ՝ որ շատ սովորական է ասոր հետ ըլլալը. այս իլլէթը շատ բւշդուն կընէ մորդոյս մարմինը իստիսիայի:

անոյնկ որ՝ երբեմն սքառլաթթինա հանողներէն
հիշ մէկը խոտխոտայէն չի խալըսիր, բայց երբեմն ալ՝
բէք քիչ մարդու կը հանդիպի:

Սքառլաթթինայէն ետքը՝ կը տեսնուիին նաև
ուրիշ թարզ ջրգողութիւններ, որ կըսվի խոռճբէ՝
տէլա չէլուլառէ, աշի՛թէ, խոռճթօռա՛շէ, ասոնք
շատ անգամ րաստ կուգան մատղաշ տղոց, աւելի
ձըմեռ քան թէ ամառ ատեն. և աւելի անոնց՝
որոնց գաղառնաճրիւր կամ մարմնոյն մաշկը աղէկ
թեփոտած չէր հիւանդութիւնէն ետքը, և այս ջր-
գողութիւն ալ թեթև հիւանդութիւն մը չէ, և բժըշ-
կէն ալ շատ խօշտջ չէ. քանզի գըզըլ հաստալըսին
և անոր հետ եղած հիւամայէն աւելի՝ այս ջրգո-
ղութիւնս շատ մարդ կը մեռցընէ:

Անոնք որ գըզըլ հաստալըսին հիւանդութիւնը
անցնելէն ետքը՝ կամ արտաշնչութիւնը խափանվե-
լով կամ մէկ ուրիշ պատճառով մը անազառքս հի-
ւանդութէն արևի բըռնըվին նէ՝ տաան և չորս կամ
տասն և ութը օր անցնելէն ետքը՝ վըրանին կուգայ
մէկ զայիֆութիւն մը, թուլութիւն և թիթիղութիւն մը,
կերակուր չեն ուզեր, գիշերները անհանգիստ կըլ-
լան, ասլա չեն կըրնար քնանալ, երբեմն պօղաղը
քէսկին ցաւ կիմանան, նամղերը սըլս կըլլան, հիւս-
ման երևան եկելայ՝ բայց քէսկին չըլլար, և ցամաք
ջրվաթը քիչ կըլլայ, և գոյնն ալ՝ միս լըվացած
ջուրի գոյն կըլլայ, որ է շատ բացագոյն կարմիր:

Բռէքօռութիւն լըված տեղը կը ցաւի, և իրենց
անհանգիստ ըլլալը աշիթեար կերնցընեն, երեսը
կըլլայ մոխրագոյն ուռեցվորած, և աչքին թար-
թիշներն ալ ուռեցած ըլլալով՝ սէպէքի տայլմա
աչքերը գոց կը մընան, ոտքերը և պաճախները և
ծածուկ անգամը և բոլոր մարմինը կուռենայ. ան-
կէց ետքը մէկ քամիտ ուռեցք մը կուգայ փոքրա-
փորին, կամ չոր հազ մը, դժուարաշնչութիւն, կուրծքի
ջրգողութիւն, կամ մազոտ տեղերուն՝ որ գլխուն
վըրան են, և ուղեղին ջրգողութիւն, և այս նշաննե-

բով շատը թէ որ ատենին կէօրէ և վարպետութիւն հոգացվին նէ՝ կը մեռնին :

Այս իտօբէն կամ ջրգողութիւն՝ որ սէպէքի սուր մէկ ցաւ մը նէ , երբեմն իւֆիւնէթլի հիւմմայի նշաններ , երբեմն ալ մէկ մեծ զայիֆուծի մը կուենայ՝ հիւանդութիւն առաջ եկած , երբեմն առաջկուգայ՝ վաղի լինֆադիչի ըսված մանրիկ տաճարներուն չափէ դուրս գրգռուիէն . երբեմն կաշիին ցընցողական (սբազմօտիքօ) կացութիւնէն , երբեմն փոքրափորին մէջի ավորված հիւթերէն . բայց շատ անգամալ՝ արտաշնչութիւնը խափանվէլէն :

Եէնիէճէլի հիւանդութեւ Գըշըշ հասարակ :

* . 320 . Երբոր հիւննագին թարղ թարղ ճինսերուն համար խօսեցանք նէ , իմացուցինք որ՝ այն հիւննագը՝ որուն հետ կըլլան գառա հիւմմայ՝ և պողաղին վերայ քաղցկեղային խոցեր , սէպէքի միշտ սբառլածթիւնային ճինսերէն է . և գլխաւոր հիւննագ չէ :

Քանզի եէնմէճէն՝ որ պողաղի հասարակ իւֆիւնէթէն ետքը կուգայ . թէ որ օձիկին և չար իւֆիւնէթլիտիճի նիւթերէն պատճառված չէ՝ ասլա տեղ չի կըրնար ունենալ՝ հիւանդին պողաղին մէջ իւֆիւնէթլի ուռեցք մը ունենալուն համար խրդդըվելովը . բայց գըզըշ հաստալըխը՝ մալի՛նէայէն սկըսած հիւննագը՝ գըզըշ հաստալըխին առաջին նշաններէն մէկը կը սեպվին , և քիչօրինակներ ունինք . որոնցմէ կերևի որ՝ գըզըշ հաստալըխին գէշութիւն եէնմէճէլի հիւննագի հետ չըլլար . և ասոնց կըրնանք ըսել հիւմմայոտ գըզըշ հաստալըխ . լաքին ինչվան հիմա խիստ շատ երեցած է որ՝ այս հիւանդութիւնն որ գէշ ըլլայ նէ՝ հետը ասանկ եէնմէճէլի մէյիլլի եզանթէմա մը կը գըտնըլի , և այնալ չի կըրնար ըսվիլ որ՝ եէնմէճէլի հիւննագին հետ սէպէքի տայիմա կերիին գառա հիւմմայի նշաններ , և գըզըշ հաստալը իլը գառա

հիւմմային հետը կըլլան իւֆիւնէթլի հիւմմաներ :

Չէրէ այս իւֆիւնէթլի հիւմմային հետն ալ կան գառա հիւմմայի նշաններ խառն . և փորձն ալ մեզի կը սորվեցընէ որ՝ մալի՛նեա գզըլ հաստալըխներ՝ որոնց հետ կըլլան սօղազի իւֆիւնէթ մը , և թէզ մը եէնմէճէի կը փոխվին , իրենց հետ ունին գառա հիւմմա :

Եւ մէկ ատեն մը՝ որ գըզըլ հաստալըխը շատ տիրէր էր , իլէ իւֆիւնէթլի ճինսը . գէշ հիւննագի և սօղազի եէնմէճէյի շատ օրինակներ տեսնըվեցան . ինչպէս որ գէշ եէնմէճէլի գըզըլ հաստալըխներուն վըրան ալ շատ անգամ տեսնըված են իւֆիւնէթլի հիւննագներ , որ այս էզանթէմային հետ մէկ տեղէին . անանկ որ՝ կըրնանք ըսել թէ իւֆիւնէթլի հիւմման տայիմա հիւննագըլ գըզըլ հաստալըխի հետը գըրոնըվելու հարկ չիկայ , թէպէտ իրաւ է որ՝ շատ անգամ այսպէս կըլլայ :

Եւ ասոր գէշ գըզըլ հաստալըխին մէջ ուրիշ ֆառխ մը չիկայ , սալթ հիւմմաներուն ֆառխերն է . քանզի թէպէտ երկուքն ալ սլըլշորիւլէն պատճառած ըլլան , և սօղազի իւֆիւնէթ ունենան :

Առջինին հետ խապիլէ որ իւֆիւնէթլի հիւմմա գըրանըվի . և երկրորդին հետ՝ գառա հիւմմա . և ասոնց երկուքին ալ զատ զատ ճամբայ բըռնելու է բըժըշկելու համար , հիւմմային ուշուրմիշ ընելով , թէպէտ սօղազին իւֆիւնէթը մէկ թարզ կըլլայ :

Այն գըզըլ հաստալըխը որ կըսվի չար , և սինիր հիւմմասի , կամ ինչպէս որ մեզի աղէկ կուգայ ըսել , եէնմէճէլի հիւննագըլ գըզըլ հաստալըխ . որ առաջին բըժիշկներն ալ գիտէին , և նէմյէ և տալեան բըժիշկները աղէկ գըրեցին ասոր վըրայ , ուրիշ մէկ հիւանդութի մը առաջ չի բերէր , միայն օձիկի պէս մէկ սօղազի իւֆիւնէթ մը , և բըթին նեւսի գիին և լառինճէին , որուն պատճառն է գըզըլ հաստալըխին սլըլշորկող բնութիւնը , և հետը գառա հիւմմա ըլլալը , որուն շատ փոխվօղ և անհաստատ նշան

ները հիմա պիտի պատմենք :

Այս հիւանդութիւնը՝ որ շատ ատեն պըլըշտըկող է, մէկ տեղմը շատ եղած ատենը կը բըռնէ, կամ թէզմը պըլըշկածին պէս, կամ եօթն օրէն ետքը, աւելի տղաքը, և ասոնց մէջէն՝ աւելի աղջիկ տղաքը քանթէ մանչերը, և մեծ մարդոց մէջէն՝ զայնի մարդիկը, ասոնցմէ աւելի կընիկ մարդիկը, բայց շատ անգամ ալ ոչ հասակի կը նայի, ոչ տեսակի, և ոչ խառնըվածքի :

Առաջ կիմանայ բըռնըվող մարդը մէկ հոգնեւմը, զայնիֆութի, թիթիղութի, տրտմութի, գլուխի պտուտ, գիւքեամ, աս առաջին նշաններէն ետքը կուգայ մըսեւ, թէ որ հիւանդութիւնը ծանր պիտի ըլլայ նէ՝ բըռնըվողը շատ կը մըսի, անկէց ետքը կուգայ ապքութի, և շատ սաստիկ գըլխու ցաւմը, հիւանդը կուռնենայ չըլընութի, շատ անգամ չափէ դուրս կը փըսխէ, կամ իսալի կը բըռնըվի. նամզը շատինը կըլլայ սըխ, անկարգ և մանր, քիչ հեղալ, իլէ հիւանդութիւնը նոր ըսկըսած ատենը՝ կըլլայ աւելի սէրթ և լեցուն :

Նամզը մանր ըլլալը կը ցըցընէ որ արիւնը բարակ է, գեղեցիկ կարմիր, և լոյծ. նամզը լեցուն եղած ատենը արիւնին վըրայ թանձր և կակուղ մաշկ կամ մար կը կապէ, հիւանդութիւնը թէ որ քէսկին ըլլայ նէ՝ թէզմը ուժէ կիյնայ հիւանդ, անկէց ետքը վըրայ կուգան թմրութիւնը, մարեւիքը, քնհատութի կամ տալընութի, ցաւ կամ սէրսեմութի գըլխոյ, փոքրափորը կը սըխմըվի, աչքերը պուլանըխ կըլլան կամ կարմիր, և ջըրոտ, լեղուն ձերմակ և թաց, կերակուրներէ կը դանի. սըրտ խառնուք կուռնենայ, կը փըսխէ կամ փորը կը քըշէ. ծարաւ կամ ասըա չուռնենար՝ կամ խիստ շատ կուռնենայ, շէուր կըլլայ երբեմն ջրոտ, և երբեմն սիէուօզ. հիւանդը մէկ լեցունութիւն մը կիմանայ, մէկ սըխմըվիւմը, և երբեմն տիւրթիււճիւ ցաւ մը, և սէպէքի չիպան պօղաղին մէջ, ձայնը կըլլայ խոր :

դըղդած՝ ճըղքած խտմիշի ձայնի պէս • և շատ
գըժվար կըլլայ բան կըլլելը :

Վերի գըրած նշանները շատը կէվելնան, գիշեր-
վները, և անոնց հետը կըլլայ մէկ թէթե սայրս-
լամամը • և առտըվան դէմ քըրտինք մը գալով՝ այն
քըրտինքովը քանի մի սահաթ կը թռնան այս նը-
շանները ամենն ալ, անկէց ետքը նորէն կուգայ տա-
քութիւնը, կը շատնայ պօղաղին ցաւը, և լեզուին
ներսի ծայրի թօնսիլէ ըսված մասնքները՝ և տա-
մաղին ետեւի դին վար կախված մաշկը՝ որ կըսվի
վէլօ բէնտոնթօ, կէյնզին ծայրէն պօղաղին վըրայ
կախված գընտակը՝ որ հայերէն կըսենք կողկողիթ •
այլ և տըմաղը կըլլայ մութ կարմիր, կամ երևան-
ճըսի գունով :

Հատ անգամ՝ պօղաղին ուռեցքը այնչափ մեծ
չըլլար, և կըլլելու ալ շատ աւելի գըժուարութիւն
չի՝ տար • լաքին շատ անգամ ալ թէ՛ ուռեցքը շատ
ըլլայ, և թէ ցաւը շատ սուր ըլլայ, և այն ատենը
վիզը սերթէշմիշ կըլլայ :

Հիւանդութեան առաջին կամ իքինձի օրը մէկ
ճերմակ պաղամ մը բերնին մէջը և լեզուին փոս
տեղերը լեցընէն ՚ի զատ, թօնսիլէներուն վըրան
կամ անոնց վերի դին դէպ ՚ի պօղաղին քեօշէները
կերևան մօխրագոյն ճերմակ լէքէներ երեսանց •
որոնց քովտէքը կըլլան կարմիր չըղղըներ չորս դին,
բաց կամ մութ գունով • բայց ասոնք զատել պէտք
է այն լէքէներէն՝ որ կերևին թօնսիլլառէ ըսված
հիւանդին ատենը • քանզի ասոնք աւելի կակուղ
են, ինչվան կերևայ որ մէջերնին ջուր կամ թարախ
կայ լեցուկ • և այս հիւանդութեան մէկ գէշ ճինսին
նալ՝ քիչ ատենիան մէջ կը կապուտնան կամ կը
թուխնան, կամ պիւթիւն պիւթիւնէ կը սևնան :

Ասկէց կըլլայ որ՝ ցաւը կը քիչնայ, կամ այն խո-
ցերը եղած տեղը կենդանութի չի մընալով, փըթ-
տելով, ցաւը պիւթիւն պիւթիւնէ կը կըտըրվի, և
պօղաղին ճամբան կը բանան՝ որ կերակուրը սեր-

պէստ կը կըլլալի • շատ անգամ այս եկնմէճէլի խո-
ցերը պիւթիւնն սօղազը եայրմիշ կըլլան, և կանց-
նին չէ թէ սալթ քրթին մէջ որ ներսէն կըլլան
կարմիր, մըթագոյն, կապուտ, և կը չարչարին ան-
հանգիստ և քէսկին զիւքեամով, այլ և եայրմիշ
կըլլան առշաներու միսերուն վերայ, լեզուին և սլո-
կունքներուն վերան • կըլլան երբեմն նա և շնչերա-
կին կամ խռչափողին ներսի գին, տեսնուած են
նա և փոքրափորին և աղիքներուն մէջ:

Թէզմը մէկ շատ կըծու ջուր մը կամ շողինք մը
կը կաթէ քրթին մէջէն, և անցած տեղը կերէ և
եարա կընէ • երբեմն տղայքը կը կըլլեն ասիկայ,
որով կը վընասին փոքրափորը և աղիքները • և կե-
րնին տայիմայ սօղումաճա հազ՝ թարախները աղձիյէ
րի վըրան երթալուն համար, դըժուարաշնչուածի՝
որուն պատճառն է աւելի շահատարին և օգըն-
կալ (քիւնի) ըսված տամարներուն հիւանդութիւն,
քան թէ սօղազին ուռեցքը • նէֆէսնին կը հոտի
լէշի հոտի պէս, ականջին քովի բառօգիտէ ըսված
լօփ միսերը ան ատենը կը սէրթնան և կը ցաւին •
նոյնպէս և չէնէյին տակի մասիւլառէ ըսված լօփ
միսերնալ երկու թարաֆինը հաւասար կը ցաւին •
և հիւանդութիւն աւելի քէսկին եղած ատենը շըլ-
լինքնալ կը սէրթնայ և կուռենայ, կամ կուրծքը
կուռենայ • և հիւանդը շուտով մը խղզիւլեւու-
թէհլիքէյի մէջ կիյնայ:

Այս գէշ վիճակիս մէջն լիքէն, երբեմն առաջին
կամ իքինձի օրը, և երբեմն աւելի ուշ, կերակի դը-
ղը հաստալըխը կամ լէքէյոտ և հաւասար, կամ
վըրան մանտըրտիկ գապառճըխներ ունենալով կո-
րեկըտիկի նման կամ բուսդուլայով, երեսը, շըլ-
լինքը, կուրծքը, թևերը, պալարին վըրայ, և փոք-
րափորին վըրայ պորտէն վար, կամ մարմնոյն ուրիշ
տեղերնալ և ուր որ ելլան՝ ուռեցվորած կըլլան,
և կը ցաւին և սէրթ կըլլան, ճերմակ լէքէներ՝ և
մանր մանր չիպաններ և խարամուխներ կուռենան:

և կարգերնին չի փոխած կը մընան, կը թարախոտին, և բարակ բարակ թեփի պէս ետքը կը թափին :

Բայց գաղառճընները դուրս զարկած պիլէ ըլլան՝ երբեմն հիւանդութեան նըշանները չեն քիչնար. և այս ճինս հիւանդութեան մէջ տեսնուած է որ՝ հիւաման կը տրեւեն ետքը քիթէն շատ փրտած խըլիփի պէս ջուրմը կը վաղէ, որ պըռկուէքին ուր տեղն որ դըպչի՝ կը փրտտեցընէ. որուն վերջը հիւանդին գէշ կըլլայ, անկէջ ետքը մարմինին վըրան գաղառճըններ ելածին պէս՝ պօղաղին մէջը գէշ գէշ խոցերն ալ կը շատնան. որ բերնէն գէշ հոտմը դուրս կը հանեն, իլէ փորճով յայտնըված է որ՝ երբեմն եւստաքեան ըսված ծակէն այս գէշ նիւթը կանցիլ նա և ականջին փոսին մէջ. և ներսէն ականջին ալեաթները կաղըն :

Պօղաղին մէջի եղած մոխրագոյն լէքէները քանի երթան գոյներնին կը մըթընցընեն. և անոնք՝ որ կերենային թէ պօղաղին խոցերը կը գոցեն, իրենք կեղև կը կապեն, և այն կեղևը սալթ կերենայ այս նշաններուն հետ՝ երևան կըլլան գառա հիւամայի նշանները, (սինթոմի տէլա ֆէպէ նէսվօգա սթուբիտա.) որուն թէհլէքէն շատ է. ինչպէս՝ ակալէքի մէկ տիւղիյէ սայըլսլամա, (լիբօդօմիա), քըթէն շատ արիւն գալ, նոյնպէս փորէն և աղիքներէն, հեծկըլտուք (հընչքըռըք), գառաճա էթլէրինն ծայրերը եղած մանրաթելերուն թըրթըռալ, հավալէ, ճայնը պիւթիւն պիւթիւնէ մարիլ, կարճ և շատ և խորդալու պէս հեալ, ոտքին և ձեռքին ծայրերը պաղիլ, շատ բարակ նալպ՝ որք կըլլան սըլի, միջոց տըվօղ. ինքը չիմանալով փորին միտըռութիւր դուրս ելլալ, նոյնպէս և շէռը, և անոնք ալ շատ հոտած. ամենէն ետքը՝ պօղաղին վըրայ էէնմէճէ դուրս տալ, որ եայըլմիշ կըլլայ ինչվան փորրափորը, կամ ինչվան շահտամարը և ադճիյէրը, և է մահաբեր :

Բայց անոնք որ ասանկ ծանր հիւանդութենէ

պիտի աղէկնան նէ , երէք կամ չորս օրվան Ռջ պիւթիւն գաղառճըխները դուրս տալէն ետքը՝ երբոր թեփոտիլ կըսկըսին , պիւթիւն մարմինին վերայ հաւասար քըրտինք մը կուգայ շոգիոտ . և ան ատենը հիւմման կը քիշոյ , պօղազին խոցէն կեղևները կը զատվին , բերնին մէջի խոցերը կը թաւսոտին , հիւանդութեան պաշլըճա նշանները կը կորսըվին , քունը և իշտահը տեղը կուգան :

Քանզի ամէն ատեն եէնմէճէլի գըզըլ հաստալըսը մահաբեր թէհլիքէներ չունենար . և երբոր հասարակաց հիւանդութեան ճինսը գէշ նշաններ չունին նէ՝ աղէկ ճամբով մը հոգ տանելով մեռնուլէն կը խալըսին :

Բայց ինչպէս որ ուրիշ գըզըլ հաստալըխներուն համար վերը ըսվեցաւ . աղէկցողները ուրիշ ծանր թէհլիքէներու տակ կիշնան . քանզի տեղափոխութիւն կրնէ , և անաղաքայի կը փոխվի հիւանդութիւն , որ այս ճինսէն բըժըշկըվօղներուն շատին բառտ կուգայ . ալէսէվիյէ կըրնանք ըսել որ՝ այս հիւանդութիւնէն աղէկցողները ուժերնին ուշ կառնեն , և կատարեալ առողջութե թեզով չեն կըրնար հասնիլ :

Ասոնց պարճառները :

* . 321 . Վըզըլ հաստալըսին պէս պէս ճինսերուն նշանները հասկըցընելէն ետքը՝ հիմա պէտք է խօսիլ այս հիւանդութեը պատճառներուն վերայ , որ երբեմն մահաբեր է :

Բայց չիւնքի տարափոխութե հիւանդութիւնէրուն պըլըշտըկելուն , և էզանթէմաներուն մօտաւոր պատճառներուն աղէկ մը տեղեակ չէնք , այս պատճառները չէնք կըրնար աղէկ մը հասկընալ . և մենք մեր խելքովն ալ չէնք կըրնար կարծիքական պատճառ տալ . քանզի ասանկ կարծիքական խօսքերը երբեմն բուն հիւանդութիւնէն աւելի գէշ բաներ կը պատճառեն :

Իրաւի գըզըլ հաստալըսը շատ երեցող հիւան-

դուռնի մը չէ որ՝ հասարակ պատճառներ տանք ասոր փնչպէս են՝ պաղ առնել, կամ հալածելն փոփոխութիւնները, բայց շատ մօտ է ասոր բնուիլը ղեւքեամ շինող կրծու հիւսիսներուն, որ այսպէս բերանին պաղ-ղամային մաշկին վերայ կը լայ, նա և պողազին և շին չերակ (Թուքէն) և օդընկալ (պոօնքի) լսված տա-մարներուն վերայի մաշկին՝ որ նոյնպէս պաղղամային է:

Այս հիւսիսներէ պըրշտըկվէն ալ գըղամու-խին նման է. քանզի երկուքն ալ կը չարչարեն աչ-քերը, քըթին ծակերը, կուրծքը և մարմինը, և ինչ-պէս որ ղեւքեամին նիւթը անանկ մարդու վերայ աղմիշ կը լայ՝ որ մարմնոյ կամ կաշիի իւլէթ ու-նին, և ինքն ալ կաշիի վերայ կը տիրէ, ասոր պէս ալ գըղըլ հաստալըսը անանկ մարդու վերայ կուգայ որ՝ շատոնցվընէ պէրի գըղամուխի ցաւը ունին վը-րանին, կամ նոյն հիւսիսներէն բըժըշկըվէր են:

Թարղ Թարղ պատճառներէն, իւլէ փորի մէջի նիւթերուն պակասութիւններէն երբեմն կըրնայ ա-ռաջ գալ անանկ մէկ էղանթէմամը որ՝ գըղըլ հաս-տալըսէն շատ ֆարս չունենար. ասիկայ մէկ տա-ղընըս հիւսիսներուն մը կը պատճառէ պողազին վերայ, որ ուրիշ տեղեր գըժուար եայլըմիշ կը լայ:

Այլ տեղական գըղըլ հաստալըսը պէլի պըրշ-տըկող հիւսիսներէ մը նէ, որ չէնք կըրնար ինքեար ընել, թէպէտ ինչլան հիմա հաստատութիւն չի գիտ-ցըվիր թէ՝ ծաղիկի և գըղամուխի պէս աշտամիշ ընելով կը բըռնէ՞ մի, կամ թէ՝ ասոր նիւթը մէկ հիւսիս մարդու մը կաշիին վերայէն առողջ մարդու մը կաշիին վերայ քըսվի նէ՝ այն ալ կը հիւսիսացը-նէ՞ մի, այս պուշտմիշ ըլլալու նիւթը ինքնիրեն ա-ղէկ կամ գէշ բնութիւն մը չունէ՞, այլ ինչպէս որ հասարակ մարդոց խառնըվածքը շատ անգամ տե-ղական հիւսիսներէն եարտըմ կընէ, ասոր պէս է այս ալ, Թարղ Թարղ խառնըվածքներու կէօրէ Թարղ Թարղ հիւսիսներ կը բըռնէ. որով հիւսիսներէն կը լայ աղէկ կամ գէշ:

Ասոր Գոռաշտիւթիւնք:

* 322. Գրգըլ Հաստալըխին ճինսին վերայ զուր
ցըված խօսքերէն աշխարհ է թէ հիւանդութեան
վերջը ինչպէս պիտի ըլլայ, հիւանդութիւն թէ որ
աղէկ ըլլայ, և ուղղունսուզ դեղեր արըված չըլլայ.
Կամ անհաստատ նայված չըլլայ նէ՝ հիւամային ատե-
նը ասլա թէհլքէ մը չըլլար, լաքին շատ տեսնըված
է որ՝ հիւանդը բըժըշկըվելէն ետքը անաղաղքա
կամ իրաօքէ ըսված ջրգողութիւն կը բըժնըվի:

Թէ որ գրգըլ Հաստալըխին հիւաման քէսկին
ըլլայ, և հիւանդը ուժէ շատ ձըգէ, և կաշին ըզ-
գայականութիւնը (սէնսիպիլիդան) շատ ըլլայ նէ՝
աւելի կը վախցըվի՝ որ ետքը ջրգողութիւնով կը
վերջանան ատոնք. և նոր բժըշկըվողները՝ թէ որ
հիւանդութեւն նիւթը ներօր մընայ նէ՝ վախնալու
են ուրիշ ծանր թէհլքէներէն ալ. ինչպէս նա և
երբոր պիւթիւն պիւթիւնէ ներս քաշվեցաւ նէ.
չըլլայ որ աւելի նաղիք մէկ տեղ մը երթան հիւ-
թերը՝ որ Թեփոսելով չի կըրցան տարտընիլ:

Տայիմա պարտ է վախնալ ջրացնցութիւնէն,
թմրութիւնէն, ցնորմութիւնէն, և փորքըշտքէն. այլ այս
հիւանդութեան վերջը ինչպէս ըլլալը աւելի աղէկ
կը ճանչըրի հետը եղած հիւամային որպիսութիւն.
Նոյն իւֆիւնէթը գրգըլ Հաստալըխը՝ որուն հետ
կըլլայ ծանր հիւանդա, շատ անգամ կը խառնըվի
գառա հիւամայով, կամ կերևայ որ՝ այս ցաւին հետի
եղած իւֆիւնէթը սալթ այս հիւամայէն է՝ որ պո-
ղաղը իւֆիւնէթէն միշտ կըլլայ:

Գրգըլ Հաստալըխը չեկած՝ շատ քէսկին ցաւը-
տը, չափէն աւելի ուժէ իյնալը, շուտով դուրս
զալնելը, և էէնմէճէլի խոցերուն պօղաղին վըրան
լաննալը ու սենալը, և զանթեման կաշին վըրան
երևնալէն ետքը՝ հիւանդին Թեթեութեւն նշան մը
չի գալը, մեծ տալղընութիւն, և այլ ծանր գրգըլ Հաս-
տալըխի նըշանները՝ որ առաջիկայ գրած ենք, աշի-

բեառ կը ցըցընեն թէ՛ մեծ թէ՛ հիւսիսէն մեջէ հիւսիս
դը՝ երբ որ աստեք ամէնը մէկ տեղ գըտնելին նէ :

Գըզըլ հաստալընէն հիււրնոցողները կը մեռնին
ու թերորդ կամ իններորդ օրը • շատ անգամ ալ
տասն և չորս կամ տասն և ութերորդ օրերը • Բայց
գէշ գըզըլ հաստալընով այս գրած ատեններէն
ուշ մեռնողալ կըլայ • առաջալ կըրնայ ըլլալ • և
հիւանդներուն շատը կը մեռնին տկարացուցիչ փոր
քըշուքով մը, որ կըսվի տիւռէն քօլլիգոււթիւն •
կամ շըլլիքլին վըրան մէկ ուռեցքով մը՝ որով կը
խըղդըվին • կամ պօղաղին հագագին, կամ շնչափո-
ղին մէջ գէշ եէնմէշէ մը բացվելով, որ կըսվի սֆա-
շէլօ • ուրիշները կը մեռնին ուրիշ հիւանդութիւնե-
րու փոխվելով, կամ ջըգողութիւնով :

Թե՛ թե՛ աստալընէն (Գըզըլ հաստալընէն) դէշէր :

* • 323 • Մէկ գըզըլ հաստալընը ուրիշ դեղ
չուղեր • սալթ բէհրիզ և խըմէթըր տաքուկ ջուր •
որուն մէջը ջուրին կէտին չափ կաթ կը խառնըվի •
այլ և թեթեւ բառէկօռիչներով :

Աոր բաւական են միշտ՝ պալ սիրքէսիով միւր-
վէր ծաղիկին թըրջօցը, կամ պէվանտա սալնան, և
հիւանդնալ զգուշանալու է շատ ցուրտէն և շատ
տաքէն • շատը տէօշէկալ չեն լինար, և մէկ շաբ-
թըվան մէջ առանց մէկ դէղի մը կառողջանան • Բայց
հիւանդութիւն թեթեւ ալ ըլլայ՝ թէ որ արտաշնչու-
թեան հոգ չի տարվի նէ՝ մարմինին վըրայ հասարակ
մէկ ուռեցք մը կը պատճառվի վերէն վար :

Մէկ գըզըլ հաստալըն մը՝ որ շատ աղէկ չէ, և
բնութիւն լեցուն երեսասորդի մը վըրայ ըլլայ նէ՝
թէ որ հիւամային հետ դիտայ ցաւ ալ ըլլայ, տայիմա
պէտք է արիւն առնել, և վախնալ պէտքը չէ թէ
հզանթեման մարմնոյ վըրայէն կը կորնչի • և ներսի
ալեաթներուն մէկուն զէն կը հասցընէ • այսպէս՝
երբոր սաֆաւի նշաններ երևնան հիւանդին վը-
րան նէ՝ պէտք է աներկեղ տալ թեթեւ միւրայիմներ
և հովացուցիչ դէղեր :

Ճանր ստատալթիէնայի (Գըղը Հաստալթիէն) ճարս Գար-
ճանը :

* 324 . Ճանր Գըղը Հաստալթիսերուն շուտ
մը աղէկ քրննելու հասկընալու է՝ չէ թէ սալթ
հետի դըտնըված հիւմնան, այլ և ուրիշ ամէն նը-
շաննեըն ալ . և ամէնէն աւելի խոյրէթ ընելու է
բնութէր զօռ չի տալով՝ գապառճըխնեըն դուրս
մարմինն վըրան հանել . և ինչ պատճառներէ որ
կը խափանով նէ՝ այն պատճառներուն դէմ դնել .
Թէ որ իւֆիւնէթի հիւմնային նշաններ կերե-
վան նէ՝ որուն հետը ըլլայ հիւննագ, այն ատենը
պէտք է ընել ինչ որ գրեցինք առաջները Բայց
շատ զգուշանալով . չի մոռնալով որ այս հիւանդու-
թիւնը էզանթէմայի բնութիւն ունի . որ կիմացվի՝
հիւանդութեան նիւթը կաշին վըրան դալն , և
որպէս զի պատճառթիւնան ներսի ալեաթներուն
վըրան չի քաշվի , ինչպէս որ ըստ կուգայ չափէն
աւելի արիւն առնելէն , զգուշանալու է որ հի-
ւանդը շատ սեփէ չիյնայ , ինչպէս որ զըուցվեցաւ
օձիկին համար :

Բայց երբ որ կը տեսնանք քի՝ նամըը սէրթ է և
լեցուն , և սօղաղին ուռեցքը և իւֆիւնէթը շատ .
և շըլչառութիւնը դժվար , և կշտացաւի պէս , երեսի
շատ կարմրութի և ուռեցք , գլխու ցաւ , թմրութի ,
և ցնորմունք , կիմացընեն որ՝ սըրտին և շահ տամար
ներուն նետելը աւելցած է . ան ատենը՝ թէ որ
արիւն առնըվի նէ՝ չէ թէ սալթ Գըղը Հաստալթ-
իսը ներս չի քաշվիր , այլ և շատ անգամ ալ սյատ-
ճառ կըլլայ տարտըշնելու շըլինքին վըրայի խըղ-
դող ուռեցքը :

Անոր համար երբ որ կերենայ որ հարկ է արիւն
առնել , թէ Գըղը Հաստալթիսը դուրս չի զարկած՝
և թէ կաշին լեցվելէն ետքը , և թէ Գըղը Հաստա-
լթիսը թեփոտելէն ետքը , շիւբհէսիդ արիւն առ-
նելու է , և հիւանդին հաստկին և զօրութեանը

նայելով՝ կըրնանք ալ կըրկներ :

Եւ չիւնքի այս հիւանդութե չարութիւնը պիւժ
թիւն պիւթիւնէ պողաղին իւֆիւնէթն է , անոր
համար ինչ որ գրեցինք եէնմէճէլի հիւանդին վա-
րայ՝ անոնք ամէնն ալ կըրնան ասոր ալ շահ ընել ,
ինչպէս էն՝ տըզըուկներ , լափաներ , բէհլիւան եա-
խըներ , լիզողական (լամպիդիվո) դեղեր , և հովա-
ցուցիչներ , պէտք է ասոնց հետ անանկ դեղեր ալ
խառնել՝ որ արտաշնչութիւնը բանան , ինչպէս էն՝
քըչիկ քըչիկ թառթառօ՝ քմէ՛թիքօ խառնել պէ-
վանտա սալի՛նայով՝ և հովացուցիչներուն հետ տալ :

Թիրեաքը՝ որ բռնութե (զոռօլ) քըրտինք կը
բերէ , զարարը է . երբ որ պողաղին իւֆիւնէթը
կը ցրվի նէ՝ և մարմինը պիւթիւն էզանթեմայով
գոցվի նէ , ինչվան կաշիին թեփոտելու ատենը՝ ու-
րիշ բան պէտքը չէ տալ , սալթ թեթե արտաշնչու-
թիւն բացող (տիաբնօիքօ) դեղեր՝ հովացուցիչնե-
րուն հետ խառնելով :

Բայց պէտք է բժըշկին սախընմիշ ըլլալ և ան-
խոհմութե չի վարվիլ , հիւանդին Փայտամը ընեմ
ըսելն իբէն՝ զէն չընել , փրօխողական դեղեր տալով
էվէլցընէլով սըրտխառնութիւն , որոնք այս հիւանդու-
թեան մէջ փէյտահ կըլլան , պըլըշկող հիւանդութե
նիւթը փոքրափորին դըպչելով , կամ անանկ մէկ
բանէ մը իրթվելով՝ որ աւելի իւֆիւնէթի է քան
թէ սաֆուլի , շատ անգամ այս նշանները՝ էզան-
թեման դուրս ելածին պէս իրենք իրենցմէ կը կորըն
չին . և շատ անգամ համարձակութի է անանկ դեղեր
տալ՝ որոնք չափէն աւելի ուժով թէհսիր կընեն :

Սաֆուլի Գըշը հաստալէին դէշեր :

* . 325 . Երբ որ սաֆուլի նշաններով երևի
զըզըլ հաստալիսը , ըսկըսէէն քիչ մը ետքը սաֆ-
ուլի հիւամայի նշաններ ցըցընելով , կամ անանկ
որ պաշխայ հիւանդներէն գիտենք որ այն հիւան-
դութիւն այն անգամին շատը սաֆուլի հիւամայով
դ

կրլայ , այն ատենը նայելու է քի՛ այն հիւմնային հետը իւֆիւնէթի հիւմնայ թէ որ կայնէ՛ այն հիւմնան կրտրելու է արիւն առնելով կամ տըզ-րուկ փակցնելով . և անկէց ետքը՝ իւֆիւնէթը պիւթիւն պիւթիւնէ կըտրած ալ չըլլայ նէ պողա-ղին վըրայէն , շուտ մը պէտք է տալ սօլուծիօնէ էմէ գիքա . որուն շինելուն կերպը տես (Ռ . Թիւ . 4 .) որուն ֆայտան այն է որ՝ կարճ ճամբով մը դուրս ճըգել կուտայ ալոած և փըթտած նիւթերը՝ որ միտէյին մէջ կը գըտնըվին , և պողաղին մէջի գըտ նըված տիւրթիւծիւ և պուլաշըխ պալղամը , և այն ատենը մարմնոյն վըրան մէկ թեթև քըրտինք մը բերելով՝ գըզըլ հաստալըխը դուրս ելլալուն ալ ֆայտայ կընէ :

Այլ և աղիքները սափաւի հիւթերէն ազատե-լու համար պէտք է տալ պէվանտա լասաթիվա ան-թիֆլօճիօղիքա . (Ռ . Թիւ . 21 .) կամ քըչիկ մը անթիմօնիալէ դեղեր տալու է սիրութկայով՝ կամ պէվանտա սալի նայով , երբեմն քըշօղ դեղերէն աղէկ է փըսխեցուցիչ դեղեր տալ , և քանի մի ան-գամ ալ կրկնել , և անանկ գըզըլ հաստալըխներ կըլ-լան որ՝ պաշլըճա նշանը կըլլայ պողաղի իւֆիւ-նէթ , որ արիւն առնելով չանցնիր , իլէ՛ աւելի թէհլիքէյի մէջ կիյնան , և մէկ ըզմէկու ետեէ փըս-խողական դեղերը թէքրարլամիշ ընելով կանցնի :

Ի-Քի-նէ-թի Գըշըլ հաստալըխի դեղերը :

* . 326 . Փորձը՝ որ բժիշկներուն վարպետն ու ճամբայ ցըցընողն է , կըսորվեցընէ որ իւֆիւնէթի գըզըլ հաստալըխին հարկ է արիւն առնել , ատեն կըլլայ որ՝ արիւն առնելը թէքրարլամիշ կընէիք . երբ որ մասունքներուն շատ իւֆիւնէթ մը կըլլայ՝ աւելի սափաւի կամ դառա հիւմնաներուն հետ , քան թէ իւֆիւնէթի հիւմնային հետ . և ասանկ դժվար խառնրլածքի մէջ՝ որ կը ճանչցըվի սալթ՝ շատ հիւանդ տեսնալով և շատ փորձեր ընելով :

արիւն աննելը ֆայտալը է սալթ հիւանդութեան
առաջին օրերը, և շատ գործածելու չէ՝ ինչպէս որ
գործ կածվին մասսուս իւֆիւնէթլի հիւամայի հետ
եղած գրգռ հաստալիներուն:

Անանկ է նէ՝ երբ որ գրգռ հաստալը խառն
ըլլայ սաֆուսի և գառա հիւամայի հետ, և աղէկ
մը չի գիտնա՞նք ալեսէվիյէ գըտնըլած գրգռ
հաստալին բնութիւնը նէ՝ արիւն առնել տալու
շատ գգուշութիւն պէտք է. և ալեսէվիյէ՝ երբ որ
պէտք չըլլայ փրսխեցուցիչ դեղ, և մինակ ըլլայ
պօղաղին իւֆիւնէթլ այս հիւանդութե մէջ, այն-
չափ պէտք է արիւն առնել՝ ինչպէս որ մարելէքը
պաշտայէ նէ:

Գառա հիւամայի գըռը հաստալինէրուն դեղերը:

* 327. Ինչպէս հիւմ գուրցըլած խօսքերով ա-
շխարհ կիմայվի այն հակառակութեան պատճառը՝
որով երևելի բժիշկները գէշ գրգռ հաստալը
բժշկելու ճամբուն վերայ մէկ ըզմէկու դէմ կը խօսին:

Քանզի ուժով և լեցուն բնութիւն ունեցող մար-
դոց վերայ՝ և տըղոց վերայ այս հիւանդութիւնս
այնչափ ուժով չըլլար նոր սկըսած ատենը, նոյն-
պէս հիւաման ալ սինիրներուն վերան շատ չի զօրա-
նար, և հիւանդին իւֆիւնէթլի նշանները անկէց
աւելի ուժով կը լան:

Եւ ասանկ եղած ատենը՝ թէ որ հիւանդը նալ-
զը սերթ և լեցուկ է՝ պէտք է քանի մը անգամ ար-
իւն առնել, կամ պարէ տըղուկ փակցընել, կամ
հաճամթ ընել և վերան շիշէ փակցընել, բայց թէ
որ չափէն աւելի ուժէ ինկած ըլլայ, գառա հիւմ-
մայի նըշաններ երևան ելլայ շուտմը հիւանդութիւնը
ըսկըսածին պէս, ան ատենը նա և շատ քիչ արիւն
առնելը անանկ մեծ զէն կը բերէ հիւանդին որ՝
դէմը չառնըվիր. և այս հակառակութիւնը՝ որ կայ
գառա հիւամաներուն, ու եէնմէճէներուն մէջ՝ ու-
րիշ տեղ աղէկ խնայուցինք:

Անանկ է նե՝ թէ որ առաջկուց ըսածներնուս
պէս ըլլայ նե՝ հիւանդին վիճակը շատ թեհլեքէլն
չըլլար . և մինասիւպ կըլլայ չափաւոր արիւն առ-
նել . որ նորէն առնել պէտք ըլլայ նե՝ շատ զգու-
շուածի կուսէ . լաքին այս ալ օլիտի ըլլայ՝ հիւանդու-
թիւնը նոր պաշլայածին պէս . և թէ որ հիւանդը
սէմիզ և ոսկորոտ է , և հալան շատ տաք եղած ա-
տենը , և շնչառութիւն դժվար եղած ատենը , և
երբոր պողազին ուռեցքը աշխբհար և կարմիր և
փառլախ է , և երբոր նաւզը լեցնակ է և սէրթ :

Թէ որ հիւանդը տըղայ է նե՝ արիւն առնելու
տեղը՝ պէտք է անոր շըլինքին վըրան տըզոռէ
փակցընել , և ետքը շիշէ քաշէլ . լաքին այս տեղըս
սըխալիւ լսուլ է , որ լեցունութե՛ն ամէն նշաններէն
ետքը՝ որ հիւանդութեան ըսկիզբները կերևնան ,
երկրորդ անգամ արիւն առնըվածին պէս՝ շուտով մը
կիջնան , և հիւանդը չափէն աւելի ուժէ կիյնայ :

Ե՛րբ որ այս պըշտըկօղ սքառլած թինային վըրայ
գառա հիւամայի նշաններ կերևնան , ան ատենը թէ
որ սաֆուային հիւթերու նշաններ կան նե՝ էնա-
ռաջ տալն է փըսխեցընօղ դեղմը . թէ որ չկան
անանկ նշաններ նե՝ պէտք չէ՛ տալ . շուտով մը ըս-
կըսելու է քըրտընցընելու դեղեր տալ՝ ինչպէս որ
ասըսպըրեր ենք գառա հիւամաներուն համար :

Ե՛րբոր հիւանդութիւնը ուզածնուս չափն որ չը-
լլայ , կամ որ ուրիշ պատճառներու համար այս ճամ-
բան չի կըրնանք բըռնել նե , նայելու է որ եէնմե-
ճէյի լէքէներ չըլլան , և ականջին քովի և չէնէյին
տակի կլանտուլաները ուռեցած չըլլան , և նաւզը
շատ տկար չըլլայ . ան ատենը իլէ՛ թէ որ սըրտ
լսառնուք ունենայ և փըսխէլ ուղէ նե՝ տալն է
ԹառԹառօ էմէ՛դիքօ . թէ որ փորքըշուք ունի նե՝
իւրէքաքուանա , որ միտէին մէջի սաֆրան՝ և այն
նիւթը՝ որ շատ կը գըտնըվի պօղազին մէջը , կը
քըշէ դուրս կը հանէ , որով հիւանդութե՛ն նշաննե-
րուն ուժը կը կըտըրվի . տեսնըված ալ է որ՝ հիւան-

դուռը ալիւթիւն ալիւթիւնէ կը տարտըղնի կեր-
ծայ, բայց այս ալ ըսենք որ՝ ամէն ատեն որ հիւն-
նադը եէնմէնէն գըզը հաստալը իս ըլլայ՝ փըսխել
տըլօղ դեղ տալ չըլլար • քանզի երբեմն հիւանդը
թէհլէքէյի մէջ կը ձըգէ • և ասիկայ կըրնանք ընտ-
րել աւելի այն փորձերէն՝ որ այն ատենվան ատէթ
եղած գըզը հաստալը իս ի՞նչպէս ճամբայ կը վեր-
ցընէ • թէ որ ասոր չի նայինք նէ՝ սափաւորն նշաննե-
րը շատ անգամ վարպետ բժիշկներ նալ կը խաբեն:

Բայց շատ փորձեր կլմացընեն որ՝ փըսխեցու-
ցիչ դեղերը այս հիւանդուծէս դէմ շատ շահ ու-
նին • և ասոնց շահը աւելի կլմանանք սափաւոր
հիւննադին վըրայ • և անկէցալ կըրնանք հասկընալ
թէ՝ ի՞նչ բանի պիտի յուսանք՝ երբ որ դառա հիւմ
մայոտ հիւննադին հետ մէկ ըլլայ սափաւոր հիւմ-
ման • և թէ ասանկ շուտով թէյսիր ընօղ դեղ մը
ի՞նչ խըտար աղէկ է, որ պօղաղին մէջնալ թէյսիր
կընէ, որ լեցված է մէկ ալօրված պաղլամով մը:

Այս նիւթերը որ աղիքներուն մէջնալ մնացած
կըլան՝ կը պարպըլին թառածոս էմէդիքօն կամ
իրէքսքուանան քիչ քիչ տալով, որ առաջկուց չար-
չարօղ իսալը կը կըտրեն • որուն պատճառն է եր-
բեմն՝ սափաւորն տիւրթմիշ ընելը • և իրիկվան դէմ
այս դեղերն՝ որ փորուն մէջը անհանգըստութիւն
մը հանեն նէ, շահաւոր է տալ թմրեցուցիչ (անօ-
տիւնօ) դեղ մը:

Բայց թէ որ հիւանդը շատ զայիֆ ըլլայ, և ու-
նենայ թմրութի՝ քօնօլուտիօնէ, և դըժվար շունչ
առնել, պէտք է բըժիշկին այն ատենը պարպել տը-
վօղ դեղերէն ետ կենալ՝ ինչպէս որ զուրցեցինք
դառա հիւմմաներուն վըրան • և զայրէթ ընելու է
որ՝ հիւանդին կենսական ուժը պահէ, անոր համար
մայասիլ եղած կամ փորը քըշած ատենը՝ որով
հիւանդը շատ կլյնայ ուժէ, պէտք է տալ քաղքա-
ռիլիային կամ ռալէնտին թըրըցը, վըրան աւել-
ցընելով խոհեմուք քիչ մը նալ աֆիօն, կամ փօլէնէ

տի ուստի՛չէ տի քօլօմայօ , և ասոր նրման բաներու

Կամ հիւանդին հօգնամը ընել պէտք է նիշաստայով , և թինթոռա տի օբիօով՝ ասանկով երբոր դրզը հաստալըխին առջի գալուն տիւրթիււճիւ զօրութիւնը ինջաւ , որ շատ անգամ իւֆիւնէթլի ալ կըլլայ , ան ատենը պէտք է ըսկրսիլ ուժ տըվօղ դէղեր և քօռտիւաներ տալ , մարմինը տաք և չոր եղած ատենը՝ որ թեթև պատճառով մը գրզը հաստալըխը ետ քաշված էր , շատ շահ ըրաւ ոտքը տաք ջուրը գընելը . բայց թէ որ զայիֆութի ունենալուն համար այս չի կըրնար ըլլալ նէ՝ պէտք է դնել ֆօմէ՛նդիներ սատէ ջրով և բաբաթեայի թըրջոցով պալտըրին վըրայ՝ խալային վըրայ :

Թէ որ եէնմէճէ դառնալու նշաններ կան նէ՝ ամէնէն աղէկ դէղն է՝ քընա քընա . որ տալու է ներսէն . այլ և կառկառաւ ընել տալու է . և լաբա շինելու է քընա քընայով , բաբաթեայի ծաղիկով , և քեսֆիրիով , և դընելու է պօղաղին ներքին :

Գլէտք է շատկէկ տալ այս շահաւետ դեղս կամ աղէկ եփելով որ կըսվի քընա քընա մըթպուխի . և շինելուն թարղը գըրված է ռիչէթմաներուն մէջը . (Թիւ . 34 .) կամ էսռաթթօյով , (Ռ . Թիւ . 35 .) կամ ինչպէս որ հիւանդը կըրնայ կըլլէլնէ՝ որ չոր բաները կըլլէլու շատ դըժվարութիւն ունի , հետը կըրնայ տըրվիլ նա և աղէկ հին գինի , և ուրիշ արթընցընօղ բաներ :

Թէ որ հիւանդը տըղայ ըլլայ նէ՝ այս դեղս տալու է կամ կաթի մէջ , կամ ջուրի մէջ՝ որուն հետ հալեցուցած ըլլայ քիչ մը միան պալի կամ շտքար , և այն ատենները հօգնաւ ընել պէտք է անոր :

Թէ որ մոյասըլը չի կըտըրի նէ , տալու է առաջկուց՝ կակըղցընօղ հօգնաներ ընելէն ետքը՝ քընա քընա , թինթոռա թէպախիքայի հետ խառնելով , բուսական թըթուները խօլայով կէվէլցընէն փորքըշտքը , բայց մատենի միւթաւիս թըթուները՝ թէ որ հիւանդին ուժը շատ տըրկար է նէ , ֆայտտ

մը չեն ընել՝ թէ որ անուշ ցած լըլլան. այսինքն լի-
մնաթա շինված պիտի ըլլայ մատենի թըթույով մը
և շաքարով (Ռ. թիւ. 14.) :

Այս ատենը ուշդուն կուգան ամէն դեղերը՝ ինչ
որ գըրեցինք դառա հիւմնային վերան. ինչպէս են՝
աղէկ հին գինի, սէռքէնդառիա վիռճինիանա ըս-
ված արմատը, բէռէիւս սլաւան, վալէռիանա,
մուշկ, քեաֆիրին, և բէհլիւան տախընէր. որ դար-
նեւ պէտք է՝ չէ թէ սալթ շըլլինքին առաջին կող-
մը, այլ և էնքսէն և ուրիշ տեղեր, և հիւանդին թէ-
միջ հալս առնել տալ :

Եէնմէճէ եղած որ ըլլայ պողազին մէջը նէ՝ թա-
րախը որ անկէց կը վաղէ, հիւանդին ըսելու է որ՝
ասլա չի կըլլէ, թէ մինակ թէ կերակուրի հետ, կամ
խըմէլիքի հետ, այլ ինչպէս որ ըլլայ՝ կառկառայով
դուրս նետելու է. անոր համար սըխ սըխ կառ-
կառա ընելու է :

Անանկ դեղեր կան որ՝ դուրսէն դարնելով ալ
կըրնան շիակէլ ասոր փըթտած և երօշ բընուծիւր.
և ասանկով շատ ֆայտա կընեն քացախին շոգին,
իլլէ քեաֆիրինով, կամ նիշատըր ոռահին՝ պահարտ
խոտերու թըրջոցով. հոգ տանելով որ տամալին մէջը
հասնի, որ պէլքի մօտ է հոն ալ եէնմէճէ ըլլալ :

Անցընդական հալան՝ որ այս խմորօղ հեղուկ-
ներէն կըլլայ, սէմբռէվիվօ ըսված ծաղիկներուն
նոր քամիւած ջուրը խառնելով դարիով եփած ջու-
րի և մեղրի հետ, աչի'տօ սօլֆօռիքօն կամ աչի'տօ
մուռիաթիքօն շատ ջըրով խառնելով. որուն մէջ
կըրնա խառնըվիլ մեղր, կամ ոռայ տի սամայիքօ,
կամ նոյն թըթուն մեղրով խառնած, որ դըպցը-
նելու է պողազին եարային վըրայ, և ամէնէն աղէկ՝
քընա քընա մըթպուխին աչի'տօ մուռիաթիքօյով
և մեղրով և թինթոռա տի միռուայով, երեք կամ
չորս հեղ թօնսիլլէ ըսված կլանտուէներուն վը-
րան խորունկ կէկ հաճամաթը, երբոր եէնմէճէն նոր
պաշայած ըլլայ՝ շատ ֆայտա կընեն :

Բայց կեղևները՝ որ խոցերուն վերան կըլլան , փետտեւը ֆայտամը չունենալէն պաշխա՝ շատ ալ դէն ընօղ բան է , և երբ որ այն կեղևները իրենք իրենցմէ կյնան նէ՝ միսը չըպլախ մընալով՝ շուտով կը գըրգըռի . անոր համար վերի ըսած դեղերը՝ որ գրգռող են , անտառենը չեն ոյժիշ ըլլար :

Անտառենը թէ որ ցաւ և չորութիւն ըլլայ՝ պէտք է կառկառաւ ընել ջրով՝ որուն մէջ հալեցուցած ըլլաւ զամփ արապի . կամ՝ այվային կուտը եփէ՝ և այն ջրովը կառկառաւ ըրէ . կամ լինիմէնդօ վօլագիլէ դիւր պօղաղը կամ թուշին ներքին , կամ կակըղցընօղ լաբամը դիւր . բայց այս դեղերուն շատը խապիլսիդէ տալ տղայոց , և մեծ մարդոց ալ՝ որ չեն ուզեր առնել ինչ դեղ որ ըլլայ :

Նոր բըժիշկները կը հաստատեն որ՝ մերքուստի տօլէ կամ քալօմէլանօն այս հիւանդութեանս շատ պաշլըճա և գերազանց դեղ են , ասլա չի վախնալով՝ որ այս դեղերս արիւնը կը բարակցընեն , կապրուպըրեն ասոնք՝ որ գըղըլ հաստալըիւր ինչ տեբէճէ հասած որ ըլլայ , փըսիսել տալէն կամ քըշօղ դեղերէն ետքը՝ քանի մի ցորեն մէքուստի տօլէ տալու է շատ հեղ ամէն օր . և երբ որ բերանը ջրօտի՝ ֆայտալը թէհսիւրներ կընէ կըսեն :

Բայց չիւնքի այս դեղըս հիւանդին մարմինը կըրնայ թուլցընել և ուժը շատկեկ քիչցընել , ըսին որ հետը պէտք է քիչ մը նալ ափիօն խառնել խոհամութի , բայց մենք շատ օրինակներ չի տեսնալով՝ որ այս դեղս ֆայտաւ ըրած ըլլայ , չենք կըրնար մեր թէճըիւսէյով այս թարգը հաստատել :

Գըշըլ հաստալըիւր մնայած աշիւընէլ :

* . 328 . Իսանկ դէշ հիւանդութի մնացորդները՝ որ տայիմա չենք կըրնար ասոր մէկ զատ ճինսին մախսուսցընել , բայց ատէթ եղած և հասարակ են տայիմա , ծանր հիւանդութիւններու մշաւելի զգուշութիւն կուզեն՝ որ ոչեք է ընել վարպետ ըր :

ժիշկը , երբեմն կլանտուէ ուռեցքը կամ հիւանդութեան ատենը կամ հիւանդութիւնը անցնելէն ետքը քանի երթան անանկ կամուրնան որ՝ խապիւր չլուար անոնք տարաբղնել կամ կակըղցընել թարախ կապել տալ , ցրուող կամ կակըղցընող դեղերով , իլէ կը տեսնուի՝ որ ասոնք խուլանովի ըլլալով օր աւուր վերայ ազմիշ կըլան ան ատենը , փորձով տեսած ենք որ՝ բէհլիվան եախըսին աւելի խօսցուածիով կամ կը ցրուէ , կամ կը կակըղցընէ , թարախ ժողովել կուտայ :

Խապիւր չէ ամէն հիւանդութեան մէջ դէմ դնել որ ետքը տեղափոխութիւն չնէ և անաղաղքա ջրգողութիւն չըլայ , բայց այս հիւանդութիւնը ուրիշ ճամբով կը բըժըրկուի , երբեմն շիֆալը են այն դեղերը՝ որ տէրիին արտաշնչութիւնը կէվելցընեն , ինչպէս են՝ տաք ջրով լուացվել , բօլվէռէ տի տօվէռ , կամ անթիմօնիալէ դեղերը սկզբանա սալիշայով , երբեմն քըշօղ դեղերը , երբեմն ուժ տըվօղները շէռ բերող դեղերու հետ խառնելով , երբեմն ասդին անդին բէհլիվան եախըսներ բանալ , և երբեմն՝ թէ որ երկան քըշէնէ՝ իլէ կաշին թեփոտելէն ետքը , և երբ որ թեփոտելը թէքմիլ եղած չէ , և նազը լեցուն և ամուր է , և հիւանդը ծարաւ և ներսի տաքութիւն ունի , արիւն առնել կուզէ :

Անաղաղքային ջրգողութեան ալ որ գըղը հաստալիսէն ետքը կուգայ , շատ ֆարիսը են դեղերը՝ որ ամէն դեղ ամէն մարդու չի ույմիշ ըլլար . և իր կարգին՝ երբոր ջրգողութեան վերան խօսնիք՝ ասոնք երկար կը գրենք :

Թէ որ ջրգողութեան հետը ըլլայ ֆէսպուէ լէնթա ինֆլամմացիօն , և օյնախները ցաւ վէճայի մէքասըլի սէս , և կաշին տաք , նազը լեցուն և ամուր , գլխու ցաւ , ծարաւ , և շէռին գայիւ փոխված , ան ատենը շիֆալը են հովացընող դեղերը . որք են՝ քըլըմ թարթար , կիւլիլիլէ , սիրուծկա :

և պաշլըճան՝ արիւն առնել . և թէ խապիլէ նէ՝
 թէ քրարւամիշ ընել արիւն առնելը, նալզը փոքրիկ
 և քաշված ալ ըլլայ նէ՝ իւֆիւնէթի գըզըլ հաս-
 տալը խին ետքը կըլլայ մէկ դժուարաշնչութիւն մը՝
 գէշ և չոր հազով մը, երող տաքութի մը, պէտք է
 արիւն առնել . քանզի ասոնք՝ աքճիլէրին գաղտուկ
 իւֆիւնէթի նշան են :

Հիշ մէկ ջրգողութեան մը այնքան զէն չընէր
 թըթու և կըծու շէռ բացող դեղերով բըժըշկելու
 ճամբան, ինչպէս այս ճինս իւֆիւնէթի ջրգողու-
 թեան, որ չէ թէ սալթ հիւննագըլ գըզըլ հաստա-
 լը խին ետէն կուգայ, այլ և երբեմն կուգայ բառ-
 դիտէ ըսված հիւննագէն ետքն ալ . ինչպէս որ ըսեր
 ենք իր տեղը . թէ որ գըզըլ հաստալը խին ետքը
 շատ զայիֆութի և էզզաներուն թուլութի՝ դառա
 հիւմնայէ պատճառված ըլլայ, և անկէց փէյտահ
 ըլլայ ջրգողութի, ան ատենը տաքուկ չուխաներով
 շըփէլէն պաշխայ՝ շահ կընեն նա և զօրացուցիչ դե-
 ղեր . ինչպէս են՝ քընա քընա, և տէմիր էյէնթիսի,
 և իլէ՝ քընա քընա մըթպուխին ատասողանը
 պալ սիրքէսիյով :

Բայց երբեմն պէտք է արթընցընող դեղերով
 աւելցեան ամաններուն ուժը շատցընել, և էն առաջ
 հոգ տանիլ շէռ բացող դեղերով՝ կայնած ջուրերը
 պարպելու, հոս պէտք կըլլան արտըճին թըրջոցը,
 թէ՛ ռա ֆօլիաթա տի թառթառօ, ալքալի վէճէ-
 դասիլէ, կամ չատրը ուշաղը՝ աղէկ մը դըրջուլած,
 և էզմած ատասողանը սիրքէսիյով տիճիթալէ բուռ-
 բուռէա, և տըղոց կըրնայ տըրվիլ քալօմէլանօյով և
 ճալբայով շինված քըշօղ դեղ մը, փորու ջրերը
 պարպէլէն ետքը՝ պէտք է տալ զուրցըլած ուժ
 բերող դեղերը՝ շէռ բացողներու հետ :

Երբոր հիւանդին խառնըվածքէն և քաշած հի-
 ւանդութիւնը թարղէն, կամ դառա հիւմնայի նշան-
 ներ երևնալէն շիւֆհէ կընենք՝ թէ ջրգողութիւնը
 քըշաղմօտիքօ պիտի ըլլայ, ան ատենը պէտք է ձեռք

առնել փօղվէ՛ռէ տի տօվէ՛ռ , պէվանտա սալի'նան ,
հետը քիչ մը անթիմոնով գինի և ափիօն ռուհու ,
խառնելով քիչ մը նալ ռօղ տի սամպոնքօ , պազի
հեղալ քիչ մը քեաֆիրի խառնել խոհեմութիւն ,
իլլէ տաք ջրով լրվացվիլ , և բէհիվան ետիւրսի , որ
շատ հեղ զարնելու է ասդին անդին :

Գըզըլ հաստալսը ներս որ քաշվի նէ՝ ասոր
պատճառը մըտածէն էտքը՝ քըննելու է նա և
այն կանոնները՝ որ խօսեցանք ներս քաշված
երլանձըսի վերայ :

Ըսեալն հիւմասի . ԿԺ : Օւթիհասի . ԻԿ : Աերէի
Թէ՝ Գիշերիւրոյ . ըսվածն է , հայ :

Անտունը պարտաւր :

* . 329 . Ենչպէս որ օրը հեղմը բըռնօղ աղէկ
ըսթմաները քանի մի օր քըշեն նէ՝ հիւմաներուն
կարգը կը մըտնան , քեզալիք ըսրոշան հիւմասին
ալ՝ որ շատ քիչ ժամանակ քըշօղ հիւանդութիւն
մը նէ կաշի , էզանթէմաներուն կարգը կը մըտնայ ,
այս հիւանդութիւնըս՝ որ հիչ պըլըշկօղ չըլլար , և
ոչ տեղական (էթիտէմլիքա) , շատ անգամ աւելի
տըղոց վերայ կուգայ՝ քան թէ մեծերուն , կաշին
վերան կըլլայ՝ դուրս կուտայ , և պատճառները շատ
անգամ պէլի են :

Նոր բըթիշկները ասոր օւթիքառիա անուն տը-
վին , զէրէ խապարձըսները այն պալարներուն կը
նըմանին՝ որ դուրս կուտայ ըսրոշանը դըպած
տեղերը . թէպէտ մախսուս խօսելով անոնց շատ
նմանելու բան մը չունի :

Ասոր սահմանը :

* . 330 . Են էզանթէմային սահմանը դըթվալ
է տալ . զէրէ ամէն ատեն մէկ թարղ չըլլար . Բայց
մեր ձեռքէն եկածին չափ հասկըցընելու համար
էջսէնք թէ՝ ասիկայ մէկ խապարձըս մը նէ՝ որուն

հետք շատ անգամ կըլլայ հիւմնայ , բայց ոչ ամէն
ատեն . երբեմն կըլլայ ըստ դանի կըճուքի պէս . եր-
բեմն գապառճրխաւոր ուռեցքներ կըլլան . երբեմն
խոշոր ուռեցքներ կըլլան մարմնայն վըրայ , որ շատ
հեղքանի երթան նէ՝ մէկ ետալ մը կը բերեն մարմ-
նոյն , և գիշերվան դէմ փոքրիկ հիւմնամը . դուրսի
ցըրտութիւնն շատ դուրս կուտայ , և շատ կեռալով
մը խայտ կըլլայ , բայց նորէն քերելով նորէն դուրս
կուտայ . և վերջը քիչ օրէն ետքը պիւլթիւն պիւլ-
թիւնէ խայտ կըլլայ առանց մաշկը թէփոտելու :

Ասոր բաժանումը :

* . 331 . Այս սահմանէն պէլլի կըլլայ բժիշկ-
ներուն ասոր տըված բաժանումները , որ կըլլայ երեք
թարզ . մաքուժող , վէշիքօլառէ , և թուպէռօզա , և
այս բաժանումները առնըված է կզանթէմային թարզ
թարզ ձեւերէն :

Այս հիւանդութիւնը ուրիշ բաժանումներ մը նալ
ուրի՝ հետը եղած հիւմնային թիւրլեւութեը կէօ-
րէ . և չիւնքի շատին վըրայ ասլա հիւմնայ չըլլար ,
կերևայ որ ամէնուն վըրան մէկ թարզ չէ , իրաւոր
այս հիւանդութեանս մէջ մէնք կամ ասլա հիւմնայ
տեսած չենք , կամ ըլլայ ալ նէ՝ բարէնշան հիւմնան
կըլլայ , կամ թեթեալէս իւֆիւնէթ մը կըլլայ ,
բայց չարանշան օռթիքառիաներ ալ տեսնըված
կան . որոնց հետ կըլլայ ֆէպրուէ ումիթէնթէ
բէռիօտիքա :

Ասոր նշանները :

* . 332 . Շատ անգամ մաքուժող կամ լէքէ-
աւոր ըսված օռթիքառիանէն առաջ կուգայ մէկ
փոքրիկ հիւմնայ մը . անկէց ետքը պաղութի և տա-
քութի մէկ ըզմէկու ետեէ , նոյնպէս քիչ և թեթե
գլխու ցաւ մը , երբեմն փորը կը քըշէ՝ և շէռը կըլ-
լայ սասլոն ջուրի գուշով (լիսօիվիօզա) . կամ ինչ-
պէս որ տեսած ենք՝ սիրտը կը խառնըվի , փոքրա-

փորը և աղեքները կը ցաւին, և փորը պինդ կըլլայ: Բայց հիւանդութեան երկրորդ կամ երրորդ օրը, երբեմն ասլա միտք չեկած իքէն՝ մէկ հիւամնայի մը նշան ալ չունեցած իքէն՝ քանի մի սահաթ պիւթիւն մարմինը կեռալէն ետքը դուրս կուտայ էղանթեման քիչ ատեն վան մէջ. առաջ թեւերը և կուրծքը, անկէց երեսը, փորը, պաշտընները, և սէպէթէ պիւթիւն մարմինին վերան. երբեմն կերելին մանտըրաիկ, երբեմն լայն կըլլան, որ շատ կը կեռան, և քիչ մը նալ մարմինէն վեր կը բարձրանան. գոյներնին կըլլայ սօլուխ կարմիր, մէջ տեղը ճերմակ, ձեւը անկանոն, և սէպէքի ալըրշտըկած. ասդին անդին ծըռած, քեզքին դին կարմրութիւն քիչ մի աւելի կըլլայ. երբեմն հիւանդին վերայ կըլլայ արայղընութիւն. և երբեմն տալղընութիւն, ինչպէս որ տեսնըված է:

Աս խապառքընները՝ կամ պառկած տեղին տաքութիւն, կամ առանց պատճառի իրենք իրենցմէ կը կորսըվին, կաշիին տակը պահվելով շատ կը կեռան և քերվիլ կուզեն, թէզմը երբոր քերվի՝ կամ քիչ մը պաղառնէ հիւանդը նէ՝ նորէն կաշիին վերան այս լէքէներէն շատ մը կերանան. և ասանկ շատ հեղ դուրս կուտան, բայց միշտ ամէն տեղ չէ, ասոնք ալ խայս կըլլան երրորդ օրը. կամ շատը՝ չորրորդ օրը. խիստ շատ ուշանայ նէ՝ եօթներորդ օրը հիւաման կըտրելով. և մաշկին վերան մէկ պէլի թեփոտիլ մը չըլլար:

Գապառքընաւոր ըսած օւթիքաւիան հասկըցընելու համար մէկ օրինակ մը տանք քի՝ թէ որ կեռալը չըլլայ նէ՝ շատ մօտ է վարպետներուն հասեռա ըսածին:

Եւրոպա՝ բժշկութիւն սորվօղ մէկ տղայ մը շատ առողջ, հաց ուտելէն ետքը՝ որ չէր խմած ուսհի տայիլը խմելէք, և ոչ առողջութեան դէմ՝ զէն տըվօղ կերակուր կերեր էր, շատ քեսկին և անտանելի կեռք մը եկալ և երոյք մը պիւթիւն մարմինին

վերան, ամեն տեղէն շատ շքեղէնքն ու երեսը, անկէց ետքը եկաւ մէկ տաքութիւն մը շատկեկ. երեսը շատ կարմրեցաւ և ականջը կը խօսէր. գըլխոյն մէջը ֆըսըլթը մը՝ մէկ պայղընութիւնով, որ սիրտը կէզմըմէր, և այս ատեն ատեն կը դառնար, նազը բնականին վերայ մէկ երևելի փոփոխութիւն մը չունէր, թէզ մը անանկ մէկ չափութեամբ լինով մը՝ որ խապիւ չէ բսել շքեղէնքին վերան և թուշին մօտ եղած տեղմանքը դուրս տրվին մանր ուռեցքներ (ֆիամաթա)՝ թարզ թարզ մեծութիւնով, որ անհաւասար բան մը եղան մարմինին վերայ:

Անկէց քիչ մը ետքը անանկ բաներ երեսն ալ դուրս տրվաւ, բայց քիչ, չէնկէները մանաւորտիկ չկանոններ ելան, մարմինին ուրիշ տեղերը՝ թէպէտ երոցքն ու կեռալը կար, բայց մէկ բան մը դուրս չի տրվաւ. ան ատենը հիւանդը մէկ հովոտ տեղ մը տանելով՝ շուտով մը ուռեցքները բարձրըցան և քէօքերին լեցվեցան, և առաջկինէն շատ տեղ բըռնել ըսկըսան, անանկ որ՝ պազին քէօքը շատ կարմիր ըլլալով, թէպէտ շքեղէնքին վերան եղածները ընկուզի մը չափ մեծ կային, ծայրերին շատ բարակ կըլլար և մաղոտ, և սէպէ թէ՛ պարապ հիւանդը այն ատենը բըժըշկըմէր համար տեօշեկ մըտաւ՝ կարծելով որ ստեն մը պիտի քըշէ. բայց պիւթիւն մարմինին վերան ալէսէվիյէ քըրտինք մը գալով՝ մէկ սահաթէն ետքը պիւթիւն կաշին վերայ դուրս տրված էղանթէման խայլալ եղաւ:

Մէկ քըսան տարվան երիտասարդ մը նալ ուռուցիկ (թուպէոօզա) ըսված օւթիքառիայի օրինակ տրվաւ, աս ալ զիյաֆէթի մէջ ըլլալով, բայց ասլա կանոնէ դուրս չի շարժելով. հացկերութէն թէզ մը ետքը ըսկըսաւ սիրտը խառնըմէլ, աչվըները մըթըննալ, և գլուխը դառնալ. այս ճինս գլուխ դառնալուն եւրոպացիք կըսեն վէռթիճինէ թէ՛նէյոգոֆօզա, թէզ մը երեսը ուռեցաւ և կարմրեցաւ, ուռեցքներ ելան ձեռքի մէջի չափով՝ մուծ

հարկեր դառնով, անտանելի կեռքով, ինչպան հիւանդը ինքիրմէ կանցնէր. այս ուռեցքներըս մարմնոյն ամէն տեղերը կային, բայց աւելի՝ խաչաներուն վերան:

Մէկ պաղուծի մը եկաւ վերան անանկ քէսկին՝ որ մարմնոյն ծայրերը դողդըղալով կը թօթվովէին. և այս ատեններս էզանթէմաները մեծցան, բարձրացան և անձուռնի չափ մը հասան. ինչպան մարմնը ծածկեցին թէ լայնութիւնով և թէ բարձրութիւնով. նավըը սերթ էր ու լեցուն. և հիւանդը մահուան վախէն շատ մեծ նեղութեան մէջ ընկաւ:

Գիշերը տաքութիւն եկաւ. և այն տաքութիւնովը ուռեցքները՝ որ նոր դուրս տրվէր էին, քիչցան. ետքը ամեննալ խայլադ եղան. սալթ մընայ երեսին վերայի կարմրութիւն, և պիւթիւն մարմնոյն վերայի կեռքը. լոքին անանկ տեղը թէղմը վեր երևցաւ մանտրաիկ էզանթէմաներ՝ որ ճօրով թէ մատով շփելալ կիմացվէր, սէպէ թէ՝ կորեկի պէս. որուն թէփէն սևագոյն էր և փայլուն՝ որ մէջը կերևնար, ասկէց պայղնութիւնը քիչցաւ, և լեզուն շատ լեղվեցաւ:

Միւս օրը՝ այս հիւանդին քըշօղ դեղմը տրվալ բրժիշկը՝ որ թէյսիր բրավ. և այս պատճառով հիւանդը տէօշէկէն ելլալով և ցուրտ հովա առնելով թէղմը ետքէն ելած էզանթէման խայլադ եղաւ, և առաջին ուռեցքները երևցան մարմնոյն վերան, ասանկ էզանթէմաներուն մէկ ըզմէկու ետեէ երևիլ և աներևոյթ ըլլալը քըշեց ինչպան վեց օր:

Եւ վեցերորդ օրը արիւն առնելով և հովացուցիչ դեղեր տալով հիւանդին՝ պիւթիւն պիւթիւնէ հիւանդութիւն պէլլիսիղ եղաւ, այս երկու զուհուրաթինալ էզանթէմային թէզով դուրս տալը, և դուրս տալու ատենին վերայ եկած կեռքը, և ցուրտ հովայէն աւելի ազմիշ ըլլալը պէլլի օսթիքառիայի նշաններ են:

Ամալք կըսեն թէ՝ Էսսէռա կամ սօռա ըսված-

ներս ալ երբեմն ուրիշ բան չեն, եթէ ոչ մանաբա տիկ ուռեցքներ, որոնց գոյնը կարմիրի կը զարնէ, և ամուր են, և շատ կեռքով թէղ մը պիւծիւն մարմինին վերան հայրմիշ կըլլան, մեղուի կամ սիվրի-սինէկի կը ճածի պէս, կամ ըսրողան դըպածի պէս, նորէն խայիպ կըլլայ մէջէն մէկ թարախ մը կամ ջուր մը չէլած, և մարմնոյն առաջին շիտակութիւնը և գոյնը չեն թողուր:

Ոմանք այս անուշոյլ հասկըցուցին լէքէներ, որ էին լայն, մէկ ըզմէկէ բաժնըլած, գոյնը կարմիր և փառլախ, տիւղ, լեցուկ, որ կերեն և կը կեռան աւելի ձեռքերուն վերան և երեսները:

Այլ ինչլան հիմա ըսածներէս պէլի է թէ՛ ի՞նչ խօլայ է այս հիւանդութեան պաշխայ թարղի տակ մըտնալ, և խելքով քրննելու ըլլանք նէ՛ չենք կրնար ըսել թէ՛ ուրիշ թարղ է զանթէմամը նէ, թէպէտ մէկ թարղին վերան կեռքը շատ կըլլայ, մէկալինը քիչ կըլլայ. կամ ոմանց ցաւը տեօշէկին տաքութենէն աւելի կը կատղի, ոմանց ալ ցուրտ հալայէն, որ հիւանդին կը դըպչի. քանզի պարզ օռթիքառխային վերայ ալ առեն առեն ոյսպէս մէկ ըզմէկու զլթ բաներ կը տեսնուին:

Ասոր պատճառները:

*. 333. Այս հիւանդութեան պաշխը ապառ ճառ կրնանք սեպել արտաշնչութե՛ խափանվելը, բայց երբեմն ալ պատճառ կըլլայ փոքրափորէն, շատ քիչ կըլլայ որ ուրիշէ պըլշիկի, տեսնուած է որ՝ պաղի մարդ իրեն մախուս բնութեանը կէօրէ պաղի բան չի սիրեր. այն չի սիրած բանը որ ուտելու պէտք ըլլայ նէ՛ անկէց ալ կը պատճառի օռթիքառխան, ասանկ ոմանք հիւանդացան չիլէկ ուտելով, ոմանք՝ փալուռեա կամ քառալիաէս, ոմանք՝ ծովու քէսթանէ, և այլն:

Ասոր պատճառը կըրնայ ըլլալ՝ վալէռիանային քէօքը դէղի համար շատկեկ խուլանմիշ ըլլալ:

կամ ֆէսֆէսէլի կերակուրներ ուտել՝ կամ ճուկ՝ կամ միս՝ որ քիչ մը հոտելու ըսկըսած են , կամ շատ աղի են :

Այլ և ինչպէս որ ըսողանը , նոյնպէս ուրիշ բաներ ալ կան՝ որ մարմինի դըպածին պէս կը բըշտեցնեն , և երբեմն այս իլէթս ալ կրնան սպառնառել :

Ասոր Գոռշակութիւնը :

* . 334 . () Աթիքառիան սէպէթէ միշտ զարարտը մէկ բան մը նէ , և թէ որ հետը տաքութիւն մը չունենայ նէ՝ ուրիշ բան մը չընէր . սալթ մէկ քէսկին կեռալ մը ունի :

Լաքին գալափուշտաւոր և ուռուցիկ ճինսերուն հետ սպաղընութի մը նալ կըլլայ շատկեկ , և քանի մի վարպետներ գրեթէ են որ՝ էսսէռան կամ օսթիքառիան ներս քաշվելէն՝ գէշ և մահաբեր տեղափոխութիւն եղած է՝ ուղեղին դըպչելով . կամ ուղեղի ջրգողութիւն :

Բայց մեզի կերևնայ որ՝ ինչ որ չարանշան (մաշի'նիա) օսթիքառիայի համար զուրցեցին հինք ըծիչները նէ՝ կրնանք ամէնեւ ալ անանկ հիւանդութիւններու վերայ ձգտել՝ որ օսթիքառիայի հետ նմանութիւն մը չունին , ուրիշ բան են :

Ասոր ճարը :

* . 335 . () Աթիքառիան բժշկելու ուրիշ բան ըսել պէտք է . ֆախսաթ կօգտէ ինչ որ գրվեցաւ պարզ գրգըլ հաստալըխին բժշկելու համար . երբեմն կըրնանք տալ ինֆուզիօնէ տի սամպուէքօ , կամ պէվանտա սալի'նա , երբեմն ալ՝ թէ որ սոֆուալի նիւթերու նշաններ կան նէ՝ քըշողդեղեր , շատ քիչ անգամ պէտք կըլլայ արիւն առնելը , բայց միշտ իխթիզայ է առնել՝ երբոր հիւամային ուժը էվելէկ ըլլալով՝ լեցունութեան պէլի նշաններ կըլլան :

Ըրճախ ջուրով պիւթիւն մարմինը լեվացվելէ

անտանելի կեռքը կը մարէ, որ հիւանդին շատ նեղութի կուտայ, ուղեղի ջրգողութի վերայ գրածնիս՝ որ կը պատճառի երբ որ հիւանդին կեցած տեղը շատկէկ ցուրտ ըլլայ նէ, կիմացընէ որ հիւանդութիւնը անցնելէն ետքն ալ զգուշանալու է՝ որ արտաշնչութիւնը չի խափանվի. և ինչ որ գրել հաստալը խին վերան ըսինք նէ՝ ասոր ալ գործածելու է:

Հասարակ. որ: Բէգէթիէ. Իս: Բարբոս. ԳՃ:
Գէշ. հոյ:

Հասարակին ծանօթութիւնը:

*. 336. Շատ անգամ յիշեցինք Բէգէթիէնէրը և իմացուցինք՝ որ երբեմն թէ հիւամաներուն և թէ ըսըթմաներուն նշաններ կը լլան:

Հասարակներու նման էզանթէմաներ՝ հին բժիշկներն ալ կը ճանչնային, բայց չորս հարիւր տարիէն պէրի եղող բժիշկները իմացան՝ որ հասարակները զատ հիւանդութի են, անոր համար ասոր վերայ ալ զատ քըննութիւններ ընել պաշլայեցին:

Ասոր սահմանը:

*. 337. Հասարակներն են մարմնոյ վերայ լէքէներ բիրէյի խածուկ տեղի պէս, լաքին մէջ տեղը նօխտա չունին. առաջ կարմիր կը լլան և ծիրանագոյն, ետքը գոյներնին կը մըթնէ, կը կապուտնան. և սէպէթի կը սեփնան. երբեմն կը լլան սօլուլս դեղնագոյն, մեծութիւնին թիւուլիւպէ թիւուլիւ, երբեմն կը լլան կը լորակ, կամ անհաւասար. շիտակ, որ վերանին ձեռք դըպընէլով չիմացվիր. վերանին մատով կոխելով խայիպ չեն ըլլար, անզգալի են. երբեմն զարարող, և երբեմն հիւամաներուն հետ կը լլան. երևնալու օրերնին պէլխիդ, և կերևնան շըլինքը, կուրծքը, թւին առաջները, կամ պիւթիւն մարմնոյն վերայ, շատ քիչ ատեն՝ երեսը:

առնոց երևնալուն ատենն ալ անհաստատ, հասուն-
նալուն նալ, թեփոտելուն նալ:

Ասոր Բաժանուի:

* . 338 . Ստ տեսակ էզանթեման թէպէտ շատ
ատեն հիւմնայի հետ կըլլայ, բայց առանց հիւմնայի
ալ շատ տեսնուած է. և ոչ սալթ քիչ քըշող քէս-
կին հիւանդութիւններուն բնութեւ կը հետևի, այլ և
երբեմն երկան ատեն ալ քշելով կըլլայ ուզուն
ուզատիէ հիւանդութիւ մը . ամէն ժամանակ կերևին
ասդին անդին հասպաներ, որ կըսվին սքոռատիքա .
լաքին մէկ տարի մը հասարակ ժողովրդական հիւ-
ւանդութիւ եղավ, որուն պատճառը չեմացվեցաւ .
և այս ճինսին կըսենք երիտէմիքա . որ մէկ պաշխայ
ճինս հիւանդութիւ մը կընէ, որուն նոր բժշկնե-
րին ոմանք կըսեն ֆէպպուէ բէդէքքիալէ:

Ո՛ր երկիր որ շատ ջուր կը կենան և կը հոտին,
և շատ փիս մարդիկ մէկ ըզմէկու հետ կը նըստին,
այն տեղը այս թիւրլիւ հիւանդութիւ հասարակ
կըլլայ . հասպաներուն հետը գըտնըված հիւմնային
բնութեւ կէօրէ՝ հասպաներն ալ կերևնան երբեմն
նէօպէթի, երբեմն չարանշան . շատ անգամ ալ
սաֆաւի, և երբեմն իւֆիւնէթի . այս հիւան-
դութիւններուն շատին վըրան նշան կերևնան, և
քիչին վըրան ալ քաթիքա կըլլան . և այս ետքի
ճինսը աղէկն է:

Շատ անգամ արուեստական հասպաներ ալ կե-
րևնան. որոնց պատճառն է տաքութիւ և փորի լե-
ցունութիւնը, բայց այս ճինս հասպաները պարաս
բաներ են:

Հասպաներուն սորոսգորութիւնը:

* . 339 . Սէպէտ հասպաները մարմնոյն վըրան
կերևնան երբեմն առանց հիւմնայի, և երբեմն հիւմ-
նայէն առաջ . ոմանց վըրայ ալ հիւմնային հետը կամ
տահա ուշ, և չէ՛ թէ սալթ հիւանդութիւնը պաշ-

լայած ատենը, հասա՞նք ինչպէս շատ անգամալ տես-
նելված է, հիւանդութեան ութերորդ, տասներորդ և
տասն և երկու երորդ, և տասն և չորս երորդ օրերը,
երբեմն տահա ուշ, և երբեմն մեռնելէն ետքն ալ օ-
բայց թէ որ մէկ երկրի մէջ հիւանդութիւնը ինչ
բնութիւնը ըլլալը պէլի չէ՞նէ, կըրնան իմացվիլ
իրենց մասսուս եղած նշաններէն, որ կըսենք բա-
դօկնօմօնիքօ նշանք, և կերևան որ ասոնք ասլա
հիւանդութեան պաշլըճա պատճառ եղած չունին:

Շատ նշաններ կերևան մէկ էզանթէմամը երև-
նալէն առաջ, որ վարպետ բժիշկները գրեթէ են օ-
տկարուի, սէրսէմութի, քնափութի, (ակուիբնիա) օ-
ուժը կը կըտրվի, կը հոգնի, մէկ ցաւմը կը տրե՞ որ
սէպէթի կըռնրկէն կըսկըսի օ պօղազը կերի, զիւք-
քեամ կըլլայ, գլուխը ծանր, կամ մէկ խապա գլխու-
ցաւմը օ պիւթիւն մարմինին վըրան ցաւմը ժուռ
գալ կիւմանայ, սիրտը կը սըլսմըվի, միտէն կը խառ-
նըվի, փրսխել կուզէ օ կըլլայ փորը պինդ՝ կամ կը
քըշէ, շէռը կըլլայ կամ առողջ մարդու շէռի պէս,
կամ սապոնոտ ջուրի պէս, կամ շատ գոյնով օ նաւ-
զը բարակ, անհաւասար, երեսը դեղնած օ ևն:

Բայց այս նշաններուն հիշ մեկուն չըսվի բա-
դօկնօմօնիքօ օ և շատ անգամալ այս վերի գըրված
նշաններուն հիշ մէկը չերեցած՝ հասպանները կե-
րևան, անանկ է նէ՝ հասպաններուն պատմութիւնը
գրել ուղող մարդը պէտք է անանկ բաներ գրէ՝ որ
մէկ զմեկու դէմ են, և ասոնց անանկ բաներ տայ՝ որ
իրենց հետը եղած հիւամաններէն կը պատճառին:

Բայց հասպաններուն համար գլխունալ պէտք է որ՝
պազի տեղական հիւանդութիւններու ատենը անանկ
հաստատուն են հիւամաններէն ետքը գալու որ՝ հիշ
մէկ դեղովմը դէմը առնել խապիլսիզէ՝ և կերև-
նայ թէ՛ այն հիւամանին պաշլըճա և հաստատ նշան-
ներն են, այս էզանթէման ատէթ իւզրէ անանկ
տեղեր կըլլայ որ՝ այն տեղվանքի կաշին կուկուղէ օ
անոր համար շըլինքին գովի դիւրը կերևին, և

ծիծերուն վերան և թևերուն , ներսի դին , իլե արմունկէն ինչվան ավուճը , և թէ որ այս տեղվան . քը չըլլան նէ՝ ուրիշ տեղեր դըժվար կը գըտնըվին . շատ հիւանդներ կան հասպա հանօղ , լաքին հիչ մեկուն երեսը հասպա տեսնըված չէ :

Բայց ոմանք շիտակ խօսող և իմաստուն բժիշկներ կըսեն քի՝ տեսեր են . այնալ՝ աչքին թարթիչին վերան , նոյնպէս ներսնալ հասպա չըլլար , թէպէտ ոմանք կըսեն թէ կըլլայ , ըլլայ ալ նէ քըննելը դըժվար է . քանզի եւրոպա՝ ուր տեղ ասեթ կայ մեռած մարդոց մարմինը կըտըրտել քըննելու համար , շատ կըզգուշանան բանալու անանկ մարդոց փորը՝ որոնք որ մեռած են պուլաշըխ հիւանդութիւնով :

Քիչ րատտ կուգայ որ՝ հասպաները դուրս տալէն ետքը՝ հիւաման քիչնայ կամ տարտըղնի . իլե շատ անգամ տեսնըված կայ որ՝ ասոնք դուրս տըվածներնուն պէս՝ հիւաման աւելի աղմիշ կըլլայ . իտալիայի վէռօնա քաղաքը՝ ասկէց հարիւր յիսուն տարի առաջ կարգէ դուրս մէկ նշան մը երեցաւ . մէկ ահագին ոջլախտութիւն , որ հիւանդութեան եօթներորդ օրէն առաջ դուրս տալով՝ շատ հիւանդներ կը մեռցընէր խեղճութե . շատ անգամ հասպաներուն հետ կըլլան արիւնահոսութիւն , թմրութիւն , ցնորմունք , մանրաթելերու թըրթըռալ , քօնվուսիօնէ և եէնմէճէ :

Այլ այս ամէն նշանները հասպայէն չեն յառաջ գար . այլ ասոնց պատճառն ու հասպաներուն կաշիին վերան դուրս տալուն պատճառը մէկ կըլլայ :

Ասոր պատճառները :

* . 340 . Հասպաներուն պատճառները շատ թարզ են , քանզի շատ թարզ հիւամայի հետ կը գըտնըվին . այս էզանթէման պաշխայ բան մը չէ , սաթ կաշիին տակի էզզաններուն սըխմըվելն է՝ որ կըսվի էքքիմօղի , և անոր տակը քիչ մը արիւն , որ շատ

կամ քիչ մը եայրմիշ ըլլալով՝ կը շինէ մեծ կամ պըզտիկ հասպաները, և արիւնին շատութեւնը կամ քիչութեանը կամ ասդին անդին քաշելուն կէօրէ՝ կըլլան հասպաներն ալ կամ լէքէի պէս, կամ երկայնաձև, կամ չուպուխ զարկած պէրէյի նման:

Հասպաներուն ու սքօռպուծ ըսված եարաներուն պաշլանկըճը մէկ թարղէ, և պաշխայ բանով մէկ ըզմէկէ չեն զատվիր, բայց սալթ՝ որ սքօռպուծին մօտիկ պատճառը աշիքեար չէ, և ասով ալ կը զատվին որ՝ հասպաներուն հետը հիւամմա կը գըտնըվի, և այլ նշաններ ալ ունի, որ սալթ ասոր մախսուս են. փիրէն մէկ մարդուն մէկ տեղը խածնէ նէ՝ այն տեղի եղած կարմրութիւնը հասպա է. և շահ մը չունի գիտնալը թէ՝ ինչպէս մարմինին վըրայի մանտըրտիկ տամարներէն դուրս կըլլայ սուտ սուտ արիւնները, որ կը գըտնըվի ութիմէ նիթօ մութօգօ ըսված մաշկին վըրան, որ անոր շատ մօտիկ է:

Թէ արիւնին ուժէն ըլլան հասպաները, թէ շատ սուլու և ջըրի պէս ըլլալէն, կամ նոյն ամանները կամ տամարները մէկ պակասութի մը ունենան. ինչպէս որ է նէ՝ մէկ լէքէ մը փէյտահ կըլլայ, որ իրեն պատճառին կէօրէ՝ հիւանդութիւնը կամ աղէկ կը ցըցընէ, կամ միջակ, կամ գէշ:

Այն մարդիկները՝ որոնց մարմինը բարակ է և փափուկ, և մաղերնին և երեսնին կարմիր. քիչ մը որ արևին դէմը կենան տաք օր մը, շատ մը պէրէի պէս բաներ դուրս կուտան իրենց մարմինին վըրան. և կաշիին տակէն կերևնան հասպաներ կամ լէքէներ կապուտ գունով, կամ քէստանէի րէնկ:

Բայց զարարսըզ, որ ձմեռը եկածին պէս իրենք իրենց խայս կըլլան. ասոնց պէս են նա և ծոցվոր կանանց երեսներուն վըրան երևցած լէքէները. որոնց պատճառն է անոնց կաշիին վըրայի տամարներուն՝ և մէջի հեղուկներուն անհաւասար ըլլալը. և ասով կիմանանք որ՝ կանանց զաւակատունը, և մաշկը՝ մէկ ըզմէկու հետ իլհախութիւն ունին:

Սափաւի նիւթերն ալ՝ որ շատ թրթիւած կըլլան և առաջին ճամբաներուն կամ միտէյին և աղիքներուն մէջը ժողովուած կըլլան, սալթ փորուն սինիրներուն դըպչելով ասանկ բաներ կը հանեն և հասպաներուն պատճառ պէտք չէ տալ արիւնին բարակնալը քանզի երբեմն մէկ փըսխելով կամ քըշելով մը քիչ ատենւան մէջ լսայիպ կըլլան և շատին մարմինին վըրան ալ դուրս կուտան՝ մէկ հիւմմայի մը կամ ուրիշ հիւանդութեան մը նըշան չի ցըցընելով։

Շատ հեղ իւֆիւնէթի հիւանդութիւններու հետ հասպաներ տեսնուած են և այն հիւանդներէն առնուած արիւնին վըրան ալ մածուցիկ և հաստը մար կը կապէ և սքօռպուդ և ջրդող եղողներուն արիւնները շատ սուլու են և թանձրանալին ալ դժուար է և բայց փրոտած չեն։

Եւ այս երկու հիւանդութեան մէջն ալ և դառա հիւմմաներուն մէջն ալ որոնց հետը կըլլան հասպա և արիւնգնացութիւն և այս պատճառը սալթ այն կը գըտնանք որ՝ մարմինը հիւանդութենէն զայիֆցած ըլլալով չի՝ կըրնար արիւնին քալածքին ուժին դէմ դնել անոր համար արիւնն ալ դուրս կը քամվի մարմինին ծակտիքներէն։

Չէ նէ՝ ասոր պատճառ արիւնին բարակութիւն է չենք ըսեր՝ թէ որ անանկ ըլլար նէ՝ ասլա մէկ մարդ մը ողջ մնալու չէր հասպա հանելէն ետքը, որ արիւնը պիւթիւն ավըրված կըլլայ և սքօռպուդ հիւանդութիւն բըռնըվողներուն ալ արիւնը բարկըցած ըլլալով, սալթ հովացուցիչ բոյսերն ու թրթու բաներ չէին կըրնար այնպէս ուժով և քիչ ատենի մէջ արիւնին սուլուութիւն բժըշկել, որ քընաքընան պիւէ այնչափ քիչ ատենւան մէջ մէկ թէյսիւ մը չընէր։

Անանկ է նէ՝ քանի մը թարզ կըրնան ըլլալ հասպաներուն պատճառները և ասոնց կարգը կը դընենք սափաւի նիւթերը և մէկ ալէսէվիյէ կըծողութիւն մը հիւթերու տեղական հիւանդութիւններու

մէջ, որուն պատճառը աշիքեար չէ, կամ կենսական ուժին շատնալը, կամ մարմինն տամարներուն՝ արիւնին քալվածքին դէմ չի կրնալ դնելը, և այն տամարներուն թմրածի պէս ըլլալը՝ որ կըսվի, սէմիբառալիզի'ա տէի վազի քութանէի, կամ մէկ ծածուկ կըծուռութիւնով մը աւիշկին աւելի նօսրանալը:

Այս թահմինը՝ թէ արիւնին մէջը կծուութիւն մը կայ, որ կամ պըլըշտըկվէլէն կառնէ, կամ մէկ ուրիշ պատճառէ մը, պարսպ թահմին չէ. երբ որ կը տեսնանք քի՛ երբէ մն հասպաները դուրս տան նէ՛ հիւանդը կը թեթեւայ, այլ և գառա հիւամմաներուն տեղափոխութիւնը (մեդասդազին), որ այս ճինս հիւամմաներուն հետ շատ կը գըտնըվի հասպան, վերջը աղէկ կը բերէ. և այս ամէն նշանները ցըցընելով՝ որ պիւթիւն հիւանդութեան նիւթերը մարմինն վըրան ելած են, աշիքեար կիմացընեն՝ որ ասոր բընութիւնէն շատ հեռու է փրտած ըլլալը. զերէ անանկ ըլլար նէ՛ նոյն տագըգային պէտք էր կենսական ուժը հատնել:

Ասոր Գոշախոթիւնը:

*. 341. Հասպային վերջը ինչպէս ըլլալը աւելի հեղա եղած հիւամմային բնութիւնէն կիմացվի, քան թէ ուրիշ բաներէն. ասոնց շատ կամ քիչ ըլլալէն, կանուխ կամ ուշ դուրս տալէն աղէկի գէշի նշան չառնըվիր. այն ատենվան հասարակուէ մէջ շատ գըտնըված հիւանդութե բնութիւնը՝ հասպաներուն թարզ թարզ նշաններ կուտայ:

Հասպաներ տեսնըված են՝ որ մահաբեր են, թէպէտ կուրծքէն և կըռնակէն և կուշտերէն ուրիշ տեղ ելած չըլան. պաշխայ ատեն ալ վերի կողմէն խայս կըլլան, և ոտքերը երևան կըլլան՝ կամ պաճախներուն վըրան, որ աղէկ նշան է. ամէն ատեն շիտակ չէլար, ըսելէ թէ՛ հասպան հիւանդութե առաջին օրերն որ դուրս տայ նէ՛ հիւանդութիւնը շատ ծանր չըլար, քանզի ժանտախտին ալ երբէ մն

Հասպանները առաջին օրերը կեւլան , բայց անանկ ալ կը մեռցնէ :

Ալէսէ վիյէ այս գիտենք՝ որ այն հասպանները՝ որ սալթ մէկ քովէն նայելով կերևնան , աւելի թէ՛ լիքէլի են . և անոնք որ քիչ մը աւելի լայն են , և անոնք որ քըչիկ քըչիկ կը լայննան , ինչպէս կըլլայ՝ երբոր խապա թուղթի վերայ միւրէքէպ կաթէ նէ , այլ և երբոր այս էզանթէմային խուսուր և վախիթ սիղ և ատէթսիղ դուրս տալուն հետը՝ կենսական ուժը քիչ ըլլայ . հընչուրք կամ ջղացնցութիւն թէ որ հասպանները դուրս տալէն ետքն ալ մընան նէ՝ կիմացընեն որ հիւանդին կեանքը թէ՛հիքէի մէջ :

Հասպաներուն լէնկէն՝ որ մէկ օրվան մէջալ կըրնայ քանի մը թարղ փոխվիլ , հաստատուն նշան չառնըվիր , և ոչ աղվոր կարմիր գոյն ունեցող հասպաներուն համար կըրնանք ըսել՝ թէ ասոնք աղէկ են , կտպուտ գունով լէքէները , կամ չուպուխի ձեով պէրէները աւելի մահաբեր են , և նշան են չէ՛ թէ սալթ շատկեկ արիւն դուրս տալու , այլ և մասունքներուն մէկուն վերան եէնմէճէ ըլլալու :

Երբոր ասանկ իքէն արիւնագնացութիւնն ալ վերայ գայ նէ՝ թէ՛հիքէն շատ կը մեծնայ , և սէպէ քի՝ անյաղթելի կըլլայ . հասպաներուն ներս քաշվէլէն շատ անգամ հիչմէկ թէ՛հիքէ մը տեսնըված չէ . լաբին երբեմն ալ ներս քաշված ատենը շուտով մը թէ՛հիքէլի նշաններ երևան կեւլան :

Շատ պատճառներ ունինք զանն ընելու թէ՛ հասպանները չեն պըլըշտըկիր . և երբ որ ասանկ ալ երևնան նէ՝ այն պուլաշթիութիւնը իրենցմէ չէ , իրենց հետը եղած հիւմմայէն է . թէ որ ասոնք ուրիշ էզանթէմաներու հետ խառնըվին , ինչպէս ծաղիկին հետ կամ խըզամուխին հետ , շատ հեղ թէ՛հիքէն մեծ կըլլայ . երբոր ըսըթմաներու հետ ըլլայ նէ՝ թէ՛հիքէ մը չեն էվէլցընէր :

Այս էզանթէման թէ որ սափուալի հիւմմաններուն հետ ըլլայ նէ՝ փոր քըշուքով կը վերջանայ :

բայց ուրիշ հիւմմաներուն , և ասոր ալ երբոր հիւանդը շատ ուժեղ ինկած է նէ՝ փոքր շուքը շատ կէզեցընէ թէհիքէն :

Վեհնայի բըժիշկները քննեցին որ՝ մէկ հասարակաց հիւանդութեամբ ատեն՝ որ այն քաղաքին մէջը տիրեց , շատ մարդ հասպա հանելէն ետքը՝ բորոտեցաւ . նոյնպէս վեռնա քաղաքին մէջն ալ հեղմը եղաւ որ՝ սարըլըսը վըրայ գալէն եօթն օր ետքը հասպանները աղէկ կուգային , այս հիւանդութեան ամենէն աղէկ քոխիլին է քըրտիլի դուրս տալը . և երբեմն՝ իրեն ճինսին և բնութեմբ կէօրէ՝ ետրա հանելն ալ ալէկ կուգայ :

Ասիոյ դէշը :

* . 342 . Հասպանները բժշկելուն թարգը կըլայ՝ նայելով թէ ի՞նչ պատճառէ եկաւ , և հետը եղօղ հիւմման ի՞նչ ճինս է . անոր համար այս նշանն ալ տեսնալով հիւանդին տալու դեղերնին ասլա չենք փոխեր . և թէպէտ էղանթեման մարմինին վըրան դուրս տըլած ալ ըլայ՝ առանց վախի կուտանք փըսխել տըլօղ կամ քըշօղ դեղ . և երբեմն սրտային (քառտիւքօ) դեղեր . պազիններէն պէտք եղած ատենը արիւն ալ կառնենք :

Ուրիշ հիւմմաներէն աւելի սափազի հիւմմային հետ կըլան հասպանները . անոր համար շատ հեղ պէտքը կըլայ հիւանդութեան սկիզբները քըշօղ կամ փըսխեցընօղ դեղ տալը . երբեմն պաղըր սալսները շատ զայիֆ և անզգայ ըլլալուն համար՝ պէտք է զատել ասոնց մէջէն ալ ամենէն ուժովը , լաքին այս տեղս ալ իսթիզայ է միտք բերել այն կանոնները՝ որ գրեցան գառա հիւմմաներուն վըրայօք , և շատ ֆայտա կըլայ՝ քըչիկ քըչիկ թարթառօ էմէթիքօ տալով :

Այն հասպաններուն՝ որ կըլան սափազի հիւմմաներուն հետ , պէտք է առաջ գործ անել հիւանդութեմ թիւըլիւպէ , թիւըլիւ տերէճէյին կէօրէ՝ և

աւելի հիւմմային քան թէ հասպաներուն համար՝ պարպօղ դեղերէն ետքը քառտիւնքօ և արծնեցընօղ դեղեր դըրսէն և ներսէն , ինչպէս են՝ հին գինի , քընա քընա խիւլասասը , սերբէնթառիա զիռճինիանա :

Ոմանք ասոնցմէ զսո կը բանեցընեն առնիքա , քէտի օթույի արմատ , քեաֆիրի , միսկ , փէհլիւան եախրներ , և այլն :

Հիմա նոր բժիշկները ասոնց տեղը միշտ գործ կածեն անթիֆլօճիսթիքօ դեղերը , որ շատ ֆայտա կընեն կոր :

Երբոր առաջները փրսխել արվօղ դեղ չի տալուն համար փորքըշուք գայ՝ որ կըսվի սինթօմաթիքա տիառուէա , որ ուժի շատ տիւշման է . այն ատենը պէտք է տալ քընա քընա աֆլյօնով , ինչպէս որ ուրիշ տեղալ ըսած ենք :

Իւֆիւնէթի հիւմմաներու հետ գըտնըլած հասպաներուն համար առաջալ ըսինք որ՝ ասլա ատեն չանցուցած արիւն առնելու է , լաքին պէտք է նայիլ հիւմմային ուժն ու քէսկինութիւն . այս թարղդուրս տալը առաջները ըլլալը աւելի ֆայտալ է , քան թէ վերջերը . բայց երբեմն պէտք է արիւն առնել նաև երբ հասպան լաման դուրս տըլած չէ , և ասոր պէտք է թէքմիլ ընել՝ ինչ որ խօսվեցալ իւֆիւնէթի հիւմմային հետ գառա հիւմմա կամ սաֆ աալի հիւմմաներուն խառնըվելնուն վըրայ :

Տաւ հիւմմաթ . քճ : Միւլեաթ . իք : Արբէլքաթի . հայ :

Միւլեաթին ինչ ըլլալը :

* . 343 . Այս միլիառէ ըսված էղանթէման թէպէտ նորեւուք բան մը չէ , բայց հին բժիշկները աղէկ մը չէին գիտեր մինչև ասկէ հարիւր յիսուն տարի առաջ :

Ասիկայ անհաստատ և դողալուկ ամէն թարղ հիւմմաներուն քով կը մօտենայ , բայց ամենէն աւելի

կերևի նոր տըշայ բերօղ կընթոցը հիւանդութե
ատենը . և շատը՝ նէվազիլի հիւմմաներուն հետ
կըլայ, աւելի շատ կերևի քըրտընած տեղերը , և
ամէն ատեն տաքցընօղ կերպէն չի յառաջանար , կը
տեսնըվի երբեմն նա և հալան չոր կամ բարեխառն
ալ ըլայ, ուրիշի ալ չի պըլըշկիր . բայց երբոր հա-
վան իրեն ետրտըմ ընէնէ՝ շատկեկ կեւայ մաք-
դոյս վերնամաշկին տակը :

Ասոր սահմանը :

* . 344 . I. յս էզանթէման՝ որ կըսվի միլիտոէ ,
պըղտիկ և ծուռումուռ սիվիլիզիկներ են՝ կորեկի
հատի պէս , և երբեմն քիչ մը մեծկակ . ասիկայ
դուրս չի տըված՝ կուգայ պաղութի , պաղընութի ,
հառաչել , հավալելի շարժմունք , մէկ զարնօղ ցաւ
մը , էզզաներու երոցք , և անկէց ետքը կեռքով մը
ցորեկին էզանթէման դուրս կուտայ , որուն ֆայտան
շիւբհէլի կըլայ :

Առաջ կըլայ շատ անգամ կարմիր , թափանցիկ
կամ փայլուն՝ որ ներսի դին կերևի . առաջ դուրս
կուտայ շըլնիքը , ծիծերը , թևին ներսի դիւրը ,
տիրսէկներէն վար , կըռնակը , և ետքը պիւթիւն
մարմինը՝ որ կուռենայ . բայց ասոնք ամէնը մէկ անգա-
մին չեն ելար , հետը կեւայ մէկ գէշ քըրտընք մը ,
որ պաղի կըտրած քացախի հոտ կուռենայ , և պաղի
ալ շատ գէշ կը հոտի . այս մանտըրտիկ հասպանե-
րուն գլուխը շուտով մը կըլայ դալափուշտաւոր , և
կը լեցվի մէկ անգոյն փայլուն ջրով մը , կամ լին-
ֆայով , որ պաղի կաթի պէս ճերմակ կըլայ , և
պաղի ալ դեղին :

Ասոնք շատ անգամ զատ են , պաղի մէկ ըզմէկ
կը խառնըվին . և երեք կամ չորս օրէն ետքը՝ թէ
որ իրենք իրենցմէ չի կորսըվին նէ՝ կը չորնան ,
պաղի ալ կը քըշեն քիչ մը երկան ատեն . և շատ
հեղալ նորէն կեւան :

Ասոր Բաժանումը :

* 345. Եւ այս սահմանէն պէլլի է այս հիւանդութիւնը բաժանումը, որ շատ անգամ ուրիշ հիւանդութիւն նշան է . և այս բաժանումը քննելու ամեն կերպարանքէն կառնելին . քան թէ իր բնութիւնն . ինչպէս են՝ կարմիր , ճերմակ , պիլլորի բէնկ , ջւրոտ , կաթնոտ , թարախոտ , սլըզաիկ , ոսպնաձև , զատ , խառն , նշան (սինդոմալիքս) , որոշողական (քոլիթիքս) , բարենշան կամ չարանշան , տաքութիւնով , կամ առանց տաքութիւնով , երկան բարակ կը քրշէ :

Երեք ձևնս հիւանդներուն բնութիւնը , որք են դառա հիւամալը , սափռալի և իւֆիւսէթիւ , և միլիառէի հետ կը լլան . կրնեն միլիառէներուն պազին աղէկ , և պազին գէշ . և հասպաններուն մէջի ջուրը հիւամալին ատեններուն կէօրէ իրեն բէնկը կը փոխէ . ինչպէս որ կը լլայ հիւանդութիւն սաստկութիւն և չի հասկըցված պատճառը , կամ հասարակութեան վերան շատ գըտնըված հիւանդութիւն բնութեանը կէօրէ՝ կը պահվի գալափուշոններու մէջ , որ ծաղիկի գալափուշոներու կը նմանին . կամ երբեմն մէկը մէկու ալ կը խառնըվին , և մէջի ժողվըված ջուրը կը լլայ շատ կամ քիչ կը ծու :

Շատ հեղ տեսնըված է որ՝ միլիառէն պազի երկիրներ հասարակաց հիւանդութիւն կը լլայ , և թէպէտ կըսեն՝ որ քըրտնիքը ասոր դուրս տալուն ամենի ֆոյտա կընէ , բայց չե՛լլայ տէյի առաջը առնելու ճամբայ չէ՝ գըտնըված , ոչ պաղըշկէցընող գէղերով՝ և ոչ փորը պարպելով :

Պազի ալ տաղընըն ասոր անոր վըրայ կը լլայ . և պազի տեղեր՝ պէլլի հավային մէկ մախսուս եղած ուժովը , կամ ուրիշ չի ճանչըրված պատճառով մը ամառ ձըմեռ կը գըտնըվի . և կը լլայ որպէս թէ տեղական հիւանդութիւն , պազի այս էղանթէման մէկ պարզ հիւանդութիւն մը հետ ըլլալ կերևի , և անոր

պաշլըճա նշանը կըլլայ. և պազի խառնուկ հիւանդ-
դուծիններու հետ կըլլայ, պազի ուրիշ էղանութեամբ
ներուն հետն ալ կըլլայ. ինչպէս են՝ երլանճըխը
գըզըլ հաստալըխը, ծաղիկը, խըզամուխը, և քարա-
մուքը, կամ ուրիշ հիւանդուծիններու հետ ալ կը
գըտնըվի. թէ քէսկին ըլլան, և թէ երկան բա-
րակ (քոծնիքո) :

Հատ անգամ այս էղանութեամբ դուրս տալով
հիւամանն փոփոխութիւն մը չընէր. իլլէ՝ պազի հի-
ւանդներ կը գէշնան ալ. բայց երբեմն՝ և հասպայէն
շատ անգամ միլիառէն հիւանդութիւնը դատողի
պէս ըլլալով՝ հիւանդին շատ թեթևութի կուտայ.
և երբոր մարմինին վըրայէն պէլլիսիզ ըլլայ նէ՝
հիւանդը կը ծանրանայ. բայց այս ալ ամէն ատեն
մէկ թարղ չըլլար :

Այս էղանութեամբ պաշխայ տեսակներէն զատ և
մինակ իրեն մասսուս հիւամայ չունի. և պաշլըճա
հիւանդութիւն մը նալ չէ. ինչպէս են՝ ծաղիկը, և
գըզամուխը, և մինակ ալ չըլլար. անոր համար այն
հեղինակները՝ որ զատ ճինս մը հիւամայ կը դընեն՝
Ֆէպպուէ միլիառէ անոշուով, ուրիշ բան հասկըցը-
նել չեն ուզեր, բայց եթէ մէկ հիւամա մը, որ ոմանց
վըրայ կըլլայ միլիառէի հետ՝ մէկ պաշխաճայ պատ-
ճառով մը, ինչպէս են՝ շատ քըրտընելը և փորքը-
շուքը, և ոմանց վըրայ առանց ասոր ալ կըրնայ ըլլալ :

Եւ մէկ հեղ մը միլիառէն հանել և աղէկնալէն
ետքը՝ կըլլայ որ նորէն կը հանէ ծաղիկին ու խըզա-
մուխին դէմ. հեղ մը հանողը ուրիշ հիւանդութե
տտեն ալ կըրնայ հանել. անանկ որ՝ պազի մէկ ատէթ
եղած հիւանդութի մը կըլլայ. և պազի երկան բա-
րակ (քոծնիքա) կըլլայ, միայն մարմինին վըրան
առանց հիւամա մը ունենալու :

Յաւին Խորշ :

*. 346. Չունքի միլիառէն միշտ մէկ կէրպ հի-
հանդութե հետ չըլլար, անոր համար շատ բժիշկ-

ներուն պատմած նշանները՝ որ խառն են , այլ և այլ ժամանակ փորձած ըլլալուն համար , կըրնանք ըսել թէ՛ աւելի հետը եղած հիւսմաններուն նշաններն են , քան թէ բուն միլիառէին :

Լօհուտս կընդհանրէր աւելի ուշուուն են միլիառէ հանելու , և այն մարդիկ՝ որոնց մարմինը փափուկ է , և նազիք , և գործերնին տայիմա նըստելն է : Բայց երբ որ մէկ տեղ մը շատ տիրած ըլլայ նէ՛ այն ատենը , ոչ տղայի կընայի և ոչ ծերի , թէպէտ ծերերուն վերայ և ուժով և լեցուկ մարդոց վերան խիստ շատ չըլլար :

Շատը՝ զարնան ատենը երևան կելլայ , ամառը քիչ կըլլայ , բայց ոչ եղանակ կայ , ոչ տեղ , և ոչ տեւիքի խմելիքի զգուշութի՛ն , որ ասոր դէմ դընէ :

Շատերուն՝ բայց ոչ ամենուն վերան՝ միլիառէն դուրս չի տրված՝ կուգան մէկ թեթեւ պաղուծիւն մը՝ շուտ անցնող տաքութե մը հետ . գլխու ցաւ , որ պաղի շատ կըլլայ և անտանելի , անկաճի՛ առդայի՛ կուրծքի՛ կըռնակի՛ իլլէ կշտի ցաւ՝ ուսումնաթիղմօ ըսված յօդացաւութեան պէս , հազ , և քանի մի ալ զիւք քեամի նշաններ :

Տրամուծիւն , վախ , հառչել , կուրծքի սըխմըվել շատ քընհատուի՛ն , կամ անհանգիստ քուն՝ որ վախնալու գէշ գէշ երազներ կը տեսնայ , ուժէ իյնալ՝ պաղի լիբօդիմիս , շէռը ջըրոտ՝ և բացագոյն , և մէկ պաշխաճայ խըթող ցաւ մը կըռնակը ոտքը և մատվըները , կամ սէրսէմութի՛ն , կամ ափանսըզ և չուղելով շարժում մը պիււծիւն մարմինին վերայ . պալտըրին լօփ միսը և ձեռքերը կըլըրվին որպէս թէ մէկը կը կըսմըթէ . և մկանունքներուն ծայրի մանրաթելները՝ որ ձըգանք կըսվին , կըդողդողան :

Ասկէց ետքը մէկ գէշ և շատ քըրտինք մը կուգայ . որ կըհոտի կըտրած քացախի պէս , կամ շատ գէշ հոտ մը կըբուրէ :

Այս էզանթէմաներուն դուրս տալը կըլլայ պաղի ատաղին օրերը , շատը՝ երբորդ կամ չորրորդ օրերը :

կամ ինչպէս որ շատ տեսնուած է, տասն և մէկ, տասն և երկու, տասն և հինգ օրերը. և պազի ալ տահա ուշ:

Եւ առաջկուց աշէքեար՝ և սէպէքի կըճօղ կեռքով մը, և հեալով և թեթեւ հազով դուրս կուտան միլիառէ էզանթէմաներ, որք են մանտըրտիկ գաւափուշտներ, որոնց քէօքը չորս դիէն մէկ պայծառ կարմիր բէնկով մը քաշված չըզը յի պէս է, և պազի հիչ մէկ բէնկով մը չունենար. և ասոնք էն առաջ շատ քիչ դուրս կուտան շըլլինքին քովերը կամ կըշտի դիերը, ծիծերուն մէջ տեղը կամ վրանին. և իլէ թեթեւ ներսի դին՝ արմուկէն վարը. անկէց ետքը շատ չանցնիր՝ կըռնակը, փորուն վըրան, և սէպէքի պիւթիւն մարմինը, մինչև մատվըներուն ծայրն ալ և երեսին վըրան ալ:

Այս հիւանդութիւնէ մեռնողներուն մարմինն ներսի դին ալ մինչև պաղըրսախներուն վըրան ալ վարպետ քըննողները կորեկի պէս դուրստըվոքներ տեսեր են, բայց հիւամաներուն ատենը միլիառէն շատեկ դուրս տալով կաշիին վըրան, պազի տեղեր և պազի հիւանդներու վըրայ ասոնք երեցածին պէս՝ (սբազմօտիքօ և քօնվուսիվօ) նշանները կը թեթեւան, դրժուարաշնչութիւն և պայղընութիւն կանցնին, շէռը դեղնագոյնի պէս կըլլայ, քըրտինքը կը քիչնայ, և լօհուսաներուն ատեթէ հոսմունք (լօքիլին) տեղը կուգան. կամ անոր տեղը՝ փորը կը քըշէ:

Բայց շատ ատեն ալ միլիառէն երևնալովը հիւամային մէկ թեթեւութիւն չըլլար. իլէ՝ ժամանակին և հիւանդութեանը առաջ երթալուն կէօրէ՝ ասոնց երևնալովը հիւաման կը շատնայ ալ. պազի դուրս կուտան ու ներս կը քաշվին՝ և ետքը նորէն դուրս կուտան, բայց այս փոխն ի փոխը երթալ գալովն ալ հիւանդին վըրան մէկ փոփոխութիւն մը չըլլար:

Ոմանց վըրայ ասոնք դուրս տըվածին պէս՝ քիչ մը ատեն կը հանդարտին հիւանդութե՛ն նշանները:

բայց ետքը շատ ատեն չանցած կը թըրթըռան մը-
կանուռնքներուն ծայրի մանրամեծները • ձեռքն ու
ոտքը անզգայ կըլլան՝ բան չեն իմանար • վախնալու
երազներ կը տեսնան , անհանգիստ կըլլան • շատ
տրտմութիւն կունենան , սայրխամիշ ընել սըրտի
սըխմըվիլ • ետցք և չորութիւն և ցաւ մարմինին
վըրայ • լեզուի չորութիւն , որ կը դողդողայ • քըրտին
քը կը կըտրի • միլիառէին գալափուշտները կինջ
նան • նավը կարծր , չափըս , քաշված , շէռը շատ
նօսր • և ամէնէն ետքը հալալէ , խորդալ կամ խըռ
կալ՝ որ մեռնելու նշան է • կամ մէկ քընափութիւ
մը՝ որ շատին դէշ կուգայ :

Պազի այս ատենա երևան կելլայ մէկ նոր և հո-
տած քըրտինք մը , և կաշիին վըրան նոր էզանմե-
մայ մը դուրս կուտայ • կամ փորքըշուքով շատ դար-
չահոտ բաներ կելլայ փորէն • և հիւանդները կամաց
կամաց իրենց թէհիքէն կը հեռացընեն :

Ատանկ պիւթիւն չորնալը՝ թէ որ ետեէ ետե
նորէն դուրս չի տայ նէ , կը լըմըննայ չորրորդ օրը •
կամ թէ որ խիստ շատ քըշէ՝ կը մընայ մինչև եօթ-
ներորդ օրը , բայց տեսնըված ալ է որ՝ գալափուշտ-
ները շատ օր կը մընան մարմինին վըրան , և ետքը
շայիս կըլլան չիմացըվելով , և ասլա չի թեփոտիր :

Այս էզանմեմաները կամ չափէն աւելի զգայա-
կանութիւն մը (սէնսիպիլիդա) մը կունենան անցնե-
լէն ետքը՝ մարմինին վըրայ • կամ անզգայութիւն մը՝
թըմրութիւն մը կուտան • և թէ որ զգայականութիւն
շատ ըլլայ նէ՝ անաղաթքա կամ իտուօբէ ըսված
Նոգողութիւններն ալ տեսնըված են , որ կըլլան՝ ար-
տաշնուութիւն խափանովի նէ միլիառէէն ետքը • դէրէ
այս հիւանդութիւնս ալ գըղըլ հասողըլսի պէս՝

Նոգողութեան ճամբայ կը բանայ :

Ասոր պատճառ :

* . 347 • Ինչ որ ըսինք ամէն էզանմեմաներուն
մօտաւոր պատճառներուն համար , այն իմանալու է
2

միլիառէին ալ առաջին պաշտանկը՝ ճին համար իրան-
աի՝ ամէնուն բընութիւնն ալ չիմացվիր . և թէպէտ
կըրնանք թահմին ընել՝ թէ լեքէներուն վըրան , և
թէ չիպաններուն համար , բայց ասանկալ ընելիք
նէ՝ շուտով կը հեռանանք շիտակէն՝ և գիտութիւնը
կալորովի , և հիւանդներուն ալ զէն կը լլայ :

Խապիլէ որ քըրտինքին նիւթերը շատ կը ծռ-
ըլլալով՝ և ասդին անդին վերնամաշկին տակը հափս
ըլլալով տեղ տեղ կաշին խապարթմիշ կընէ . ինչպէս
որ կընէ խռնտուզ պէճէկը՝ երբոր լայն տեղ մը
դընես , և այս պէլի կը լլայ այն էզան թէ մաներէն
և ֆիդդէներէն՝ որ կը լլան շատ տաքութենէն
ետքը . աւելի անանկ մարդոց վըրան որ սորված
չեն , և լեզուով ալ դըպչելով պէլի կը լլայ միլիա-
ռէն շինօշ նիւթերուն կը ծռուութիւնը :

Բայց շատ գգուշութի պէտք է՝ այս բանս այս-
պէս է տէյի սապիթ ընելու . սըլսալ է նա և ըսելը
թէ այս նիւթերը թըթու են , նայելով գալափուշտ-
ներուն մէջի ջուրին թըթու համը , և քըրտինքին
հոտը , որ ոչ ամէն միլիառէին կը լլան , և ոչ մինակ
ասոր մախսուս են . և լոհուսա կընքտոց միլիառէին
ալ պատճառը՝ կաթին զատվելուն խափանմունքն է
չենք ըսել . որ շատ անգամ ըսըթմայէն կամ հիւմմայ
էն կը պատճառի՝ կաթը արիւնի հետ խառնըվելով :

Հիւմմաներուն սալթ զսյիֆութիւնը , և չափէ
դուրս հոսմունքները , որք են՝ քըրտինքը , շէուր ,
փորքըշուքը , և բերնի ջըրոտիլը , և արիւն ելլալը՝
հիւանդը շատ անգամ ասոր կը պատրաստեն . և
թէպէտ իւֆիւնէթի հիւմմաներու մէջալ կը գըտ-
նըվի , և ուժով մարդոց վըրայ ալ , բայց պէսէվիյէ
մէկ մարդոց մարմինին շինվաճքը որչափ նաղիք և
զգայուն լլայ՝ այնչափ խօլայ է անոր այս հիւան-
դութեանս մէջ իյնալը :

Ասոր Գուշակութիւնը :

* . 348 . **Ա**մրիառէին գուշակութիւնը կառնելիս այն հիւսմանցէն կամ հիւանդութիւնն՝ որուն նշանն են . և պատճառներէն՝ որ այն հիւանդութե՛ հետը կըլլան, և հիւանդին բնութիւնն, և հիւանդութիւնը շատի վերայ որ կը գըտնելի նե՛՝ ուրիշներուն վերան ինչպէս ըլլալէն :

Առաջկուց զուրցըվածները այս տեղս ալ միտք առնելու է . իլլէ գառա և իւֆիւնէթլի և սաֆաւի հիւսմաները մէկ ըզմէկէ զատելու նշանները . և այս ամէն հիւսմաները աւելի թէհլիքէլի կըլլան միւրիառէին քանի մը պատճառները մէկ տեղ գալով, քան թէ պարզ ըլլան, հետեւնին ուրիշ մէկ հիւանդութիւն մը խառնըված չըլլայ նե . թէհլիքէն մեծ ըլլալուն նշանները ասոնք են :

Ե՛րբոր այս էզանթէմայէն շատ զայիֆնան՝ և մէկ ըզմէկ խառնըվին սինիրները, երբոր աղէքներուն և ուրիշ կենսական իսթիզալը անդամներուն ցաւը և հիւանդութիւնը զօռլու ըլլայ . երբոր շեռը անգոյն և ջըրոտ է . երբոր էզանթէման դուրս տալէն ետքն ալ շատ քըրտինք կուգայ, կամ մարմինը կըլլայ տաք և չոր . երբոր դուրս տալէն ետքը վըրան մընան անհանգըստութիւն, պայղընութիւն, և կուրծքի սըխմըվիլ . կամ միւրիառէն նորէն դուրս տըված ատենը նեղութիւն տան . երբոր արիւնհագոսութե՛ մշիլիլի է հիւանդը, կամ դուրս չի զարկած իքէն՝ քըթէն քիչ մի արիւն գայ . երբոր լեզուն չոր կըլլայ և կը դողդողայ . երբոր հիւանդը՝ թէ որ չափահաս է նե՛՝ քունը խորունկ ըլլայ . երբոր սոյըխլամա և յուսահատութիւն շատ ըլլան հիւանդին վըրայ՝ երբոր միւրիառէն դժվար կերևնայ՝ կաշին ներքին պահվածի պէս, կաշին վըրան քիչ կեւլայ, ասոնք ամէնն ալ գէշ նշան են :

Բայց ո՛չ միւրիառէին շատ կամ քիչ ըլլալը, և ո՛չ կանուխ կամ ուշ դուրս տալը, և ո՛չ ճերմակ կամ կար-

միր գոյնը դէն մը ունին. ինչպէս ռմանք կըսեն թէ՝
ճերմակ միլիառէն կարմիրէն գէշ է, պազի մեռնե-
լէն քանի մի սաՀաթ առաջ միլիառէ դուրս կու-
տայ. և պազի մեռնել՝ և մարմինը պիւթիւնն պիւ-
թիւնէ պաղելէն ետքն ալ դուրս կուտայ:

Մէկ չափաւոր փորքըշուք մը՝ աղէկ նշան է, թէ
որ միլիառէն դուրս տալէն ետքը ըլլայ, և հիւան-
դութիւն ալ սաֆուսվի հիւանդութե նշան ունե-
նայ, երբոր միլիառէն դառա հիւամայի հետ ըլլայ՝
և հիւանդին փորը չափէն աւելի քըշէ նէ՝ շատ
գէշ նշան է. այն ալ գէշ է՝ թէ որ հիւանդութիւն
չարանըշան էր և անցաւ, և անցնելէն ետքը փորը
կըքըշէ. այն ատենը կիսացվի որ հիւանդութիւները
նեքսի աղիքներուն վըրան տիրեք են. կամ սինիլ-
ներուն վըրայ. և ասկէց կըլլայ տայիմա քրտինք,
մոռացկոտութիւն, մըտքի զայիֆութիւն, և պազի
ջրգողութիւն ալ:

Ասոր ճարը:

*. 349. Միլիառէին ճարը՝ հետը եղած հիւմ-
մային կէօրէ պիտի ըլլայ, անոր համար հեղինակ-
ները ասոր դէմ թիւրլիւ թիւրլիւ ճամբաներ
գրեցին. բայց միայն այս նշանին վըրայ միտք գը-
նելով՝ շատ անգամ հիւաման անհոգ թողուցին.
որուն ամէնէն աւելի հոգ տանիլ պէտք էր, պաշ-
ըճան այն ըլլալով. հեղմը ատէթ եղած էր ամէն
սաստիկ հիւամաները քըրտինքով բժշկել. որով
միլիառէն շատցաւ, որ քըրտինքի շատութենէ ալ
առաջ կուգայ:

Բայց այս քըրտինքին թարզն ալ գէշ չէ՝ ամէն
հիւանդութե մէջ. և թէ որ միլիառէները դառա
հիւամային հետ ըլլան, որ միայն պըլըշեող ըլլալով
մարդոյս զարարլը է. այն ատենը կըրնան գործ ած-
վիլ այս (*. 49.) ին մէջ գրած ճամբաներս. և պը-
լըշալովածին պէս քըրտինք որ դայ ան մարդոցը
վըրայ՝ որ առաջկուց առողջ էին, կամ մինակ գա-

ռա հիւմնային սկիզբը շատ ատեն կը լլայ որ՝ նոր դուրս ելլալու ատենը կը մարեն այս քրտինքները հէմ հիւմնան, հէմ էզանթէմաները՝ որ այն հիւմնային հետը պիտի երևնային :

Բայց երբոր ադէկմը պըլըշտըկած է՝ և հիւանդութիւնը տիրած է նէ, հիւանդը քրտնցընելու ծամբան այն ատենը չի կըրնար բըռնըլիլ : քանզի չափէ դուրս քրտնքներէն ուժը կը տրած կը լլայ, անոր համար Թէհլիքէի մէջ կիյնան, այս կարծիքին համար՝ Թէ պէտք է այս Թարղ հիւանդները քրտնցընել, շատ հիւանդներ մեռած են, որչափ որ չեն մեռած հիւմնային ասըլ դէշութիւնովը և միլիառէ հանելովը :

Գառա հիւմնաներուն համար Թէմիզ և մոքուր հավայով տեղ ապրսպըրեցինք նէ՝ տահա աւելի պէտք կը լան՝ երբոր նոյն հիւմնան միլիառէ ունենայ հետը, և պէտքը չէ՝ հիւանդին վերան ատէթէն էվել բան գոցելով քրտնցընելու հոգնիլ, կամ տեղը տաք պահելով, կամ քրտնցընող դեղեր տալով :

Բայց երբոր կենսական տաքութիւնը շատ պակսած լլայ նէ՝ կըրնան տըրվիլ արթնցընող և արտաշնչութիւն բացող դեղեր, որ կըսվին էչչիթանթէ, և տիաբնօիչէ : որ շատ ֆայտալը են պակսած ուժը տեղը բերելու՝ և սինիրներուն անկարգութիւնները զապթընելու : ինչպէս որ առաջալը ըսինք գառա հիւմնային վըրայ խօսած ժամանակնիս :

Երբոր միլիառէն սաֆուալի հիւմնայով լլայ նէ՝ անատենը պէտք է ընել՝ ինչ որ ըսինք (* 51.) փըսիսել տըվօղները և քըշողները տալ պէտք է՝ ինչ ատեն որ լլայ միլիառէին դուրս տըված ատենը, բայց այսալ ֆայտալ կընէ՝ Թէ որ հիւանդութիւնը աս կերպ ճամբան ուզէ նէ : և վախնալալ պէտք չէ՝ որ միլիառէն ներս կը քաշվի արիւն առնըված ատենը, և ներսի էզզաներուն վըրայ լլաւով հիւանդին զարարմը կուտայ :

Բայցայ ասլ զգուշանալու է որ՝ այս հիւանդութիւն

մեծին և խափի նշան չի բերունենք հիւանդին ինքն
իրեն փրսխելը, որ խապիլէ սինիրներուն վնասվե-
լէն առաջ եկած ըլլայ՝ ինչպէս որ շատ անգամ կըլ-
լայ, և ուրիշ էզզաներուն վնասվելէն ալ կըլլայ՝
որ կըսվի վօմիթօ քօնսէնսուսլէ, և ոչ ամէն ատեն
միտէյին մէջը ավրելած և ապականած բաներ
գըտնըվելէն:

Քանզի ասանկ սայղըսըգութիւն հիւանդին ներսը
պարպելը շատ անգամ թէհլէքէլի կըլլայ, հիւանդը
ուժէ ձգելով, որ առաջկուցալ ուժը քիչցած է.
բայց երբոր իւֆիւնէթլի հիւամնայ ըլլայ միլիառէ-
ին հետ, և թէ որ մէկ մախսուս իւֆիւնէթ մը ըլ-
լայ աղիքներուն մէկուն, հիւամնան ալ իւֆիւնէթն
ալ պէտք է աղեկցընել արիւն առնելով՝ և հովա-
ցուցիչ դեղերով, անանկ որ՝ իբր թէ միլիառէն հիչ
եղած չըլլայ, և ասանկին ալ շատ արիւն վազը-
նել պէտք չէ՝ պիւթիւն պիւթիւնէ միլիառէն մոռ-
նալով, միշտ պէտք է միտք առնել որ՝ այս թարդ
էզանթէմայով եղած հիւամնան շատ անգամ խառն
կըլլայ, և այնքան կորսընցընել չուզեր այն արիւնը՝
որ կեանքի պիտանի մէկ բան մը նէ, անոր համար երբ
որ միլիառէն շատ կը գըտնըվի մէկ տեղ մը նէ՝ հաս-
կընալով է որ ի՞նչպէս է, ալէսէվլիյէ՞, և թէ՝ հիւան-
դութեան նշանի տեղ մի դուրս կուտայ՝ թէ հի-
ւանդութե վերջը դատելու համար մի. կամ բըժիշ-
կի լեզուով ըսենք, սինդօմաթիքա է՝ թէ քութիքա:

Թէ որ սինդօմաթիքա է նէ՝ ամէնէն առաջ միտք
առնելու է քըրտինքը քիչցընել, հիւանդը սերին պա
հելով, և էզանթէմա հանօղ պատճառներէն հեռացը
նելով, և ասոնցմէ պաշխայ այն դեղերն ալ գործ
ածելով՝ որ հիւամնային ուշիւուն կուգան, և այն բէհ-
րիզը ապըսպըրելով, և այս ղէնահաթի եարտըմով
պաղի էզանթէման ատեն չի գըտնար կաշիին վըրան
դուրս տալու:

Հասարակաց վըրայ գըտնըված (էքիտէմիքա)
միլիառէներուն մէջ քիչ կը գըտնըվի քութիքա:

ըսվածը, որ թէ ըլլայ նէ՝ միտք առնելու է՝ քի հիւանդութիւնը կանցնի, չէ թէ խամ և առանց ատենի էզանութեամբ դուրս տալէն, հասկա՝ բնութեանը կամացուկ կամացուկ թէյսիւր ընելէն, և հիւանդութեւն հումութիւնը յաղթելուէն, անոր համար նորէն պէտք է քըրտինքի դէմ՝ դնել՝ որ մախսուս հիւանդութեւն պաշտանդճները երևան կելան։ Ինչպիսի որ մէկ սաղլամ ճամբով պարպըլի հիւանդութեւն նիւթը։

Եւ թէ որ չափէն աւելի են նէ՝ չափի բերելու է կենսական ուժը, և հիւանդութեան պատճառները զապթ ընելու է։ պաշլըճա հավային թարգնալ չի մոռնալով, որ շատ անգամ հիւամային քէսկին ըլլալուն եարտըմ կրնէ։

Թէ որ էզանութեամբ դուրս տալէն ետքը նորէն ներս քաշվի՝ ներսի էղջաներուն դէն մը տայ նէ, ան ատենը պէտք է հասկընալ ներս քաշվելու պատճառը, և ներս քաշվելէն երևան ելած նշանները։

Անոր համար թէ որ առաջուց մէկ ծանր կիրք մի եղած է, կամ հիւանդը վախնալէն միլիանէն ետ քաշված է նէ, պէտք է տալ անդիսբաղմօտիք ըսված դեղերը։ Ինչպէս են՝ Ինֆուզիօնէ ար վալէ-ռիանա, մուշկ, և աֆիօն։

Թէ որ փոքրափորին մեջ նորէն սաֆուայի հիւթեր ժողվելեցան՝ կամ աղիքներուն մեջ, և անկէց արթնեցուցին հիւանդութեւն ծանր նշանները, որ ներս քաշված հիւթերուն բանը չէ, պէտք է տալ փրօսել տըվօղ և քըշօղ դեղեր, և սըլս սըլս հօգնայ դործ ածելու է։

Թէ որ հիւաման շատ սաստիկ ըլլայ՝ բուհի տայիւր բաներ լծելուն համար, Ինչպէս են՝ գինի, ռախի, ռօմ, բունջ, ամպերիէ, և ուրիշ ասոնց նման բաներ։ կամ թէ որ լօհուսա է նէ՝ լօհուսայութեւն ատեթ եղած հոսմունքը խափանվելուն համար, պէտք է քանի մի հեղ արիւն առնել՝ կամ ամօթ տեղերուն քովերը սիւլիւկ փակցընել։

Թէ որ պաղ առնելէն կամ արտաշնչութիւնը

խափանվելէն ներս քաշլի միլիանէն՝ արտաշէն-
չուծի բացող (տիաբնօրբա) ինֆուզիօնէնէրը շատ
ֆայտա կընեն. պէվանտա սալինան՝ քիչ ԹառԹա-
ռօ էմէ՝ Թիթոյով. կամ անոր տեղը քեաֆուրի՝ կամ
էթէռէ սօլֆօռիքօ, ըլլճախ ջուրով լըվացվիլ:

Թէ որ չափէ դուրս զայիֆուծի երեւի՝ զայի-
ֆուծեան պատճառը անցունելէն ետքը՝ պէտք է
տալ պէսլէյիճի և արթընցընող դեղեր ներսէն և
դրսէն. շըփմուէք, հառտալ եախըսը, բէհլիվան
եախըսինէր, աղէկ հին գինի, ալքալի վօլաթիլէ ին-
ֆուզիօնէ տի սէռբէնԹառիա վիռճինիանա, քընա
քընա մըԹպուխի, և այլն:

Միլիանէն նոր բըժըշկըվօղներուն ճարն ալ
պէտք է յարմարցընել հիւմմային բընուԹեանը, և
անկէց առաջ եկած հիւանդուԹեանը կէօրէ:

Առանց հիւմմայի եղող միլիանէն մէկ Թէհլիքէ
մը չունենար. և քոօնիքա (երկան բարակ) միլիա-
նէն բժշկելու ճամբով կըբըժըշկըվի՝ ծածուկ
պատճառին բնուԹեանը և հետի եղած հիւանդու-
Թեանը կէօրէ:

Զիշէ. Կ. Կ. ՎաչուճՅօ. Է. Կ. Ծառէի, Կոմ պիսակ. հայ. Ե.
Ծառէիին հնուԹեան վրայօք ճըռելու Բանէր:

*. 350՝ Նանկ մէկ հիւանդուԹի մը պիտի պատ-
մենք հիմա՝ որ մարդոյս շատ գէշէ, և սալԹ տես-
նալը սոսկալի. որ է ծաղիկը. որ եւրոպայի մէջ էն
առաջ երևնալէն պէրի՝ ինչվան հիմա աւելի շատ
կոտորածներ ըրաւ, և տայմա աւելի կընէ՝ քան Թէ
ինչ որ ըրաւ ամէն եռամուռճախը:

Այս մարմնոյ հիւանդուԹե հնուԹեանը վըրայ
շատ վէճեր եղան, Թէպէտ գիտնալու ֆայտալը
բան մը նալ չէ բժիշկներուն, Թէ որ մէկ մարդ մը
այն մըտմըտայ՝ Թէ ո՞րչափ մարդ կըմեռցընէ. որ
բըռնըված մարդոց տասն և երկու երորդ մասը կը
մեռնին առով, այլ և հիօսապըզ կուրուԹինէրու և

չիբքինուծիներու սէպէպ կըլլայ՝ աչքին մէջը ելլալով, կամ երեսին վըրան խորունկ պէրէներ ձգելով, և անցած պիլէ ըլլայ նէ՝ ետեւէն շատ գէշ բաներ կեւլան, և թէ՝ հիմակվան ատենը այս հիւանդութիւն շատ եայլըմիշ եղած է. և սէպէ թէ ամէն մարդու պէտք է ծաղիկ հանել, թէ որ կըսենք, մէկը ասոնք մըտածէ նէ՝ պիտի զարմանայ քի՛ ի՛նչպէս իմաստուն մարդիկ, որ հին վարպետներուն գիբքերուն մէջը եփած են, կը կարծեն թէ՝ այս հիւանդութիւն ետքէն մըտած է, որ առաջկուց ժողովըդական հիւանդութիւններու վըրայ գըրող բըժիշկները չէին գիտեր, կամ անհոգ եղան կըսէին, որ հոգ չի տարին աղէկ մը քըննելու ասանկ ծանր հիւանդութիւն մը՝ որ հասարակ է, և շատ մարդու վըրայ կըլլայ:

Անոր համար տայիմա շիւբհէ և միւշատէլէ ընէլու սէպէպ կուենանք թէ՝ երբոր մէկ հիւանդութիւնի մի ամէն բաները կը պատմեն և սալթ անուն չեն տար նէ՝ մը հիւանդութիւն է այն պատմածնին:

Ճաղիկին վըրայ ամենէն առաջ առապները գրեցին, և ասոնք որ չի գիտցան նէ՝ այս հիւանդութիւնը տեղաց գալը, մենք հիշ չենք կըրնար գըտնել, դերէ այն ալ չենք գիտեր թէ՝ այս հիւանդութիւն ա յեւրոպա երբ մըտաւ, որ առապներուն պատերազմներէն առաջ պիտոր ըլլայ:

Անոր համար թէպէտ ծաղկի հիւանդութիւնը շատ հինուց պէրի կայ, բայց անանկ տեղեր որ՝ հոռոմները և ըստինասցիները անոնց հետ մէկ իշահութիւն մը չունէին, և չիւնքի մեր ձեռքը գըտնելված ամենէն հին հեղինակները որ բժշկութեան վըրայ գրեցին՝ այս երկու ազգէն են, չէին գիտեր այս իլէթը՝ որ իրենց գիբքերուն մէջ գըրեն. և պատճառ մը չունինք ըսելու թէ՝ այն ըսած ատեններէս առաջալ այն տեղվանքը ծաղիկը մարդ կը շարդէր, և հոռոմ և ֆրոնկ բըժիշկները գիտէին բայց իրենց ասէթին կէօրէ շատ ասոր ետեւէն չին:

կան, և ասոր վերայ բան մը չի գրեցլին, որ մարդկային էն պըզտիկ հիւանդութիւնը վերան ալ գրած ունին:

Եւ նոր գրտնըված երկիրներուն ժողովուրդը, ինչպէս են՝ պիւթիւն ամերիկայ, և սիւլիւր, և ովկիանոսի մէջի կղզիները եղող ժողովուրդը՝ մէկ խապած մը նեն որ՝ կըրնայ եղեր մէկ ժողովուրդ մը երկան ատեն այս իլլէթէն հեռու ըլլալ:

Գըզամուխէն զատ անանկ մէկ պըլըշտըկօղ հիւանդութիւն մը նալ չիկայ որ՝ ծաղիկի չափ խորունկ քեօք ձգած ըլլայ մեր երկիրները, և առաջկուց եղած տեղերէն անանկ շուտով եկալ մեր երկիրները եայլըմիշ եղալ որ՝ ասլա օրինակ մը չունի, ասոր համար կըսենք որ՝ ծաղիկը մէկ իսթիզալը եռմուռ ճախ մը նէ, և այն մարդերուն մէջը՝ որ բազմութիւնը մէկ տեղ կը բընակլին քաղաքի կամ գիւղի մէջ, հարկ է որ ամեն ալ ծաղիկ հանեն. ասոր համար է որ՝ շատ տեղ խորունկ ծերութիւն հասնօղ և ծաղիկ չի հանօղ մարդ քիչ կը գըրանըվի:

Աղէկ գիտենք՝ որ այս հիւանդութիւնը պաղի տըղայլ վերայ մօրը փորն իքէն ալ կըլլայ՝ տահա չի ծնած աշխարհ չեկած. նմանապէս խորունկ ծերութիւն հասնօղ մարդոց ալ բաստ կուգայ, անոր համար մեռնելէն առաջ հիւշ մէկ մարդ մը աղէկ բաղդաւոր չի կըրնար ըլլալ, և անոնք որ ծաղիկ չի հանած կըմեռնին՝ կըրնանք ըսել թէ՝ ծաղիկին ձեռքէն փախան, որ թէ շատ ապրէին նէ՝ խապիլ էր՝ որ ծաղիկ հանէին:

Ոմանք որ մօրերնուն փորն իքէն ծաղիկ հանած կըլլան՝ ծաղիկի նշան մը ունենալով վըրանին պիլլի կընեն, թէպէտ ետքը մէկ մը տահա չեն հաներ. ոմանք ալ կըլլան որ չի ծընած իքէն հանած ծաղիկներուն հիւշ մէկ նշանը վըրանին մնացած չըլլալով՝ ետքն ալ չի հանելով՝ կըկարծեն թէ չի հանեցին ծաղիկ:

Թէպէտ շատ քիչ մարդիկ ալ կըրնան ըլլալ որ պաշխաճայ միւստօքիլ բան (իտիօսինքաւսիւ) մը

ունենալով ծաղիկը անոնք չի կրնար բռնել :

Մէկ մարդ մը որ մէկ հեղ մը ծաղիկին պարտքը վճարած է՝ ասլա շիւբհէսիզ և անվախ պիտի ըլլայ ծաղիկի հանողներուն մէջ :

Թէպէտ բժիշկները շատ օրինակներ կուտան՝ քի երկու անգամ ծաղիկի հանող կըլլայ , որոնցմէ պազին չենք կրնար չի հաւատալ , Թէպէտ աչքով տեսած չունինք , լաքին ատէթ եղածին նայինք նէ՝ մէկ մը հանողը մէկ մը նալ չի հաներ , երկու անգամ ծաղիկի հանողները շատ քիչ են :

Ասոր սահմանը :

* . 351 . Սաղիկը՝ պաշլըճա էզանթէմաներուն մէկ պըլըշտըկօղ սօյ նէ , որ շատ անգամ առաջկուց հիւմմայ , սըրտի խառնըվել , փրսխել , միտէյին վերի կողմերը ցաւ , որ մատով կոխված ատենը կը շատնայ . տըղոց վըրայ ԹմրուԹի , և մեծ մարդոց վըրան քըրտինք . երրորդ կամ չորրորդ օրը դուրս կուտայ՝ պաշլըճա երեսը , կարմիր լէքէներու պէս , որոնց մէջ տեղը ամուր կըլլայ , կամ պալարաճև խապարճըլները (բուսդուլէ ֆիլէմմօնօիտի) . որ կամաց կամաց կը Թարախոտին . կամ երեսուկ և ջըրտո դալափուշտները , որ կըլլան շատը մէկ տեղ խառնըվելով . որոնց վըրայ խապուխ մը կըլլայ գէշ դունով , կամ Թափանցիկ սիվիլճիկներ , որոնց մէջը ինչ կենալը դուրսէն կերևի . և ճօրով կը Թարախոտին . կամ ամուր մէկ բան մը կըլլան ձեռքի վըրայ ելած կոծիծներուն պէս . որ կըսվի վէռուքա :

Այս ամէն Թարդ էզանթէմաները կը չորնան և կեղևին կիյնան և խորունկկեկ պէրէներ կը Թողուն , որ ամէնուն ալ մալիւմ է . այս հիւանդուիւս ուրիշներուն ալ ետըըմիշ կըլլայ , ինչպէս որ դըպի նէ ծաղիկը :

Ասոր բաժանումը :

* . 352 . Այս էզանթէման Թարդ Թարդ ատեն և անշտիշ անանկ կըլլայ՝ և անանկ մէկ ըզմէկու դէմ

նշաններ կը ցըցընէ՝ որ այս հիւանդութեան թա-
պիյէթը չի գիտցող շատ մարդ՝ այն նշաններով
չի՝ կրնար ճանչնալ թէ՝ այն հիւանդութիւնը ծաղիկ
է, զէրէ պաղի ծաղիկ մէկ սատէ հիւանդութեան մը
պէս կըլլայ, պաղի ուրիշ հիւանդութեան հետ կամ
ուրիշ էզանթէմայի հետ կը խառնուի, պաղի զատ
զատ և մէկ ըզմէկէ հետու կըլլան ծաղիկները, կեօյա
քի՝ զատ զատ ետրա հանած ըլլայ, ուրիշներուն
վարայ ալ շատ ըլլալուն համար՝ շատ սըխ կըլլան, և
այս մօտութեան համար մէկ ըզմէկու ալ կը խառնուին:

Շատ եղող ծաղիկին կըսվի քօռ իմպօզա, սըխ
եղողին՝ քօհոէնս, և մէկ ըզմէկ խառնըվողներուն՝
քօնֆլուէնս, և ասոնք մէկ ըզմէկ խառնըվելով կըլ-
լան մեծկաթի գալափուշտներ, որոնց մեծութիւնն
ու ձևը թարդ թարդ կըլլան, և վախնալու բան մը
կերևանան, իլլէ՝ երբոր երեսին վերան ըլլան նէ:

Պաղի աւելի կարգէ դուրս ելլալով՝ էզանթէ-
մայի պէս ալ չեն ըլլար, և սոյ սոյ ըլլալով՝ թէ եր-
ևնալին, և թէ թէհլէքէնին, սբուռիա (անհարա-
զատ) ըսված ծաղիկին կը նմանին, պաղի մեջերնին
թարախի տեղ կըլլայ սիէռօ, որով պիլլուռի պէս
կըլլան, պաղի կըլլայ լի՛նֆա և պաղի արիւն, կամ
հիչ մէկ բան մը չըլլար, կամ հաստ կըլլան կամ կո-
ծիծի պէս կամ ռէնկերնին սև կըլլայ, և բան չեն
իմանար, որ նշան է թէ՝ այն ատենը ծաղիկը եէն-
մէճէ եղած է:

Լաքին ծաղիկին մեջի նիւթը, կամ անոնց ձևը,
մեծութիւնը, ռէնկը, շատութիւնը, դիրքը՝ այնքան չեն՝
որ բաժանմունքը անոնց կէօրէ ընենք, բաժան-
մունքը աւելի աղէկ կըլլայ՝ հետի եղած հիւամային
թապիյէթին նայելով, զէրէ հիւաման է՝ որ ասոնք
մէկ ըզմէկէ կը զատէ, չէ՝ թէ ծաղիկին ձևը կամ ռէն-
կը կամ սըխութիւնը, պաղի ծաղիկը կերևայ՝ հետը
ասլա հիւամայ մը չունենալով, պաղի՝ տարիին բեր-
մունքին կէօրէ, ծաղիկ հանողին խառնըվածքին կէօ-
րէ, և ուրիշ պատճառներ ալ հետը խառնըվելով:

ծաղիկին հետ կըլլայ հիւմայ՝ կամ չարանշան, կամ սաֆռալի, կամ իւֆիւնէթլի, և շատ անգամ ալ այս հիւմաներուն մէկը երկուքը մէկ ըզմէկու հետ կը խառնուին:

Ուրիշ մէկ ճինս հիւանդութիւն մը նէ այն՝ որ կըսվի անհարազատ ծաղիկ (վայուճօ սբնոռիօ), թէպէտ պաղի իրաւ ծաղիկին գալուն նշանն է, ոմանք կըսեն քի՛ իրաւ ծաղիկին թարախով ալ ընելով՝ անհարազատ ծաղիկ ելած է. և ասոնք երկուքն ալ իլլէ անկանոն ծաղիկը (վայուճօ անճմալօ) ըսված՝ մէկ ըզմէկու նմանեւնուն համար՝ ճանշնալը դու է, բայց մէնք կը հաստատենք քի՛ այս անհարազատ ծաղիկը շատ ֆարխլէ ասըլ ծաղիկէն:

Շատ մարդ չի հաւատար՝ որ մարդըս ներսիդին ալ ծաղիկ հանէ, լաքին շատ երևելի բըժիշկներ կը հանէ կըսեն, մեզի չիյնար ասիկայ հաստատել կամ սուտ հանել՝ փորձով իմացած չըլլալնուս համար:

Ծաղիկի Գնացիւ (Վարշէ):

* 353. (Շատ անգամ ծաղիկը դած տեղը շատի վըրայ կըլլայ, իլլէ արդոյ վըրայ, բայց ոչ մեծի կը նայի՝ ոչ պըզտիկի, ոչ ուժովի և ոչ տկարի. և շատը ծաղիկէն կը բըռնուին՝ չէ թէ սալթ իրենց թապլյէ թովը, այլ և անըզգոյշ ըլլալով տէ պըլըշտըկելով ալ, պաղի հալային անանկ մէկ թէյսիրէն՝ որ մեզի ծանօթ չէ, քիչի վըրայ ծաղիկ կըլլայ, որ կըսվի սբօռատիքօ. և քանի մի հոգի մեռցընեւէն ետքը՝ ուժը կանցնի, կը կըտըրվի:

Բազմամարդ քաղաքները՝ ուր տեղմանքը՝ որ դըրսեցի շատ կը գըտնուին, սէպէքի տայմա ծաղիկը ալէսէվլյէ շատին վըրայ կըլլայ, այս հիւանդութիւնըս շատը գարնան ատենը կըլլայ, սմառը շատի վըրայ և խուվէթլի կըլլայ, աշնան օրերը հասածին պէս՝ կը տըկարանայ, և ձմեռվան ցուրտ օրերը պիւսպիւթիւն կը մարի, լաքին այս կանոնը խալի չէ, նոր եղած ատենը շատ մարդ կը խաբէ, քիչ մը

ատեն անցնի նէ՝ րահաթ կերեայ, լաքին քանի՛ հին-
նայ՝ այնքան կը կատողի. պազի շատ տարի՝ ինչպան
վեց կամ եօթը տարի ասլա չերևնար, լաքին երև-
նալու ատեն նալ անանկ քէսկին կըլլայ որ՝ առաջ-
կուց չի մեռցուցածները ամէնը մէկէն կը տանի, և
քաղաքներ կը պարպէ:

Գիտենք որ՝ ծաղիկը գալու որ ըլլայ՝ հաստա-
տուն նշան մը չունենար. ֆախաթ շատին վերան
գրտնըվելը՝ կամ բըռնըվելու մարդուն վերան քա-
նի մի մախսուս նշաններ կիմացընեն՝ որ այն մար-
դը պըլըչկած է, լաքին այն ատեննալ շատերուն
վերան ծաղիկի նշաններ կըլլան՝ որ տահա ծաղիկէ
բըռնըված չեն. և ասոնք մէկ ըզմէկէ կը զատվին ի-
րենց պոյովը, և պըլըչկըվելովը. որ կամ ինքիրմէ
պըլըչկած է՝ կամ աշուեղած է. և հետը եղած
հիւամային թապիյէթովը, և նոր պաշայած հիւան-
դութեանը աղէկ կամ գէշ նշաններէն, տեղէն,
քէսկինութիւնէն, և թարգէն:

Ծաղիկը ալէսէվիյէ չորս տէրէճէ ունի. առա-
ջինն է՝ նոր բըռնըված ատենը՝ որ մէկալներէն
պաշըճա է, չէ թէ մինակ անոր համար որ առջինն է.
այլ և անոր համար որ՝ բժշկելու ալ խօսայ է. երկ-
րորդ տէրէճէն է դուրս տալը. երրորդը՝ թարա-
խտուելը. և չորրորդը՝ չորնալը:

Ի-ճի-նէ-ճի-նէ Ծաղիկի նշաններ:

* 354. ՝) Ծաղիկին բաժանմունքը հետը գըր-
նըված հիւամաներուն կէօրէ դընելով, այս տեղս
էն առաջ անոր վերան խօսլմը՝ որուն հետ իւֆիւ-
նէթի հիւամայ կըլլայ, կամ թոյլ՝ կամ քէսկին,
քանզի այս ճինս հիւաման շատ մօտ է այս հիւան-
դութեան՝ որ ֆլէմօնէ ըսված ուռոյցներուն կար-
գէն է. և կըրնանք ըսել՝ էզանթէմա ֆլէմօնօթէօ,
թէ որ պազի հիչ մէկ հիւամամը չերևի նէ՝ մէկ
զատ տեղական իւֆիւնէթ մը պակաս չըլլար, որ
հիւամային հազըրութին է, այսինքն՝ հիւամայի համ-

բայ կը բանայ, և քիչ մը գըրգռութի (խռիթմաճի-
օնէ) որ ըլլայ՝ հիւմման վըրայ գալը շատ խօլայ է :

Մէկ մարդ մը ծաղիկէ բըռնըվածին պէս, թէ որ
աշով է նէ՝ ուշիկէ, թէ որ ինքիրմէ է նէ՝ շուտով,
լաքին տսլա մէկ պէլլի տտեն մը չունենալով՝ առաջ
կուգան մէկ հոգնութի մը, թիթիգութի, անհանգըս-
տութիւն . թէ որ տըղայ է բըռնըվողը նէ՝ քունին
մէջը վախնալ, որ ինքիրմէն բըռնըվողինը շատ կը-
լայ . դողդողալ, մըսիլ, և անկէց ետքը տաքութիւն,
երեսը պաղի կը կարմրի, և պաղի կը դեղնի . գըլու-
խը կը ծանրանայ և կը ցաւի . իլլէ էնքսէին դին,
շըլինքը, խօլթուխը, կըռնակը, պէօվթէկնէրը՝ կամ
մէջքը, ցնիտնէրը՝ սէպէքի ռէուսմութի զմօ եղածի
պէս . փորէն մէկ հազ չընելու բան մը կ'իմանայ, որ
ձեռքով վար կ'ոխեսս նէ՝ կը ցաւի, գանել մը կու-
գայ, և սիրտ խառնըվել, և փըսխել :

Գիշերվան դէմ տաքութիւնը էվելնալով՝ ան հան-
գըստութիւն ալ կ'էվելնայ, կուգայ պայղընութիւն,
տղայոց վըրայ թմրութի, վախ, շատ անգամ ալ առ-
դանէրը մէկ ըզմէկ կը զարնեն՝ և հալալէ կուգայ .
մեծ մարդոց վըրան կըլլայ քընհատութիւն, շատ
քըրտինք, ըհհաթսըղ շարժմունք, ծարաւ, պօղաղին
ծակը չորութի, չոր կեռք մը և ցաւ, նաժգը սըխ և
կակուղ կը զարնէ, լաքին թապլյէթին լեցուն եղ-
դինը կըլլայ լեցուն և ամուր, առտըվան դէմ քիչ
մը թէսկին կըլլան այս նշանները, լաքին շուտմը
ցըրտութիւն մը վըրայ կուգայ . և պաղի քէսկին ալ
կըլլայ, որ սահաթներով կը քըչէ . անկէց ետքը տա-
քութիւնը կը շատնայ և հիւմման կը զօրանայ քըր-
տինքով, ցնորմունքով, իլլէ՝ թէ որ հիւանդին պառ-
կած տեղը շատ տաք է նէ, աչքերը կըլլան կարմիր
և փայլուն . և պաղի արցունք կը թափեն :

Քըթէն արեւն գալով պաղի գըլխուն քէսկին
ցաւը կը քիչնայ, կամ թէ որ չափահաս աղջիկ կամ
կին մարդ է նէ՝ առենէն տաք կուգայ ամապան
պարսքը, շատին փորը ամուր է, պաղիներուն նալ

փորը կը քրշէ սըխ սըխ և ցաւով, շէտը դուրս ել-
լալէն ետքը՝ քիչ մը ատեն անցնելով պուլանմիշ կը լ-
լայ, սեպէքի՝ ճերմակ, դեղնագոյն, կամ թէփի գոյն:

Այս միջոցիս քըրտինքը մէկ պաշխաճայ հոտմը
կուենայ, և տըղայոց նէֆէսը հոտած կը լլայ. լա-
քին հիւանդութիւնները սալթ ասանկ հոտերէն
ճանչնալը՝ անդգոյշ բժշկին շատ եանդըշութիւնե-
րնեւ կուտայ, և ոչ ամէն մարդ կըրնայ տունել այս
հոտը, թէպէտ շատ սուր հոտ առնող լլայ:

Այս ամէն նըշանները՝ ծաղիկին բադօկնօմօնի-
քօ նշանները չեն, և ամէնուն վըրայ ալ հաստատուն
մէկ թարզ չեն. լաքին շատին վըրայ կերենան ծաղի-
կէ նոր բըռնրված ատենը. և որուն վըրայ որ երե-
նան նէ՝ սեպէքի ինչվան երէք օր ու կէս՝ քանի՛
երթան կը շառնան:

Լաքին շատ ալ կը լլայ որ՝ ծաղիկէն բըռնրվողը
տըղայ լլայ նէ՝ ծաղիկը դուրս տալու մօտեցած
ատենը հավալէ կուգայ, մեծ մարդոց շատն ալ ծա-
ղիկ կը հանէ, լաքին հիւամման շատ քիչ, սիրտը չի
խառնրվըր, չի փըսխեր, և միտէյին քովերը ցաւ
չունենար. շատն ալ կը բըռնրվի, լաքին ծաղիկ դուրս
տալուն տեղը մէկ շատ և հոտած քըրտինքմը դուրս
կուտայ, կամ սալթ ծաղիկը աշ եղած տեղը թա-
րախ կը կապէ՝ կանցնի, և ծաղիկին հիւամման այս
առջի անգամին վըրայ դալով՝ շատ հեղ ծաղիկմը
նալ չի հանած իբէն կանցնի. և վախալ չի մընար
թէ ետքը կը հանէ:

Լաքին երբոր երկրորդ տերէճէն կը հասնի, որ է
ծաղիկը դուրս տալու ատենը, առջի հիւամմային նը-
շանները, մարմինին չափէ դուրս տաքութիւնը, բա-
հաթսըղութիւնը, պայղընութիւնը, կաշին կեպքը և
կերիւմիշ լլալը. շատ սաստիկ կը լլայ, պաղի ծաղի-
կը կը լլայ երեսը, պըռկուքին վըրան, քըթին քո-
վերը, չէնյէին դին, շըլինքը, կուրծքը, ուրիշ ան-
գամ՝ թէպէտ շատ քիչ, և վերի բաժնի տեղվանք-
ներէն ուշ, օյնախներուն և կէօվտէին վըրան կը լ-

լան լեքէնէրը, որ էն կարմիր, մանուրտիկ, բոլորա-
կաձև, հասպաներու պէս, լաքին մէջ տեղը քիչ մը
բարձրըկէկ, և օրթա տեղը մէկալ կողմերէն աւելի
պինդ. և աւելի կըլայ այն ծաղիկներէն՝ որ պիտի
մնան ու թարախոտին:

Ծաղիկը ասանկ դուրս տալէն ետքը՝ ուրիշ տե-
ղերն ալ կամաց կամաց եայլովիշ կըլան, պաղի քիչ
և պաղի շատ, սէպէքի՝ հիսապսրդ բուսդուլանե-
րով, և ամէնը մէկէն դուրս տալուն առջի կամերկ-
րորդ օրը՝ էն առաջ ուր տեղ որ երևցան նէ՝ այն
տեղէն պաշլայելով՝ տակերնին կըլայնան, և մէկ
փայլուն դալափուշտ մը կերևնան մէջը լեցուն ջը-
րով, որ առաջ տուրդուն կըլայ, ետքը պուլանըն
և դեղնագոյն կըլայ, և օրթա տեղը փոքրիկ փոս
մը կունենայ, և ասանկով ինչլան երկու օր ծաղիկ
հանելը լըմընալով՝ հիւանդութե հինգերորդ օրը
հիւամման կը քիշնայ, շատ անգամ ալ պիւթիւն պիւ-
թիւնէ կը կրտրի:

Թէ որ ծաղիկ հանողը չափահաս մարդ ըլայ՝
այս միջոցիս տայիմա կը քըրտընի, և պողազին ծակը
իւֆիւնէթը կը շատնայ, սրկըրդածի պէս կըլայ՝ և
կը ցաւի, չէ թէ սալթ իւֆիւնէթը շատնալուն հա-
մար, այլ և չիւնքի պողազն ալ ծաղիկ կըլայ, տը-
մաղն ալ, լեղուն ալ, և պիւթիւն բերնին մէջն ալ:

Ասոնց դէշէրը ալէսէվէ:

*. 355. Տիմա պիտի խօսինք այս հիւանդութե
հոգ տանելու վըրայ. և ամէն մարդ կըրնայ իմանալ
որ՝ ամէն ծաղիկին հետ գըտնըված հիւամման մէկ
թարդ չըլալով՝ անոնք բժշկելու ճամբան ալ մէկ
չի կըրնար ըլլալ:

Ասոր համար պէտք է որ բժիշկը աղէկ քըննէ
հասկընայ ամմէնուն վըրան գըտնըված հիւանդութե
թապլյէթը, և հիւանդին կազմըվածքը, և այսալ
պիտի գիտնայ որ՝ բժշկելու բանը ծաղիկը չէ՝ ա-
նոր հետ գըտնըված հիւամման է:

Անանկ է նէ՝ ալէսէվիյէ պէտք է նախ և առաջ միտք առնել ի՞նչ որ գրեցինք հիւմմաներուն վերայ և ասոնք ալէկ քըննելով՝ ծաղիկը պիւթիւն պիւթիւնէ կըրնայ բժշկել. սալթ ասոր պէտք է սախըն միշ ըլլալ որ՝ հիւանդութիւն պաշտպածին պէս դեղ տալն ալ պաշտպէ :

Այս ալ գիտնալ պէտք է որ՝ ծաղիկը աշ ընելը չեղած իբէն՝ ծաղիկին հիւմման աղէկցընելուն աղէկ ճամբաներ գըտնըված չեն . ասով ճանչցըվեցաւ թէ՝ սէրին հավան շատ ֆայտայ ունի եղեր այս հիւանդութե . և աշ ընելը աշխարհքէս վերնայ ալ նէ՝ ասանկ քանի մի բաներ անոր ձեռքը գըտնըված և իմացված ըլլալուն համար՝ էպէտի շնորհակալ սիրտի ըլլանք այս աշ ընելու գործածութիւն :

Չէրէ կէրչի ամէն քէսկին ցաւեր, որ քանի՛ երթան տաքութիւնին կը շատնան, բարեխառն հավայէն տաքէն աւելի կը մարին, և կը յաղթըվին, և շատ էզանթէմաներ տաք բըռնելով՝ աւելի ազմիշ կըլլան . ամմա՝ սէպէքի՝ ծաղիկին մախսուս է՝ որ հավան սէրին եղած ատենը շատ դուրս կուտան . լաքին հավան տաք որ ըլլայ՝ և հիւանդը տաք որ պահվի՝ դէշ կըլլան :

Լաքին այս ալ զրուցենք որ՝ շատ բժիշկներ քըննելով՝ որ սէրին և հովոտ հավան ծաղիկին աղէկ է՝ առաջին բըթիշկներուն դէմ ուրիշ թարզ եանդըշութե մէջ ինկան, և շատ ծաղկոտ հիւանդներ՝ որոնց ծաղիկը չարանշան էր, և կենսական տաքութիւնը տկարացած, պաղէն սախընմիշ չըլլալով արտաշնչութիւննին խափանեցին, և այն խեղճերուն մահուանը սէպէպ եղան :

Ուրիշ ատեններէն աւելի այս ատեններս երևան կըլլան զիւքեամի և վէճայի մէֆասըլի նշաններ . որուն սէպէպն են հիւանդները, իլլէ՝ զարիֆներ, որ սախընմիշ չեն ըլլար պաղ և թոց հավայի տակ բըռնելով պաղ առնել տալէն, ծաղիկը նոր բըռնած ատենը՝ հիւմմային քւթը տեղն իքէն՝ տաքը զարար է :

Լաքին դուրս տալէն ետքը՝ և ասը ուժը չափէ
դուրս չեղած ատենը՝ հիւանդին պնդ առնել տալը
թէհլիքէի մէջ կը ձըգէ՝ որ ներս կը քաշվի պաղըր-
սախնեցուն վըրայ՝ դուրս զարկած գէհիրը, և ասան
կող կըխափանվի՝ չէ՛ թէ սալթ ծաղիկնեցուն թարախ
ժողվելը, այլ և պաղի ետքէն գէշ իլէթնեցուն փոխ-
վելու ճամբայ կը բացվի. և հիւանդութիւն թեթե-
ւիքէն՝ ետքէն ծանր բահած սըղու թիւննեցուն տակը
կը մըտնայ հիւանդը:

Ի-Քի-նէթլի ծաղիկն Գէշիւ:

*. 356. Սիւնքիւ ծաղիկը բըժըշկելը պիտի
ըլլայ հետը եղած հիւամնային թապլյէթին կէօրէ,
անոր համար պէտք է մեզի այն թարդ ծաղիկին բը-
ժըշկութենը վըրայ խօսիլ առաջ, որուն հետը կամ
տեղական և հասարակաց վըրայ գըտնըլած հիւան-
դութենը թարգոյլ, կամ հիւանդին թապլյէթովը՝
իւֆրանէթլի հիւամայ կը գըտնըվի:

Այն ծաղիկն որուն գնացքը բարենշան է՝ և պէլի
հիւամայ մը չունի, ասլա դեղ չուղեր, սալթ թա-
պլյէթը այն հիւանդութիւն կը յաղթէ. գեղացւոց
տըղաքն՝ որ ծաղիկ հանեն նէ՝ տէօշէկ իյնալին
քիչ բաստ կուգայ. աղվոր հովոտ և սէրին տեղ-
վանքը պըտըտելով՝ հիւանդութե՛ ուժը կը կըտրեն.
լաքին շատ հարուստ մեծ մարդոց զաւակներ ծա-
ղիկ հանած ատեննին՝ հարն ու մարը վըրանին չափէն
աւելի դողդըղալով՝ աղէկ ըլլալու բանը զօռով
գէշ կընեն:

Այս թարդ ծաղիկին հիւանդութեան՝ ինչպան
ծաղիկը դուրս չելայնէ՝ պէտք չէ որ հիւանդը
տէօշէկ իյնայ. պէտք է անիկայ էյլէնտիրմիշ ընել
իրեն ատէթ ըրած խաղալիքներով, և մեծ և հավա-
տար տեղ մը նըստեցընել. պէտք է որ ոչ միս ուտէ,
և ոչ այն ամէն բաները՝ որ տաքութի կը բերեն,
և մարսելին դըժվար կըլլան:

Ե՛րբոր ծաղիկը դուրս ապնէ՝ հավայէն պահ-

պանեւ պէտք է, իլէ՛ թէ որ շատ ցուրտ կամ անձա-
րեոտ ըլլայ. և թէ որ զայն փութի մը գալով ինքի-
զայ ըլլայ նէ՛ տոկեթ ըրածէն առաջ թող տէօշէկ
երթայ, իլէ՛ իրիկվան դէմ. լաքին վերան շատ բան
ալ գոցել չուզեր, խմելիքը պիտի ըլլայ շատկեկ, և
և թըմվըշաղ, անանկ որ՝ հիւանդն ալ հազ ընելով
խըմէ, և առտըվընէ ալ ինչվան խապա խուշուրխ
թող մընայ տէօշէկին մէջ. ինչվան որ թարախ ժող-
վելուն ատենը անցնի. թէ որ ծաղիկները շատ էին,
և կաշիին զեան մը տըվին նէ, թէթե մէկ քըշօղ մը
տըրվի խուտրէթ հէվասիյով՝ որ նիւթը ներսը մը-
նալով մէկ ուրիշ իլէթի փոխել մը չընէ. և թէ որ
պէտք ըլլայ նէ՛ կըրնայ թէ քարալաւիշ ըլլըվի, թէ
և ծաղիկները չորցած ըլլան:

Պազի ծաղիկը անանկ կըլլայ որ՝ հիւանդութի
ըսելալ չի վայէր, և այն ատենը ասլա դեղալ
չուզեր. թէ որ ծաղիկին հետը իւֆիւնէթի հիւմ-
մայի պէլի նշաններ ըլլան նէ, պէտք է ընել՝ ինչոր
ըսվեցաւ իւֆիւնէթի հիւմման բըժըշկելուն վերայ:

Երբոր այս թարդ հիւմմայով ծաղիկին բըռնը-
վելու նշանները երևան ելլան նէ՛ պէտք է հիւան-
դը ցորեկին տէօշէկէն հեռու պահել, և մէկ սէ-
րին, հովոտ, և չոր տեղ մը նըստեցընել. և ասոնք
տիքքաթ ընելով՝ չըլլայ որ հովան շատ ցուրտ ըլ-
լայ՝ և հիւանդին զեան մը տայ. զերէ շատ հեղ կըլ-
լայ որ՝ արիւն առնել պէտքը չըլլար, և մեծ մար-
դոց ալ չափէ դուրս քըրտինքը կը քիչնայ:

Լաքին թէ որ հիւանդութիւն ծանրկեկ ըլլալով՝
հիւանդը չի կըրնայ տէօշէկէն դուրս մընալ նէ՛
պէտք է որ նըստած մընայ տէօշէկին մէջ, գլուխը
շատ ծածկած ալ չըլլայ. թէ որ հիւանդին թա-
պիյէթը լեցուն է, և ինքն ալ կէնճ և ուժով, և նալ-
ղը լեցուն, չափուխ և սէրթ, և նէ ֆէս առնելը սըխ
և սըսլէթի, երեսը շատ կարմիր և ուռեցվորած,
աչքերը փառլախ և ուռեցած, գլխու ցաւ, երեւո-
պէս տաքութի պիւթիւն մարմինին վերայ, և պու-

դըրստիներուն կամ ներսի ալեամներուն մէկին
 իւֆիւնէթի նշաններ որ ըլլան նէ, այն ատենը մէկ
 սահաթ մը նալ էհմալ ընել շուգեր • դէրէ քէտէրի
 քաստ կուգայ հիւանդը • շուտով պէտք է արիւն
 առնել, և հիւանդութիւն ծանրութիւնը և հիւանդին
 խառնըվածքին կէօրէ թէքքարլամիշալ ընել թէ
 որ իսթիզա ըլլայ նէ:

Այն ատենը արիւնը ելածին պէս՝ շուտով մը
 թանձրկէկ մար կը կապէ երեսը • և թէ որ արիւն
 առնելը միւլհաղայով և հիւանդին ուժին կէօրէ
 ըլլայ նէ՝ չի խափանէր ծաղիկին դուրս տալը, այլ՝
 իլլէ ասկէց աղէկ դեղ չի կըրնար ըլլալ ծաղիկը
 երեսն հանելու մարմինին վերայ, և քիչցընելու:

Փորձով գիտենք քի՞ այն արդարք որ թմրութիւն
 կամ քօնվուշիօնէ ունին, արիւն առնելէն ամէն
 ատեն քէտէրսիդ չեն ըլլար • լաքին երբոր ծաղիկին
 հիւանդութիւնը դայ՝ շահտամարներուն շատ մեծ
 շարժմունք տալով, և իւֆիւնէթի ուրիշ պէլլի նը-
 շաններով նէ՝ ասոնցմէ պիլէ իսթիզայ է արիւն
 առնել • Բայց արիւնը միւլհաղայով հանելու է՝ հի-
 ւանդին հատակին կէօրէ՝ ականջներուն ետին տըղ-
 րուկ փակցընելով, այլ և էնքսէն, և թէ որ հալալէ
 ունին նէ՝ դգայականութիւնին (սէնսիպիլիթան) սուր
 ըլլալուն համար, պէտք է տալ աֆիօն շատ քիչ:

Եւրոպայի բժիշկները ատէթ ունին ուրիշ հո-
 վացուցիչ դեղեր ալ տալ որ ատէթ է իւֆիւնէթի
 հիւամաներուն դործ ածել • և քիչքիչ՝ Բայց սըլս
 կուտան մէկ խըմէլէք մը, որ շինուած է ջըրով, մեղ-
 քաքացախով, լէմոնի ջըրով, և կիւհէրչիէով:

Այն դեղերն որ միւլայիմ լուծել կուտան, թէ
 որ փորը պիւնդ է նէ՝ շատ ֆայտալու են • և չէ թէ
 սալթ պէտք կըլլան կակըղցընօղ և հովացուցիչ
 իհդիքաններ, այլ և շատ հեղալ իսթիզա կըլլայ տալ
 սիրութկայ, որուն հետը խառնըված ըլլայ բօլքա սի
 թամառի նախ • թէ որ պաղըրսախներուն մէջը սաֆ-
 ալլի հիւթ կայ նէ՝ աղէկ կուգայ • Բայց պէտք չէ

այս Թարգ ծաղիկը առանց մէկ պատճառիմը շատ քրշեւ տալ, և փորքըշուքը զօրացընել, և մարմինն վերան գալու ուժը պաղըրսախներուն վերան դարձընել:

Ե՛րբ որ ծաղիկները կեղևով գոցվիւ պաշտպէն նէ՝ իլլէ փորը պինդ եղած ատենը, դործ ածելու է կակուղ քըշօղներ. ինչպէս են՝ Թամր հինտիլն էօգը, և խուարէթ հէլլասը՝ կաթի մեջ հալեցուցած, կամ տահա աղէկ՝ կաթի սխուռթկայի մեջ. կամ քիչ ԹառԹառօ էմէթիքօ՝ պէվանտա սալինայի մեջ խառնելով:

Հիւանդութիւնը Թէ Թեթև ըլլայ, կամ կենսական ուժը շատ պակսած ըլլայ նէ, այս դեղերս դործ ածել չուզեր, իլլէ նայելո՛ւ է որ՝ օքբիանդիներով, և կաթով փորքըշուքը կըտըլի. որ շատ ուժէ կը ձըգէ հիւանդը:

Լաբին Թէ որ Թարախայլն հիւմման քէսկին ըլլայ և գէշ իլլէթներու փոխվէէն վախցըլի նէ՝ քըշօղ և շէռ բացօղ դեղերուն Ֆայտալը ըլլալը փորձովալ գիտենք. և տալու է իլլէ՝ Երբ որ չափահաս հիւանդներուն բերնին ջըրոտիլը կըտրի, և երեսին և ձեռվներուն ուռեցքը ինջնայ, և հիւմման կատողն է, Երբ որ բերնին ջըրոտելը կըտրէէն ետքը՝ կըպչուտ պաղաամով պօղաղին ծակը լեցվի և բան չի կըրնայ կըլլել, կամ խըղդըվելու վախ ըլլայ նէ. Թէ որ ասոնք իւֆիւնէթէ եղած են՝ պէտք է արիւն առնել՝ կամ շըլինքին վերան որզըուկ փակցընել, կամ չէյէլին ներքին բէհլիվան եախըսի դընել:

Լաբին Թէ որ պաղաամին իւր Թանձրութիւն է այս Թէհլեքէս նէ՝ պօղաղին ծակը և քըթին ծակը շիրինկայով դեղ ձըգէէն ՚ի դաս՝ օգուտ կընեն նա և միւրվերին Թըրջոցը, կամ օխլամուրին Թըրջոցը, որոնց հետը կըխառնըլի նա և օսսիմիէ՛լէ սէմբլիէ, և քակօղ կառկառամը, քըչիկ քըչիկ ԹառԹառօ էմէթիքօ. կամ Թէ որ էհմալ ընելով Թէհլեքէն շատ մօտիկցած է նէ՝ տալու է պէվանտայ:

էմէ՛թիքա , կամ բօլլէռէ էմէ՛թիքա :

Պաղի ալ՝ ծաղիկներուն թարախ ժողված վախթը այն հիւաման որ առաջստէ իւֆիւնէթի կը սեպւիւն , կը փոխվի ու ուրիշ մէկ խառն հիւամամը կըլլայ . ինչպէս՝ սինիրի իւֆիւնէթ կըլլայ . և այն ատենը՝ տահա կենսական գրգռողութիւն չի կրտարած իքէն՝ պէտք է տալ (Ռ . Թ . Իւ . 35) , շատ ջըրով նօսրըցնելով , և շիռօտով անուշցընելով : Թէ որ հիւանդը գառա հիւամային շատ ուղղունուծի ունի նէ՝ սինիրի ծաղիկի վերայ աղբսպըրէլու դեղերնիս տալու է , ամէնէն աղէկ կը սեպվի . քընա քընան . բայց այս տրուած ատենը հիւանդը իւֆիւնէթ մը ունենալու չէ՛ , զէրէ թէ որ իւֆիւնէթ ունենայ նէ՛ հիւանդին զեան կուտայ այս դեղս :

Աչքին թարթիչները՝ որ այս միջոցիս շատ անգամ գոցված կը մընան , դեղ չենք ընէր անոր համար . սալթ թապիյէթին կը թողունք . սալթ՝ թէ որ հիւանդը աչքի ցաւ և երոցք չունենայ , թէ որ ասանկ ցաւ և երոցք ունենայ նէ՝ պէտք է վերան դարնել ֆօմէ՛նթի՝ տաքուկ կաթով , կամ էպէկէօմէ՛ճիյի եփած ջըրով . և ուսուլով աչքին թարթիչները մէկ ըզմէկէ զատելով՝ մէջը կաթեցընել այս դեղերը . կամ կընիկ մալդու կաթ . որով աչքին մէջի ժողվելած կըծու արցունքը ջըրօտի և զեան մը չիտայ :

Լաքին թէ որ հիւանդին կեցած տեղին հալան շատ թեթեւ չըլլայ , և հիւանդը ինքն ալ շատ թեմիզ չի կենայ նէ՛ այս դեղերուս հիշ մէկը օգուտ մը չընէր . անոր համար պէտք է սըխ սըխ հիւանդին շապիկը , և տէօշէկին չարշաֆը և եօղանը փոխել , և օտային հալան ալ թաղէլէթմիշ ընել բէնճիբէները բաց պահելով :

Եւ թէպէտ հովը և պաղը հիւանդին շատ անգամ զեան կուտայ , լաքին իխթիզայ է որ հիւանդը շատ տաք չի մընայ , և տէօշէկին մէջը նըստած ըլլայ , և օտային հալան ալ շատ ցուրտ չըլլայ , բայց

սերին ըլլայ . քացախի պուղուալ տըրվի օտային մէջը, և ուրիշ ինչ բան որ հավային մընտրուիլը կը վերցընեն նէ, ասոնք ամենն ալ հիւանդին ալէկ են :

Հիւանդութեան սէպէպը աղէկ հասկընալէն՝ և բժշկէլէն ետքը, ուրիշ իլլէթներուն փոխվելուն համար այն ճամբան բըռնելու է՝ ինչ որ զուրցեցինք ուրիշ էզանթէմաներուն համար՝ որ դըրսէն ներսի ալեաթներուն վըրան կը քաշվին . և իլլէթներու փոխվելէն սէպէպլէնմիշ եղած հիւանդութեանը կէօրէ դեղ տալու է . դուրսէն եղողները առաջ հասունցընելու է լափաներով, և ետքը բանալու է քովի տեղերը չի մաշեցուցած :

Սոփասմի հիւանդոյ ծաղիկէն ճարը :

* . 357 . (Ա) Ե որ ծաղիկին հետ եղած հիւաման սափաւի ըլլալու նշաններ ունենայ, որ կիմանանք տեղական հիւանդութե թապլյէթէն, և հիւանդին ծաղիկէ չի բըռնըված իքէն՝ կազմութիւնէն և հիւանդութիէն նոր ազատվողներուն պատմութիւն . դէրէ այս թարզ հիւամային պաշխայ նշանները շիտակ չեն, այն ատենը պէտք է անանկ ճամբայ մը բըռնել՝ որ այս հիւամային դէմ ըլլայ, ինչվան հիւանդութիւնը աշիքեար ըլլայ :

Անոր համար պէտք է կամ հիւանդութե առջի օրերը տալ էմէթիքօ, լաքին տիքքաթով, և քիչ քիչ . քանզի փոքրափորին մէջ ուրիշ մըշտօղ հիւթերալ կան . կամ թէ որ փորուն կամ միտէյին մէջի նիւթը թանձր ըլլալ երևնայ նէ՝ որուն դուրս ելլալը զօռ ըլլայ, առաջկուց թողտըրվի (Ռ . Թիւ . 2 . 9) ին մէջ դըրված քակօղ փոշին ու մըթպուխը, և էմէդիքօն ուշացընելու է ինչվան հիւանդութե երրորդ օրը :

Սօլուձիօնէ էմէդիքան (Ռ . Թիւ . 4 . 9 .) որ լուծողի պէս ալ իճրայ կընէ . ուրիշ դեղերէն ամենէն աղէկ կը սեպլի . և որչափ որ ծաղիկը քըշէ նէ՝ կըրնայ տըրվել հէմայս ջըրով նօսըըցընելով :

էկմ' պէվանտա սալինան՝ քիչ քիչ ԹառԹառօ էմե-
Թիքօյով, կամ կաթի սիւռումկայ՝ Թամրհինտիի
էօզով, ասանկով շատ ֆայտայ տեսնուած է քըշօշ
և փըսխեցընօղներէն. որ այս Թարզ ծաղիկին՝ որ
ատենը որ ըլլայ՝ կըրնայ Թէքըրլամիշ ընել միայն
Թէ՝ պէտք ըլլայ նէ:

Լաքին այս ճամբան ալ բըռնելու՝ ուրիշ ուսու-
նէր կան նայելու. առանց տիքքաթի քէօր քէօ-
րունա տալ չըլլար. զէրէ փորը շատ պարպելով
ալ ուրիշ գէշ բաներ բէյտահ կըլլան, քան Թէ սաֆ
ռազի վիճակի մէջ որ մընար. պազի հիւանդը Թէհլի-
քէյի մէջ ալ կ'ընայ:

Անանկ է նէ՝ Երբոր սաֆուային խմորը (մայան)
փըսխելով դուրս կ'ըլլայ՝ և պաղըրսախները կը
պարպըվին սակէ մէտիօյով, կամ հովացուցիչ լու-
ծողով՝ որ կըսվի բուռկանդէ անդիֆլօճիսթիքօ
(Ռ. Թիւ. 9. 21.):

Շատ աղէկ ֆայտայ կընէ քըչիկ քըչիկ Թառ-
Թառօ էմեթիքօյով պէվանտա սալինան, Թամրհին-
տիով կաթի սիւռումկան, և հօգնանները:

Երբոր սաֆուալի հիւամային նշանները քիչ-
նան. որով հիւանդութիւնը կը քիչնայ. Թէ պարզ
ըլլայ հիւաման՝ և Թէ խառնակ, բժշկելուն Թարզը
շատ անգամ գրած ենք:

Գառա հիւամայի ծաղիկի գէշէ կո՝ ճարչ:

*. 358. () Սաղիկին հետ Թէ որ գառա հիւամայ
գըտնըվի, և այս գէշ միութիւնէս նոր պաշայուած
կամ ատեն անցած հիւանդութիւն Թէհլիքէն շառ-
նան. ան ատենը ընտրելու է ի՞նչ ճամբայ որ ույ-
ղուն կուգայ հիւամային պարզութեանը կամ խառ-
նակութեանը:

Ամէն մարդ գիտէ որ՝ մէկ ծաղիկի հիւանդութիւն
մը՝ սինիլի հիւամա ըլլայ նէ հետը պարապար. ասոր
պըլլըշուրկօղ ուժը քրտինքին շոգիքներուն հետը
եայըմիշ կըլլայ. ինչպէս որ կըլլայ ուրիշ պըլլըշու-

կողմ հիւանդութիւններու ալ :

Բայց հովացուցիչ թարգը, և ցուրտ հալան, որ աղէկ է ըսինք այն ծաղիկներուն՝ որոնց հետը կը գըտնելի իւֆիւնէթիւ հիւամայ մինակ, կամ սաֆ-ուսիլիով խառնակ, այս չարանշան ծաղիկներուն չեն ուշիշ ըլլար, թէ զատ զատ ըլլան, թէ անկա-նոն, և թէ սըխ • զէրէ հիւանդը ուժէ շատ ին-կած կըլլայ :

Բայց թէ որ հիւանդութեան պաշտանդը՝ դաշ-տուկ մէկ նշան մը ունենայ կամ իւֆիւնէթիւ կամ դառա հիւամայի, այն ճամբաները կըլրնա՛ք բըռնէ՛՛ հիւանդին շատ զեան մը չի տալով, տայիմա պէտք է որ հալան շատ թէմիզ ըլլայ :

Բայց տաքութիւն տէրէ՛ճէն պաշտայ թարգ ըլլա-լու է, և այն տաքութիւն՝ որ ճօրով թէ կօգտէ ծա-ղիկները դուրս հանելու և հասցնելու, տըկար տաքութիւն և անկար դողդողալը հիւանդին վըրայէն հեռացնելը շատ մեծ թէհիքէ է • զէրէ ասով հիւանդին կեանքն ալ կը մարի և կը մեռնի :

Այս ատենս թէ որ չափէ դուրս տաքութիւն վըրայ գայ նէ՛ պէտք է տալ աշիւսօ սօլֆօռիքօ • կամ խըմցընելով, կամ քընաքընայի հետ խառնելով :

Թէ որ կենսական ուժը շատ տկարանալով սախ-կայ մինասիպ չըլլայ նէ՛ պէտք է տալ քընա քընա քեաֆուրիյով, կամ առնիքայով • որ այս ետքինս ոմանք աւելի աղէկ կը սեպեն :

Աս բանիս համար ալ ֆիօռ տի ձինքօն շատ կը գուլեն, բայց ես փորձած չեմ • այլ աֆիօնին օգու-տը ամենէն շատ է, ինչպէս որ ամէն թարգ փորձե-րը միապէս սապիթ կընեն • և աֆիօնն ու քընա քընան միւլհազայով տալով՝ ցածցած և սևցած ծա-ղիկն ալ, և սինիրներուն գրգռմունքէն առաջ եկած գէշ նշաններն ալ շուտով խայիպ կըլլան :

Այս միջոցիս՝ մարմինին վըրան ծաղիկով լեցուն ալ ըլլայ • կըրնայ բէհիւփան եախըսի դըրվիւ • և ասով շատ տեսնելած է որ՝ փորքըշտօքը կը կըտրի :

դուրսէն քեաֆուրիյով օծելուն ֆայտան շատ փոր
ձերով տեսնուած է • բայց շատ անգամ ընելու է,
որուն կըսեն լինիմէ՛նթօ քանֆօռաթօ • և շինելուն
Թարղը տէս (Թիւ • 37 •) :

Բերնին ջրօտիլը դըժվար ըլլայ և սօղաղի ցաւ
ունենայ նէ՛ (* • Թիւ • 368 •) ին մէջ գըրված ճամ-
բովը կը բըժըշկըվի :

Քընա քընային կեղևը, և Թէ որ հիւանդը շատ
ուժէ ինկած չէ նէ՛ քիպրիդ սուլուն, կամ շապը
այս Թէհլիքէլի ատենիս մէջ արիւնահոսութիւնը
կը կըտրեն :

Թէ որ եէնմէճէյի նշաններ երևան մարմինն
վըրան՝ նոյն քընա քընան դէմ կը դընէ ասոր ալ՝
Թէ որ առաջկուց ըսածներուս պէս տըրվի, Թէ որ
եէնմէճէ եղած ատենը մէկ տեղը քէսկին ցաւ մը
իմանայ հիւանդը նէ՛ աֆիօն տալու է, որուն հետ
երբեմն միսքալ կըրնայ խառնըվիլ (* • 161 •) տը-
ղայոց ալ՝ որ այս միջոցիս սօղաղին ծակը եղած
մասնքները միս կապելով Թանձընալով՝ Թէհլիքէյի
մէջ կիյնան, շատ ֆայտա կընէ ճիվա մէհլէմիյով
մարմինը շըփելը • բայց մէհլէմը քիչ ըլլալու է, և
երեք կամ չորս օր ընելու է • բերանը պիտի չիջրօտի :

Ճաղիկը ո՞ր ուշէն ըլլայ նէ ըլլայ • ոտքին տակի
եղած ծաղիկները հաստը կաշի ունենալով վըրա-
նին՝ և մէջը Թարախ ժողված ատենն ալ չի կըրնա-
լով լայնն ալ՝ այն Թարաֆները կուտան քէսկին
ցաւ և քընհատութի, և սըլս սըլս հալալէ, պէտք է
դնել ոտքին տակը մէկ լափամը՝ հացի փորով և կա-
թով շինած, տաքուկ պուշույով, և վըրջապէս՝ ծա-
ղիկները հասունցած որ ըլլան նէ՛ կաշին կրտրելովէ :

Ե՛րբոր ծաղիկին հետ ըլլայ ըսըթմայ, ի՛նչ ճինս
որ ըլլայ, պիտի տըրվի քընա քընա, սալթ ծաղիկին
իւր հիւամման նորէն վըրայ եկած ըլլալով՝ չի խաբ-
վի բժիշկը, ասանկով այս չարանշան Թարախ ժող-
վելուն ատենն ալ երկըննալով՝ ծաղիկը չորնալէն
ետքն ալ՝ որուն վըրայ ցրեքենք (* • 262 •) հիւանդը

պիւթիւնն պիւթիւնէ թէհլիքէնն չաղատվիր • այն
ատենը միւսթաքիլ հոգ տանելու է՝ որ ծաղիկին
կեղևները մարմինէն զատվին • և զուրցըված ֆո-
մէնթիւներէն ՚ի զատ (* • 269 •) օգուտ կրնէ նաև
տաքուկ ջրախառն կաթով լըվացվելը :

Մեր ձեռքէն եկածին չափ խայրէթ ընելու է՝ որ
կաշիին տակի ժողվըված թարախը շուտով դուրս
ելլայ, իլէ ոսկորներուն, օյնախներուն, մեծ աման-
ներուն, և ներսի էղջաններուն չուսուր տեղերուն
մօտիկ ժողվըվածը • և այս կամ դանակով, կամ տա-
ղելով, կամ փէհլիվան եախըյով, և քրնա քրնալ
երկար ատեն գործածելով հոգ տանելու է՝ որ թա-
րախ ժողվելը աղէկ ըլլայ, շէռը աղէկ զատվի • և
ամէն թարզով ֆէպպուէ լէնթայէն կամ պաշխայ
թէհլիքէն մեթասթասի ըլլալէն հեռացընելու է
հիւանդը :

Ծառիկէն նոր ըստոյոյնէրուն ճալը խո գէղը :

* • 359 • Երբ աղէկցողներուն հոգ ընել պէտք
է ծաղիկին հետ եղած հիւմմային բնութեը կէօ-
րէ՝ և անկէց առաջ եկած գէշ նշաններուն կէօրէ՝
քըշօղ դեղերը, որ շատ աղէկ են • ծաղիկէ նոր
աղատվողներուն զեան կուտան՝ թէ որ հիւանդները
տկար են նէ :

Այլ թէ որ մէկ ֆէպպուէ լէնթա ինֆլամա-
թօսիա մը հիւանդը օր աւուր վըրայ հալեցընէ
նէ՝ արիւն առնելու է, և քիչ մի ատեն հովացու-
ցիչ դեղեր տալու է, թէ որ հիւմման սաֆուալիէն
է՝ և նշանները տահա կերևնան նէ, թուլացուցիչ
և թեթև քըշօղ դեղեր տալու է • կամ թէ որ հի-
ւանդին ուժը տեղն է, և կըրնանք դեղով պէօհրան
ընել տալով՝ հիւանդութեան մընացած հիւթերը
պարպել տալնէ, քըշօղ տալու է :

Թէ որ շատ ուժէ ինկած է հիւանդը՝ պէտք է
տալ քրնա քրնա կաթով, և թոյլ պէսլէյիճի բա-
նել, թէ որ մէկ գաղտուկ կըծուութիւն մը ներսը

մնալով մեծասթասի ընելու նշաններ կան նէ՝ տո՛ւր
արտաշնչութի՛ն բացող (տիաբնօլիքօ) և անթիմոնի-
սի՛ն դերեր, կամ մեռքուռ իալէներ ալ, որոնց հետը
կրնաս երբեմն խառնել աֆիօն սափառինային
կամ կուսյաքօին մըթսուխը կաթով, և այլն:

Իլլէ՛ լըվացմունք, բէհլիվան եախըսի, և խայթան
եախըսի, ամենուէն ալ պէտք է գըտնելիլ հավատար
և բաց տեղ • սիրելի ընկերներու հետ տեսնելիլ,
տանը հոգերէն հեռու կենալ, պաղի պաղի ժուռ
գալ, բայց իրենց ուժին կէօրէ չափելով:

Ծաղիկի աշ շնէլ:

* • 360 • **Լ**յոքան դեղեր որ ինչպան հիմա խօ-
սեցանք, այս մահաբեր իլլէթէն մարդիկը խալըս-
ցընելու համար, երբեմն ալ ֆայտաթըզ կըլլան, և
հիւանդութիւն մարդըս կը յաղթէ՝ կը տանի գե-
րեզման, և շատ սուգի պատճառ կըլլայ • Ժողո-
վուրդն ալ նայելով որ՝ ծաղիկը երբեմն շատ աղէկ
կըլլայ, երբեմն ալ շատ դէշ • և այս ալ դիտնալով
որ՝ ամէն մարդ մէկ հեղմը ծաղիկ հանելու պար-
տական է, ծաղիկը աշ ընելուն ատեմը չի գըտնը-
ված իքէն՝ աճէլէ կընէին ծնողքները որ՝ երբոր
աղէկ ծաղիկ շատ ըլլար հասարակութեան վըրայ •
իրենց տղսցն ալ այն ծաղիկը պըլըշի, և ասանկով
այս թէհլիքէլի հիւանդութիւնէն խալըսին:

Այս զայրեթներուն հետ սնապաշտութիւն ալ
խառնըվեցաւ՝ ինչպէս որ շատ անգամ կըլլայ •
պաշլայեցին ծաղիկը ծախու առնել, ծաղիկոտ մար-
դումը ուղածին չափ ըստակ կուտային, և իրենց զա-
ւակը անոր ծոցը կուտային՝ որ անկէց ծաղիկ առնէ:

Եւ թէ որ ասոնցմով չըլլար նէ՝ կը նայէին որ ողջ
մարդն ալ հիւանդին հետ անկողին մըտնայ • և այն
ատենները ասանկ բաները ատեմ ըլլալով՝ հիշ
մէկ մարդ մը մէկ շիւբհէ մը չէր ունենար ըլլալուն
կամ չըլլալուն վըրայ, անոր համար եւրոպացիներ-
բուն արուեստով ծաղիկ վաստրկիլը խելքէ դուրս

բան չէ՝ բայց այն ատենները ատենի ունէին հաստ-
րակաց վերան հիւանդութի եղած ատենը առնել.
այլ և պիւծիւն մարմինը պըլըշտըկցընէլ. ինչպէս
որ ասիայէն տաճա՝ աղէկ մէկ թարգ մը սորվըվեցաւ
որ՝ ինչպէս շատ տարի այն պըլըշտըկոշ զէհիրը մէկ
պըզտիկ ամանի մը մէջ կը պահէին. և ի՛նչ ատեն որ
ուզէին՝ ծաղիկ հանել կուտային:

Ասոնք ամէնն ալ գիտեն. և աշ ընելուն թարգն
ալ անանկ խօսայ է որ՝ երկան խօսքով ասոր վերայ
զուրցել պէտք չէ. ինչպէս որ բժիշկներէն ընող-
ներ կան:

Ասոր վերայ խօսեցան՝ որպէս թէ մէկ սըռ գաղ-
տուկ արուեստ մը ըլլայ. և ծնողաց զաւակասիրու-
թիւնը՝ որ էն առաջ ասիկայ իճատ ըրաւ, ետքը
էտքը ասոր արգելք ըլլալ ուզեց. որ պատճառնե-
րով և հաւատքի միւծութիւն խօսքերով անանկ կը
ցըցընէին. քիչայս բանըս որ ճորով մը տած էր եւրո-
պայի մէջ՝ պիտի եսասիս ըլլայ:

Բայց նոր նոր կոտորածներ՝ և հազարաւոր մեռ-
նողներ ըլլալով այս գէշ հիւանդութիւնս՝ քաղա-
քացիներուն իսթիզայ եղաւ՝ որ նորութիւն չէին
ուզեր. նոր փորձեր ընել. և ետքը թուաբանութե
կանոնով հիսապ ընելով՝ ամէնն ալ ճանչցան աշ
ընելուն փայտան:

Իմաստուն մարդիկ խելք կը հոգնեցընեն հասկը-
նալու համար թէ՝ ինչո՞ւ այսպէս արուեստով առ-
նըված ծաղիկը զարարսըղ կըլլայ, և բնականը զա-
րարը կըլլայ, մենք սալթ այս գիտենք որ՝ դուրսէն
ներս մը տած զէհիրը՝ ու արմատը ներսը եղածը
հէլպէթտէ մէկ թէյսիւր չեն ունենար. ուրիշ զէհիր-
ներուն ալ ասանկ կըլլայ. ասոր պատճառ չի կըր-
նար տըրվիլ ո՛չ շունչով ներս առնըված զէհիրին
շատութիւնը, ո՛չ կըլլըվածը, և ո՛չ թռչական կամ
ավրած բընութիւնը:

Ծաղիկին զէհիրը՝ թէ և չարանշան ծաղիկէ առ-
նըված ըլլայ, և մարդոյն բնութիւնն ալ գէշ ըլլայ՝

որ այն ծաղիկը հաներ է, աշեղած ատենը կըլլայ
բարենշան. և այս պըլլշտըկօղ նիւթին մէկ տամ-
լան ըլլայ՝ կամ տահա աւելի, թէյսիրը մէկ թարգ
կըլլայ. էվել պակաս թէհսիր չըներ:

Աշ ընելու մարդը միւլհազայով ընտրովի, և հա-
սակը պըզտիկ ըլլայ, և ժամանակը և ուրիշ բանե-
րը ասոր կէօրէ ուշլուն ըլլան, և աշ ըլլալուներուն
ալ հազըրուծինին ըլլայ նէ՝ շատ անգամ սէյրէկ
ծաղիկ կեւլայ, բայց չարանշան տեղական հիւան-
դուծի թէհլիքէն մեծ ըլլալով, թէ չափահաս մար-
դիկը, թէ ծերերը, թէ ծոցվոր կընիկները, թէ հի-
ւանդուծիէ նոր ելողները, թէ երկանկէկ հիւան-
դուծի ունեցողները հիշ մէկ հազըրուծի մը չընե-
լով կամ հազըրուծինին քիչ ատեն քըշելով՝ աշ
ընել տըվին իրենց վըրայ, և չարանշան ծաղիկը
անոնց եկաւ նէ՝ փոխվեցաւ և բարենշան եղաւ:

Բայց առողջ մարդիկը՝ որ աշ ընել չի տըվին՝
գէշ ծաղիկ հանեցին, անոր համար կերևայ որ՝ փոք-
րիկ եարան՝ որուն մէջը կը խօթենք ծաղիկին զէ-
հիրը, և բնուծեան անիկայ շատցընելուն և եայմիշ
ընելուն թարգը, որ մէկ ճինս չէ այն ծաղիկին հե-
աը՝ որ մարմինին վըրան չեւած ճիյերին և փոքրափո
րին մէջ կըլլայ, պատճառ կըլլան աշին աղէկուծիք:

Պաշխայ ինչվան հիմա ճանչցըված բնուծեան
օրէնքներէն ասոր ուշլուն պատճառ մը չենք կըր-
նար գտնալ, բայց տայիմա աշեղած ծաղիկը աղէկ
կըլլայ ալ չենք կըրնար ըսել, զէրէ աշով ծաղիկ հա-
նած ու մեռածներ ալ կան, բայց աշը չընդունօղ-
ները պիւէ չեն կըրնար ինքեար ընել՝ որ բնական
ծաղիկը աշեղած ծաղիկէն շատ էվել մարդ կը
մեռցընէ, և թէ զուհուրաթով աշեղած ծաղիկէն
եղած մահը՝ որ քիչ բաստ կուգայ, պազի մարդ վախ-
ցուց նէ՝ շատ մարդու ալ ասկէց տեսած աղէկու-
ծիւնները ասոր ֆայտան իմացուցին:

Չիւնքի ուր տեղ որ աշ ըլլայ նէ՝ անոր ծաղի-
կէն բնական ճամբով ուրիշներուն ալ կը պըլլշկի:

անոր համար ամէն տեղ և ամէն ատեն աշ ընելը աղէկ չէ : և ասոր պիտի տեքքաթ ընեն քաղաքին խտարէ ընօղ իշխանները :

Ճաղիկը աշ ընելու համար, որ ամէն աղգ իրեն մարտուս մէկ թարգմը ունի : առնելու է թագէ նիւթ, կամ սլարէ անանկ որ՝ ավրոված չըլայ, կամ շատ հին չըլայ : առնելու է լէցուկ և հասուն և սէյրէկ ծաղիկներէն : Թէ որ աշ ընելու մարդը և ատենը ընտրել ուզես նէ՝ մարդը ուրիշ հիւանդութի մը պիտի չունենայ, և ատենը պիտի ըլլայ՝ կամ դարնան կամ աշնան ամիսները : ամէնէն բարի ատենը տրդայութիին է : սալթ՝ ծնած առաջին ամիսը, և առդայ հասած ատենները չեն ուշմիշ ըլլար :

Թէ՛ երիկ մարդու տասն և չորս՝ կամ ինչվան տասն և եօթն տարիքը, և թէ կընիկ մարդու կամ աղջկան՝ տասն և երկուքէն ինչվան տասն և հինգ տարիքը՝ որ կըսվին էգա՝ տէլա բուպէռգա՝ . ասանկալ վերանին տեսած օրերը, ծոցվոր եղած կամ տղաբերքին ատենները աշ ընել չըլար : և որո՞ւ որ աշ պիտի ըլլըվի նէ՝ առա առաջկուց քըշող դեղ առնել կամ արիւն առնել տալ կամ ուրիշ հազըրութիներ չուզեր, որ ասա ֆայտամը չունին, երբեմն զեանալ ունին : կերակուրնալ փոխել չուզեր՝ որ երբեմն առողջութիը տակն ու վրայ կընէ : Բայց եթէ՝ ծաղիկը դուրս տալէն քանի մի օր առաջ :

Անոնց՝ որ երկան բարակ հիւանդութիւն ունենալուն համար, կամ տըկար, թոյլ, կամ շատ ըլլալուն համար՝ իխթիզայ է հազըր կենալ, այս ըսած ցաւերուս սեյդուն եղած հազըրութիւններէս ուրիշ բան պէտք չէ :

Թէ՛ հիւքէլի հասարակաց հիւանդութե՛ (էբիտէ-միայի) ատենի պիւթիւն պիւթիւնէ այս կանոնովս երթալ չըլար, աշ ըլլալէն ետքը սախընմիշ ըլլալու է որ՝ ուրիշ ծաղիկ չի պըլըշի : նէշտերին կամ ասեղին ծայրով, կամ թէ որ նոր նիւթ չի կայ նէ՝ մէկ կակուղ բուրդ կամ իփէկ թելով մը ծաղիկին

նիւթը առնելու՝ և թւին վերայ տերիին վերնա-
մաշկին (էքիտէռմիտէին) տակը անցընելը աղէկ է.
որ թւն ըլլայ նէ զեան չունի. բայց տեղը պիտի ըլ-
լայ՝ փէհիվան եախըսի բանալու տեղը. կամ ձեռ-
քին վերայ՝ մեծ մատին ու ցուցամատին մէջտեղը.
բայց այս նիւթը կաշիէն ներս անցնելու չէ՝. սալթ
վերայի բարակ զարին տակը մըռնալու է, որ կըսվի
էքիտէռմիտէ:

Աղէկ մը վերան սրբեցու է նէշտէրը՝ կամ ա-
սեղը, կամ թէ որ թէլէնէ՝ բուրդ կամ խփէկ՝
վերան կապելու է քսան և չորս ժամ, վերան ոչ
մէհլէմ դընել կուզէ, ոչ լաթ կապել, և ոչ իւղոտ
բաներ փակցընել. զէրէ ամէն մարդու մարմին ա-
սոնք չի կըրնար տանիլ, պազլները վերնառաշկը վեր
կը վերցընեն բէհիվան եախըսիով, կամ կը ճըղքեն՝
և թէլը անանկ ներս կը դընեն. բայց ասանկ ըրած
ատենին՝ այն տեղվանքը իւֆիւնէթ մը ըլլայ նէ,
չի գիտցըվիւր ծաղիկէն է՝ թէ կաշիին ինձինմիշ ըլ-
լալէն. երբեմն ալ պատճառ կըլլան որ՝ այն տեղը
մեծկակ եարա մը կը բացվի:

Չէրէ աշ եղած տեղին շատ թարախ ժողվելը՝
ոչ ծաղիկին սաստկութիւնը ֆայտա ունի, և ոչ շա-
տութեանը, և ոչ թարախը շատ եղած ատենը ծա-
ղիկը կանոնաւոր կըլլայ. կարծէնք թէ՝ աշ ըրած
տեղը պաղ ջրով լըվալը՝ կամ ֆայտա մը չունի
ծաղիկին, կամ զեան ունի:

Բայց թէ որ այն տեղը սաստիկ իւֆիւնէթ ըլ-
լայ նէ՝ ֆայտա կընէ լըվալը, աշ ընելէն ետքը՝ այն
տեղը նշաններուն երևնալը շատ թարդ կըլլայ.
բայց թէ որ աշը բըռներ է նէ՝ ատէթձէ գնացքը
ասանկ կըլլայ՝ որ պիտի գրենք. բայց կարդացողը
չի գիտնայ որ ամէն ատեն այս է ճամբան:

Ատէթ իւզրէ ծաղիկին զէհրը աշ ընելէն ետ-
քը՝ չորս տէրէձէ կերևնան. առաջին տէրէձէն՝ զէ-
հրը աշ եղած տեղը ծածկած կը մընայ, մէկ պէլվ
Գրգումաք (իւռիթաձիւնէ) մը երևան չի հաներ:

և շատ անգամ բժիշկը չի կրնար հասկընալ բրու-
նելը, և թէ ի՞նչպէս պիտի եայլըմիշ ըլլայ ծաղիկը:

Երկրորդ տերէճէին՝ աշ եղած տեղը կըլլայ մէկ
գրգռմունք մը, որով կ'իմացվի որ՝ աշը բրուններ է .
երրորդ տերէճէին՝ պիւթիւն վեճուտը կ'իմանայ
պըլլշկիւր, և հասարակ ծաղիկին բրունըլեւու նը-
շանները երևան կ'ելան. չորրորդ տերէճէին՝ աշին
տեղէն հեռու տեղմանք ծաղիկը դուրս կուտայ ,
բայց այս չորրորդ տերէճէն շատ անգամ ամէնուն
ալ չըլլար :

Աշ ընեւուն երկրորդ օրը՝ շատին վըրայ կարմիր
նօսթմաներ կ'երևին , և քիչ մը ետքը սօլուխ կար-
միր՝ կամ դեղնագոյն լէքէ մը կ'ելլայ , շատին այս
նշանները քանի մի օրէն ետքը կ'ըլլան , երրորդ օրը՝
աշինտ եղին էթրաֆը պիւթիւն կը պաշլայէ կեռալ,
կ'երկըմիշ ըլլալ և սերթնալ. չորրորդ օրը՝ կարմրու-
թիւնը, կեռքը, և սերթութիւնը կ'վեճան, և այն
տեղերը մանտըրաիկ դալափուշտներ դուրս կու-
տան՝ որ աչքով չեն երևնար. հինգերորդ օրը՝ շա-
տինն ալ տահա ուշ, քանի մի ծաղիկներ մէկ ըզմէկ
խառնըված մէկ մէկու վըրան կը բարձրանան խուլէի
պէս, էթրաֆնին կարմիր լայն չըզըռ ունենալով:

Այն ատենը կը ցաւին խօլթուխը և խաթըլը .
անկէց ետքը հոգնածի պէս կ'ըլլայ, ոսկորները կո-
տըրտածի պէս ցաւ մը կ'իմանայ, կը մըսի, և երբեմն
ալ վըրան տաքութի՛ կուգայ. երեսին գոյնը երբեմն
վարդագոյն կ'ըլլայ , երբեմն կը դեղնի . կունենայ
դըլսու ցաւ, դըլսու սլոտուտ, թիթիղութիւն, իշ-
տահսըղութի՛ կամ չափէ դուրս իշտահ, և ֆէրա-
հութիւն մը՝ որ քիչ կը քըշէ :

Վեցերորդ օրը՝ կ'իմանայ խօլթուխին ցաւը . և
քանի թեւ երեւցնէ նէ՝ կը շատնայ . ծաղիկին մե-
ջի նօսը ջուրը կը շատնայ, ծաղիկն ալ կը մեծնայ, և
էթրաֆը կարմիր կըլոր չըզըռ կ'ըլլայ . մարմինին
վըրան առդին անդին մանր սիվիճիկներ դուրս
կուտան երոցքով և կ'եռալով . բերանը կը հօտի, և

լէզուն կաշտոտի, աչքերը կը պըղտորին • իրիկլան դէմ սլաղն ու տաքը մէկ ըզմէկու ետեւէ կուգան, և ալէսեղիէ այս օր կերևնան նոր ծաղիկէ բըռնըվե-
լուն նշանները • րահաթսրգութիւնը կը շատնայ, և մէջքն ու փոքրափորը ասդին անդին ցաւեր կիմա-
նան • ոտքերը կը դողդըղան, և հիւանդն ալ հավա-
տար տեղ երթալ չի սիրեր :

Եօթներորդ օրը՝ մեծ փամբուշտները աւելի կը մեծնան • և մէջերնին թանձրիէկ նիւթ փէյտահ
ըլլալով՝ կըսկըսին ուռենալ, իրենց էթրահը եղած
կարմրութիւնը կէպէնայ, և աւելի եայըմիշ եղած
կերևի, իրիկլան դէմ կուգայ գլխու ցաւ, ցրտու-
թիւնն ու տաքութիւնը կը շատնան • շատ քընա-
նալ կուղէ, և նավզը սըլս կը զարնէ :

Ութերորդ օրը՝ հիւամային նշանները կը շատ-
նան • գլշերը շատ կը քընանայ, րահաթսրզ կըլլայ,
և տաքութի կունենայ • քընանալն լիքէն կը վախնայ,
առդաները մէկ ըզմէկ կը զարնէ • կը գանի, և միտէին
վերի դիւրը՝ որ կըսվի էբիկանդուօ, ցաւ կիմա-
նայ • մէկ թարախային հիւթ մը գալափուշաները
կը մեծցընէ :

Իններորդ օրը՝ հիւաման կը շատնայ • մէկ տիւղիյէ
կը պաշլայեն գանիլը, սիրտը խառնըվելը, հոգնա-
ծութիւնը, և քնախտութիւնը :

Հիւանդները պաղի աչքերնին ասդին անդին կը
դարձընեն, և վըրանին կերևի դողդըղալ, հավալէ,
կամ պայըլնութի, սիրտերնին կը զարնէ, և պօղա-
ղին ծակը չոր կըլլայ՝ և կը ցաւի :

Տասներորդ կամ մետասաներորդ օրը՝ և պաղի
տահա ուշ, ծաղիները թէ որ աշ եղած տեղը քիչ
են նէ՝ մարմինն վըրայալ կերևին ասդին անդին •
շատինը քիչ կըլլայ, և բնական ծաղիկի պէս ա-
սոնցմէալ մարդ կըրնայ պըլըշկիլ • երբեմն շատ
կըլլան, բայց խիստ շատ ըլլալին քիչ տեռնըված
է • տահա աւելի քիչ կըլլայ չարանըշան ծաղիկը •
որուն պատճառը չիմացվի :

Ասով շատ անգամ հիւմնան կինջնայ, և սէպէքի՝
պիւծիւն պիւծիւնէ կը դադրի . բայց հիւմնային
վերջը՝ ինչպէս որ ըսինք (* . 267 .) կըլլայ ծաղիկ-
ներուն հասունցած և թարախ ժողված ատենը .
շատ ֆարսլը կըլլան պաղիններուն վերայ նշաննե-
րը . և հիւմնան ծաղիկէն առաջ՝ պաղիններուն հիչ
չըլար . պաղիններուն միլայիմ կըլլայ, և պաղիններուն
ալ քէսկին կըլլայ, և թարզ թարզ կըլլայ, բայց
սէպէ թէ՝ միշտ բարենշան է :

Աս ատենս՝ թէմիղ չոր և հով հաժպէն, և բա-
րեխառն կառավարութիւնէն զատ բան չուզէր հի-
ւանդը . և երբոր ուրիշները այս զէհիրէն պըլըշ-
տրկելով՝ քէսկին հիւանդութիւնով մահուան հետ
կըռիւ կընեն, ասոնք խաղալու խընդալու մէջ, ցո-
րեկին հիչ տէօշէկ երթալ պէտք չեղած՝ ասկէց
կազատին, շատ անգամ աղլորութիւնին ալ չաժըրվեր :

Թէ որ ետքը ուրիշ մէկ ծանր հիւանդութիւն մը
գալու ըլլայ նէ՝ անանկ բժշկելու է՝ ինչպէս որ
ըսինք բնական ծաղիկին համար . այսինքն՝ նայելու
է հիւմնային թարզը և հիւանդին բնութիւնը :

ԳԵՂՈՒՄԻՔ : ԽԾ : Մօսպիլէի . ԷԽ : Հարսանիք . հոյ Է
Յաւին լեռայիէնը :

* . 361 . Պըզամուք ըսլածը՝ ծաղիկէն շատ
ֆարսլը հիւանդութիւն մը նէ, որ ատեն մը անոր հետ
մէկ կը սէպէին, սէպէքի՝ ծաղիկին հետ երկուքը
մէկ ատեն երեցան և բոսպայի մէջ, և աս ալ թարիֆ
ընողները էն առաջ՝ առասպելն են :

Այս ալ ծաղիկին պէս մէկ ալէսէվիյէ հիւանդութիւն
մը նէ . լաքին անոր պէս մէկ հեղ բըռնելով
չանցնիր, պաղի մի և նոյն մարդու վերայ երկու ան-
գամ կըլլայ . թէպէտ այս ալ շատ քիչ բաժնի կու-
գայ գըզամուսն ալ ծաղիկի պէս՝ աւելի տղայոց
վերան կըլլայ՝ քան թէ մեծ մարդոց . լաքին պաղի
մեծերուն ալ կըլլայ, ծերերուն ալ . գըտնըլած ժա .

մանակնին շատ կըլլան և կը պըլլեզին . շատ քիչ կըլլայ որ՝ մէկ երկու մարդու վըրայ ըլլայ , և շատ մարդ չի բըռնէ . ամէն ատեն ալ հասարակաց ամենուն վըրայ չըլլար , շատը՝ ձմեռվան վերջերը կըլլայ :

Շատ հեղ ծաղիկը տիրած ատենը՝ այսալ կը տիրէ . պաղի ծաղիկէն առաջ գըզամուխ կը հանէ , ետքը ծաղիկ , պաղի առաջ ծաղիկ՝ ետքը գըզամուխ , պաղի ալ երկուքը մէկէն . բայց այս քիչ տեսնըված է :

Ասոր սահմանը :

* . 362 . Պըզամուխը մէկ պըլլշտըրիող և պաշըճա էզանթէմամընէ , ուրկէց առաջ շատ անգամ զիւքքեամի նշաններ երևան կեւլան . չոր հազ , փըռընգտալ , կեռք , կարմրութի , և տաք արցունք , աչքին վըրան կամ պօղաղին ծակնալ ցաւ , և ետքը հիւամա . անկէց ետքը՝ կամ չորրորդ օրը՝ կամ պաղի տահա ուշ դուրս կուտայ . շատ անգամ դուրս տալով հիւանդութե նշանները չեն թէսկին ըլլար , պաղի ալ աւելի ազմիշ կըլլան . և դուրս կուտան , էն առաջ երեսը մանր սիւլիլճիկներ կամ լեքէներ քէթէն թօխումիլի ձեռով , կարմիր դունով , անկէց ետքը՝ կուրծքը , փոքրափորին և օյնախներուն վըրան՝ փիրէի խածութի պէս՝ լըման կըլըրիկ չեն ըլլար . ծաղիկէն լայն կըլլան . շատ անգամ մէկ ըզմէկ կը խառնըվին , ձեռք դըպցուցած ատենը՝ ձեռքին սերթ կուգան , մարմինն երեսէն վեր կը բարձրանան , ասոնք թարախ ժողվելով չեն վերջանար , այլ սէպէքի՝ վեցերորդ օրը , պաղի տահա ուշ , իրենք իրենցմէ կը չորնան , և թեփ թեփ կըլլան վար կը թափին :

Ասոր բաժանումը :

* . 363 . Պըզամուխին բաժանումներն ալ՝ ուրիշ էզանթէմաներուն բաժանումներուն պէս է , այս

էզանթէման շատ խօլայ կը գըտնըվի իւֆիւնէթլի
հիւմմայի հետ, սաֆուալիին հետ ալ կըլլայ • պազի
ալ դառա հիւմմային հետ :

Իւֆիւնէթլին զարարսըղ և բարենշան է՝ թէ-
պէտ պազի սաստիկ կըլլայ • մէկաշները երբեմն
թէհլիքէլի կըլլան, բայց ամէն ատեն չէ, և թէհլի-
քէն ալ ծաղիկին թէհլիքէն քիչ չըլլար • ամէն ա-
տեն գըզամուխը պարզ հիւանդութի չըլլար, եր-
բեմն ալ կը խառնըվի ուրիշ էզանթէմաներու հետ •
լինչպէս՝ կորեկըտիկի՝ հետ, հասպայի հետ, գէշեարայի
հետ, ծաղիկի հետ, կամ տեղական իւֆիւնէթ մը
կամ ուրիշ հիւանդութիւն մը կուենայ հետը :

Չաննը կընեմ թէ՝ գըզամուխը և ռուպէօլէ ըս-
ված իլլէթները՝ որ հիւմակլան նոր երևելի բժիշկ-
ները մէկ զմէկէ ֆառխը հիւանդութի է կըսեն •
այս բանէն առաջ եկած է որ՝ գըզըլ հաստալըխը
միլիֆուս կամ բուսդուօղա ըսվածը գըզամուխին
շատ նման է :

Եւ այս շիւբհէս սապիթ կընէ այն որ՝ ռուպէ-
օլային հետ կը գընեն չինանքէ ըսված հիւննագը,
սիվիշիկներուն մէջի թարախի նման հիւթը, զիւք-
քեամի նշաններ չուենալը, էզանթէմաները դուրս
տալուն իրաւ չըլլալը, և հիւանդութիւնէն ետքը
անազաճա ըսված ջրդոդութիւն փէյտահ ըլլալը •
որ ամէն ալ գըզըլ հաստալըխին մախսուս են • սուտ
գըզամուխ մէնք տեսած չունինք, բայց ուրիշ բը-
ժիշկներ տեսեր են :

Այս հիւանդութիւնս ալ չորս տեղեճէ ունի •
առաջինը՝ նոր բըռնըված ատենը • երկրորդը՝
դուրս տալը • երրորդը՝ շատնալը • չորրորդը՝ չոր-
նալ և թեփոտիլը :

Իւֆիւնէթլի գըշաուս :

* . 364 . Գըզամուխին հետ պազի թոյլ հիւմ-
մայ մը կըլլայ • բայց երբոր քէսկին է՝ շատ անգամ
իւֆիւնէթլի կըլլայ • հիւանդութիւնը բարենշան

ըլլայ և ծանր չըլլայ նէ՝ հիւանդը ուրիշ բահած-
սըղումի մը չունենար, սալթ զիւք քեամ կունենայ,
քիթին ծակը դոցված կըլլայ, և չոր հազմը կունե-
նայ, որ պազի՝ շաբաթ մը կը քըշէ, աչքերը կը կե-
ռան՝ և կը կարմրին, և տկարութիւն և ցրտութիւն մը
կիմանայ, որուն հետը պազի փոխնի փոխը տա-
քութիւն ալ կըլլայ, կամ շատ քրնտնալ կուգէ, գը-
լուխը կը ցաւի. քիչ մը ծարաւ և իշտահսըղութիւն
կունենայ, քիչ մը նալ սիրտը կը խառնըվի. բայց
այս բահածսըղութիւններով ինթիզայ չըլլար որ
հիւանդը աէօշէկ մընայ:

Այս նշաններս օր աւուր վերայ կը շտանան գի-
շերվան դէմ. նաւղը սըխ կը զարնէ, բայց ճօրով թէ
լէցուն և սէրթ կըլլայ, և ասոնք ասանկ կը քըշեն
ինչվան գըղամուխը դուրս տայ, քիչ մը ծանրկէկ
ըլլայ հիւանդութիւննէ՝ և հիւամման պէլլի իւֆիւ-
նէթլի քէսկին ըլլայ նէ՝ սէպէ քի՝ տայլումս միտքը
շատ գրգռմունք ունենալով՝ հիւանդութիւնն սուաջ
վերայ կուգան զիւք քեամի նշաններ՝ որ է բահած-
սըղ և չոր հազ, որ սէպէ թէ՝ հիչ չի կըտրիր:

Դժուարաշնչութիւն, պօղազին ծակի կէոք, և
քիթը վազէլ, որով քըթէն նօսը ջուր մը կը վազէ
սէպէ քի՝ արցունքի պէս՝ և կըծու, և կը փրուընդ-
տայ, և սըխ սըխ քիթէն կը փընչէ նէֆէս կը հանէ
սօլուխ առնելու պէս, օյնախները հոգնածի պէս
կըլլան, և մէջքը կը ցաւի, քիչ կըլլայ որ՝ առաջին
օրերը մըսիլ և տաքնալ ունենայ մէկ ըզմէկու ետեւէ,
որ քանի մի օրէն ետքը վերան կուգայ. և անոր հետ
իշտահը դոցվիլ, կերակուըններէ դանիլ, փըսխելու
զօռ ընէլ, պազի ալ փըսխէլ, գըլտու ծանրութիւն և
ցաւ, աչքերը կարմրիլ՝ և կեռալ, և տաք և երօշ
արցունք վազէլ:

Հիւանդը տըղայ ըլլայ նէ՝ շատ կը քնանայ, և
քունին մէջը կը վախնայ. կունենայ բահածսըղութիւն,
պայղընութիւն, սրտի զարնէլ, նաւղը կըլլայ սըխ,
լէցուկ, քաշված և սէրթ, շատ ծարաւ, և բան մը

կըլլէրու ատենը պօղազին մէջը ցաւ , շատ հեղաւ խաւ , որով պազի փսխելը կը կըտրի :

Հիւսման գիշերվան դէմ կը կատողի , և պազի այրխամայ ալ կըլլայ . առտըվանց հիւանդները կը թեթեւան , բայց հազը քանի երթայ կը կատողի թէ որ քըթէն շատ կըծու ջուր չի վազէ նէ . աչքերը քիչ կը ցաւին՝ բայց շատ կը խտխտան , և լոյսի դէմ չեն կըրնար նայիլ , և արցունքով լեցուն լըլալով կը փայլին :

Շատ անգամ տեսած ենք որ՝ գըղամուխին ու ծաղիկին ատենը աչքները մէկ թարզ կըլլան , իրիկվան դէմ տաքութիւնը նորէն կը շատնայ , կուրծքը կը սրխմալի , և շատ հազալէն դըժուար սօլուխ կառնէ . պազի թմրութիւն կըլլայ , կամ սըլալթը քընհատութիւն , պազի ալ այս նշաններուն հետ շատ մը թքախտութիւն կերևի , որով հիւանդը խիստ շատ կը թըքնէ , և կըսվի բղխալի՛ղմօ , շատին արիւն կուգայ քըթէն կամ փորէն , և կընիկ մարդոց ալ միտրէէն , որով ուրիշ ցաւերը կը թեթեւան , լաքին պազի ալ պէտք եղածէն էվել կը վազէ արիւնը :

Քըրտինքը ծաղիկին պէս շատ չըլլար , չէռը պուլանըխ և ճերմակ կըլլայ . կունենայ ներսէն տաքութիւն , շատ ծարաւ . պազիներուն ալ փորը կը ցաւի քէսկին . երրորդ օրը վերջանալուն մօտիկ՝ կամ չորրորդ օրը լսկըսած ատենը՝ պազիներուն վըրայ առածկուց պաղութիւն մը գալով՝ և անկէց ետքը քէսկին տաքութիւն և րահաթսըղութիւն , տղայոց ալ հէվալէ՝ ծաղիկի վախտին պէս . գըղամուխը դուրս կուտայ , որ հինգ կամ վեցերորդ օրը ըլլայ նէ՝ որ քիչ րաստ կուգայ , պազի թէհլէքէլի կըլլայ . ոմանք կըսեն քի՛ պազի գըղամուխին հիւսման կըլլայ՝ բայց գըղամուխը դուրս չի տար , ինչպէս որ ծաղիկին համար ըսինք . բայց մէնք այդպէս բան տեսած չունինք , և զաննը կընենք՝ չիւբհէլի է այդ քննութիւնը , թէ որ աշ ընելով եղած չէ նէ :

Գըղամուխին էղանթէման քանի մի սահաթի մէջ

կերևի նախ երեսը, իլլէ՝ ճակատը, քիչ մի ետքը՝ շքլինքը, կուրծքը, փոքրափորը, և օյնախներուն վերայ՝ բայց արտաշնչուն շատ եղած տեղերը չըլար:

Արամիւր գրգամուխները երեսի վերայ՝ մէկ ըզմէկու շատ մօտիկ կըլլան խաղողի սալնամի պէս. և աչքով չեն երևնար մարմինէն վեր եղածները, բայց ձեռքով պէլլի կըլլայ, կէօվտէլն և օյնախներուն վերան եղածները այնքան բարձր ալ չեն ըլլար՝ լաքին տաճա լայն կըլլան, և մատով մէկը որ գըպչելու ըլլայ նէ՝ սերթ կուգան, և ասանկով քիչ վախտին մէջը կամ մէկ գիշերվան մէջը հիւանդութեան երկրորդ տերէճէն կանցնի:

Այն ատենը հիւանդութիւն պազի նշանները շատին վերան կը թեթևանան, բայց պողազին կեռքն ու հազը կը քըշէ, և նշանները լըման չեն երթար՝ ինչպէս որ կըլլայ ծաղիկ հանողներուն. բայց այս իմանալու է չարանշան գրգամուխներուն համար, թէ որ գրգամուխը ծանր ըլլայ նէ՝ նշանները սէպէքի ասլա չեն փոխվիր, սալթ փըսխելը քիչ մը կը կըտրի, և պայղնութիւնը կանցնի. պազիններուն հազը տաճա ազմիշ կըլլայ, հիւաման ու գժվարաշնչութիւնը կէվելնան, կէվելնայ նա և աչքին վազելը, քունը, պազի հոտած քըրալնիք կուգայ՝ կամ փորը կը քըշէ, կամ սաֆուայ կը վըսխէ, որով հիւանդը կը թեթևանայ. պազի սիտիկ զօռի կըլլայ, որով չի կըլնար շքուէլ:

Այս ըլլայ նէ պիւլթիւն մարմինը կերվիւմիշ կըլլայ, և մարմինն և օյնախներուն տեղերը, և երեսին վերան՝ ուր տեղվանք որ գրգամուխ շատ կան և մէկ ըզմէկու վերայ են, կուռենան:

Այս սուռեցքը պազիններուն քիչ կըլլայ, պազիններուն շատ. աչքին թարթիչներն ալ կուռենան, պազի կը գոցվին. լեզուին վերան ալ պազի գըղամուխ կելլայ:

Ինչվան երկու կամ երեք օր կը մընայ հիւանդութիւնը այս երրորդ տերէճէյիս մէջ. և վեցերորդ

օրէն ինչպէս ութերորդ օրը քէսկին հիւմնամը և գորգուութեան և իւֆիւնէթի նշաններ և զօռլու զլէքքեամ մը շատ կը չարչարեն հիւանդը :

Ուր տեղ որ էն առաջ գըզամուսը դուռս ար- վաւնէ՝ որ է ճակատը, եանախները, պըռկունքը, և չէնյէն. առաջ այն տեղվանքէն դեղնիլ կըսկըսի, և մարմինին ուրիշ տեղերը տաճա կարմիր իքէն՝ երեսին ուռեցքը կինջնայ, և վերնամաշկը կամ մար- մինին վըրայի բարակ զարը զատվիլ կըսկըսի, այս սըրայով կըլլայ մարմինին ուրիշ տեղերն ալ. և պա- զի քէսկին կեռքով մը պիւթիւն մարմինը կը թե- փոտի, և սեպէ թէ իններորդ օրը՝ կամ թէ որ շատ քըշէնէ՝ տասն և մէկ երորդ օրը՝ մարմինին վըրան ասլա գըզամուսի նշան մը նալ չի մընար. պազինե- րուն վըրայէն ալ հիչ չի թեփոտած խայիպ կըլլայ գըզամուսը, որ մենք ալ տեսած ունինք :

Այս ատեններս՝ պազի բարենշան գըզամու- խին, բայց տաճա շատ գէշ որ ըլլայ նէ, հիւմնան թեթեւալու տեղը՝ աւելի կը կատդի. և շատ ան- գամ ալ բէռլբենկմննիայի նշաններ երևան կել- լան. որ շատ հեղ թէհլիքէլի է, պազի ալ մահաբեր. պազիներուն ալ փորը քըշէլ կըսկըսի, որ պազի շաբաթներով կը մընայ. և թէ որ քէսկին չըլլայ նէ՝ պազի կերևի քոթիթլքա ըլլալ, բայց թէ որ հիւանդը տկարացընէ նէ՝ թէհլիքէլի է :

Ասանկ նշաններ պազիներուն ալ քըրտնիքով թէսկին կըլլան, կամ մոխրագոյն և պուլաշլիս թու- քով, շատ սօլուիս և փօցայոտ կամ մըռուրոտ շէռով, կամ պազի ալ քըթէն արիւն գալով, պազիներուն այնպէս քէսկին կըլլայ որ՝ գըզամուսէն խալըսող հիւանդը ասով կը մեռնի :

Շատին վըրայ՝ գըզամուսը անցնէլէն ետքն ալ՝ մէկ չոր հազ մը կը մընայ երկար ատեն. որ կը վախ- ցըվի քի ետքը բարակ ցաւ կըլլայ. կամ մէկ բա- րակ և ծանր իւֆիւնէթէ մը ըսկըսած կըլլայ. և փքիլիքին վըրայ եարա ըլլալէն, և շատ մարդ

ասոր հոգ չի տանելով՝ այս հիւանդութիւնըս ծաղիկէն աւելի մարդ կը մեռցնէ :

Քիչ անգամ գրգամութիւն ետքը ջրգողութիւն կուգայ, երբոր այս ջրգողութիւնը ըլլայ նէ՝ կասկած կըլլայ՝ որ էգանթէման գրգռել հաստալըսի հետ խառն եղած ըլլայ :

Գրառա հիւանդոց գրգռութիւն :

* . 365 . Ըսանկ կըրնանք ըսել գառա հիւամնային համարալ . որ թէպէտ գրգամութիւն հետ շատ չըլլար՝ ինչպէս որ ծաղիկին հետ կըլլայ, լաքին պաղի ալ գրգամութիւն հետն ալ կըլլայ . մէկ վախիթ մը այս հիւանդութիւնը շատ մարդ մեռցուց, ինչվան պիւթիւն քաղաքներ պարպեց, և թէպէտ ասանկ մարդասպան հիւամնային նշանները պէլլի են առաջկուց զուրցըված խօսքերէն, լաքին ոյս տեղսալ իխթիդայ է կարճ խօսքով նորէն իմացընել այս չար հիւանդութեան նշանները :

Այն գրգամութիւնները՝ որ ծանր իւֆիւնէթլի հիւամնայի հետ կըլլան, թէ որ ասլա չի նայիլին՝ կամ գէշ ճամբով նայիլին նէ՝ շատ հեղ հետերնին գառա հիւամնայի նշաններալ երևան կելլան, մահաբեր բէռլընէվմոնիա, և շատ փորքըշուք մը վերայ գալով՝ գրգամութիւն լեքէները կը կապուտնան և կը սենան . և անանկ արիւնահոսութիւններ կըլլան որ՝ առաջնին չառնըվիր, և ուրիշ ծանր նշաններ՝ որոնց կըսենք չարանշան . բայց մենք այս տեղս այն թարդ գրգամութիւններուն վերայ պիտի խօսինք որ՝ պաշտանկձէն կը ցըցընեն իրենց դէշութիւն . ասոնց վերան հասկընալու է՝ ի՞նչ որ հիւսա պիտի զուրցենք :

Հիւանդութիւնը այսպէսալ որ ըլլայ՝ զիւքքեամի նշաններով կըսկըսի, որ քէսկին ըլլալուն և հետը պօղմաճա հաղ ըլլալուն համար՝ տահա դէհիլին նշանները մարդոյս վերան չերեցած իքէն՝ կուրծքին զեան կը բերէ :

Այն ատենը կէշիին չափէն աւելի ուժէ լյնալ,

որ ոչ լեցունումէ է՝ և ոչ միտէյի մէջի սափաւէն ,
 և ոչ ուրիշ պէլի պատճառ մը նալ ունի . որտմու-
 թիւն և ապալաթթիմէ՛նթօ տէլլանիմա , որով իր
 կեանքէն կը յուսահատի , երկան դողմը և ցըրտութի
 մը՝ որ ոսկորները գիտես թէ մէկ ըզմէկ կանցընէ .
 հիւանդին վըրան , կամ հիւմմային տաքութեանը
 վըրան՝ ուրիշ նոր տաքութիւն մը նալ կէվէլցընէ ,
 պազի ներսի և դըրսի տաքութիւնները կը շատնան .
 հետը պազի հեղկըլլայ գըլսու ծանրութիւն , և քէս-
 կին ցաւ . գըլսու պըտուտ , աչքի կարմրութիւն , ար-
 ցունք , բահաթսըղութիւն , պայլընութիւն , տալընութի-
 թիւն , և քնանալու ախորժ (սօննօլէ՛նճա) :

Հատն ալ մէկ տիւղէյէ կը փըսսէ , կուռենայ սըր
 տի ցաւ , կամ փորը կը քըշէ շատ հոտած , արիւ-
 նային , և քէսկին ցաւով (թէնէզմօ) , պազիները
 չեն կըրնար գլուխին ծռած շունչ առնել , որուն
 կըսէնք օռթօբնէա , չարանշան բէռլընէվմօնլայի
 նշաններ կուռենան , և պազիները չինանքէ նէռվօ-
 զա , կամ՝ ուլէ՛ռօզա նշաններ կուռենան . պազիները
 կուռենան շատ արիւնահոսութիւն , որ կը վազէ քը-
 թէն կամ աքճիլէրէն կամ միտէէն , կամ նըստոյ
 տեղէն , կամ թէ որ կընիկ մարդ է նէ՝ միտրէէն ,
 պազիները կուռենան կատղած կամ հանդարտ սայ-
 ըլսլամա , օյնախները կը դողդըղան , մսանքներուն
 ծայրի մանրաթելերը կը թըրթըռան . շատ արթուն
 կը մընայ , կամ քընանալու նըման թըմրութիւն մը
 կուռենայ որ՝ կըսվի սօբօռէ քօմաթօզօ , կամ ձայ-
 ներնին կը բըռնըվին , որուն կըսէնք անձայնութիւն
 (աֆօնիա) :

Միւս օրը թէ որ կըրնան նէ՝ կը շատնան նշան-
 ները , և այն օրը հիւանդութիւնը կը վերջանայ
 մահուամբ . կամ թէ որ հիւմման չի պակսի՝ և հի-
 ւանդին տկարութիւնը շատ ըլլայ նէ՝ հինգերորդ
 կամ վեցերորդ օրը առաջին տէրէճէն կանցնի . որ
 երբեմն մահը կը վերջացընէ՝ ինչպէս ըսինք :

Այս ճինս գըզամուխներուն երկրորդ օրը՝ գըզա-

մուսը դուրս կուտայ քօնվուլսիօնէյով . և ամէն տեղ կըլլայ, լաքին նշանները չեն թեթևնար, սըրտին ցաւն ու փրսխունքը անպակաս կըլլան, աչքերը շատ կը կարմրին և կը փայլին, չոր հազն ու դժուարաշնչութիւն կը շատնան, տաքութիւն, սըրտնեղութիւնը, և պայղընութիւն կէվէլնան . մարմինը կըլլայ չոր և կարմիր՝ կրակի գունով, սօղաղը կը չորնայ և կը կապուտնայ, և շատ ծարաւ կուենայ, լեզուին վերան մէկ պուլաշըս աղտմը կը փակչի, կամ շուտով մը կը չորնայ, շահ տամարները կը նետեն թէզ թէզ՝ բայց տկար, դողդղողալով, և անհաւասար խառմախառըշըս . ան ատենը շատ էվէլ տկարութիւն մը կուգայ, գլամուխները շուտով կը կապուտնան, կը խառնըվին հասպաներու կամ ուրիշ լէքէներու հետ, կամ ամէն ալ մարմինին վերայէն խայլալ կըլլան :

Ասկէց կը սրտածառին ցնորմունք, հէվալէ, և արիւնխառն փորքըշուք . շէոին գոյնը սօլուխ կըլլայ, կը թըմրի, մըսանքներուն ծայրի մանրաթեւերը կը թըրթըռան, կուենայ ագճիյէրի իլէթ, և բերնին և սօղաղին մէջը եարաներ դուրս կուտան :

Այս միջոցիս՝ որ պէտք էր քի՝ գլամուխը դուրս տար, շատ նեղութեւ և սըլսընթըլի մէջ կըլլան հիւանդները . գառա հիւամայի նշանները կը մընան, և քանի երթան՝ աղմիշը լլալու պէս կըլլան . անոր համար շատը չորնալու տէրէճէին չեն հասնիր . այլ կը մեռնին՝ կամ սբաղմօյով, կամ անդամնին քաշվելով, կամ եէնմէճէյով, որ կըլլան բերանը, երեսները, խրութլախը, և ծածուկ անդամը . բայց չորնալու ատենին ալ հասնի հիւանդը նէ՝ անոր թէհլէքէն ալ քիչ չէ :

Չէրէ որչափ քէսկին կըլլան իւֆիւնէթի ատենը նշաններուն շատնալը, անկէց շատ աւելի քէսկին կըլլայ՝ երբոր գլամուխը չարանշան է նէ, կապուտ կապուտ դուրս տալէն չորս կամ վեց օր ետքը՝ տաքութիւնը ու ծարաւը երբեմն պիւլթիւն

պիւթիւնէ կանցնի, երբեմն ալ շատ կը թեթեւնայ,
և աչքերը չոր կըլան:

Բայց կուրծքին սըխմըվիլը, դրժվար շունչ առ-
նելը, րահած սըղը ըլլալը, և գէշ հազը կը մընան, և
աւելի կը շատնան. նազը կըլլայ շատ տկար և սը-
րասըղ. քիչ մը ուժ մընացած կայնէ՝ այն ալ փոր-
քըշուքը կը հատցընէ, և ասոնց վըրայէն ալ սայրիս-
լանայ եկածին պէս՝ կիմացվի որ մեռնիլը մօտ է:

Մարմինն վըրայի բարակ մաշկը երբեմն մանր
և երբեմն խոշորկէկ կըտորներ ըլլալով՝ կը զատ-
վին. շատերուն վըրան ալ էզանթէմաները մարմի-
նին վըրայ անանկ խորունկ նշաններ կը թողուն՝ որ
ծաղիկէ մընացած կը նմանին, այս վախճալու ատեն
նիս աղէկի ումուտ կըրնանք ընել՝ թէ որ մարմինը
քիչ մը թացութիւն ունենայ, և շունչ առնելու դրժ-
վարութիւն և սոյոյղնութիւն և րահած սըղութիւն քիչ-
նան, հազը կակուղնայ, և թուքը ըլլայ շատ և կը պ-
շուն, և պըռկունքներուն վըրան շատ ետրա դուրս
տան, և շէռը շատ ըլլայ, և տակը շատ և ճերմակ
փօձայ՝ թորթու իջնայ:

Բայց շատ մարդ ալ՝ որ շիւբհէ կընեն՝ թէ այս
հիւանդութիւն ազատութեան, կը մեռնին. կամ թիզէ
բօլմօնաութեն, կամ փտախտութեն, կամ փորքըշու-
քէն, կամ ուրիշ մէկ ակտափոխութիւնով երկար
ատեն անցնելէն ետքը:

Ասոր պատճառները:

* . 366 . Եւս հիւանդութեան՝ որ ծաղիկին պէս
ամէն մարդու վըրայ ալ կըլլայ, պատճառը չէնք գի-
տեր. ինչպէս որ ծաղիկին համար ալ զուրցեցինք
ճշմարտութեամբ, աշիքեար կիմանանք որ՝ գզտմուս
նալ կը պատճառի մէկ մախսուս սըլըշկելով մը, և
հիւանդին վըրայէն առողջ մարդու կանցնի՝ երբոր
հալան ետրտըմ՝ կընէ, և բըռնըվելու մարդն ալ
ուշիւն էնէ ընդունելու:

Բայց չէնք կըրնար հասկընալ և հասկըցընել կը-

ծուռութիւն պատճառը • և առանց փորձի սալթ մըտ-
քով իմացվածները բան մը չեն իմացըներ :

Այս գղամուսի գէհիրի նիւթին պէս մէկ մաս-
սուս իշխասութիւն մը ունի քրթին և շահ տամարին
և օգընկալ (պոճնքի) ըսված տամարներուն շողի-
քոտ տէրիին հետ, որ կըսվի մէմպուանա մութօղա,
և գործն ալ նայնիք նէ՝ գըզըլ հաստալըսէն շատ
չի զատվիր • որ շատ ատեն վարպետ բժիշկները եր-
կուքը մէկ ճինս հիւանդութիւն զաննը կընէին :

Բայց շատ անգամ երկուքին ալ նիւթին կըծու-
ռութիւնները մէկ ըզմէկէ ֆարսը՝ են • և ինչպէս որ
զուքքեամը ամէն ատեն ամէն մարդ չի՝ բըռներ, և
իրեն թէյսիրն ալ մարմինին վըրան դուրս չի հաներ •
ասոր պէս գըզըլ հաստալըսին ալ դուրս տալը պէլի
օր չունի, այլ և՛ դուրսի տեսքն ալ պաշտայ թարդ
է • և կուրծքին՝ գղամուսէն աւելի քիչ զըթ է, և
այնչափ ալ եայրմիշ չըլլար, և հիւանդը ջոգօղ ըւ-
լալու թարաֆը կը դարձընէ :

Նոյնպէս անոնց խօսքին ալ խօսայ չէնք հաւնիր՝
որ կըսեն թէ գղամուսին նիւթին կըծուռութիւնը՝
սըռաճային նիւթին կըծուռութեանը պէս ըլլայ :

Գլխուսիին նախադասութիւնը :

* . 367 . Պղամուսը շատ անգամ թեթև հի-
ւանդութիւն մը նէ, և հասարակ ժողովուրդին մէջէն
շատը առանց դեղ մը առնելու իրենք իրենց կը
բըժըշկըվին :

Բայց ինչպէս գըզըլ հաստալըսին համար ալ իմա-
ցուցինք, գղամուսներն ալ թէպէտ աղէկ բըժըշկը-
ված ըլլան՝ անհոգ ձըգելու չէ • դերէ ասըլ հիւան-
դութիւնէն գէշ կըլլայ ետքի ձըգած հիւանդու-
թիւններուն թօխումը • ինչպէս որ գըզըլ հաստա-
լըսէն ետքը շուտով ջոգօղութիւն կը դառնայ,
անանկալ գղամուսէն կը մընան ագճիյերին վըրայ
ուռեցք և խոց, վերէմ և արիւն երթալ, ուժէ ձը-
գող քըրտիք, երկար քըշօղ խալ, աչքի լէքէ

(կօթթա սէռէնա) , աչքի ցաւ և մըթուի , և աչքին եղջերեայ (քօռնէա) ըսված զարին վերան խոց , կամ ուրիշ անտափոխութիւն , մասնքները աւելի միս կը կապեն՝ որ կըսվի ինսառչիմէ՛նթօ ադոֆիա , ոսկերաց փրտութիւն , երբեմն ալ եէնմէճէ :

Ասոնք քիչ անկամ յառաջ կուգան թեթև հիւանդութիւնէ , բայց շատ տեսնուած կան չարանշան գլխամուկներէն ետքը . լսքին թեթև պիլէ ըլլայ նէ՝ նոր աղէկնալու ատենները անհոգ ձըգելու չէ՝ որ մէկ գէշ բան մը չի պատճառվի , գլխամուկը ինչ խրտար ուշ դուրս տայ նէ՝ ան խրտար գէշ և ծանր կըլլայ , և շատ տաքն ու շատ ցուրտը՝ թեթև հիւանդութիւնը կը ծանրըցընեն :

Թէ որ հիւամման ու հազը՝ էղանթէման դուրս տալով թեթևանան նէ՝ աղէկ նըշան է . բայց այս ալ շատ բաստ չի գար . նոյն հիւամման կը զատէ հիւանդութիւնը՝ գլխամուկը ի՛նչ տէրէճէ հասած որ ըլլայ նէ , երբոր գլխամուկը գառա հիւամմայի հետ ըլլայ նէ՝ որ ծաղիկին չափ շատ բաստ չի գար , և անանկ մէկ ատեն մը կամ կաղմութիւն մը ըլլայ որ՝ ասոր եայրընիշ ըլլալուն ետքըմ ընէ , ծաղիկէն աւելի կոտորած կընէ , և հարիւրաւոր մարդ կը մեռցընէ :

Գլխամուկին թէհլիքէները առաջիւց զուրցած ենք , բայց պաղի իւֆիւնէթլի հիւամմային դորձքերը այն կըծուռութեան հետ մէկ ըլլալով , որ անհոգ մընացած կըլլայ , կամ աւելի շատցած՝ տաքցընող դեղերով , գլխամուկին վերջը գէշի կը տանին . մարմինին և էղանթէմային չափէ դուրս տաքութիւնը , աչքին կարմրութիւնը , շունչ առնելուն դժուարութիւնը , քէսկին հազը , ցնորմունքը , ծանր քընախտութիւն , սըրտին և քառօխտէ ըսված շահ տամարին ուժով զարնելը՝ ասոր պէլլի նշաններ են :

Հիւանդին երեսին ուռեցքը , բացագոյն և դեղնադոյն կամ կապուտ կամ սև գլխամուկները , կամ գլխամուկներուն հետ հասպա խառնուած ըլլալը , կամ արիւնային լէքէները , պօղազը եէնմէճէ փէյ-

տահ ըլլալը՝ գրգըլհաստալը խի պէս, շատ քրքրախնդր՝
որ հիհանդուծեը ուժէն առաջ կուգայ, կամ զապ(թ
չըլլալու արիւն երթալը, կամ շատ փորքըշուքը, կամ
արիւն երթալը փորէն՝ և ոտքերուն և ձեռքերուն
ծայրերը պաղիւր, թէ որ ասոնց շատը մէկ տեղ ըլ-
լան՝ մահուան թէհլիքէն պէլի է, շատը հիւան-
դուծեան իննեւորդ օրը կը մեռնին. բայց տահա
ուշ մեռնող ալ շատ կայ:

Չափահաս մարդոց թէհլիքէն աւելի շատ է.
իլէ անոնց՝ որ գինի և բալի և ուրիշ ասոնց պէս
բաներ խմել շատ կը սիրեն, ափանսըզ գզամուխին
ներս քաշվելը շատ գէշ բաներ կը բերէ հիւան-
դին, ասոր առաջը կառնեն չափաւոր փորքըշուք մը
կամ շատ շուքը, շատին գզամուխ հանելէն ետքը
սափուովի փրօսուռնքն ալ մեծ ֆայտա կը բերէ. չոր
հազին հետը թէ որ թուք կամ պաղպամ քակվիլ
ըսկըսի, բայց ոչ ուշ ըլլայ և ոչ շուքհէլի, և սու-
ղուլու քրքրախնդր՝ աղէկ նշան են:

Դիշ Բարենշան Գշտութիւն:

*. 368. Եւ զգզամուխները որոնց գնացքը կամ
վարըը բարենշան է՝ ուրիշ մէկ դեղ մը չեն ուղեր,
սալթ կօգտեն ի՞նչ որ ըսվեցաւ թեթև գրգըլհաս-
տալը խին համար. և ասոր հալային ցրտուծին ալ
մէկ ֆայտալը բան մը չէ, ինչպէս որ ծաղիկին հա-
մար ըսինք՝ թէ ֆայտալը է, բայց շատ տաքն ալ
ղեան կընէ. և տաք բըռնելով կամ մինասիպեթսիզ
պաղ առնելով մարմինը թեփոտած ատենը, և ա-
ղէկնալէն ետքը հազին ճարմը չընելով շատ ծանր
թէհլիքէներու մէջ կլինան անոնք՝ որ բնուծիւնը
աղէկցուցած էր:

Անոր համար՝ թէ որ հիւանդուծիւնը թեթև է
նէ՝ պէտք է ցուրտէ սախընմիշ ըլլալ, և ծաղիկէն
աւելի այս հիւանդուծէս վախթը նայելու է որ
արտաշնչուծիւնը չի խափանվի, բայց չափէ դուրս
տաքէն ալ փախչելու է, և տեօշէկին մէջ պառկած
թ

ատենը՝ վերայի եօրդանը թեթև ըլլալու է, և աչքը պահելու է պայծառ լոյսի վերայ նայելէն, եանի՝ երեսը օտայի լուսի թարափէն դարձնելու է՝ որ չի նայի լուսին ու շուք տեղը նայի • Խըմէլիքը աղէկ կըլլայ ջուրի հետ խառնած կամ, կամով միւրիւնի թըրջոց, սիւռութիւյ, օստիմիէլէով եփած գարիի ջուր, կամ ջրախառն էմուլսիօնէ մը • փէհրիզն ալ այս պիտի ըլլայ որ՝ շատ և մսեղէն կերակուրներ պիտի չուտէ, թեթև և դիւրամարս ուտելիքներ ուտէ •

Երբոր գլխամուխին հետը իւֆիւանէթի հիւամայ ըլլայ նէ՝ առաջին տերէճէին մէջնիքէն արիւն առնելու է, հիւանդացողը տըղայ պիւլէ ըլլայ նէ, ասով դուրս տալը չի խափանիւր • Իլլէ՝ աւելի խօլայ կելլէ գլխամուխը • և շատ տրիւն երթալներն ալ՝ որ բնութիւն ինքնիւրեն կընէ, ասով կը գոցվին • տահա աւելի արիւն առնել պէտք կըլլայ՝ թէ որ կուրծքի մաշկը ցաւ մը խմանայ սաթլիճանի նման՝ չոր և քէսկին հագով մը • և կուրծքը ծանր ըլլայ, և դըժուարաշնչութիւն ունենայ, և բէռիքնէվմօնիւյի աշիքեար նշաններ ըլլան, այն ատենը շուտով արիւն առնելու է, և թէ որ հասակին և ուժին՝ և հիւամային քէսկինութիւնը ուղղուն գայ նէ՝ կըկնելու ալ է • անկէց ետքը տալու է այն դեղերը որ զրուցերէնք (* • 149 •) ին մէջ •

Բայց հիւանդութե՛ն դուրս տըվօղ ըլլալն ալ աչքէ հեռուցընելու չէ, մանր տըղոց կօգտէ ականջներուն ետին սիւլիւակ փակցընել • Բայց թէ որ հիւանդութիւնը աւելի ծանր ըլլայ նէ՝ իսթիդայ է տամարէն արիւն առնել • և այսպէս առնըված արիւնը զամըլճէմայներուն արիւնէն շատ չի զատվիւր, ասքուկ ջըրին պուղուն, հովացուցիչ մըթպուլը, էմուլսիօնէ առապիքան՝ նիթույով, քօլլուդօնիօ էմօլիէնիթէն, շըլմիքին վըրան զարնելու կակըղցընող դեղ, և լիզադեղ մը (լամպիդիվօ), որ լիզելով պօղազին չորութիւնը և սքաղմօն չափաւորէ • և հօգնան ասոր պաշըլճա դեղերէն է, թէ որ ար-

իւն առնելէն ետքն ալ քէսկին հաղը հիւանդին նեղութի տայնէ՝ պէտք է ան ատենը տալ էմուլսիօնէ առապիքա՝ մէկ օնձա պէվանտա նառքօթիքայով (Ռ՝ • ԹԻԼ • 38 •) կամ մեջը ցորեն մը ափիօն խառնելով։

Գլամուխին ո՛ր տէրէճէն որ ըլլայ՝ Թէ որ իւֆիւնէթը հիւանդին նեղութիւն տայ, Թէ դուրս տրված ըլլայ գլամուխը՝ և Թէ ներս քաշված ըլլայ, կամ մարմինին վերան Թեփոտիլ ըսկըսած ըլլայ, շուտով արիւն առնել պէտք է, և հիմակվան զուրցըված դեղերը ընելու է. և չըլլայ որ չոր հաղին համար, կամ Թուքին Թանձրութե՛ր՝ կամ հիւ չեւլալուն համար գործ անվին բեդդօռալէ ըսված գրգռիչ դեղերը, ինչպէս են՝ քեռմէս մինէռալէ, օսսիմէլէ շիւիդիքօ, կօմմա ամմօնիաքա, որ հիւանդին շատ զարար կըլլայ, այլ Թուլցընող և հալեցընող դեղեր տալու է՝ որ իւֆիւնէթին ալ դէմ կը դնեն։

Ե՛րբոր մարմինին Թեփոտելովը, կամ առանց ա՛նոր գլամուխները մարմինին վերայէն խայիտ կըլլան՝ շատ ֆայտա կրնէ քըշօղ դեղ տալ, որ է կաթի սիւռութիւյի մջ հալած խուտրէթ հեւլասի։

Թէ որ գլամուխին հետը սաֆուլի հիւամայի նշաններ ըլլան, ան ատենը աղէկ տիքքաթ ընելու է քի՛ չըլլայ որ այն նշանները սեպէտ ըլլան պըրշտըկող նիւթովը սինիրները գրգռելու, ինչպէս որ շատ հեղ ըստ կուգայ, Թէ որ ասանկ ըլլայնէ՝ փըսիսէլ տըվօղ և քըշօղ դեղերը շատ զեան կուտան։

Բայց հիւանդին սաֆուլոտ կազմութիւն և միտէին աշիքեար նշանները երևնաննէ՝ այն ատենը մէկ Թեթև փըսիսեցընօղ մը հիւանդութե պաշլանկը՛ը, և մէկ Թեթև քըշօղ մը խուտրէթ հեւլասիով, և չի հինցած հինտեաղիով շինված՝ պաշլըձա դեղ են, և հիւանդութիւնէն ետքը գալու փորքըշփքը և արիւն երթալները կը խափանեն, և գլամուխին

խօսայ դուրս տալ կուտան մարմինն վերան :

Այս դեղերը կրնան տրուիլ՝ գլխավորը որ տերեւէ որ ըլլայ . և աւելի հիւմնային նայելու է՝ քան թէ էզանթէմային , ինչպէս որ ծաղիկին համարալ զուրցրվեցաւ . թէ որ գլխավորին հետը գառա հիւմնայ ըլլայ , այս հիւմնան ազէկ քըննելու է՝ ինչ որ գրեցինք չարանչան ծաղիկին համար :

Անոր համար պէտք է հեռու փախչիլ արիւն առնէն , և հովացուցիչ դեղերէն , և ինչ տերեւէ որ ըլլայ՝ թէ որ կուրծքին սըխմըվիլը և դժուարաշնչութիւնը զմեզ չի վախցընէ նէ՝ տալու է սքօռձաբէռութիւննա , թէ որ դժուարաշնչութիւնը շատ՝ և չոր հազը քէսկին ըլլայ , և հիւանդը լեցուկ ըլլայ նէ՝ որ է գէր , պէտք է քիւրէկներուն մէջ տեղը շիշէ փակցընել . ոմանց գործ ածելու է բէհլիւան եախըսի , հառտալ եախըսի , սէոբէնթառիա վիռձինիանայի կամ սէնէքա ըսված արմատին թըրջոցը քեաֆուրիով շինված փոշիներ , և պուղուներու վերայ բըռնելու է՝ որ շնչառութիւն ատոնցմով ընէ :

Թէ որ ուժէ շատ ինկած է նէ՝ քընաքընան շատկեկ տալէն ՚ի զատ՝ շահ կընեն նա և վի՛նօ քօռտիալէն , քեաֆուրին , առնիքան , և բէհլիւան եախըներ :

Մներները շատ տակն ու վերայ եղած են նէ՝ ֆայտա կընեն՝ միսքը , էդէոէ սօլֆօսփօն , ափիօնը , և այն ամէն դեղերը՝ ինչ որ զուրցեցինք գառա հիւմնային վերայ . այս հիւանդութեո մէջ երեցած քէսկին նշաններուն ամէն մէկուն իրենց մինասիպ դեղ կը տրուի . բայց առաջ պէտք է անոնց ըսկիզբն ու բնութիւնը ազէկ ճանչնալ , ամէնէն աւելիա չքերը նայելու է , որ թէ կը ցաւին և կը կեռան նէ՝ հիւանդը մէկ մութ տեղ մը դնելով՝ անկեց ետքը գործ ածելու է՝ կամ միւրվէրի թըրջոցին շոգին , կամ կաթով շինած տաքուկ ֆօմէնթի , կամ էպէկեօմէքիի մըթպուլը :

Աչքերը շատ իւֆիւնէթ ըլլայ՝ և ցնորմունք ու-

նենայ՝ որ ուղեղը իւֆիւնէթի մօտիկ ըլլալու նշաններն են , ճակատին երկու կողմերը տըզտուկ փակցընելու է , և ականջներուն ետին հաճախած ընելու՝ և շիշէ փակցընելու է , և ուրիշ դեղեր , ի՞նչ որ կուզէ հիւսմանցին բնութիւնը :

Երբոր պօղազին հիւանդութիւնը ծանր ըլլայ՝ պէտք է տալ լամպլուէլ՝ մեմուլէնթէ , որ կըլլայ ութը տրամ՝ մուշիլաճի տի կօմինա առապիքայով , և նոյնչափ՝ եփած մեղրով . ջրոտ մէկ շոգիլի մը վերայ բըռնելու է գլուխը , և շըլինքին վերան տըզտուկ , կամ լինիմէ՝նթօ վօլադիլէ , կամ կակըղցընօղ լափա մը , կամ կարմըրցընօղ ետիւր մը :

Պէզանտա նաւթօթիքան՝ էմուլսիօնէ առապիքայով տըրօլի նէ՝ քունը խափանօղ քէսկին հազը կը կըտրէ . բայց թէ որ այս հազը արձիյէրին մէկ կիզիլ իւֆիւնէթէն եղած չըլլայ նէ , թէ որ շատ փրօխէ՝ որ զապթ չըլլայ նէ , և գղամուխը դուրս տալով չի կըտրի նէ , դուրցած դեղերնիս ֆայտալը են . և ասոնցմէ զատ՝ միտէյին վերան ալ թուրք գընելու է :

Արվու կաթն ալ աֆիօնով՝ փորքըշուքը շատ ըլլայ նէ՝ կը կըտրէ , ինչպէս որ ըսինք ծաղիկի համար ալ . արիւն երթալը՝ շատ որ ըլլայ գըզամուսին նէ , կը կըտրենք վերի դեղերովը . բայց ասոր շատ տեքթաթով սախընմիշ ըլլալ պէտք է . թէ որ փորքըշուքը մէկ իւֆիւնէթէ մը առաջ գայ նէ՝ մէկ հատիկ դեղն է արիւն առնելը , և փորին վերան սիւլիւկներ գընելու և ֆօմէնթիններ զարնելու է , և կակըղցընօղ հօգնաներ ընելու է՝ որ ասոնք ցանն ալ կը կըտրեն . բայց այն փորքըշուքը՝ որ հիւանդին ութին մէկ դեան մը չունի , սալթ սաֆուայէն առաջ կուգայ նէ՝ հիշ դեղ չուղեր :

Գշտուխին ալ ընելը :

* . 369 . Պէզամուխը պազի առեն ծաղիկին չափ մարդոյս կեանքին զարարը և թէհլիքէլի ըլլ

լալով՝ ոմանք վտխնալով մտածեցին, քի՛ այս ալ մախ-
տուս պըլըշկեցընեն՝ գզամուխի աշ ընելով • որով
շատ մարդիկ այս բանիս հետեւեցան՝ ետքը շատ
աղէկ ըլլալուն համար :

Արրնանք գզամուխին զէհիրը ուրիշ մարդու պը-
լըշկեցընեն՝ առողջ մարդուն մարմինն լըրան քը-
սելով կամ շըփելով, կամ քիչմը ճըղքելով՝ և
ճեղքին մէջը գզամուխի Թարախ մըտցընելով, կամ
ասլա չի ճըղքած՝ քիչմը արիւն առնելով գըղա-
մուխին մէկուն մէջէն :

Նոյնպէս նա և բերնին Թուքը, աչքին արցուն-
քը, մարմինն լըրայէն ինկած Թեփի պէս կեղանե-
րը բամբակի լըրայ առնելով՝ ուրիշ գզամուխ չի
հանողին մէկ տեղը կապել • որով շատ աղէկ և
զարարսըղ կը հանէ :

Բայց գզամուխը ծաղիկէն քիչ մարդ մեռցընե-
լով, գզամուխը աշ ընելու ալ շատ մարդ հագ չը-
նէր • անոր համար շատ եայըմիշ եղած չէ • և հասա-
րակաց մէջ եղած գզամուխը աղէկ եղած ատենը,
կամ երբոր մէկ տեղմը ասլա չի կայ նէ՝ ասիկայ
աշ ընել աալը մէկ խիստ շատ պէտքի բան մը չէ •
բայց թէ որ մէկ մօտ տեղմը գէշ գզամուխ շատ
ըլայ, այն ատենը ասոր աշնալ մարդոյս շատ մեծ
աղէկութիւն կընէ, ինչպէս որ կընէ ծաղիկին աշը :

Ետան չիճէ • ԳՃ : Բէնֆի'ն • Իր : Սոսո ծաղի'ն • հայ :

Սորո սահմոնը :

* • 370 • Մին հիւանդութիւնով խառն եղանակե-
ման՝ որ նոր բժիշկները կըսեն բէնֆի'ն, կամ
ֆէպպուէ պօլլօզա, կամ վէշէքօլաուէ • բոլոր մար-
մինն լըրան մէկէն, կամ ասդիս անդին վեր կու-
տայ, երբեմն մէկ ճինս հիւամայով, երբեմն ուրիշ
ճինսովմը • փայլուն՝ ջրալից՝ դեղնագոյն գալա-
փուշաներու ձևով, երբեմն ասըլ ծաղիկի մեծու-
թիւնով, և երբեմն ֆընտըլի չափ, կամ ասհա մեծ :

որ քիչ ատենովան մէջ կը թանձրանայ և կը պինդ-
նայ կոծիծի պէս, կամ բացվելով և մէջի ջուրը վա-
զելով՝ կը մընան տեղը մութ կարմիր լէքէներ, որոնց բոլորը ասդին անդին թարզ թարզ գունով
կեղևներ կը լլան՝ որ ետքը ծաղիկի պէս պէրէներ
կը թողուն, բայց այս քիչ ատեն կը լլայ. այս թարզ
էզանթէման և րոպայի բժիշկները կըսեն բէնֆիկո:

Ասոր բժշանուէլ:

*. 371. Այս թարզ էզանթէմաները՝ հին բը-
ժիշկները աղէկ մը չէին ճանչնար. հիմա ալ շատ
քիչ ըստ կուգայ. և ֆռանք բըժիշկը՝ որ շատ տեղ
ժուռ եկած՝ և շատ հիւանդներ նայած է, կըսէ քի՛
սալթ երկու հոգի եմ տեսել այս ցաւովս բըռնըված:

Այս ճինսէն են մէկ մը նոր բըժիշկներուն բէն-
ֆիկո կամ վայուճօ սբոճիօ՝ սուտ ծաղիկ ըսած-
նին, որ քիչ կը լլայ, և մէկ տեղ մը շատ եայրմիշ-
չը լար. ծաղիկի հետ ալ ուրիշ մէկ նմանէ մը չու-
նի, սալթ անունն ալ ձեւը անոր պէս է:

Մէկ ճինսին կըսվի բէնֆիկո ամբիօ՝ լեցուն, որ
է քիչ գըռնըված ճինսը, և մէկալին՝ որ առաջինէն
շատկէկ կը գըռնըվի, կըսվի բէնֆիկո վառիօլօտէ.
և այս ալ երկու ճինս կը լլայ, կամ վէշիքօլառէ
(փամփշտային)՝ որ է ասըլ սուտ ծաղիկը. որուն
կըսեն նա և վայուճօ էնֆիղէմաթիքօ, կամ քոխ-
թալինօ, կամ աքգուճօ. և հիները կըսէին վառի-
չէլա, որ ըսէլ է կոծիծ:

Մէկ ճինսին ալ կըսվի սօլտէշէնթէ, որուն հի-
ները կըսէին հավկըթացի ծաղիկ. առաջինը կը
ճանչնանք՝ որ շատ հեղ ուրիշ հիւանդութե նշան
կը լլայ, և առաջ կուգայ կամ դառա և սաֆռավի
հիւամաներէն՝ անոր համար աղէկութիւն կամ գէ-
շութիւնը հիւամային բըռնութիւնէն կը հասկըցվի:

Բայց միւսը՝ որուն ըսինք վառիօլօտէ, սալթ
մարմինին մէկ մախսուս թէյսիրէն կամ պըլըշկէլէ
մի առաջ կուգայ, բայց ծաղիկի ասլա պէյիղէմիշ

չըլար . բէնֆիկօն՝ որուն ամբիօ (լեցուհ) կըսեն եւրոպացի վարպետները , մարմինին վըրան երևան կելայ երբեմն առանց հետը հիւմմամը ունենալու , կամ ուրիշ հիւանդութի մը հետ մէկ տեղ . և այն ալ ամէն առէն զարարսըղ չըլար , երբեմն իս-դէնֆիզմօն բնութիւն կունենայ , բայց այս ալ շատ քիչ րաստ կուգայ . այն բէնֆիկօն՝ որ ոմանք էլվէ-դիքօ կըսեն , կերևնայ քի՝ գըղըլ հաստալըխին ու-չէոճղաին ճինսէն է :

Լեցուհ և հիւմմայութէնֆիօ :

* . 372 . Բայն բէնֆիկօն՝ որ հիւմմայէ առաջ կուգայ , կորեկըտիկի (միլիառէի) պէս կամ իւֆիւնէթի է , կամ սաֆուալի , կամ գառա հիւմմայոտ . և դուրս ելլալու առենը պէլի չըլալով՝ գէշ նըշաններով դուրս կուտան առանց հիւմման թեթե-ցընելու . և երբեմն էվէնալով ալ , և երբեմն սաֆուալի սինիր հիւմմասիով կըլայ՝ որ սատէ գառա հիւմմայի չափ գէշ չէ :

Մէկ ուժով մարդ մը՝ եռսուն տարվան՝ ծանր հիւանդութիւնով բըռնըվեցաւ . և ֆըռանք բըժիշկին եղած հիւանդանոցը տարին , հիւանդութե եր-րորդ օրը հիւանդանոցին մէջ մէկ անգամ մը ար-իւն առնելէն ետքը՝ ֆըռանքին յանձնեցին՝ որ բըժըշկէ , ասոր սև ճիյէրին կողմերը քէսկին ցաւ մը կար , որ աւելի կը ցաւէր դըպչելով . հիւմման քէսկին շատ սերթ նալզ , լեցուհ , և սըխ . սաղ թա-րաֆի ախանդանքին (իբօքօնոտիօն) դին քիչ մը կեր կիւթի , դժուարաշունչութի , թեպէտ շունչ առած առենը ցաւը կը շատնար , և էբադի դիտէի պէս ցաւ չունէր՝ ոչ կուրծքին քաւիքօլա ըսված ոսկորները , և ոչ քիւրէկը , շուտով մը շատ արիւն առնըվեցաւ , որուն վըրան քիչ ատենվան մէջ թանձրկէկ մար կապեց , սև ճիյէրին ցաւը աղէկ եղաւ , և պաշտայեց կուրծքի քէսկին ցաւ և ծանրութի իմանալ հաղով , և բէնիբնէվմօնիայի պաշտայ պէլի նշաններով :

Հիւանդութիւնը օրէ օր շատնալով՝ ինչպէս տասն
և երկու հեղ արիւն առնըվեցաւ , բայց այս գէշ
հիւանդութեան տասն և երեքերորդ օրը պաշտօնացին
ձեռվոնները դողդըղալ , և մահաքննութեան ծայրի մահ
բաժնէն երը սրիս սրիս կը թրթռային , հիւանդին ալ
երեսը շատ դեղնած , և ինքը շատ տրկար էր :

Բըժիշկը այս նշաններուն հոգ չըրաւ . գէրէ
նալիքը սերմ էր , և դժուարաշնչութիւնը առջինին պէս ,
և ինչպէս տասն և չորսերորդ օրը երեք անգամ
տահա արիւն առնըվեցաւ , և այն ատենը տաքու-
թիւնն ու դժուարաշնչութիւնը կամաց կամաց կը
քիչնային , և թանձր թուք կը քակվէր , հիւանդու-
տան և վեցերորդ օրը՝ որ հիւանդութիւնը շատ
թեթեւցած էր , բէնֆիկօն դուրս տրվաւ կրօնակին
այն տեղը՝ ուր որ օր առաջ երեցած էին զատ զատ ,
շատ սրիս դեղնագոյն ճերմակ բուսդուլաներ երե-
ցան , որ դիտես թէ՛ վերնամաշկին ներքին կը լո-
ղային . էթրաֆինին լայնեկէ՛լ՝ բայց թեթեւ կարմրու-
թիւն մը կար , որոնց մէծութիւնը կար ֆրնաքիսի
չափ , փառլախութիւն չունէր , բայց լեցունիկ էր թա-
րախի պէս ճերմակ նիւթով մը , կրօնակին օրթայէն
պաշտօնելով ինչպէս պոչը՝ երկու կողմէն ալ , և մար-
մինը ասդին անդին կը շաի վերայ գալով՝ վերան ին-
կած բէնֆիկօնները կը սըմքէին , գէրէ հիւանդն
ալ կրօնակի վերայ կը պառկէր :

Գիշերը նորէն դուրս կուտայ . որ ինչպէս խալ-
չան կինջնայ մահտըրախի՛ հասունցած ծաղիկի պէս ,
երոցքով , և թարախի պէս նիւթով մը լեցուն , օր
առաջ երեցած բէնֆիկօնները կամ խտադիտէները
ամենեւալ խայիպ եղան , և բարակ և գեղին կեղևով
մը գոցվելով՝ իրենց էթրաֆը եղած առողջ մար-
մինին վերան քիչ մը կարմրութիւն կերևնար , հիւան-
դին ալ փորը վար զարկաւ , թարախի պէս բան մը
քըշեց , և հիւամահն պիւթիւն պիւթիւնէ անցաւ :

Այս պատմածնիս՝ հիւանդութիւնը դատօշ (քո-
թիքօ) բէնֆիկօշի օրինակ է , որ շատ քիչ անգամ

կը տեսնըվի , և հիշ մէկ հիւամայի մը մախսուս չէ .
 ֆլիդդէնէի մէջեղած նիւթին թարզը ուրիշ թիւր-
 լիւ է , թարախային չէ . եարային ներքին ալ պազի
 քիչ մը կարմրութի կերևնայ , սրազի կաշիին իրեն
 տարւ բէնկը առա չի փոխվիր . բայց շատ հեղ հի-
 ւանդը այն տեղը մէկ երոցք մը և ցաւ մը կ'իմանայ :

Քիչ օրէն ետքը փամփուշտներուն մէջի եղած
 ջուրը կամ ներս կը քաշվի , և կաշին սէպէքի
 երածի պէս կը չորնայ , կը քաշվի կեղև կըլլայ , և կը
 ճրդքըվի կը թափոտի կը թափի , որ այս ատենըս
 ախտափոխութիւն մը ըլլալով ներսի էզզաներուն
 վըրան՝ հիւանդը զեանի հանդիպելէն կը վախցը-
 վի . կամ բէնֆիկօն կը պատռի , մէջի ջուրը կը կա-
 թէ , և շուտով մը կեղև կը կապէ չիսանաւոր երան
 ճրխի պէս . և կաշին կերի՝ իրեն տակի եղած կըծու
 ջըրի պէս բանէն , կամ կեղևները կ'լնան՝ և տեղե-
 րը իւֆիւնէթի պէս կապուտ կերևնան :

Բէնֆիկօն շատ քիչ կըլլայ առանց հիւամայի , և
 այն ատենը կըրնայ բարենշան ըլլալ . կամ երբեմն
 ալ այն ատենը որ հիւամա չերևնար՝ չարանշան
 կըլլայ , և քիչ օրվան մէջ կը մեռցընէ :

Եւրոպա՝ կոյս աղջկի մը շատ տարիէն ՚ի վեր
 քօնվուսիօնէ իսդէռիքա ունենալով՝ ատեն մը ա-
 ոռղջ կերևնար . բայց սըխ սըխ երոցք մը ցաւ մը
 կ'իմանար մէկ մը մէկ դին , մէկ մը մէկ ալ դին , անանկ
 որ՝ ինչվան վեց կամ տասը սահաթ կը պօռար՝ այն
 ցաւցած տեղերուն վըրան կըրակ դըրածի պէս . և
 ցաւին քէսկին ըլլալուն համար շատ խեղճութիւններ
 կընէր կաղաղակէր կը պօռար , երբեմն ալ կը կառ-
 ղէր , ձեռք դըպցընելով այն ցաւցած տեղը՝ ուրիշ
 տեղերէն աւելի տաք կուգար . բայց վըրանին թէ
 տաք դեղ դըրվէր թէ պաղ , տաքութիւնը միշտ կը
 մընար . նոյնպէս և ցաւն ալ , անանկ որ՝ ինչվան
 երոցքն ու ցաւը սէրթ եղած տեղը մարմինին վը-
 րան խոց մը դուրս կուտար փամփուշտի պէս . եր-
 բեմն պըզտիկ , երբեմն հաւկըթի չափ , և աչքի

դեղնագոյն ջրով մը լեցուն . ան ատենը շուտով տաքութիւնը խայիտ եղաւ, և մարմինը մընաց պէրէ-
լի՝ բէհիւման ետխըսի բացված տեղի պէս, և հի-
ւանդը անով առողջացաւ:

Այն ճինս բէնֆիկօն՝ որ միւսթաքիւ կըսվի սուտ ծաղիկ, և եւրոպացիները՝ բէնֆիկօ վառիօ-
լօտէ, ծաղիկի շատ կը նմանի . և չիւնքի շատ ան-
գամ ծաղիկն ու այս երկուքը մէկ թարզ և մէկ ան-
գամ մը դուրս կուտան, հին բժիշկներէն շատը ա-
ղէկ մը թահքիք չընելով՝ ստորաւ ծաղիկ ըսին, և
աս հանողները երկու անգամ ծաղիկ հանած զան-
նը կընէին:

Հիւմանն շատ թեթեւ՝ երկրորդ օրը դուրս կու-
տան զատ զատ՝ շատը կը ընդկին օրթան, պաղինե-
րուն երեսը, պաղիներուն մէկ հեղուն՝ ի՞նչ է նէ
դուրս կուտայ. պաղիներուն ալ դուրս տալը քիչ մը
երկան կը քըշէ, և լայն կարմիր կըլլան իրենց էթ-
րաֆը, շուտով մը կը մեծնան բախլայի չափ:

Մէկ օր և մէկ գիշերէն ետքը՝ մէջը ջրային
հիւթ մը կը լեցվի, պաղիներունը՝ փայլուն, ջրոտ,
պաղիներունը դեղին, և պաղիներունը թարախայ-
ին, շատ հեղ չորրորդ կամ հինգերորդ օրը կը
պատռին, և բարակ խապուխով մը կը գոցվին, և
անանկ՝ շուտով մը կը կորսըվին. անանկ որ՝ մէկ շաբ-
թըվան մը մէջ կամ աւելի քիչ՝ հիւանդութիւնը
կանցնի:

Բայց այս հանողը ծաղիկէն չազատվիր, ծաղիկ
ալ կը հանէ. և շատ քիչ կըլլայ որ՝ մարմինն վերայ
պէրէ ձըգեն. այս ճինսին մեկալ թարզը՝ որուն կը-
սենք սօլետէշէնթէ . թէ կոծիծի պէս եղածները, և
թէ գլուխնին սիւլօի եղածները, և թէ հաւկըթա-
ձե եղածները՝ կերևի թէ մէջերնին թարախ չը-
լալուն համար ասոնց կարգէն դուրս հանելու է .
բայց չիւնքի շատ անգամ փամփշտային ըսված բէն-
ֆիկօնին հետ կըլլան, ասոր համար բէնֆիկօներէն
զատեւ պէտք չէ:

Ասոր պատճառք :

* . 373 . **I** եցուն և հիւմնայտ բէնֆիկօնն պատ ճառները ուրիշ բան չեն, բայց եթէ ինչ որ զրուցեցինք կորեկըտիկով հիւմնայնն պատճառնն համար, երբեմն ալ ասըլ հիւմնայնն պատճառը ի՞նչ է նէ՝ ասոր պատճառն ալ ան կըլլայ, ասոր ըսկիղբն ալ առանց հիւմնայն եղած բէնֆիկօնն ըսկիղբն ալ շատ անգամ միտէյէն և պաղըրսախներէն առաջ կուգան . որոնց կըսվի առաջին ճամբայ :

Պաղի հեղալ սինիրներէն առաջ կուգայ . և միտէյին բէնֆիկօյնն էօրիւնէկը, և այն որ պաղի առանց հիւմնայն ալ զարարը և մահաբեր կըլլան, ասոր իսպաթ են :

Վառիօժօտէ ըսված բէնֆիկօնն կամ ասըլ սուտ ծաղիկին պաշտանկըճը ինչէ՞ն ըլլալը մեծ է մեղի . լաբին չիւնքի ասըլ ծաղիկէն շատ չի զատվիր, երկուքը մէկ ատեն կըլլան, անոր համար երկուքին ալ պատճառը մէկ է ըսելը շատ հեռու բան չէ :

Ասոր նախագոհաշնոհմէնը :

* . 374 . **I** յս ցաւին վերան ինչվան հիւմն զրուցածներէս կերևի թէ՝ ի՞նչպէս պիտի ճանչցըվի ասոր վերջանալը, կերևի որ՝ բէնֆիկօնն հետ շատ անգամ գառա հիւմնայ կըխառնըվի, քան թէ ուրիշ հիւմնաներ, անոր համար այս էզանթեման հանդիներէն շատը կը մեռնին :

Հիւմնայնի հետ չեղած բէնֆիկօնն շատ քիչ անգամ թէհլքէլի կըլլայ, վառիօժօտէ ըսված բէնֆիկօնն կամ սուտ ծաղիկը հիւմնադին մէկ զեան մը չի բերելով՝ գընացքը վարըջը կանցընէ, բայց պէտք է արթթաթ ընել՝ որ անկանոն (ապնօռմէ) ըսված ծաղիկին հետը չի խառնըվի ասկիայ, կամ ուրիշ ասոր նըման խոցերուն հետը :

* . 375 . **Լ**եցուն ըսված բէնֆիկօլին համար մեր
Թէճրիւպէովն մէկ դեղ մը գրեւիք չունինք , այն
բէնֆիկօն՝ որուն հետը կըլլայ սաֆոալի կամ իւ-
ֆիւնէթլի հիւմնայ , այս հիւմնաներուն դեմեղած
դեղերը տալու է , և ասանկ կերևնայ որ՝ միշտ հիւմ-
նային նայելու է աւելի՝ քան թէ էզանթէմային :

Թէ որ մարմինին վերան քէսկին գրգռմունք ըլ-
լայ , և անկէջ եէնմէճէ առաջ գայ , զաննը կընենք
թէ՝ այն ատենը օձիկին և եէնմէճէին համար գը-
րած դեղերնիս ասոր ուշտուրմիշ ընելով շատ ֆայ-
տայ կընեն :

Անգամ մը բռակա քաղաքին մէջ՝ (որ մաճա-
ռիտան է) , մէկ ալէսէվիյէ հիւանդութիւն մը եղաւ
այս ճինսէն նէ՝ ալէթօ պէծօառտիւքօն շատ ֆայտայ
ըրաւ . բայց մենք իջ ֆայտա կընէ տէյի հաստատե-
լու ճէսարէթ կընենք , և իջ ֆայտայ չընէր կըր-
նանք ըսել :

Միտրէին բէնֆիկօլին ուրիշ անթիսքաղմօտիքօ
ըսված դեղերէն ՚ի զառ՝ որ երևելի պաշլըճա իմաս-
տուն և վարպետ բժիշկ մը գործածեր է շատ ան-
գամ , մենք գործ կածենք միսքով աֆիօն , բայց
ասոր ալ աղէկ ըլլալն՝ ատենը կը զատէ :

Վառիօթտէ ըսված բէնֆիկօն՝ թէ որ ուրիշ հի-
ւանդութիւն մը առաջ եկած չէ նէ՝ սալթ թապիյէ-
թին ուժովը կանցնի , դեղ չուզէր , չափաւոր ըլլա-
լու է ուտելը , արտաշնչութիւն բացող դեղեր տալու
է միւրվէրի թըրջոցով և կամով , կամ նա և պէ-
վանտա սալի՛նա . երբեմն ալ թեթեւ լուծող մը տա-
լու ֆայտայ կընէ :

Անշ աշխարհի, իմ սէպ ետնըն. ԳՃ: ԱՔԵԷ. ԻՊ:
ԲԵՐՆԻ ԽՈՅ. ՀՈՅ:

Ասոր Բնութիւնը և Խորհրդաութիւնը:

*. 376. Ուրիշ տեղեր ալ շատ անգամ բերնի
խոցեր զուրցեցինք՝ հիւամայի նշանի պէս. և թէ որ
այսպէս ըլլան՝ կամ ուրիշ հիւանդութիւններէ առաջ
գան. ինչպէս սիֆիլիսէն, սքոռպիւթօն, և ար-
իւնախառն իտալէն՝ և ասոնք մեծ մարդոց վըրայ
քիչ կերևնան:

Ուրիշ պատճառ մը կայ այս հիւանդութեան՝ նոր
ծնած տղոց վըրան. ասոնց վըրայ կը տեսնանք
որ՝ հիւաման չերեցած բերնի խոցերը դուրս կու-
տան, և առանձին ինքնիր գլխուն զատ հիւանդութի-
ւն. որ կըսվին խիօթադէքա:

Այս է՝ որ տաճկերէն սիւա եանըղը կըսվին, ա-
նոնց վըրայ՝ որ հիւամայի նշանի պէս կերևնան.
Թաց և ցուրտ տեղերը սէպէքի տեղական հիւան-
դութիւն են, և հարաւային կողմի երկիրները քիչ
կերևնան. և իդալեայի մէջ ինչպէս եօթը տարի որ
կեցաւ Փլուանք հեղինակը՝ այս հիւանդութիւնս
հիչ չի տեսաւ:

Այս բերնի խոցը կըլլայ շատ անգամ որք և
անտէր մնացող տղոցոց բերանը, ուր տեղ որ
ըլլայ, օֆդէնէրը կամ բերնի խոցերը՝ հիւամային
Թապիլյէթին ուլիշ կըլլան. և երբեմն ինչտեղ որ
ըլլովն՝ ասլա խապիլը չըլլար առաջը առնելու,
ինչպէս որ՝ հասարակներու և ուրիշ միլիառէներու
համար զուրցեցինք:

Գառա և սաֆուլի ըսված հիւամաներու հետ
կըլլան. և իլէ պաղղամային ըսվածին հետ. և շատ
անգամ այն ատենը երևան կըլլան՝ երբոր փորուն
մէջի եղած սաֆուլին հիւթը (սապիւռուս առաօ-
մինալէ) պարպելու հոգ տարած չըլլան. կամ երբոր
հիւանդը չափէն աւելի ուժէ ինկած ըլլայ:

Հիմա մէկը մեզի ըսէ քի՛ ափդէնէրը մարմինին դրբսի դին ելօղ խոց չըլլալուն համար՝ էղանթէմաներուն կարգը դընելու ուշմիշ չըլլար, անոր համար ասոր կըսենք ներսի էղանթէմա, որ կերևայ՝ չէ թէ սալթ բերանը, առդային միսերուն վըրայ, եանախներուն ոսկորներուն վըրայ, տամողը՝ լեղուին վըրայ, պօղազը, այլ և միտէին կըծիկը կամ փոքրափորը, պաղըրսախներուն մէջ, նըստուկ տեղին մօտերը, նա և ծածուկ անդամները:

Ասոր սահմանը:

* . 377 . Մնոր համար այն ափդէնէրը՝ որ բերնին մէջ չուխուր տեղերը երևան կեւլան, թէ որ մեծ և չափահաս մարդոց վըրայ են նէ՝ մէկ ներսի էղանթէմա մը նեն՝ ուրիշ հիւանդութիւն առաջ եկած (սինդոմադիքա), բայց տղայոց իլէ կաթ ուտողներու վըրայ՝ շատը պաշլըճա հիւանդութիւն է:

Ասըլ իւր թապիյէթն է՝ որ կըլլայ մանտըրտիկ խոցեր, ճերմակ, մոխրագոյն, վերնամաշկին տակէն բարձրացած վեր ելած, սէպէքի իւվարլախ, ոսպի չափ կամ շատ փոքր, մէկ կըպչուտ և թարախի նըման հիւթով մը լեցուն. պազի՝ զատ զատ, պազի ալ մէկ ըզմէկու մօտիկ, որոնց կեղևները շուտ մը կիյնան, և նորէն կեւլան. և բան մը ծամելու շատ դժուարութիւն և ցաւ կուտան, կամ պիւթիւն պիւթիւնէ կըխափանեն. որով արդան կաթը ոչ կըրնայ ծըծել և ոչ կըլլել:

Ասոր նշանները:

* . 378 . Քդէին նշանները ամէն ատեն մէկ չեն, այլ թարզ թարզ կըլլան հիւանդութեը կէօրէ. ինքնիրեն պաշխայ հիւանդութիւն եղածինը ուրիշ թարզ, ուրիշ հիւանդութեանը նշան եղածինը ուրիշ թարզ. այլ և կը զատվին՝ իրենց հետը գըտնըված հիւանդային թիւրլիւութեանը կէօրէ:

Տըղայքը, իլէ նոր ծնածները՝ որ այս ցաւէս

բըռնելոված են , առողջ իբէն շուտ մը կը փոխվին , կը պաշլայէն շատ քնանալ , և ըստհանդը ըլլալ . և պըռկուէնքնին՝ որ խիստ շատ տաքութի չի տար , մօրը ծիծէն կը հեռանան , որ առաջ հեռանալ չէին ուզեր , և լալովն կ'իմացընեն իրենց ցաւը , եանի՝ կ'աթ ծըծելու և կըլլելու դժուարութիւննին :

Այն ատենը շատին շէուր կը շատնայ . և փորերնին վար զարնելը ատէթէն քիչ կըլլայ , պայղընու-
թիւնը , ըստհանդըութիւնը և լացը կը շատնան . և խեղճ տղան մօրը գիրկը շատ երթալով՝ կ'իմացընէ թէ շատ ծարաւ ունի , և անկէց հեռանալովն ալ կ'ի-
մացընէ որ՝ չի կըրնար կ'աթ ծըծել , մօրը ծիծը կ'իմանայ տըղային բերանին և չէնյէնելուն տաքու-
թիւնը . և մատը բերանն որ խօթէ նէ՝ չորցած լե-
զուն ու շողիք դուրս տըվող մըտնիքները կը ցա-
ւին , որ այս մտնիքներս ալ չորցած կըլլան , պաղի
ծարաւնին խիստ շատ ըլլալով՝ կ'աթ ծըծածներ-
նուն պէս՝ թանձրացած կ'աթ կը փըսխեն , կ'ամ
բերնին մէջէն լեղի սափրայ դուրս կուտան . և
ներսէն քէսկին հիւմնայի նշաններ երևան կըլլան :

Երէք կ'ամ չորս օրէն ետքը՝ քիչ ափդէներ
կըլլան պըռկուէնքներուն վըրան ասդին անդին , լին-
տերը և լեզուին վըրան , և մէկ տիւզիէ նշանները
շատնալով՝ տըղան քանի երթայ կը հալն , և կը դեղ-
նի . զէրէ չի կըրնար փորը կըշտացընել , և չի կըր-
նար ալ քընանալ . ետքը շէուր ալ կը քիչնայ . պաղի
շատ կըծու կըլլայ՝ և սասկոն ջուրի նման , փորը կը
քըշէ կանանչ և հոտած , կը հեծկըլտայ (հընչըրու-
միշ կընէ) , ձայնը կը մարի անանկ որ՝ չի կըրնար
արթըլս լալ . բերանը չոր կըլլայ՝ և շատ խոցեթ
դուրս կուտան , որ ներս կը քաշվին՝ և նորէն կըլլան ,
մէկ ըզմէկու կը դըսլին և կը խառնըվին ալ , դոյներ-
նին մագաղաթի նըման կըլլան՝ և բերանը պիւթիւն
պիւթիւնէ գոցվելու թէհլիքի մէջ կը ձըգեն :

Առաջները ճերմակ և փարլախ կըլլան՝ մարդը-
րիտի պէս , ետքը կը դեղնին՝ մոխրագոյն կըլլան , կը

կապուռնան, վերանին կեղև կը կապէ, արիւնոտ կը լան՝ և կը հոտին: պազի ալ կը սեւնան, որ կամաց կամաց մեռնելու նշան է:

Այն աֆդէները որ չափահաս մարդոց վերան դուրս կուտան՝ նա և մանր տըղայոց վըրայ, և հետերնին կը լայ թարղ թարղ հիւմմա. շատ անգամ աաֆուսի պաղամային, կամ սինիրի տիգէն թէռիայոյ և երկան բարակ փոքր շուքով, ասոնք կանուխ կամ ուշ դուրս կուտան, ամէն մէկ հիւմմային իրեն մախսուս եղած նշաններովը:

Այս նշաններուն հիշ մէկը երևան չեւած՝ հիւանդը էքիկասդուօլին դիերը մէկ սըխմըվէլ մը կիմանայ, կամ անանկ կուգայ թէ՛ պողաղը բան մը փակած է. սըխ սըխ կը հեծկըլտայ, և ետքը դանդատելով թէ կերածն ու խմածը վար չեն կըրնար երթալ, լեզուն վար ինջեցընելով կերևան շատ աֆդէներ, որ ֆառ ինճէն ըսկըսելով տաղընըն են մօտ տեղերը, և պաշըրջայ պողաղին քէօքը (ֆօնտօ տէլէ ֆաւչի), լեզուն քէօքը, անկէց թէղ մը տըմաղին ծայրէն վար կախված մաշկը, պըղտիկ լեզուն, առդային և պիւթիւն բերնին մէջ կը դոցվին՝ մէկ ճերմակ, թանձր, փարլախ, և մանր կեղևներով որ պազի քիչ և պազի շատ փակած է ասըլ մաշկին վըրան:

Ուրիշ անգամ ասըլ հիւանդութե՛ պաշլանկըճը քերանին մէջէն կառնէ. և աֆդէները՝ որ առաջ զատ զատ կը լան, կամաց կամաց մէկ ըզմէկ կը փակչին, կը լայնան դէպ ՚ի պողաղին թարաֆը ցաւելէն և երեւէն և չի կըրնալ բան մը ուտելէն (տիսֆաճիաէն), և ետքը սիրտը խառնըվէլէն և միտէլին կամ փոքրափորին սըխմըվէլէն և հեծկըլտալէն՝ կերևի որ՝ պողաղէն վար միտէլին կամ փոքրափորին մէջը ինջած է հիւանդութիւնը:

Պազիները քննեցին կամ թահքիք ըրին որ՝ պազի աֆդէներ փոքր շուքով կը պարպըվին դուրս կելլան, այլ և մեռնելէն ետքն ալ ան տեղմանքը և պա-

ղըրսականները անանկ փակած կըլլան որ՝ խօլայ չեն
զատվիր, և պաղի նստոյ տեղին սուֆրային վերան
աֆդէններ ըլլալը, և պաղըրսականներուն շատ զգայա-
կանութիւնը (սէնսիթիվիտան) որոնցմէ կը զատվին,
և թեթեւ փորքը շուքով մը շատ լուծել՝ որուն կը-
սեն հիբէոքսիթառսիս, ասոնք ամէն ալ բաւական
նշան են՝ թէ այն պաղըրսականներուն և ներսի ա-
լեաթներուն վըրան պիւթիւն աֆդէով լեցված է:

Պաղի քիչ ատենէն ետքը՝ ինքնիրեն կամ չու-
խայցով մը սրբեւելով, և շատին ալ բերանը շատ ցըրո-
տելով իրենց տեղը կը փոխեն, ինչպէս որ կերևի՝
ասլա դէան մը շի տալով լեզուին և բերնին. այլ
քանի մի սահաթէն ետքը՝ կերևին նորէն ետ դառ-
նալ. ինչպէս մէկ օրը երեք կամ չորս հեղ. և ասանկ
ինչուկ քանի մի օր կիյնան՝ և նորէն դուրս կու-
տան, կամ այն տեղէնէք խափիճէ փակած կը մը-
նան, ինչպէս որ՝ աֆդէններուն գոյնը ճերմակէն
փոխվելով՝ և մոխրագոյն ըլլալով՝ կամ մութ գոյն,
կամ նաև սև, և բերնին մէջի ետքաններուն խա-
պուխները շատ չորնալով և սենալով՝ ձայնը կը
կըտրի, չոր հազ մը կը բերունէ, դժուար և կարճ կըլ-
լայ շնչառութիւնը, անանկ սըլս սըլս կը հեծկըլտայ
որ՝ գիտես թէ խոզիկիլը մօտ է. որպէի թանձր
պալլում կամ սաֆուայ կը փրսխէ. փոքրափորը կէ-
րելիշ կըլլայ, որուն կըսվի մեդէօսիդմօ, փորը շատ
հոտած կը քըշէ, երեսը դեղին՝ մեռելի երեսի պէս,
և անով հիւանդը կամաց կամաց մեռնելու ճամբան
կը մըտնայ, և բերանը և պողազը և փոքրափորը և
պաղըրսականները եէնմէճէ ըլլալով՝ այն խեղճ հի-
ւանդը կը մեռցնեն:

Ասոր դատաւար:

* 379. Հիւամայոտ աֆդէններուն պատճառնե-
րը՝ ասըլ հիւամաններուն պատճառներէն դժուար
կը զատվին՝ որ անոնցմէ առաջ եկած են, և միլիառէ
և հասպա ըսլած էզանթիմաններուն պատճառնե-
րէս:

րուն հետ մէկ են հիւանդութիւն պաշտանկը՝ և առօր-
նա պարպելու հոգ չի տանելը, կամ պաղի տարվան
չի ճանչցըված հավային բերմանքը՝ շատ անգամ
կրնան ասոր պատճառ ըլլալ:

Հատ անգամ ալ արիւնային փորքըշուքէն՝ սա-
խընմիշ չըլլալով՝ սրխմող դեղեր կամ աֆիօն առ-
նելով՝ այս աֆիքէներըս դուրս կուտան. անոր հա-
մար այս թարզ հիւանդութիւնս ալ իրեն մախսուս
պատճառ մը չունի. և ըսըթմայէն և բարակ և հալօղ
հիւամմաներէն ալ, և ժիվա գործածէն, և ըսքօռ-
պուդէն և գրգամուխէն և ծաղիկէն այս ետրաներս
առաջ կուգան շատ անգամ՝ թարզ թարզ կըծու-
ութիւններով:

Նոր ծնած տղաքը երբոր իրենց փորին ելել-
ցուքը՝ որ կըսվի մէքօնիօ, իրենց նոր ծնած առա-
ջին կամ երկրորդ օրը չի պարպեն, կամ իրենց մօ-
րը նոր կաթովը՝ որ կըսվի քօլօսդուօ, կամ ուրիշ
մէկ մինասիպ քըշօղ դեղով մը, կամ գէր եղոտ և
թանձը կաթը, կամ խիստ շատ եղածը՝ որ միտէյ-
ին վերան կը ծանրանայ, կամ գէշ կաթը, դժուա-
րամօրս ուտելիքը՝ որ տղային մատղաշ միտէն չի
կըրնար մարսել, տղան մօրը ծիծը բերանն իքէն՝
քընանալը, որով բերանը կաթ կը մընայ չի կըլած
որ կը թանձրանայ և կը թըթուի:

Բերանը և պիւթիւն մարմինը և շաղկը և ու-
րիշ հագած լաթերը, և եղած տեղին հավան թե-
միշ չըլլալը, արտաշնչութիւն խափանվելը, ճիվերուն
պաղ առնելը, և այլն. ասոնք ամէն ալ կըրնան աֆ-
դէի պատճառ սեպվիլ:

Ալէսէվիյէ այս հիւանդութիւնս կըլայ՝ որք և
ծըմարի ձեռք եղող տղոցը վերայ, և անանկնե-
րուն՝ որ շատ աղտոտ կը պահվին. բայց այն տղոցը՝
որոնց բերանը թեմիշ պահէն չի զատ՝ ամէն օր ալ
կըլվան՝ այս բանս ըստ չի գար:

Ասոր հախափանալու ժամը :

* . 380 . Շատ պատճառներէն ափդէ փէյտաճ կըլայ տըղոցը վերան, որոնց շատն ալ կը մեռնին . և եւրոպայի մանր տըղոց հիւանդանոցներուն մէջք սէպէթի՝ հիշ պակաս չէ, ինչ խրտար նոր ծընած է տըղան նէ՝ այնքան շատ է թէ հշլեքէն :

Բայց շատին վերայ ալ այս հիւանդութիւն թեթեւ կըլայ . և ազէկ ճամբով բըռնըվելով՝ շատ մեծ դժուարութիւն չի տըված՝ երկու կամ երեք շաբթըվան մէջ կը բըժըկըվի . տըղին բերնէն՝ կաթ ծըծած ատենը՝ մօրը ծիծին վերան կանցնի, և թէ որ ուրիշ տըղի մը նալ ծիծ տայ նէ՝ անոր բերանն ալ կը պըլըշկի . պազիները կըսեն թէ՝ մօտէն չի դըպած ալ այս հիւանդութիւնս կը պըլըշկի . բայց հաւատարու բան չէ :

Հիւամայոտ ափդէներուն ինչպէս ըլլալիքը՝ հետի եղած հիւանդութիւններէն կը ճանչցըվի, քիչ անգամ քովթիքօ կըլան . կամ խաղիլէ հիշ չեն ըլլար . անոր համար հիւամայներու հետ ափդէ որ ելայ նէ՝ թէ հշլեքէն կընէ հիւաման . բայց ինչ պատճառէ եղած որ ըլլայ, թէ որ խորունկէկ ներս մըրած ըլլայ, կամ շատը մէկ տեղ դուրս տան, կամ շատը մէկ ըղմէկու հետ փակած ըլլան, և անանկ երևնան որ՝ պօղազին ծակը խափլամիշ են ըրեր, և պօղազէն իջեր են ինչվան միտէի կըծիկը կամ փոքրափորը և պաղըրսախները . և անկէց նոր դարձեր վեր ելեր են ինչվան պօղազին դուռը . երբոր տըմաղին վերան շատ կը պած են, երբոր շատ հեղետ կը դառնան՝ և անկէց առաջ կուգան շատ երոցք, ցաւ, կամ հազ, դժուարաշնչութիւն, դժուար կաթ ծըծել, և կըլէլ :

Երբոր ափդէներէն բերանը չորցած է, որչափ որ ասոնց գոյնը ճերմակէն կը հեռանայ՝ այնչափ կը վախցըվի . թէ որ բերնին մէջը շատ կեղև կապէ՝ և շատ հոտի, երբոր հետի եղած փորքըշուքը շատ

ըլլայ, և անկէջ մարմինն զօրութիւն շատ տկարանայ, ասոնք ամենն ալ մեծ թէհլեքէներ կը ցըցընեն, և աս թարղ հիւանդները կը մեռնին բարակ ցաւով հէվալէով կամ եէնմէճէով:

Ասոր ճորջ իմ գէշը:

* . 381 . Բըժիշկին կէյնայ որ տըղայոց բերանը ետրա ելլալուն առաջը առնէ՝ խնայառն խըրատներ տալով մօրը, անանկ է նէ՝ ասոր առջին առնօղ դեղերուն ամենէն աղէկը՝ աֆդէլին պատճառներէն փախցընէն է. մէքօնիօն աղէկ պարպէլով, տըղան իր մօրը կաթովը պէտէմիշ ընել տալով, կամ ծըծմարը ընարելով՝ որ չըլլայ շատ տարօք, այլ և ըլլայ ողջ, քեամիլ, չի բարկացօղ, տըղային հասակին և կաղմունք մինասիալ ուտելիք կերցընելով, և պիւթիւն մարմինը և շապիկը՝ և եղած տեղին հալան թէմիղ պահելով:

Քուէնկիստան ալեսէվիյէ ժողովըդոց կընքաոցը մեջ ատէթ մը կայ որ՝ տըղայոց շէոին մեջը՝ որ շատ կըծու չըլլար, լաթ թաթխելով՝ բերանին անով կը սըրբեն տըղոցը. բայց պաղուկ և թէմիղ ջուրն ալ ասոր տեղը կը բըռնէ. կամ թէ որ բերանը շատ տաք և չողինքօտ է նէ՝ այն ատենը առաջկուց թէթեմ մը քըշէլ տալէն՝ և ոտքերը տաք ջուրը դընէլէն ետքը, թէթեմ փըսխեցընող մը, և անկէջ ետքը չէքօռիայի շիւօպով և ռավէնատով շինված, կամ ջուրի մեջը խուտրէթ հէվասի հալեցուցած քըշօղ մը տալէն ետքը՝ ջուրին մեջը քիչ մը շաքար հալեցընելու է՝ և անով լըվալու է բերանը. խապիլ է նա և թուռփին քամաք ջուրը պայաղի ջուրի հետ խառնել, և քիչ մը նալ մեղը դնել, և անով լըվալ:

Թէ որ աֆդէները տղային բերնին մեջն են նէ՝ հէմ ներսէն դեղ կուղէ հէմ դըրսէն. բըժիշկը այս միջոցիս գըդուիշ (խռիթանթէ) դեղ տալէն սախընմիշ ըլլալու է, էմուլսիօնէ առապիքան (Ռ . Թ . 15 .) շաքարով անուշցուցած, կամ կիւլխաթմիշ շիւօպով, կըրնայ դեղ ըլլալ, և թէ որ ասոր

հետ ջուր խառնելին նէ՝ տըղային հաղմ՝ ընելու ֆայտալը և պէսէյիճի խմելք մը նալ կըլլայ • Թէ որ տըղին կամ տըվօղը հիւանդ չըլլայ նէ՝ այս զուհուրածիս անորալ դեղ տալը տալա ֆայտա մը չունի • Թէ որ կերենայ քի՝ ափդէներն ներսնալ անցած են՝ պէտք է տալ սո՛ւկօ տէլ տա՛ւքօ քառօթա, կամ՝ ռափա սադիվա, կամ՝ սալիպ, և քէթէն Թօխումիին խաւրումիշ եղածը ու անոր եփած ջուրը՝ մեղրով:

Թէ որ ցաւ և փորքըշուք կամ սքազմօ՝ տըղային նեղութի՛ կուտան նէ՝ փոքրափորին վերան ֆօմէնդիներ դնելու է • և ատեն ատեն տալու է պէվանտա նառքօթիքան (Թ • Թ • 38 •) որուն հետը՝ կըրնաս խառնել քիչ մը նալ էմուլսիօնէ առապլէքա:

Դուրսէնէ դեղեր ընելու սախընմիշ ըլլալ պէտք է որ՝ դեան տըվօղ բան մը չըլլայ • չեւիքի տըղաքը բերանին ի՛րնչ որ մշտնայ նէ՝ կըլլել կը նային, փըրփուրը առնելած մեղրը, կամ վարդով մեղրով շինված ռէչէլը, սև Թութին կամ մօրենիին (պէօյիւրթլէնին) մըթարուխը, կամ՝ շիօպը, կամ քիւրադին շիօպը քիչ մը աչի՛տօ սօլֆօռլիքօ խառնելով հետը՝ անանկ որ շատ Թըթու չըլլայ, ասով բերնին մէջի ետրաներուն դըպչելու է օրը երէք կամ չորս անգամ:

Տասը ցորեն սօլֆաթօ տի ձինքօ՝ ութը օնցա տաքուկ ջրի մէջ հալեցընելով՝ այս Թէյսիբըս կընէ, Թէ որ ասով ափդէները շատ անգամ լըվացվին, ոսկերիչներուն գործածած պօռան մեղրով խառնած՝ շատ խուլէթ ունենալը տեսնելած է այս բանիս, մէկ օնցա մեղրին մէջ երկու սքառ բո՛ւլօ պօռա խառնէ • և ասիկայ տըղային լեզուին վերան դըպցուր՝ օրը շատ անգամ • կամ պօռան պոյապլի ջուրի մէջ հալեցնուր, և քիչ մը նալ մեղր խառնէ • և անով լըվա՛ տըղային բերանը • այս դեղէս քըչիկ մը նալ ուտէ հիւանդը նէ՝ շատ աղէկ օգուտ կընէ:

Թէ որ ափդէները նոր դուրս տըված ատենը

կարմիր են և շատ կը ցաւին նէ՝ տալու չէ՝ անանկ
դէղ՝ որ պօղազին ծակն ու միտէն գըրգըռէ
տիւրթմիշ ընէ, ասանկ ընելու է նա և երբոր ափ-
դէները կիյնան, իլլէ այս ատեններս, չիւնքիւ կա-
շին չըսլախ ըլլալով՝ շատ զգացող կըլլայ, գըրգը-
ռողները չէ թէ սալթ բերնին մէջ նոր իւֆիւնէթ
մը փէյաահ կընեն, այլ և փորը չափէն աւելի կը
քըշէ, որ կըսվի իբէռքադառսի, այն ատենը պէտք
է տալ մուշիւաճիճնէ տի կօմմա առապիքա, կամ
սալէպի մուշիւաճիճնէն, կամ տաք ջուրի մէջ հալե-
ցուցած գառնը եառըք, կամ այվայի կուտ մեղրով
և թէ որ հիւանդը կը փըսխէ նէ՝ և փորն ալ կը քը-
շէ, տուր էմուլսիօնէ առապիքա, որուն հետը կըր-
նաս խառնել նա և քիչ մը աֆիօն, կամ պէվան-
տա նառքօթիքա:

Այն ափդէները՝ որ հիւմմայով կըլլան, կամ
չափահաս մարդոց վըրան հիւմմայէ առաջ կուգան,
ատոնց վըրան լըքսլէ դեղեր դնելէն ՚ի զատ՝ հիւմ-
մային ուղղուն եղած դեղեր ալ տալու է, թէ որ
իւֆիւնէթի հիւմմայ ըլլայ ասոր հետը՝ որ շատ
քիչ րաստ կուգայ, այն ատենը ափդէներուն հա-
մար պէտք չէ միւսահատէ ընել ետ կենալ արիւն
առնելէն և տըզուկ փակցընէն:

Սաֆաւի հիւմմայի նշաններ ըլլան հիւանդու-
թեան պաշլանկըճը նէ՝ շատ ֆայտա կընեն փըսխել
արվօղ և քըշօղ դեղերը, թէ որ սինիր հիւմմասի
հետ է նէ՝ ինչպէս որ շատ անգամ կըլլայ, և կա-
պուտ գունով կըլլան ափդէները, կամ սէպէքի՝
սև, շատ ֆայտայ կընէ քընաքընան ներսէն տալը,
և ալի՛տօ սօլֆօռիքօյով կամ ալի՛տօ մուռիաթի-
քօյով դըրսէն վըրան դարնելը, այլ և ընելու է այն
դեղերը՝ որ գառա հիւմմային աղէկ են:

Վէրջ հիւգերորդ հատորս:

Դ Ե Ղ Ա Բ Ա Ն Ո Ի Թ Ի Ի Ն :

Խեբբիպ բաղադրութեան բժիշկին :

ԹԻՒ • 33 :

Ռ • Դի՛ր մէկ տօպրակի մէջ ավուճճմը միւրվէրի ծաղիկ, և նոյն չափ ալ՝ փափաթիա ծաղիկն, և երկու տրամալ քեափուրիյի թօզը խառնելով՝ երլանճըխի վերան կապէ, և 12 սահաթը անգամ մը փոխէ :

ԹԻՒ • 34 :

Տէփօթլիօ փի սփօռնոմ Բէհա-վիանա :

Ռ • Ութ տրամ աղնիւ քընսքընայի եռացո՛ 100 տրամ պայաղի ջրով, այնքան՝ ինչպէս որ մնայ 64 տրամ, լաթէմը անցընելէն ետե՛ լի՛ց մէջը ութ տրամ քընսքընայի շիռօպը և խըմցո՛ւր հիւանդին ամէն երկու սահաթը ֆիլճան մը :

ԹԻՒ • 35 :

Տէփօթլիօ հաթի-հաթիօ փի սփօռնոմ Բէհա-վիանա :

Ռ • Վերջ գրեալ քընսքընայի մըթպուխէն 64 տրամ, և չորս տրամ քընսքընայի խիւլասան, և ութ տրամ քընսքընային շիռօպը աղէկ մը մէկ զմէկ խառնելով՝ խըմցո՛ւր հիւանդին ամէն երկու սահաթը չորսպի գըգալով մը :

ԹԻՒ • 36 :

Սի-հա-բ աշի-փօ ինէ-աւէ :

Ռ • Աշի-փօ սօլփօռիքօ ալուռնիլաթօ՝ որուն չափը ըլլայ 4 տրամ, խառնէ 32 տրամ մէնէքէ շիռօպի-ով, և խըմցո՛ւր հիւանդին :

ԹԻՒՆ . 37 :

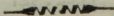
ԼԻՆԻՒՆԻՆԸ ԿԱՆՔՕՒՄԱՆԸ :

Ռ . Չորս տրամ Թող եղած՝ և քիչ մը սբիռի-
Թօյիւ հալէցուցած քեաֆիւրին՝ 16 տրամ Թաղէ
սպատեմ էաղիով աղէկ մը տրորելով խառնէ :

ԹԻՒՆ . 38 :

ՊԷՎԱՆՔԱՆ ՆԱՄԻՐՈՒՆԻՔԱՆ :

Ռ . Լուծէ՛ ցորեն մը ափիօնը՝ ութ տրամ խմ-
պիքէ հանած ջրով :

Յ Ե Ն Կ

Հինգերորդ Հատորոյ՝ որ ՚ի վերայ պէս
պէս հիւանդութեանց :

Տառաւիւնն ունէցող խաղաճըխներուն և պաշարներուն
վերայ , որ իր" իշովի էշանիւիտ :

Ասորոյն

Թաշմահատ

* . 293	Ասորոյ բնութիւնը	1
* . 294	Ասորոյ սահմանը	2
* . 295	Վերնամաշկին վերայօք քննութիւն	2
* . 296	Ասորոյ պաշարները	4
* . 297	Մարդոյս աղիքները դրսի վերնամաշ- կին հետ իւրախութիւն ունենալը	4
* . 298	Ցաւ շինող հիւթերէն յառաջանալը	5
* . 299	Հիւթերուն շինած ցաւերը	7
* . 300	Ասորոյ պատճառը	8
* . 301	Ասորոյ գուշակութիւնը	12
* . 302	Ասորոյ դեղերը	16

Եւլանճի , իմ Բիւրաւիէշ , իմ Գայալիտ . Գճ : Ռիսի-
Բօշա . որև իշովի՝ Գուօօ Գի սանթանթիօնիօ . իր :
Օնի . հայ :

* . 303	Օձիկին սահմանը	16
* . 304	Ասոր բաժանումը	17
* . 305	Ասոր նշանները	21
* . 306	Փամիլուշտաւոր օձիկ	24
* . 307	Քլէմֆօնօղա ըսված օձիկը	26
* . 308	Քառա հիւմնայաւոր օձիկ	27
* . 309	Ապիդուալէ ըսված օձիկը	28
* . 310	Էտէմաթօսա ըսված օձիկը	28

*. 311	Ճօճա ըսված օձիկը		28
*. 312	Ասոնց պատճառները		31
*. 313	Ասոնց գուշակութիւնը		34
*. 314	Ասոնց դէզը ու դիմարը		36

ԳԸՂԸԸ Հաստաւը . ԳԸ: Ստաւաթիւն . ԻՊ:

*. 315	Ասոր տեղեկութիւնը		42
*. 316	Ասոր սահմանը		43
*. 317	Ասոր բաժանումը		44
*. 318	Թեթև գըզը Հաստաւը [սին նշանները]		44
*. 319	Ճանր գըզը Հաստաւը [սին նշանները]		45
*. 320	Եէնյէճէլի հիւննագը գըզը Հաստաւը		53
*. 321	Ասոնց պատճառները		59
*. 322	Ասոր գուշակութիւնը		61
*. 323	Թեթև սքառլաթթիւնային (գըզը Հաստաւը [սին]) դէզերը		62
*. 324	Ճանր սքառլաթթիւնային (գըզը Հաստաւը [սին]) ճարը դարմանը		63
*. 325	Սափաւի գըզը Հաստաւը [սին] դէզերը		64
*. 326	Իւփիւնէթլի գըզը Հաստաւը [սին] դէզերը		65
*. 327	Գարա հիւմնայոտ գըզը Հաստաւը [սին] երուն դէզերը		66
*. 328	Գըզը Հաստաւը [սին] մնացածը աղէկ-ցընելը		71

Ըստան հիւմն . ԳԸ: Օթիւտիւ . ԻՊ: Կերէի
Իճ՝ Գիշերերոյ՝ ըսվածն է . հայ:

*. 329	Անուանը պատճառը		74
*. 330	Ասոր սահմանը		74
*. 331	Ասոր բաժանումը		75
*. 332	Ասոր նշանները		75
*. 333	Ասոր պատճառները		79

- * 334 Ասոր գուշակութիւնը . . . 80
 * 335 Ասոր ճարը . . . 80

Հասարակ . ար : Բեդեդեդե . Իր : Գարաւոր . ար :
 Գեղ . հայ :

- * 336 Հասարակին ծանօթութիւնը . . . 81
 * 337 Ասոր սահմանը . . . 81
 * 338 Ասոր բաժանումը . . . 82
 * 339 Հասարակներուն ստորագրութիւնը . 82
 * 340 Ասոր պատճառները . . . 84
 * 341 Ասոր գուշակութիւնը . . . 87
 * 342 Ասոր դերը . . . 89

Տաւր հիւսիս . ար : Միւրաւ . Իր : Կորեիսի . հայ :

- * 343 Միւրաւին ինչ ըլլալը . . . 90
 * 344 Ասոր սահմանը . . . 91
 * 345 Ասոր բաժանումը . . . 92
 * 346 Յաւին թարգմ . . . 93
 * 347 Ասոր պատճառը . . . 96
 * 348 Ասոր գուշակութիւնը . . . 98
 * 349 Ասոր ճարը . . . 99

Չիւրի . ար : Ասորում . Իր : Տարի . Իր : Կորեիսի . հայ :

- * 350 Տարիկին հնութեան վերայոք լսելոյ
 բաներ . . . 103
 * 351 Ասոր սահմանը . . . 106
 * 352 Ասոր բաժանումը . . . 106
 * 353 Տարիկին գնացքը (վարը) . . . 108
 * 354 Իւրիւնէթի ծարիկին նշանները . 109
 * 355 Ասոր դերը արեւելի . . . 112
 * 356 Իւրիւնէթի ծարիկին դերը . . . 114
 * 357 Սահմանի հիւսիսային ծարիկին ճարը . 119

- * 358 Գառա հիւմնայոտ ծաղիկի դեղը
կամ ճարը 120
- * 359 Ծաղիկէն նոր ըռնոցողներուն ճարը
կամ դեղը 123
- * 360 Ծաղիկի աշ ընեւ 124

Գըղամուս . ԳՃ : Մօսպէլէի . Իր : Հարստիլ . Հայ :

- * 361 Ցաւն թապիլէթը 131
- * 362 Ասոր սահմանը 132
- * 363 Ասոր բաժանումը 132
- * 364 Իւֆրէնէթի գըղամուս 133
- * 365 Գառա հիւմնայոտ գըղամուս 138
- * 366 Ասոր պատճառները 141
- * 367 Գըղամուսինն նախագուշակութիւնը 142
- * 368 Դեղ բարենշան գըղամուսինն 144
- * 369 Գըղամուսինն աշ ընեւ 148

Եաւան չեչե . ԳՃ : Բէնֆէ'ի . Իր : Սոս Ժաշէի . Հայ :

- * 370 Ասոր սահմանը 149
- * 371 Ասոր բաժանումը 150
- * 372 Լեցուն և հիւմնայոտ բէնֆիլի 151
- * 373 Ասոր պատճառը 155
- * 374 Ասոր նախագուշակութիւնը 155
- * 375 Ասոր դեղը 156

Աշշ աշշի , Իմ : սիւս Էանշշ . ԳՃ : Աֆի . Իր :
Բէրնի Խոյ . Հայ :

- * 376 Ասոր բնութիւնը և թիւրլիւութիւնը 157
- * 377 Ասոր սահմանը 158
- * 378 Ասոր նշանները 158
- * 379 Ասոր պատճառը 161

Հինգերորդ հատորին սխալները :

էրէս • փոշ • Սիւս

Ուշիշ :

13	14	բիթուիթառմիա	բիթուիթառիա
27	21	սբօռէ	սօբօռէ
39	21	սօլֆաթօադի	սօլֆադօ աի
40	21	վայաներուն	հայաներուն
66	25	հիւանդը	հիւանդին
82	24	քաթիքա	քռէթիքա
83	10	հընչըռըք	հընչքըռըք
97	28	ասոր կը պատ- րաստեն	ասոնք կը մեռ- ցունեն
139	19	ուլէնօզա	ուլէնօզայի

ՀԱՏՈՐ • Օ :

ԴԻ ՎԵՐԱՅ ՊԵՍ ՊԵՍ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ :

Դոռում : արժ : Խոթիգրո • ար : Վրիթո • Խո : Փռա-
խումբն : Կոմ ործուլ : Կոմ Ժայլէլ : Կոյ :

Ասոր շարահիւնը :

* . 382 . **Շ**ատ հեղ յիշեցինք փրսխելը՝ Թէ
հիւմաններուն վերայ խօսած ատեննիս՝ և Թէ Իւ-
ֆիւնէթները պատմելն իբէն : Իլլէ այն Իւֆիւնէթ-
ներուն՝ որ աւելի փափուկ տեղերու կը դրային .
և վերջապէս՝ հզանթիւմաններուն մէջն ալ փրսխել
յիշվեցաւ :

Անդաններուն մէջը՝ Թէ որ շունը կարգէ դուրս
հանելէք նէ , չի կայ կենդանի մը նալ՝ որ մարդոյս
չափ ոըլս՝ և Թեթիւ սեպեպներով փրսխէ : անոր
համար Թահմին կընեմ .բի՝ չիկայ մարդ մը՝ որ չի
գիտնայ , Թէ փրսխելը ի՞նչէ , կամ պահի պահի
իրեն վերան ալ փորձը առած չըլլայ :

Ասոր սեխահիւնը :

* . 383 . **Ս**էկ կէնձ՝ աղջիկ մը՝ Էրբոր առջի
անգամին ծոցովոր մնայ նէ՝ շատ անգամ մարդկային
սերմին մէկ զարմանալի Թէյսիրովը փրսխել կը
պաշլայէ . որ Էրբեմն կը քըշէ ինչման ծոցվորութե
չորրորդ ամիսը , և պահեքերէ ալ տահա՛ աւելի , նոյն
խկ զաւակը՝ որ մօրը փորէն կելլայ , բան մը չի
կերած իբէն՝ շատ անգամ բաստ կուգայ որ կը
փրսխէ , և մօրը կաթը ծըծելէն ետքը՝ Էրբոր կա-
թով լեցուն կըլլայ՝ երեք կամ չորս անգամ իր մի-
ջը

տէն կը սքարպէ փրսխելով, անկէց ետքը իբր թէ հանգչած՝ ծիծաղ երես կը ցըցընէ:

Չափահաս և սաղլամ մարդոց ալ շատ բաստ կուգայ փրսխել, կամ մէկ գէշ բան մը տեսնալով, ինչպէս վանդովեթէն բժիշկը իրեն համար կը գրէ քի՝ մէկ գեղի մը մէջ անգամ մը իրեն մէկ բան մը զուհուր ըրաւ. մէկ մեծ շուն մը ջուրի մը մէջ ինկեր սատկեր էր, և ուռենալով փորը պատռելով անանկ մէկ գէշ հոտ մը կը բուրէր որ՝ աս յիշված բժիշկը ան տեղէն անցնէն իբէն՝ սիրտը կը խառնըվէր, և կը փրսխէր:

Անկէց տարիներ անցնելէն ետքը՝ թէ որ նորէն բժիշկը ան տեղէն անցնել բաստ գար, (թէպէտ և մոռցած ըլլար, այն ջուրը տեսածին պէս՝ գէշ հոտը միտքը դալով՝ որպէս թէ քրթին հոտ կը հասնէր) և նորէն սիրտը կը խառնըվէր:

Կամ փրսխելէք կուգայ՝ չափուի գալօղ առապայի մը մէջ կամ կէմլի մէջ նըստելով, կամ մէկ ուշուրում տեղ մը քալէն իբէն (թէ հիբէլի ըլլալը և իյնալու վախը միտք բերելով՝ պագինները կը փրսխեն, անանկ որ՝ փրսխելը հիւանդութիւն և իլէթ ըսելու բան չէ. իլէթ աւելի ուշուրում կը լլար ասիկայ ուրիշ հիւանդութիւններու նշան սեպել, զերէ կամ իրաւի ասանկ է, կամ պիւթութիւն մարմինին մէկ մախսուս իլէթէն կը պատճառի, միտէյի կը ծիլին և առէթին կէօրէ, ինչ թարգմտը որ թէյսիր կընէ թապլիթին այս անգամս՝ պաշխայ հիսսէներուն, ամէն անգամքները ալէսէվիյէ տակն ու վըրայ եղած առտեննին. կամ թէ կը պատճառի սալթ իրենց իշահա եղած մէկ տեղ մը հիւանդութիւն ըլլալով:

Թէ որ այս փրսխել ըսածնիս զատենք այն փրսխունքներէն՝ որ կը խառնըվին հիւամաներուն, միտէյի իւֆիւնէթի, և արիւն փրսխելու, շատ մեծ բանի մը տեղ դընել չաթէր այս իլէթս, ինչպէս պաշխայ նշաններն ալ՝ որ ալէսէվիյէ հիւանդութիւններու մէջ կը լլան, լաքին իսթիզայ է այս տեղը

գրեւ այն փրսխմանքին վերան՝ որ ինքնիրեն մէկ պաշարձա հիւանդութիւն մը կը լլայ երբեմն, և երկան կը քըշէ. և հոս կը ժողվենք այն առն բաները՝ որ աս գիտ ան դին զուրցըված են, և ուրիշ բաներ ալ կէվելցընենք՝ որ այս գլըքիս մէջը գըրված չեն:

Լսքին փրսխելը ինչ ըլլալը չըսած իքէն՝ պէտք է առաջ խօսիլ սիրտ խառնըվելու վըրայ՝ որ ասլա փրսխելէն չի զատվիր, և փրսխելու համար զօւրնելուն վըրայ:

Սիրտ խառնըվելն է մէկ հազը չեւօղ և նեղութիւն տըվօղ սըլեթ մը միտէյին վըրայ, կերակուրէ դանե լով, որուն հետը նա և բերնին մէջը շօղինք Թափելով բերանը կը ջրոտի. և պարսպ Թեղը մէկ խայրէթ մը կուգայ դէպ ՚ի վեր պարպել միտէյին բեռը:

Թէ որ այս սիրտ խառնըվելըս էվելնալն իքէն՝ միտէյին կըծիկին ու տիաֆուամային և փոքրափորին մկանուէքները հազըլլանմիշ կըլլան պարպելու բեռը, Լսքին չեն պարպեր. ասոր կըսեն բժիշկները, չիգն փրսխելոյ (սփօռձօ տի վօմիթանէ). որ սալթ տէրէճէով կը զատվի սիրտ խառնըվելէն, որուն կըսեն (նավզէա), և փրսխելուն՝ (վօմիթօ). երբոր մէկ հազը չեւօղ, չափուիս և քէսկին Թարղով մը բերնէն՝ և պնզի քըթէնալ դուրս կը պօռթ կան առն նիւթերը, Թէ Թանձրերը և Թէ նօսրերը՝ որ միտէյի կըծիկին մէջ մըտած են. կամ պաղըրսալսներէն և փորոտիքներէն և պաշխայ ասոնց մօտի հիսսէներէն ետ դառնալով բիւժօ ըսված ծակէն՝ որ միտէյին վարի դին է՝ միտէյին մէջ կը Թափին, և այն տեղէն վեր կելլան:

Անոր համար ոչ ձըգըռտալը, կամ բերնէն հաւայ դուրս ելլալը ձայնով, և կամ հաւայի պէս ուրիշ մէկ բան մը ելլալը Թէպէտ շատ անգամ փրսխելու հետ կուգայ, կամ անկէ առաջ կըլլայ. և ոչ կէվիշ բերելը (ուումինաճիօնէն) փրսխելու կարգը չեն մըտնար. զէրէ ասոնց ոչ սիրտ խառնըվել բաւա կուգայ, ոչ նեղութիւն, և ոչ դուրս պօռթկալ:

Փրսխել չենք սեպեր այն ալ՝ որ երբեմն կերա-
կուրը կամ խրմելիքը էգոֆափօնն ետ կը դառնայ՝
երբեմն էգոֆափօնն սբազմօյով քաշվէլէն և կը ծկը-
տէլէն, երբեմն ուրիշ սէպէպներով գոցվէլէն, զէրէ
այս հիւանդութիւն՝ թէպէտ կերած կերակուրները
ատեն ատեն ուժով մը նոյն ճամբէն դուրս կելլան,
բայց մենք պաշխայ տեղ կը գրենք ասիկայ • զէրէ
պաշխայ մէկ հիւանդութիւն մը նէ • սրուն կըսեն
անկերութիւն (տիսֆաճիա) :

Ասոր Գարիւն :

* • 384 • Փրսխելը շատ թիւրլիւ կըլլայ, ինչ-
պէս որ քիչ մը առաջնէրը զուրուցվեցաւ • որ պատ
ճառներէն կառնըվի Փարիսը, պաղի թէզ՝ առաջ եր-
թալով կըլլայ քէսկին, պաղի ծանր, և կըլլայ երկան
բարակ, սրալի միտէյին կըծիկը՝ և անոր մէջի հիւ-
թերուն ավտրվէլէն կըլլայ, և կըսվի պաշլըճա,
մախսուս, և տեղական (բռիմաուիօ, խոթիբաթիքօ,
լօքօլէ) • երբեմն պաշխայ մէկ հիւանդութիւնէ մը
կը պատճառի • և կըլլայ ցուցական (սինթոմաթիքօ) •
կամ պաշխայ տեղի մը հիւանդութիւնէ կանցնի
իրեն, և կըլլայ իշխախական (քօնսէնսուալէ), պա-
ղիներուն քանի մի հեղ րաստ կուգայ • լաքին մէկ
ատենի կարգի մը չի պահելով՝ կըսվի մոլորած
(անօմալօ) :

Պաղիներուն մէկ մախսուս ատեն մը պէլլի ըրած
է, և կըսվի նէօլպէթլի, մէկ մախսուս (բռիօտիքօ,
կամ ապիթուալէ) • պաղիներունն ալ դուրսէն դե-
ղով կըլլայ • պաղի փրսխելը պաշխայ հիւանդութե
մը վերայ գալով՝ հիւանդութիւն կը մարէ, և կըլլայ
բարենշան (բռիթիքօ) • թէ որ փորէն ելած նիւ-
թերուն վերայ ալ բաժանելու ըլլանք այս հիւան-
դութիւննէ՝ հիսապսըղ բաժանմունքներ կելլան •
ինչպէս են՝ շիճկային (սիէոզօ) • պըլլամային
(բիդուիդօզօ) • սաֆռալի (պիլիօզօ) • սօղուճանը
(վէռմինօզօ) • կըղկըղեալ (ֆէքուլէնթօ կամ իլէօ) :

արիւնոտ (քռուէ՛ն[Թօ] • Թը[Թու (աչի՛տօ) • Բարկ
(առւս[Թէ՛ոօ) • Էղի (ամա՛ռօ) • փուտ (բու[Թռի-
տօ) • Լայլն :

Ասոր նշանները :

* • 385 • Ս Երի ըսածներէս աշխատար կերևնայ
Թէ փրսխելէն առաջ ի՞նչ նշաններ կըլլան, և փրս-
խելէն իբէն ի՞նչ կըլլայ, լաքին ասոնք ալ մէկ ըզմէկէ
Ֆարխ ունին • և պաղի բաներ ալ աւելի կըլլան
փրսխելուն քէսկինութեանը և Թարզ Թարզ տէրէ-
ճէյին և պատճառներուն կէօրէ :

Փրսխելուն մօտ ըլլալը կիմացընեն բերնին և
սլօղաղին ծակը, և իլլէ միտէյին մէջ մէկ նեղութի
մը կուգայ • սիրտը խառնըվիլը կը շատնայ, փոքրա-
փորը (էբիկասդուօն) սէպէ քի կայրի և կը սըլս-
մըվի, շատ կը Թըքնէ, երեսը կը դեղնի, պաղի կը
մըսի, վարի պըռկունքը կը դողդողայ, հընչքը ըք
կըլլայ, կը հազայ, կը քէքքըզտըկայ, կուրծքը կը
սըլսմըվի՝ և փորը կամուրնայ :

Շատ մօտեցած ատենը փրսխելու զօռ կընի, և
լաքին պարսպ տեղը • և այսպէս զօռ ընէն իբէն՝
սէպէ Թէ՛ միտէյին կըծիկը տեղէն կը խախտի վեր
կուգայ • ներքի փորին միանունքները և ասոնդանք-
ները (իբօքօնուօն) կը քաշվին • Թէզ մը նորէն
կը Թուլնան, և նորէն կէրիւմիշ կըլլան :

Շունը դըժուար կըլլայ • և տիաֆուամման ներ-
սէն կը սըլսմըվի • սլայղընութի՛ կուգայ, ճակատը և
սէպէքի պիւթիւն մարմինը մէկ կը պչուտ և պաղի
պէս քըրտինք մը դուրս կուտայ • աշխատէն արցունք
կըլլայ, քիթը կը կաթէ • պաղի երեսը կը կարմրի
և կուռենայ, հազը կը շատնայ, և էն ետքը՝ միտէն
մէկ հալալէլի չալսանթըյով մը և օյնախները շար-
ժելով և դողդողալով, և պաղի փորը անանկ մը սըլս-
մըվելով՝ որ պաղըրտախները Թաշմիշ կըլլան վար
կինջնան և տէպպէութի (էռնիւ) բաստ կուգայ,
երկան և ձայնով մը շունչ առնելն իբէն՝ դուրս կը

պօռթկայ բերնէն , և շատ խօսայ քրթէն ալ , մէջը
ինչ խրտար նիւթ որ կը գլտնըվի :

Թէ որ միտէն լեցուն չէ նէ՝ էն առաջ կերած
կերակուրները դուրս կուտայ հալած՝ սէպէքի ան-
համ , շիճկային , պղղամոտ՝ երկան թելի պէս , շուտ
մը կուրծքին մէջ դուրսէն նոր հալայ մըտնալով և
միտէն նորէն մըշտելով , դուրս կելլայ հիւթը դե-
ղին և լեղի , տահա ետքը կանաչ՝ և շատ լեղի . ա-
սոնցմէ ետքը մէկ աղէկ և անուշ լահածութիւն
մը կուգայ :

Լաքին թէ որ հիւանդութեան սէպէպը դուրս
ելած չէ նէ , քիչ մը ատեն անցածին պէս՝ նորէն
վերայ կուգայ նեղութիւնը՝ առաջինէն քէպկին .
նորէն փրօխել կուզէ . որ սիրտին զարին (բռէքօռ-
տիօն) շատ նեղութիւն կը բերէ . միտէին կըծիկը
պարապ ըլլալով՝ նափիլէ տեղը կը սրխմըվի . ինչ-
վան որ ճիւղերին սևուցը իրեն կըսած լեղին տօպ-
րակով , և տուտէնօ ըսված ախափուկային պօ-
ղըրսախը փոքրափորին սրխմելով մէկ նեղ տեղ մը
մընալով՝ վարէն վեր շարժմունքով սևճիւղերին լե-
ղին մէջի հիւթերէն քիչ մի բան կը լեցնեն մի-
տէյին կըծիկին մէջ , որ ամէն բանի սապըրսըզէ :

Այս այսպէս ըլլալը կը ցըցընէ փրօխած բանին
շատութիւնն ու թապիյէթը , որ միտէյին մէջ գլտ-
նըվելու բաներէն շատ է , այս կը ցըցընէ նա և ե-
լած արիւնը , նա և փորուն մնորուութիւն , և իլօ
պաղըրսախին մէջ թափված հոգնան՝ որ բերնէն
դուրս կելլայ :

Այս նշաններըս ատէթ իւզըէ ծանր փրօխմունք
ներու կըլլան , աւելի թեթեւ է մանր չօճուկներուն
փրօխելը . նոյնպէս թեթեւ է նա և շատ ծոցվորնե-
րուն , և անոնց որ շատ ուտել խմէն ետքը՝ կը
փրօխեն կերածնին և խրմածնին՝ շննբու պէս .
զէրէ կամ աճէլէյով մըտած են փորը՝ աղէկ մը չի
ծամած , կամ շատ մըտած են , լաքին փրօխելուն նը-
շանները իրենց թարղ թարղ միւսթաթիլ եղած բա-

ներուն կէօրէ ֆարիսը են . կամ չափուիս կուգայ
փրսխունքը, կամ ուշ, և նէօլպէթով, կամ պատճա-
ռին կէօրէ . թէ դուրսը ըլլայ պատճառը՝ և թէ
ներսը միտէյին կըծիկին մէջ, ասանկ միտէյի իւ-
ֆուռէթը՝ որուն կըսեն կասթռիթիտէ, շատ թե-
թեւ խմելիքներն ալ միտէյին մէջ մըտածին պէս այն
տեղը երոցք մը և ցաւ մը կը պատճառեն . և թէ զ
մը փրսխել կուտան :

Քօլէռա հիւանդութեանն ալ՝ որ կը պատճառի
կամ զէհիր կամ քէսկին քըշօղ դեղեր առնելէն
երկան ատեն, առած կերակուրն ու խրմէլիքը տահա
այն քէսկին շարժմունքները չի պատճառած՝ որ
կերակին միտէյին ու պաղըրսախներուն մէջը, սէպէ
քիտայիմա իրեն հիւթերը կը պարպեն թէ՛ բերնէն և
թէ՛ նըստոյ տեղէն . շատ կերակուր և խրմէլիք առնե-
լէն՝ կերակուր ուտելէն ետքը շատ սահաթ չանցած՝
միտէյին կըծիկին մանրաթեւերը շատ կերբիմիշ ըլ-
լալով՝ մէկ դողգաղալով քաշվիլ մը կունենան,
որով իրենց մէջի գըտնըլած անշահ բեռը դուրս
կը ձըգեն :

Պաշխայ թարղ կըլլայ երկան բարակ և նէօլ-
պէթի փրսխունքներուն, զէրէ ասոնք եղած ատե-
նը միտէյի կըծիկը ամէն ատեն կերակուրէ չի դա-
նիր . և երբեմն կուգէ և իշտահովալ կառնէ, այսպէս
առանց զեանի կուտէ կը խրմէ ինչվան քանի միօր,
կամ ամիս մը, ինչվան մէկ ատեն մը նալ կուգայ որ՝
ալ կերակուր չուգէր, ուստի պէտք է այս տեղս ա-
ւելի շիտակ և կարճառօտ խօսիլ այս փրսխելնե-
րուն ամէնուն վըրան զատ զատ :

Ուշոռնսոռ ուռէլիսէրէն թըսել պատճառիւ :

* . 386 . Երբեմն օր առաջ կերակուր առնելով
իլէ գիշերը, որուն կամ թապիյէթը ուղղունսուղ
կըլլայ կամ չափը . այսինքն՝ կըլլայ եղոտ, ծըթ-
ռած, կամ հում, պուլաշըի, խոտեղէն, թըթու,
կամ բուհլու կերակուր և խրմէլիքներ, ուր իրենք

իրենց մէջ Եփ կէլւան կը քացխին . ինչպէս են՝ պօղա, գինի , Թէզմը միւս օրը առտըվան դէմ միտէյին քովերը մէկ սըխնդըլը սըխմըվիլ մը կիմանան , բերաննին շատ կը ջըրոտի , Թանձը պաղլամ կուգայ , բերանը մէկ գէշ համ մը կունենայ , կամ կը ձըգըռտայ , և սիրտը կը խառնըվի , սիրտին զարը մէկ քէս-կինն երոցք մը և նեղութիւն մը կիմանայ :

Այս նշաններէս ետքը կը հետևի այս՝ որ էզօ-Ֆակօէն բերանը կուգայ 8 կամ 16 տրամի չափ , կամ տահա աւելի ջուր մը շատ Թէմիզ և սէպէքի պիլլօռի պէս , շատը անհամ , պազի ալ Թըթու կամ լէղի . և մէկ զօռ մը նալ կը քաշէ , որ փըսխեւը զօռի չի նմանիր . կամ կը ձըգըռտայ , կամ փըսխեւըլ դուրս կը հանէ . մէկ պըղամ մը պուլաշլիս , զամ-խոտ , ձերմակուկ , և սէպէքի Թափանցիկ , անհամ , պազի լէղի , Թըթու , քէսկինն , կերակուրներուն էվելցածին հետ խառնըվելով :

Ոմանք ալ կան , իլլէ իբօքօնտուխ ունեցող մարդիկ , որ բանի գործի չեն , և Թէպէտ ասանկները կերակուրնին շատ եղղտ և սէմիզ ալ չեն ուզեր . բայց քանի մի օրէն ետքը սըրտերնին խառնըվելով նեօվպէթով՝ իրենց միտէյն միջակ չափով դուրս կուտան մէկ նօսր անհամ և զամխոտ բան մը . որ պազի քէսկինն և սէրթ ալ կըլլայ , կամ լէղի . անկէց ետքը մէկ ետղըլը բան մը կը փըսխեն՝ մոմի եղի նըման , լայնկէկ , որ պազի կը հասնի ինչլան գիր գրելու գրիչին կէսին հաստութիւնը . պազի քանի մի մատնաչափ , որ առաջները կակուղ է և Թէզ կը ծըռի . բայց քանի որ հալալանմիշ ըլլայ նէ կը սերթնայ , կրակով շուտով կը հալի , և կրակին մէջ ձըգես նէ կը վառի :

Մանր արդայքը , իլլէ քիչ մը մեծցածները , կամ շատ ուտելով , կամ կաթով և ալիւրով շինված մալէզ ուտելով , կամ հասուն պտուղներ , կամ Թթու բաներ , կուգայ վըրանին մէկ միտէյի կը ծիկին սըխմըվիլ մը , ուսեցք և երոցք . և հէվալէ մը կը վառ-

տրկին ինչպան փոխելով չի պարպեն լեցունուիլ մի-
տէյին, կամ թըթու սափուան . ասով հիւանդին մէկ
հանդարտ բահաթութի մը կուգայ, և բեռնաւոր-
ված միտէն իր բեռը պարպելով կը թեթեւայ :

Լաքին առաջին կերածները ուտելով նորէն՝
առարվլնէ առտու նորէն զուհուր կընէ նոյն մի-
տէյին բահաթսրղութիւնները, կը թուլնայ, կերա-
կուրի իշտահը կը գոցվի, և ծանր ծանր հիւանդու-
թիւններու սէպէքի մէկ մախսեն մը կըլլայ :

Միտէն իմ պաշտօնները սընդ իւլէիէնէն առաջ
էիմ թըսիւնէն :

* . 387 . Երբոր փրսխելը կամ այս սէպէպնե-
րուն երկան ատեն թէյսիր ընէլէն, կամ առաջկուց
անանկ սէպէպներ ըլլալէն՝ որ մարմինին կակուղ
տեղերը կամուրցընեն և առաջ կը բերեն՝ կամ նա-
սըր, կամ շիւռո . կամ էն ետքը անանկ պատճառ-
ներ ըլլալէն՝ որ կըրնան միտէն ու պաղըրսախները
սխմել, սէպէքի կերակուր ուտելէն ետքը աշխբար
մէկ սահաթ մը պէլի ընէլով ետ դառնայ . ասոր
պատճառը այն միտէյի կըծիկին մէջն է . շատ անգամ
դէպի բիւռո ըսված ծակին դիւն նեղ տեղովաքը .
պաղի ալ այս տօպրակի նըման անդամին տերինե-
րուն է յանցանքը, կամ փորոտիքի մը տէրի, կամ
միտէյի կըծիկին մօտ մէկ պաշխայ անդամի մը տէ-
րի . ասոր սէպէպը կըրնայ ըլլալ :

Ամէն առած կերակուրները փրսխելը կիմացընէ՝
որ միտէյին կըծիկը լայնալու խուվէթը էնկէլու-
նի՝ որ չի կըրնար լայնալ, նոյնպէս և պաղըրսախ-
ներն ալ, կամ անոր համար որ իրենք ուժ չունին
լայնալու, կամ որ դըրսէն մէկ էնկէլ մը թող չի
տար . զէրէ պաղի նոյն միտէյին կըծիկին տերին
ասդին անդին՝ կամ ամէնը մէկէն կըլլան աւելի
սէրթ, հաստ, մազաղաթի պէս, սէրթութիւննին
քառթիլաճինէ ըսված կակուղ ոսկորներուն սէր-
թութիւնը կը մօտենան, կամ այս տերիններուն մէջըրը

կլորիկ ձեռով, շիռռօղօ, չիսթիքօ, և ուրիշ թարգ-
ուռեցքներ կելլան. և ոչ սալթ իրենց մեծութիւնով
միտէյին էղմբ տեղը կը լեցընեն, և կերակուրներէն
իսթիզալը եղած տեղը կը գոցեն, այլ և միտէյին
երեսը՝ որ առաջ շատ շիտակ էր, թօփիկ գունտու-
փոս և սերթ բան մը կընեն. այլ և իրենց կըքաշեն
և պիւթիւն ձեւը կը փոխեն, դիւքնալ կալօեն. չեն
թողուր որ ամէն գիւն ալէսէվիյէ լայնայ, և իրեն
ամաններէն ասդին անդին հիւթերը բաժնէ. և
միտէյին ծանրութիւնն ալ կէլլեցընեն:

Պազին և աւելի սըխ րաստ կուգայ այս, որ այս
տախտաները բիւթօօն քովերը կըլլան, և կը սըխ-
մեն և կը նեղցընեն անոր ճամբան, կամ պիւթիւն
պիւթիւնէ կը գոցեն. և ասոր մէկ օրինակը չորցու-
ցած պահած է զիւննայի բժշկական մեծ ուսումնա-
րանին մէջը. անկէց ոչ թէ քէհլուսը, այլ և հավայ
պիւլէ չի կըրնար անցնիլ:

Այս բանս կը պատճառի նա և այն ամէն բանե-
րէն՝ որ միտէին մէջը կը մըտնան, լաքին կենդանական
ուժով չեն մարսիր և հալիր. և իրենց մեծութիւնը
և ձեռովը կերթան կը մըտնան բիւթօօն նեղ տեղ-
վանքը. ինչպէս են՝ սալորի կուտ, փարայ, ոսկոր, և
ուրիշ ասոնց նըման չի մարսելու բաներ:

Պազին պաղըրտախներուն իրենց մարմինին վը-
րայ, կամ մէջերնին՝ ինչլան հիմա ըսածներնուս
նըման էնկէններ փէյտահ կըլլան, զէրէ պազին ա-
սոնց վըրայ այնքան մանրիկ զամիտող կըլորիկներ և
մանրամաշկեր (ֆօլիքօլօ) կը տեսնուիին, որ թարգ
թարգ պատճառներով կուռենան, և շատ հեղ ե-
րևելի մեծութեամբ ուռեցք կըլլան:

Այս տեղս այնչափ շատ ամաններ կան ամէն
ձինսէն, և այնքան շատ ալ սինիր կան շատ զգայուն
որ, այս տեղերս այնքան դրդումունք տըվող բանե-
րու տակը իյնալով, ամէն տեղերէն աւելի հոս կըլ-
նան րաստ գալ տամարներուն՝ որ անհաւասար կը
քաշլին դողալով, և շատ կերիւմիշ կըլլան՝ և կը

սրխմբովին , իլլէ՝ հիւթերուն գընացքը ճամբան սերպէստ չըլլար : անոնց ճամբաները կը լեցվին և կը թանձրանան , և այն արիւնին՝ որ կամ այս տեղներս , կամ տամարներուն մէջէն թաշմիշ ըլլալով քեօշէլի պուշախը տէրիին մէջ տեղը՝ որ զարեբուն (մեմպուաններուն) մէջն է , մնալով փէյտահ կը լայ բ՛լիբօ , կամ մէկ պաշխայ թարզ դէմ դնօղ մարմին մը ըլլալ :

Մեռածներուն մարմինը բանալով տեսնելած է որ՝ պաղըրսախին քեօշէլի տէրիին (թէլա չէլուլաճուին) մէջը հալայի նըման մէկ հիւթ մը մըտնալով՝ այն տեղը օդուռոյցք (էնֆիզէմա) մը փէյտահ եղած էր , սալթ այս պատճառներս ալ կօգտեն՝ որ պաղըրսախներուն ներսի դին պարապ տեղը քիչնայ և քիչ տեսնելած բան ալ չէ որ , թէ՛ բարակ պաղըրսախները , և թէ իլլէ հաստերը մէկ տեղ մը կամ շատ տեղ՝ քանի մի մատնաչափ երկայնութիւնը քաշվելով՝ մէջերնուն տրամագիծը (տիամեթրօն կամ այտընլըխը) շատ քիչ , և սէպէքի նասըրլանմիշեղած ըլլալով՝ շատ դէմ կը դնեն այն տեղ հասած կերակուրին , և նօսրերուն անցնելու ճամբայ տալով՝ թանձրերը մէկ քանի մի օր կը լեցվին կը մընան այն տեղը , կամ մնտըռութիւնները՝ որ նըստոյ տեղէն դուրս պիտի ելլային , և քանի երթան կը սերթնան , և պաղըրսախ ալ կալըն և կը մաշեցընեն :

Խիստ շատ օրինակներ ունինք որ՝ շատ սերթ բաներ ինչպէս են՝ պազի պտուղներու կուտ , փարայ , ոսկոր , հոդ , քար , և ճըճիներ , ամէնը մէկէն պաղըրսախներուն մէջ խոշոր խոշոր թօփիկներու մէջ փաթտըլած են , նոյն պաղըրսախներուն մէջն ալ պազի պազի էնկէլներ կը լսան , պազի մեծ կակ պաղըրսախներէն մէկը՝ պաշխայ մէկ լայն պաղըրսախի մէջ կը մըտնայ , որ այս թարզ հիւանդութեն կըրնանք ըսել՝ պաղըրսազ սքիւքիւլմէսի (վօրլուլօ) :

Պազի՝ պաղըրսախին վերի ծայրը վարի դիին ծա-

կին մէջ կը մտնէր. սաստիկ ցաւ տալով. չտեսնէր իր ընտանեացիները, այս հիւանդութիւն ամէն ատեն պաղըրսախները խառնըվածին պէս չերևնար. և մեռնելէն ետքը փորը բացվի նէ՝ պաղըրսախներուն մէջը մէկ կամ երկու տեղ աղէխառնութիւն պաղըրսաք պիւքիւլմէսի (վովուլու) կը տեսնըվի՝ ողջութե ատենը ասոր նըշան մը չցըցընելով, և վերջապէս ուրիշ հիւանդութիւններով մեռնելով:

Թէ որ պաղըրսախներուն մէկը աղէկ մը իրեն տեղ ըրած է պաշխայ պաղըրսախի մը մէջ, և այն տեղը մէկ իւֆիւնէթով կամ պաշխայ թարղով մը ուռեցած, որ ինքնիրեն ալ չի կրնար իրեն ասըլ դիրքը երթալ. այն ատենը այն նշանները կերևին՝ ինչ որ կերևէին, երբոր կերակուրը պաղըրսախներուն մէջը մըտնալու էնկէլ մը ունէր. և ասկէջ կը պատճառի մէկ դժուար կըտրելու փըսխում մը, որով փորուն մընտըռութիւններն ալ բերնէն դուրս կելլան. և ասոր համար կըսեն իլէօ, և վովուլու:

Այս երկու թարղ հիւանդութիւն մէկ զմէկէ շատ ֆարխ ունին. բայց ճանչըրվելու նշաննին շիւբհէլի ըլլալով, և դըրսէն մէկ ըզմէկ նմանելով, երկուքին մէկ անուն կը տըրվի, թէ որ պաղըրսախին մէկը շատկէկ մըտնէ պաշխայ պաղըրսախի մը մէջ. ինչպէս՝ բժիշկին մէկը տեսաւ՝ որ իլէօ պաղըրսախը քօլօն ըսված պաղըրսախին մէջ մըտէր էր մէկ ոտնաչափ մը, այն ատենը մէզէնթէռիօն ու մէսօքօլօնը՝ որ այն պաղըրսախին կըպած էն, հետը կը մըտնէն, և օրինակ ալ ունինք որ՝ մէկ կըտոր մը սահիհ պաղըրսախ մէկ ուրիշի մը մէջ մըտած ըլլալով և եէնմէճէյով փըտտելով և իր ասըլ տեղէն զատվելով, ետքէն մըտած պաղըրսախին մէջէն մընտըռութիւնին հետ դուրս կելլայ:

Այս թարղս շատ քիչ կը դըտնըվի. և շիտակ ոյսպէս է ալ ըսել չենք կըրնար. զերէ երբեմն փորուն մէջը սուտ տէրի (բսէվածմէմպուսնա) փէյտաճ ըլլալով՝ այն ալ այս ձևս կառնէ:

Մասնագիտական ըստ չափերի չափերի աստիճանի աստիճան
էլեմէնտար :

* 388 . Եւստի Կեղալ փրսխելուն պատճառը
չէ թէ միտէյին կրծիկին կամ պաղըրսախներուն
վերան, կամ անոնց մէջերը կըլլայ, այլ անոնց մօտ
եղած փորոտիքները և հիւսնէները, որ կը սըլսմեն
միտէն ու պաղըրսախները :

Այս կարգիս մէջ կը դնենք էն առաջ՝ այն քիչ
գըտնելոված հիւանդութիւնը, որ մաքրօնաթա ըսած
քառթիւլաճինէն կոտրելով կամ տեղէն ելլալով՝
միտէյին կրծիկին կը մըտնէ, կամ դէպ ի անոր դին
դառնալով այն կը կոխէ, իրաւի ինչպէս որ ըսինք՝
այս թարգ փրսխելուն պատճառը շատ քիչ ըստ
կուգայ : Բայց վիէննայի ակադեմիայի խաղնային
մէջը այսպէս ծրուած սդէռնօ ըսլած ոսկորին մէկ
կըտորը ինչվան հիմա կը պահեն օրինակի համար :

Այն աղծիկները և կրնիկները՝ որ իրենց ակոն-
դանքներուն (իբօքօնտուխներուն) դօռ կուտան՝
սըլսթի կապելով, կամ խէնթուծիւնով մեմէլիս
կապելով իրենց միտէյին կրծիկը կը սըլսմեն, որ ը-
ցուն եղած ատենը չի լայնայ, և պալէնայի ոսկոր-
ներով կամ փայտով կամ երկաթով կը կապեն, այս
պատճառովս կըրնան փրսխում ունենալ :

Այս կարգէս է նա և այն փրսխելները՝ որ կը
պատճառին սդէռնօյին կամ կողին ոսկորներուն
մէկը կոտրելէն, ասանկ մէկ մարդու մը կողին ոս-
կորը կոտրելով և սուր ծայրը ձախ կողմի աքճիյե-
րին մէջը մըտնալով՝ կամ այն տեղներէն սըլսմե-
լով, կամ սինիլներուն իլհախութի ունենալովը մէկ
փրսխել մը պատճառեց, որով հիւանդը մեռաւ,
որ էր համալ :

Պազի հեղ միտէյին կրծիկին և պաղըրսախնե-
րուն սըլսմըվիլը և փրսխելները կը պատճառին
տալախին, սև ճիյերին, բանքուէասին, մեղէնթէռի-
օյին վըրայի թօփիկներուն և մեքօքօլօնին հիւան-

դուռններէն • կամ այս ըսած անդամներուս մէկուն վերայ ուռեցք, շիւռօ, ադէադօմա, կամ քաշքօ ըլլալէն :

Բազմաթիւ թէճրուպէներով իսպաթ ընելու բըժըշկութիւն դըպրատունը մէկ կին մի կերթայ, շատ տարիէն պէրի ասոր ձախ կողմի իբրքօնտօնէն ըսկըսած մէկ սէրթ և թօփիկ ձևով ուռեցք մը կըլլայ, որ կամայ կամաց եղբւրմիշ ըլլալով կը հասնի եբիկատդուիօյն դիւերը • և անկէց պիւթիւն փոքրափորին սարմիշ ընելով կը հասնի ինչվան բէլվինները :

Երբոր հայիզը կը մօտենար՝ շատ անճուռնի մեծութիւնի կը հասնէր ուռեցքը փորուն վըբայ, և շատ կը փըսխէր ինչվան չորս կամ հինգ օր, լաքին ետքը փըսխելը շատնալով՝ քանի մը օր անցնէին և չի կըտրէին ետքը՝ դնաց այն ըսած դըպրատուննիս :

Այս անդամիս տահա հայիզը եկած չէր, այն առեներ այն դըպրատան մեծ բժիշկն էր երևելին ֆռանք, որ կնոջը հիւանդութիւնը աղէկ մը քըննէին ետքը՝ ըսաւ քի՛ այս հիւանդութիւնս պատճառը որ այսքան կը փըսխէ, տալախի հիւանդութիւն է • ղէրէ պիւթիւն փոքրափորը ամէն տեղէն ուռեցած էր, և անոնցմէ զատվելու մէկ ուռեցք մը չունէր, այլ և՛ առաջալ ատեն ատեն պարբերական (բէռօտիքօ) փըսել ունի եղեր :

Ուրիշ բժիշկներուն մեջէն քիչ գըտնըվեցաւ ասոր զաննին ուշղուն • լաքին կինը՝ որ շատ ուժէ ինկած էր, երբոր մեռաւ նէ՛ այս զաննըս հաստատվեցաւ, փոքրափորին վըբայի կաշիները բանալով ամէնէն առաջ երևեցաւ տալախը • որ մէկ շիտակ զալխանի մը ձևով միտէյին կըծիկին վըբայ էր կըռթընած, և պաղըրսախները մէկ նեղ տեղ մը սըլսմեր էր, բէնկը և մեծութիւնը սէպէքի՛ հում միսի կը նմանէր, և ծայրն ալ չիվիի նման բէլվին մեջն էր մըտեր, որ շատ աշխատանքով պիւթէվի հանեցին, և կըշռելով չորս հօտայի չափ ծանրութիւն գտան :

միտէյին կըծկկը ու բիւօռօն տալա մէկ դեան մը չունէին :

Մէկ ուրիշ կին մը յիստան տարվան , որ ինչպան այն տարիքը կատարեալ առողջութիւնով անցուցեր էր , կէս սահաթի մը չափ շատ սոստիկ մըսէլ եկաւ վերան , ասկէց միւս օրերը մէկ սաֆռաւի (սիւլիօ-ղօ) փըսխէլ մը պաշտպէց . որ կերակուր ուտէլէն ետքը՝ շատ ատեն չէր անցներ կը փըսխէր . լաքին առաջին ցրտութիւնը մէկ մը տահա չերեցաւ :

Դուրս տըլած բաները՝ առած կերակուրին հետը խառնըլած սաֆռա կերենար , փորը խաղէր , և ամէն եօթը կամ ութը օրը անգամ մը դուրս կէլար շատ հոտած , և քէչի աղբի ձեռով , հիւանդը աջ կողմի իբօքօնոսիօն մէկ ցաւ մը կիմանար , ասանկ անցուց խեղճ կինը եօթն օր , և շատ տըրտմութիւն ունէր , այն ատենը փըսխէլը կըտրեցաւ , և առողջութիւն գըտած կերենար , սալթ անօռէս սիա իշտահսըղութիւն ունէր , և աջակողմի իբօքօնոսիօն մէջն ալ քիշ մը ցաւ կիմանար :

Տասն և երկու օրէն ետքը այս կնոջ ազգականներուն մէջէն մէկ կըռիւ մը ելլալով , այս կինս անկէց վախցաւ . և շուտով մը իրեք անգամ սաֆռաւի և պըրլամնոտ նիւթ մը փըսխէց կէս հօխայի չափ :

Փըսխէլը կըտրէլէն ետքը՝ երեսն ու չուլիւքը մէկ փակչուտ և պաղ քըրտինք մը դուրս տըլաւ . այն ատենէն ետքը երբոր ուտէր կամ խըմէր՝ տայլմա կը փըսխէր , հիւանդանոցին մէջը տարին , նազը չափաւս կը նետէր , քիշ մը սերթ էր և միջահատ՝ կըցկըտուր , երեսը կարմըրուկ , գըւխը քիշ մը ցաւ , բերանը լեղի , և լեղուն դեղին մէկ պաղլամ մը պատեր էր :

Այլ կողմի իբօքօնոսիօն շատ կը ցաւէր և շատ նեղութիւն կուտար հիւանդին . և այն տեղը մէկ սերթութիւն մը երեեցաւ շատկէկ , որ կարճ կողէրուն դին կերթար երեք մատնաչափ . փորը կէրիւ-միշ եղած էր , և վեց օրէն պէրի խաղէր , շէռը

քիչ, կարմիր, և ցաւելով դուրս կելլար, հիւանդը տրտում և սըրտնեղ՝ կըռնակի վըրայ աւելի րահաթ կը պառկէր, քան թէ կըշտերուն վըրան:

Նոյն նշանները միւս օրն ալ երևցան, երբորդ օրը՝ փրսխած նիւթերէն մէկ թըթու հոտ մը կուգար, ասանկ հինգ աւուր չափ մնաց հիւանդանոցին մէջը, այն ատենը իւօքօնատիօն շատ ցաւելով և խաղաղութիւնը էվելնալով, սօսթիալով մը փրսխէն իքէն մեռաւ:

Մարմինը բացին, և տեսան, որ միտէն շատ մեծ-ցած էր. և այնքան լեցուկ որ՝ ճօրով երկու մատ-նաչափ հեռու մնացած էր փոքրափորին տէյ վարի ռսկորէն, որուն կըսեն ծասօ տի բուպէ, միտէյին կըծիկը բացին՝ և մէջէն մէկ ու կէս հօխայի չափ ջուր ելաւ սևագոյն, և հալայի պէս մէկ նիւթ մը. երկուքն ալ շատ հոտած, միտէյին մէջը հինգ հատ ալ լօմպօլքօիտէ ըսված սօղուճաններ կային, որ ամենն ալ սատկած էին:

Բիւժօն իրեն ասըլ տէրէճէյին վըրայ էր. լաքին այն տեղի եղզաները շատ կօխվէր և սըխմըվէր էին, սև ճիւղերը դըրսէն կակուղ և առողջ, լէղիին պարկը (չիսթիֆէլան) սէպէքի պարապ:

Ան ճիւղերին երկու փերթն ալ կըտրեցին, մէկ դի առին, կըտրէն իքէն՝ դանակը մէկ սերթ բանի մի դըպաւ. և կըտրէն ետքը տեսան, որ մէկ քար մը կայ այն տեղը շատ թեթև, և երէք քէօշէի, որ շատ թեզ կը վառէր կըրակով, և բէնկն էր դեղնագոյն ճերմակ, այս քարը մէկ չիսթիքօ ուռեցքի մը մէջ էր. որուն մէջը իչեաղիի պէս (սէպաչեա) մէկ նիւթ մը նալ կար, որ կըպած էր բիւժօնի դըրսի դիին, և սև ճիւղերին մեծ ճեղքին, որով սև ճիւղերը երկու կըտոր կը բաժնըվի:

Այս ուռեցքը՝ որուն մէջն էր քարը, հաւու հաւկիթէն մեծ էր, և աս դին ան դին մանտըրտիկ ուռեցքներ բէյտահ ըրէր էր:

Օմէնթօն կամ պաղըրստիին կաշին պըզտիկ էր

ու իւֆիւնէթ ունէր, բարակ պաղլըսախնէրուն
երեսնալ իւֆիւնէթ կար, հաստ պաղլըսախնէրն
ալ կըծկըտած էին, և մէջերնին լեցուկ էր սէրթ և
կլորիկ ձևով մընառուութիւնով, քօլօնը միտէյին կը-
ծիկի մէջի ջուրին ծանրութիւնովը ծըռած՝ պորտին
դին կոխված էր, շէռին ճամբուն (ուռէթոսային)
դըրսի ծայրը մէկ թեթև իւֆիւնէթ մը կար:

Այնքան մեռելի մարմին բանալու պատմութիւնե-
րու մէջ շատ անգամ կը տեսնանք, որ սքիճէլիօին
կուշտերը էփ աղէկ մեծկակ սգէադօմաներ և սուտ
վէրքեր (աշէսսօ իմբուռօ) կը գըտնուվին եղեր,
քան թէ սև ճիւղերին ուրիշ տեղվանքը. որ այս ու-
ռեցքները միտէյին էն պըղտիկ ծըռած տեղին
կըպէլով և բիւօդօին մօտերը՝ միտէյին չուխուրը
կը պըղտիկցնեն, և շատ խօսյ փըսխել կուտան,
որ պաղի հեղ փըսխունքը թարախի պէս կըլլայ.
որուն նիւթը սև ճիւղերը կուտայ:

Տոցվոր եղած կընիկ մարդոցն ալ՝ սև ճիւղերը
սէպէքի կլորիկ ձևով, սօլ թարաֆի կըտորովը՝ որ
մէկալէն մեծ է, լայն մը միտէյի կըծիկին վըրան
ինջնալով՝ սըլս և խօսյ փըսխել կուտայ, և իսթի-
զայ չէ ալ որ փըսխունքը պատճառօղ ուռեցքը մի-
տէյի կըծիկին շատ մօտ ըլլայ:

Այլ կուրծքին մէջն ալ՝ ինչպէս որ վերը յիշե-
ցինք սգէռնօին և կողերուն վըրայ, երբեմն կը տես
նըվի միտէյին կըծիկը սըլամըվէլուն և կոխվէլուն
պատճառը տիաֆուսման, սալթ մէկ դիէն հըբելով
դէպի վարի մասունքները. ինչպէս՝ որ մէկ մեծ բժիշկ
մը ֆարխին դընաց, մէկ փըսխել մը՝ որ կը պատճա-
ռէր սիրտին մէկ կտորը քարի պէս սէրթնալէն,
այն տեղը՝ ուր որ կը դըպչի սէդդօ ինթէռմէտիօին:

Վէրէմին (թիղէին) ալ՝ աքճիւղերին խոցերէն հի-
ւանդութե՛ վերջի օրերը՝ որ մօտենայ նէ՝ կը փըս-
խէ. և այս ալ շատ աղէկ կը մեկնըվի՝ աքճիւղերին
ու միտէյին կըծիկին մէկ ըզմէկու իւհախ ըլլալովին:

Լաքին թէ որ աքճիւղերին վերի դիի կըտորին

վերայ՝ որ տիաֆուսմանը կը պատճառէ, սէրթ և մեծ կակ
կըրիկներ գըտնըվին նէ՝ ինթիզայ չէ այն ատենը
այս թարգ ինչախուժիով մեկնել. զէրէ այն ատենը
կըլայ մէկ կոխել և գրգռվիլ մը:

Մէկ երիտասարդ մը վիէննա քաղաքին մէջ փը-
տախտով (Թապէով) մեռաւ, որ հինգ տարի մը
քէսկինն հաղով կը տանջուէր, և կեանքին վերջին
ամիսներն ալ փըսխել պաշտպէց սէպէքի ամէն օր.
որով կը կարծէր թէ՝ կամ միտէյին կըժիկը կամ
բիւռօն շիռօ մը կամ նասըր մը կամ սդէադօմա
մը եղած պիտի ըլլայ. զէրէ հիւանդը ինքն ալ վաթ-
պէտ բժիշկէր. որ ողջ մնար նէ՝ ուսում կընէին
թէ՝ բժշկութե՛ն զենահաթը շատ կը ծաղկեցընէ:

Լսքին մեռնելէն ետքը՝ որ մարմինը բացին նէ՝
ըսված տեղերը ասլա բան մը չի գըտան. Ֆախաթ
ագճիյէրին աս դին ան դին խոցեր կային, որոնց
ոմանք ալ թարախոտած էին, անոր համար՝ կոխվե-
լէն առաջ եկած փըսխունքին պատճառներուն մէ-
ջ կը մըտնան նա և ագճիյէրին վարի դիւ կըտորին
կըրիկները (Թուպէպօլօնները), սիրտին վըրան
շիռօ կամ իւֆիւնէթ կամ մեծ անէվուիզմաներ
կենալը. մշտխաթմինյին մէջ գոցված սդէադօմա-
ներ, կուրծքին մէջ ժողվըված շիճկային (սիէռօղօ),
թարախային և արիւնային հիւթեր:

Ճեռահները աղէկ գիտեն թէ՝ ինչպէս ճինս
ճինս (գասըք ետըրղըներ) փըսխունք կը բերեն,
պաղըրսախները ելած տեղերնին սըլսմելով և խըղ-
դելով, ասկէց քիչ գործ չընէր նա և այն պաղըր-
սախը՝ որ փոքրափորը մէկ խոց մը ըլլալով այն տե-
ղաց դուրս ելայ:

Բանքդէասին ալ սախտութիւնը շատ հեղ եր-
կան բարակ փըսխունքի պատճառ եղած ունի.
պագի կըլլայ որ՝ այս անդամը մէկ պաշըրճա շիռ-
օն մը փոխվելով՝ ասլա փըսխել չի տար. լսքին
այս բաղդաւոր զուհուրաթըս ամէն հիւանդի ըստ
չի գար, զէրէ բանքդէասը ուռեցք եղած ատենը՝

կամ իրեն սերթուծիովը , կամ կտրիկ ու չուխուր
ըլլալով՝ գրգռմունք մը կը բերէ միտէյի կրծիկին .
կամ մեծութիւնովը թող չի տար՝ որ այս տօպ-
րակըս լայննայ :

Պաղի հեղ նոյնպէս կը գրգռէ և կը սըլամէ տու-
օտէնօ ըսված պաղըրսախը , պաղի հեղ ասկէց ելած
հիւթը՝ որ բերնի շողինքին աղբիււրն է , ավըրված
ըլլալով կը կըծուի . պաղի հեղ իրեն թոյլ և ան-
գործ կենալովը , կամ մեջի հիւթը պակաս ըլլա-
լովը՝ թող չի տար որ՝ իրեն մեջ եկած քէհլուսը ա-
ղէկ մը խառնըվի և թըրջի . կամ միտէյի կրծիկին
ծանրութիւնն առաջ եկած քառված սափուային կը-
ծուութիւր շիտկըվի . և պաղի հեղ բանքուհասը մէկ
մեծ ուռեցք մը ունենալով՝ սըլէնիքա ըսված տա-
մարը կը կոխվի . և արիւնը միտէյի կծիկին էթրաֆը
լեցվելով՝ չիւնքի այս անդամքսալ շատ սուր զգայ-
ութիւն ունի , որ ամէն թեթև բանէ ինճինմիշ
կըլայ , փըսխելու կը գըրգըռվի . որ պաղի հեղ ար-
իւն ալ կը փըսխէ :

Այս կարգէս են նա և մեղէնթէռիօյին իւֆիւ-
նէթին հետ եղած տէտղօման , կամ չիսթիքօն ,
բուռուլէնթօն , սըռաճայոտ շիռօղօն , և այլ թարղ
ուռեցքներ կամ մեղէնթէռիօյին կտրիկներուն վը-
րայ քառչինօմաները :

Ասանկ են նա և քովի կըտորներուն ասանկ խու-
սուրները . անանկ որ՝ ասոնցմէ բարակ կամ հաստ
պաղըրսախին ճամբան սըլսմըվելով՝ շատ հեղ կը
պատճառին քէսկին փըսխելներ , որոնց նշանները
պաշխայ տեղալ քիչ մի զուսեցելնք . որչափ որ նա-
սըր կամ սերթ ուռեցքը կամ ուրիշ ինչ էնկէլ որ
ըլլայ , սըրտին մօտերը ծածկըված ըլլան , որ միտէյի
կրծիկին այն տեղվանքը պաշխայ տեղերէն աւելի
նեղէ և քաշված , այնչափ ալ նեղութիւր թէզով
վըրայ կուգայ կերակուրէն ետքը , պաղի հեղ երէք
սահաթէն ետքը , պաղի՝ եօթը , և պաղի տահա
հվէլ , պաղի ալ՝ կերածին պէպ , և փըսխելով դուրս

տրված նիւթը ուրիշ թարգմը կերևնայ :

Հատ հեղ, լաքին ո՛չ ամէն ատեն, և ո՛չ սալթ բիւ-
լօսօնն , կամ բանքութասին ալ վերան սէրթ ու-
ռեցք, քառչինօմա, կամ սուտ խոց (իմբուռօ ու-
չէռէ) գըտնըվէէն է՝ որ փըստունքը սև և մութ
ըէնկ կըլլայ • այլ քիչ մի ատեն անցնէէն ետքը՝
շատ եէլով և շատ հեղալ սըխ հընչքը միշ ընե-
լով, կամ թէ որ էնկեւը տաճա վարն է պաղըրսա-
խին մէջընէ, սըխ սըխ փորը կիւռիւլ կիւռիւլ խօ-
սելով և փորը մէկ ուռեցք մը ունենալով, որուն
ձեռք դըպցընես նէ կըխօսի, և պաղի հեղ անճա-
ւասար կըլլան, մէկ տիւղիւլէ չեն ըլլար և փորն
ալ շատինը քէսկին խապղ ըլլալով՝ շատ թըթու
մէկ նիւթ մը կը փըստէ հիւանդը :

Թէ որ փըստունքը ատէթ եղած ատենը ետ չի
դառնայ նէ՝ ատէթ իւղըէ քիչ մի ուշանալով՝ շատ
րահած սըղութիւն կուտայ և շատ կեւլայ, միտէյին
պէլլի ուռեցք տալով, միտէյին կըծիկին ցաւը և
երոցքը էվէլցընելով, զարմանալի բան մը նէ որ՝
էնկէնները, ուռեցքները, սդէադօմաները կամ շիռ-
ռօները՝ որ կամաց կամաց փէյտահ կըլլան բիւ-
լօսն էթրաֆը, շատ հեղ տարլինելով գաղտուկ կը
մընան, մեծ նեղութիւններ չեն տար • կը պատճառեն
սալթ քէրքըզտըկալ, եէլ, միտէյի կըծիկի կոխիւլ :
և ատեն մը կերակուրի իշտահը կըտըրվիւլ :

Ինչվան որ՝ վերայ գալով մախսուսէն վախը, կամ
ծանր հընհընուքները, կամ բարկութիւր, կամ մի-
տէյի նշաններուն մարդ խաբօղ շատութիւր տես-
նալով՝ երբոր մէկ փըստել տըվօղ դեղ մը առնէ,
կամ քէսկին քըշօղ (տուսդէքա) մը, կամ կերա-
կուր շատ ուտելէն կերածները փըստէ, պաղի հեղ
մէկ մըսել մը և մէկ թեթև տաքութի մը իմանալով
առած կերակուրներն ալ կը փըստէ՝ խըմածներն
ալ, որոնց հետ խառնըված կըլլայ նա և սաֆուս
և պաղլամ :

Պաղի այս ատեններէս ետքը քանի մի օր, և պա-

դի շաբաթներով ալ ետքը լահաթ կը մընայ հիւ-
ւանդը • այն միջոցին ալ բերանը շատ և սրխ սրխ
թուք գալով՝ շատ անգամ ետեւէն փրսխելը կու-
գայ, միտէյին կը ծիկին սրխմըզելը կէվէնայ • որ
պազի հեղ հիւանդը մէկ դիէն մէկալ դին դառնայ
նէ՝ իրեն կուգայ քի՝ մէկ ծանր բան մը բարձր
տեղաց մը այն պառկած դիւան վերայ կիյնայ :

Այս սէրթ մարմինին այս թարզ ետխըշխարդ
շարժմունքը պազի հեղ բըժիշկը իր ձեռքովն ալ
կըրնայ իմանալ, պազին երուն կէօվտէն դէպ ի ա-
ռաջ որ ծըռվի նէ՝ փոքրափորին և ակոնդանքին
(իբօքօնտուօյն) ցաւն ու կէրկիւթիւր կինջնան •
պազին երն ալ ուրիշ թարզ կենալով՝ քիչ մը կը թե-
թենան, լաքին շատ չի քըշէր, հիւանդութիւն առաջ
երթալով՝ հիւանդը օր աւուր վերայ կը հալի • նալ-
զը կըլայ պազի սրխ սրխ դարնօղ, պազի ալ ատէթ
իւզըէ պէլի մէկ չալսանթը (Ֆլութթուաձիօնէ)
մը կիմացընէ, թէպէտ ջուրը թաշմիշ եղած է փո-
րուն մէջ, որ շատ զայիֆ է :

Պազի հեղ ալ՝ տահա աւելի սրխ, և առանց իշ-
տահի կերակուր ուտելէն ետքը՝ շուտ մը կըսկըսի
փրսխել • կէվէնան նա և զայիֆութիւն, տըտմութիւն,
հրէսին դեղնութիւն, ատեն ատեն կերելի լիբօդի-
միա, և միտէյին և իբօքօնտուօ՝ և փորուն վերա-
ները այրօղ մէկ ցաւ մը կուգայ, այս հիսսէն երուս
ամէն ալ կէրմիշ ընելով ցաւերուն շատնալէն հեծ
կըլտալը սրխ կըլայ, և վերջապէս կամ չափէ դուրս
փրսխունքով մը, կամ փրսխունքի զօռ ընէն լիքէն՝
հիւանդը կը մեռնի :

Ընդերքներուն ուտեցիներէն առաջ ելած խիւտէնէրը :

* . 389 . | Եթէն չիւնքի այս զարհուրելի հիւան-
դութեանս պաշտանդըճները թէզով մը հիւանդութե-
թապլիյէթը չի հասկըցվիր, անանկ դեղեր կը տըր-
վին՝ որ հիւանդութիւնը աւելի կը գէշցընեն • ա-
սանկ են՝ բուհլու, փրսխեցուցիլ, և քըշօղ դեղերը :

ասանկալ կերակուր առնելէն քանի մի սահաժե
 ետքը՝ մինչև փրսխունքը դալը, հիւանդութեանը
 թէպէտ մէկ մախսուս նշան մը նէ, լաքին ամէն
 թարգմտ միւֆէրրիհ չէ. օրինակներ ունինք՝ որ պա-
 զի հիւանդ ողջ իբէն՝ սէրթ և ամուր ուռեցք կու-
 նենար փոքրափորին (էբիկասդուօյին) դին. լաքին
 մեռնելէն ետքը այն տեղը հիշ մէկ բան մը չէին
 կըրնար գրտնալ. ֆախսաթ կը տեսնային՝ որ փքով
 միտէյին կըծիկը կէրիւմիշ եղած է. նոյն միտէյին
 կըծիկը կամ բիւօռօին նեղ ըլլալովը, կամ իրեն
 անգործ ըլլալուն և սինիրի զայիֆուծի (աթօնիա)
 ունենալուն համար կը մեծնայ. և թուլումի պէս շո-
 գիով կըլեցվի, և եէլով աս դին ան դին կը քաշ-
 քըռտըվի և կինջնայ ինչվան սորտին քովերը, և
 պազի ինչվան բէլվիները. և ուրիշ փորտութի մը
 հիւանդութիւնի կը նմանի երբեմն:

Փռանք բժշկը մէկ մեռելի մը մարմին բանալու
 ատենը՝ առաջ էղօֆակօն դերձանով մը կապելով
 և փաթթելով՝ փորը անանկ գոցված գըտաւ բիւօ-
 ռօին քով մէկ ուռեցքով մը, որ մէջի եղած հա-
 վայէն միտէյի կըծիկը ուռեցած ըլլալով՝ խապիլը
 չի կար մէջի հավան դուրս ելլալու, ոչ թապիյէթ ո-
 վը, և ոչ բժշկական ֆէնտով:

Լաքին պազի հեղ բիւօռօն ոչ ուռեցք ունենա-
 րով և ոչ նասըր, թէպէտ կերևի որ այնքան ուժով
 քաշվելու կարողութի չունի, լաքին փրսխունքը կը
 դառնայ ավորված կերակուրին խրթելովը և մի-
 տէյի կըծիկին լայննալովը, որ ինչպէս կերևնայ՝ կը
 հասնի ինչվան տիաֆռամման և փոքրափորին մուս-
 քուլիները, և միտէյին շատ զայիֆ ըլլալով՝ անոր
 տեղը կը բըռնէ:

Մէկ մարդ մը ողջ իբէն՝ իբքան քէսկին փրս-
 խեցուցիչ դեղ առնէր, չէր կըրնար փրսխել, գէրէ
 միտէյին կըծիկը շատ լայն էր. ինչպէս որ մեռնե-
 լէն ետքը փորը բացին նէ պէլի եղաւ. լաքին թէ-
 պէտ շատ մեծ ալ ըլլայ միտէյին կըծիկը՝ խօլայ

բան չէ՝ փրսխելու խուզէթը կորսնցընել, որ ամէն ատեն ալ բաստ չի դարձնուի, որ առաջները մէկ կընկան մը օրինակ պատմեցինք:

Ուրիշ օրինակ մը նալ ունինք ետքը պատմելու. դժուարին և միւսնք իւր իւր ճիշդ է այս փրսխելու. պատ ճառը դըտնալը, թէ որ շիռ ունի կամ քալուէն առաջ եկած է նէ՝ սեպէ թէ մէկ անգամ փրսխելով մը կը դադրէ փրսխուիք:

Եւ փոքրափորին (էրեկասդուիյն) կողմերն ալ ցաւ և ծանրութիւն մը չըլլար, սըխ հոտած հոտած կը ձըգըռտայ՝ առանց փրսխելու, և փրսխելէն առաջ միտէյին մէջը մէկ լեցուելութիւն մը կ'իմանայ, որ պար յիշ կուղէ, փորը օրթա տեղերը կ'ըրիկ ձևով և կակուղ՝ կուռենայ, և պորտին քիչ մը վարէն մատով որ կ'ըտես նէ՝ կամ բուպէին դիէն կ'ըտին նէ, շուտ մը կամ կը ձըգըռտայ, կամ մէջի եղած հեղուկէն քիչ մը բան դուրս կը հանէ:

Այս հիւանդութիւն կը չարչարէ այն մարդիկը՝ որ պաշլայած են ծերանալու, և աւելի անոնք՝ որ շատ կուտեն և շատ կը խըմեն, և առաջկուց ալ երեսնին դեղնած է, և կերածնին չեն կըրնար մարսել. և անոնք՝ որ մախսուա խըթիչ բաներու ետեւ են, որ ուտելով կամ խըմելով իշտահնին բացվի և փորերնին անօթենայ, և իրաւի ուղածնին կը գըտնան, և անոնք՝ որոնց միտէն շատ կերակուր ուտելովնին բահած սըղ եղած է. պաղի հեղ քանի մի օր առաջալ՝ ասոնք շատ կը փրսխեն, և փրսխելուն կըլլայ նօսը, և սուլու, որ ճօրով թէ գէշ հոտ մը կուռենան. պաղի հեղ թըթու կըլլան, որոնք ամանին տակը և քովերը մէկ մըուր մը կը թողուն մոխրագոյն, և քիչ հեղ տահա մութ գունով:

Այս նշաններս մէկ երևելի վարպետ բըթիշկ մը կը գրէ, և շիտակ համարելու է. լաքին պաղի բանի սըխալալ ունի, իսթիզայ է որ միտէյին կըծիկը տահագին և շատ մեծութիւն հասնելով՝ փոքրափորին մէջ շատ վար լինջնայ, ասանկ եղած ատենը էղօփա-

կօն՝ որուն մէկ ծայրը միտէյին կրծիկին փակած է վար քաշվելով պոյը կերկրնայ, լաքին կը նեղնայ, և խօլայութիւնով վար չի կըրնար տալ նիւթը՝ որ փորին տակէն պիտի ելլայ, լաքին թէ որ մէկ շատ ուտող խըմօղ մարդ մը՝ առաջկուց կերածը չի մարսող, կամ սըխ սըխ փորը պինտ աղէկ ուտել խըմէլէն ետքը՝ ինչպան քանի մը օր, ասանկ մարդուն որ փորը վարի դիէն կըորիկ ձեռով մը կուռենայ՝ փորափորին էբիկասդութիւն կողմը մէկ շատ կերկութիւն մը չունենալով, և բահած սըղութի և հետք քիչ ունենալով, կամ առաջկուց մէկ եէլ մը փորափորէն վեր դէպ ՚ի էղօֆակօն դալը իմանալով՝ կերակուր առնելէն էղմը ատեն անցնելէն ետքը շատ մը կը փըսխէ:

Եւ ասով մարմինին վարի կողմին կերկութիւնը անցնի, կամ ձեռքով փորափորը կոխելով՝ էղօֆակօն խօլայ դուրս ելլայ եէլը, և միտէյին մէջի դրտ նըված նիւթերուն նօսը հիստէն նէ, այն ատենը տեղ կուռենայ փըսխութիւն պատճառ կարծել միտէյին կրծիկին թուլութիւն, և շատ լայնալը. թէ պէտ հիչ մէկը չի կըրնար աշխատար ինքեար ընել թէ՛ միտէն ո՛չ այնքան շատ կըրնայ եայլմիշ ըլլալ թուլալով, և ո՛չ շիռօ ունենալ:

Մէկ աղնուական մարդ մը՝ շատ պողաղի ետեէ ինկած ըլլալով՝ երկան ատենէն պերի սըխ սըխ կը փըսխէր. լաքին փըսխելը նեղութեամբ մէկ մախսուս ատեն մը չունէր, մէկ ձըգըռտալ մը նալ ունէր այս մարդս այնքան գարշահոտ, որ ինչպան հեռու տեղ գէշ հօտը կը բըռնէր արտաքնոցի մը հօտի պէս:

Ասոր երեւելի բըժիշկ մը քօնսութօյի կանչովելով, ըսաւ թէ՛ սալթ բիլօռօին քով շիռօ չի կայ, այլ և մէկ գէշ խոց մը նալ կենալ կարծեց, շատ գարշահոտութիւն համար, այս մարդուս մեռնելէն ետքը փորը բացին նէ՛ շիռօն ելաւ, լաքին գէշ խոցը չերեցաւ. անձախ միտէյին կրծիկը այնքան մեծցեր և տեղ բըռնէր եր որ, ինչպան բուպէին

ասկորթ կը հասնէր, և լայննալով քառախալին կը մօտիկնար, որուն մէջը՝ մէկ պաշխայ տօպրակի մը պէս կերակուրները անցնելով կալըրվէին և ցաւ կուտային, և ձըգըռտալուն գարշահոտութիւնն ալ ասկէց էր:

Բայց ամէն ատեն միտէյին կըծիկին ասանկ թուլնալն ու լայննալը չէ՝ որ երկան ատեն սըլս սըլս փըսխել կուտայ, և վերջապէս հիւանդին մահուանը պատճառ կըլլայ:

Վիէննա քաղաքին մէջ երեսուն և չորս տարւան մարդ մը՝ բժիշկի կարօտ ըլլալով, այն քաղաքին բժիշկներուն ամէնէն երևելին իրեն քովը բերաւ, այս մարդըս քանի մի ամիսէն պէրի՝ օր աւուր վըրայ զսպուննալով, և էդիքա ըոված հիւամայի նըշաններ ցըցընելով, ինչ որ կուտէր նէ՝ կը փըսխէր, պագի գիշերը և պագի ցերեկը:

Մէկ օրվան մէջը քսան անգամէն աւելի փըսխեց՝ թէ կերակուր ուտելով, թէ խըմելով, և թէ ինքն իրեն. փոքրափորին վըրայ ոչ ուռեցք ունէր՝ և ոչ կէրկիութի, այլ շատ տարիէն պէրի հիւանդութիւն կը քաշէր՝ գլուխը պըտըտելով, և ցաւելով. և կը փըսխէր սալթ առալըլները, և ոչ պաշխայ ատեն. և փըսխածն էր կերած կերակուրը քիչ մը փոխված, և նորուկ քէհլուս դարձած:

Այս մարդս որ շատ զայիՖցած էր՝ թէ իր հիւանդութիւնէն և թէ ուրիշ մոլութիւն մը, ղէրէ շատ իգասէր էր, ուրիշ բժիշկներ առաջկուց սըլս սըլս արիւն առած էին, և ականջն ու նստոյ տեղը տըղըրուկ փակցուցած էին. ղէրէ հեղ մը մայասըլ ունի էղեր, ասոնց ամենուն վըրայ զայիՖութիւն կը շատնայ, փըսխելը կէվէնայ, փըսխելն իքէն ալ տեսնալով բժիշկները՝ որ կանաչ բան մը կը փըսխէ, շատ քըշօղ դեղեր կուտան, ինչվան այս տերէճէիս մէջը կը ձըգեն խեղճ հիւանդը:

Այսքան խեղճուն մէջը՝ բժիշկը պարապ տեղը տը վաւասոր թարչին սույիով քընա քընայի մը թպուխ:

և թինթուռա անօտինա, ուրիշ մէկ երևելի խեղացի բժիշկ մը նալ քօնսուլթօյի կանչեց, լաքին երկուքը մէկէն տեսնալով՝ որ հիւանդը մէկ տիւղիյէ կը հեծկըլտար, պայղընուծի՝ ունէր, և նազըն նշան-նէրն ալ աղէկ չէին, մահուան շատ մօտ ըլլալը հասկըցան:

Մարդը մեռաւ, և բժիշկը իւր քօնսուլթօյի ընկերնալ հետը առնելով կուղէին գործարանքին սալսատը գըտնել կամ միտէյին մէջ, կամ բիլօսօյին վըրան. լաքին հիշ մէկ տեղ մը այնպէս մէկ պակասուծի մը չի գըտան, միտէյին կըծիկնալ ո՛չ շատ լայնցեր էր, և ո՛չ իր բնականէն աւելի մեծուծիւն ունէր. սալթ այս գըտան որ՝ արիւններուն հիշ մէկ տամարներուն կամ ուրիշ մանր անօթներուն մէջը պուտ մը արիւն չէր մնացեր, թերևս արիւնը գըլխուն մէջն էր, որ ատեն չունենալովին չի կըրցան բանալ. որկէց կըլլար գլխու պըտըտիլ և ցաւ և այնքան խեղճուծիւններ:

Լաքին ասոր ալ հաւանուծի չենք կըրնար տալ. ղէրէ պատմուծիին նայելով՝ այն գլխուն ցաւերը շատ տարի առաջ եղած անցած էին, և մեռնելու մօտիկ տարիները հիշ մէկ գլխու հիւանդուծեան նշան մը չի տըվաւ, շատ արիւն առնելին հէլպէթ-տէ հվէլցուց փըսխելը. և շատ մարդիկ տեսնըլած են որ՝ արիւն առնելն իբէն շատ կը փըսխէին. այս րաստ կուգայ պագի նա և կընիկ մարդոց՝ հայիզին ատենը, կամ երբոր միտէյի ուրիշ հոսմունք մը ունենան նէ:

Շատ անօթիուծիէն ալ, մէկ բանէ մը գանելէն ալ փըսխել կուգայ, և սըխ փըսխել րաստ կուգայ միտէյի հիւանդուծի (խօթէռիզմօ) ունեցող կընքտոց, և ատնդանոտուծի (իբօքօնոտիա) ունեցող էրիկ մարդոց, սալթ միտէյի կըծիկնին զայիֆ և նազիք ըլլալուն համար:

Պազինները սալթ մէկ գանելու բան մը մըտքեր-նուն անցընելով կը փըսխեն, մէկ մարդ մը երկան

ատեն մութ տեղ կենալէն ետքը՝ սոյն ճառ հասկնալի մը արեւը հասնեսո՞նէ՝ կը փրսխէ • և պէլլի է ծովը բըննող մարդոց Թապիլէթը • որ նաւու մէջ մը տաճնուն պէս փրսխել կըսկըսին • ուրիշ մէկ Թարդ փրսխել մը նալ կայ՝ որ այս Թարդիս կը վերաբերի • այսինքն՝ միտէյին կամ միտէյին կը ծիկին նազիք ըլլալէն պատճառոված փրսխուէքներուն • և Թէպէտ երկրորդականն հիւանդութի մը նէ այս՝ որ ուրիշ հիւանդութիէ հետ կը գըտնըվին , լաքին այս տեղս կը գըրենք • զէրէ բժշկութիւն գործածող մարդոց ասիկայ գիտնալը պէտքի բան է :

Այս Թարդ փրսխելս բաստ կուգայ մախսուս կընիկ մարդոց՝ որոնց տտէթ եղած արիւնհոստութիւն կամ հայիզնին կըտրած է , կամ ծոցվոր են , կամ ուրիշ մէկ գէշ սոտճառով մը • այս փրսխելս կունենան նա և այն մարդիկ՝ որոնց մայասը կը քիչնայ կամ կը կըտրի , և այս հիւանդութեանս աւելի ուշողուն են իբօքօնտաիա ունեցող մարդիկ , և խոփէ-ռիզմօ ունեցող կանայք :

Այս ասանկ եղած ատենը՝ ինչպէս որ ուրիշ տեղալ ըսած ենք , շատ հեղ կը ժողվլվի կերիվմիշ եղած և անէվոնիզմա կամ վառիշէ ունեցող միտէյին տամարներուն մէջը • և այն փորոտիքներուն տամարներուն մէջը՝ որ շատ զայիֆ են , և փոքրափորին մօտիկ են • և ասկէց կըլլայ արիւն փրսխելը՝ որ շատ բաստ չի գար • քէսկին ցաւ և նեղութիւն ունենալով միտէյին կը ծիկը կը սըխմըվի , մէկ լիբօդիմիա մը կիմանայ , սիրտը կը խառնըվի , և փրսխուէքը կը շատնայ աւելի այն ատենները՝ երբոր առջի հոսմունքները ըլլալու տտէթ էր եղած :

Թէպէտ այս արիւնը՝ որ միտէյին էթրաֆը ժողվլված են , փրսխելով դուրս որ ելլան նէ պազի զայիֆ և Թոյլ կազմութիւն ունեցողները Թէհլէքէյի մէջ կը ձըգեն , լաքին շատ հեղալ այն մարդոցը՝ որ խոսկէթլի են կամ ուժէ ինկած չեն , առաջկուց տտէթ եղած արիւնհաղընացութիւն կամ Թապիլէթ ձէ

կամ ատէթճէ կայնելով՝ և լեցունութի մը բեյտաճ
ընելով՝ պատճառ կըլլայ այս փրսխունքիս :

Եւ պազի պազի ալ գէշ կըլլայ . ինչպէս՝ ագճիյէ
ըին իւֆիւնէթին տանը , և փորքըշուքին . և այս
պաշխայ տեղ զոռցեցինք . աւելի պէլի կըլլայ մի-
տէյին կըծիկին իլէթլի գիւրազդացութիւն՝ քօլէ-
ռա իլէթին բըռնըվածներուն վըրան . այն մարդո-
ցը վըրան՝ որք առաջկուց սաֆրայի պատճառով մը
փրսխել պաշխայեցին , լաքին սաֆրան հասնէլէն
ետքն ալ քէսկին կը փրսխեն :

Տահա աւելի պէլի կերևնայ անոնց վրան , որոնց
բերնին կամ եզօֆախօին աֆգէ ըսված խոցերը մի-
տէյին կըծիկին մէջ անցնելով՝ և անոր չղախ երե-
սէն զատկելով , կամ առաջկուց մէկ իւֆիւնէթով
մը և Թարախ կապելով , կամ ուրիշ պատճառներով
որ կամաց կամաց Թէյսիր կընեն միտէյին կըծիկին
վըրան , կը պատճառեն մէկ գէշ խոց մը Թէմրէյիոտ
(էոբէթիքա) , սքոօֆօլօղա և քառչինօմաթօղա :

Կամ վերջապէս ճիյէրին սեուցը , տալախը և
բանքոհասը Թարախ ժողվելով՝ մօտի միտէյին կը-
ծիկին ալ փակչելով , և ասոնց մէջի աւրած Թարախը
անոր մէջը անցնելով՝ ինչպէս որ տեսնըված կայ ,
շառ պարզ և Թեթև կերակուրներ առնէլէն ետքն
ալ փրսխունք կը պատճառի , էբիկասդուօյլին վըրայ
անտանելի երոցք և ցաւ իմանալով՝ կը փրսխէ
սլազի շառ և պազի քիչ , պազի ալ հիչ չի փրսխեր .
և փրսխունքը կըլլայ Թարախային , իքօռօղ , և
գարշահոտ :

Այս կարգիս մէջը կը վայլեն նա և այն փրս-
խունքները՝ որ կը պատճառին մէկ հին խոցի մը
Թեզով աղէկնալէն , կամ նիքրիղը միտէյին մէջը
զարնէլէն՝ ինչպէս որ պազիները կըսեն :

Ջերէ Թէպէտ այս Թարզ հիւանդութիւնս՝ որ
պազի քէսկին և գէշ կըլլայ , և պազի երկան քը-
շելու պէս կամաց կըսկըսի , աւելի պաշխայ մէկ
գործքով մը կըրնանք հաստատ հասկընալ , քան Թէ

միտէյին մէջի ժողովուած երձօղ հիւժէն (մաժէ-
ռիա բիբքանձէ էն), և թէսլէտ ասիկայ մէկ ուրիշ
հիւանդութեան մը նշան կըրնանք ըսել, լաքին այս
տեղս՝ որ փրսխունքներուն վերայ կը խօսինք, յի-
շել պէտք է. այս փրսխունքը հաստատ վէճայի մ-
փասը կամ նիբրիդ ունեցողներուն բաւար կուգայ՝
երբոր այս հիւանդութեան մէկ ուշուանսուղ ճամբով
մը դէմ դըրվի. և մարմինը զայն ֆցած ըլլալուն
համար ոտքին ատէթձէ ցաւերը չի դաննէ:

Այս աղբիւրէս, կամ նոյն նիբրիդը իճատ ընօղ
պատճառներէն շատ անգամ փոքրափորին մէջի փո-
րորիքը այս հիւանդութեան տեղ կըլլան, թէզ մը
իշտահը կը փախչի, էբրիկասդ-թօյին կուրմերը բէյ-
տահ կըլլան սըխմըվիլ, կէրիմիշ ըլլալ, ուռեցք և
ցաւ. այս նշաններուն հետ մէկ կըլլայ սիրտ խառ-
նըվիլ և փրսխել այնքան քէսկին՝ որ պաղն տես-
նօղը շիւփհէլէնմիշ կըլլայ թէ՛ անապա զէհիւր մը
առած է մի հիւանդը, կամ կերենայ որ միտէյին
կըծիկը ու պաղըրսախները մէկ իւֆիւնէթ մը ե-
ղած ըլլայ:

Պաղի նշանները այսքան քէսկին չեղած, սիրտ
խառնըվիլ, միտէին կըծիկին ցաւը, և մէկ զապթ-
սըղ փրսխունք մը կը չարչարեն անիկայ. կամ ինչ-
վան երկան ատեն, կամ ատեն ատեն մէջ տալով,
տահա նիբրիդը չըսկըսած իքէն:

Երբոր ձեռքին կամ ոտքերուն ատէթձէ ցաւն
ըսկըսի նէ՝ շուտ մը միտէյին խառնակութիւնները
խայիպ կըլլան:

Բալիա քաղաքը մէկ մարդ մը շատ տարի ա-
ռաջիկայ նիբրիդով տանջըվելով՝ երեսելի բժիշկին
մէկը քովը կանչեց, ասոր նիբրիդը ատեն մը կար՝
որ չէր երևցած, լաքին փոքրափորը ուռեցած էր, և
սիրտը չըրփընմիշ կըլլար, նալըն ալ իւշիխու-
թիւն ունէր:

Երկան ատեն ցրուող (ռիսօլվէնթի) դեղեր դործ
ածեր էր, լաքին հիշ մէկ օգուտ մը երևցած չէր:

անանկ կերևնար որ՝ կարծես թէ ամէն փորձութեան կարգէ դուրս թանձրութիւն մը վատարկեր են, որուն ինսառօնինթո կըսեն բժիշկները, ետքը երբոր ոտքին ցաւերը նորեցան նէ՝ փորին ուռեցքը ինջաւ:

Ծոցվոր կընիկ մարդոց փըսխելը թէպէտ կերևի թէ՝ աւելի իլցախոռթի ունենալէն կըլլայ՝ միտէյին կըծիկին միտէյին հետը, լաքին սէպէ թէ աւելի այս տեղս կը վայել գրեւ այսքան փըսխունքիս համար:

Այս փըսխելս երևնալ կըսկըսի կընքոց ծոցվոր մընալուն առաջին օրերէն, կամ առաջին շաբաթէն. պաղիններուն քիչ մը աւելի ուշ, շատոնցվուն պէրի հայիղը կըտրըվելուն սէպէսով. պաղիններուն փըսխելը միլայիմ կըլլայ, ոչ սըխ և ոչ շատ. ուրիշներունը շատ և տայիմ. պաղիններուն ինչվան ծոցվորութեան կէս ատենը կը քըշէ. պաղիններուն ալ ինչվան տըղան բերելու ատենը, պաղի անօթի իքէն կը փըսխէ, պաղի ամէն մէկ կերակուր ուտելուն վախտը. աւելի խօլայ կը դառնայ փըսխունքը՝ երբոր խոտեղէն ուտէ, քան թէ մըսեղէն կերած ատենը. և փըսխունքը պաղիններունը կըլլայ սուլու, դամխային, թըթու. ուրիշներունը՝ կըծու, պաղիններուն լեղի. և պաղիններուն տը արիւնոտ:

Այն ծոցվորները՝ որոնց մարմինն կազմութիւնը պըզտիկ է, կամ փորերնուն մէջ եղած տըղան մեծ է, կամ էքիղ են, կամ սերմնաբունին (ամնիօն) ջուրը շատ է, և իրենց սիրտը շատ կըխառնըվի և կը փըսխեն, թէ որ կերակուր շատկէկ ուտեն նէ՝ իլէ ծոցվորութե ետքի ամիսները՝ քան առաջինները. այս նշաններըս կը քըշեն ինչվան տըղայ բերքի վախտը, կամ ինչվան փորը ինջնալը՝ որ ատէթ է ըլլալու՝ տըղայ բերելէն քիչ մը առաջ:

Այս փըսխունքը շատ բաստ կուգայ անոնց՝ որոնց հայիզնին շատ է. նոյնպէս քաղաքի մէջմեծ-ջող նազիք կընիկներուն աւելի շատ բաստ կու-

գայ , քան թէ գեղացի կընդհանրուն . լաքին շատ ուժովներն ալ երբոր ծոցվոր ըլլան նէ՝ պագի կերած կերակուրնին էզօֆակօհն դուրս կուտան :

Շատը փրսխելէն ետքը թէթուութիւն մը կիմանան . և այս փրսխելէս քիչ եղած է , ծոցվոր կինը կամ փորի տըղան մէկ զարարի մը րաստ կուգան , լաքին թէ որ սըլս և ուժով գայ , սէպէ թէ ամէն կերակուրի ատեն , և շատկեկ քըշէ , այն ատենը կը վախցըվի . չըլլայ որ միտէյին կըծիկը տկար՝ և թուլցած ըլլայ պաղըրսախը՝ և արիւն փրսխէ կամ արիւն թըքնէ . կամ հայաները վար եկած ըլլայ , կամ զաւակատունը վար ինջնայ , կամ միտրէին անցքը թուլնայ , և տըղան անցընէ :

Լաքին տըղան բերած ատենն ալ կինը փրսխելէն չազատիր . զէրէ շատ եղած է որ՝ տըղաբերքին զօռ ըրած ատենը փրսխած է . թէ միտրէին կըծիկին հետը ինչախ ըլլալուն համար , որ այս ատենս միտրէն ցաւ ունենալով՝ միտէին կըծիկին ալ կը գրգռէ . և թէ փորին և տիաֆուամնային սինիրի միտերը քաշվելուն համար . զաննը կընեն թէ՝ այս փրսխուէքըս տղաբերքին ֆայտայ ունի . լաքին պատճառը այն է որ՝ միտրէն շատ ուժով ըլլալով՝ ուժով դուրս կը հրէ իր մէջի ձագը կամ զաւակը :

Մէհ Խէշ Ղէտոյօշ Ժըսիտանիլ :

* . 390 . Լ . յս պարապար զգացօղ (քօնսէնսուււլէ) ըսված փրսխուէքին վըրայ թէ որ իսթիզա ըլլալուն համար պաշխայ տեղ գրած չըլլայինք նէ , պաշխայ հիւանդութե նշանի մը պէս , պէտքէր երկան խօսէ . լաքին չիւնքի իսթիզայ ըրաւ , անոր համար այս տեղս քիչ մը բան գրենք :

Ասանկ սալթ պօղաղին ծակին (ֆառնճէին) մէջը մէկ բան մը կամ մատ մը խօթելով մէկ գրգռութիւն մը կըլլայ , միտէյին կըծիկը կըշարժի , և մէջը ինչ որ կայ նէ՝ դուրս կուտայ , նոր առղայ հանող տղայքն ալ փորքըշուքի հետ փրսխելալ

կունենան, ուրքին պաշտօնին վերան մէկ թէմրէյի խոց մը փէյտահ ըլլալով՝ երբոր վերան մատենի զաֆուան (քոօքօ աէի մէդալլի) կամ թիւթիւնի փոշի ցանլի են՝ փրսխունք կը բերէ:

Գըլխուն քէսկին ցաւելուն, կէս գլխու ցաւուն (էմիքուանիա), գլխու պըտըտելուն, խաֆայի ոսկորին սըկըրդըվելուն կամ փրտտելուն կամ խոց դուրս տալուն, ծանր և մահաբեր իջուածքի (աբօբլէսսիւայի), և կըռնակին ոսկորին քանի մի հիւանդութիւններուն, ինչպէս են՝ չիֆօզի ըսլած հիւանդութիւն, սանձը ըսլած ցաւերուն, կամ այն հիւանդութիւններուն՝ որ կը պատճառեն քար (քալքօլօ) կամ լեզիլին տօպրակին մէջ, կամ պէօվրէկին մէջ, կամ շէռ անցնող քիւնկերուն մէջ, կամ գալափուշովն մէջ, բադէսէչչիօ կամ բանէսէչչիօ ըսլած հիւանդութիւն, կամ ոսկոր տեղէն ելլալուն, կամ տէպպէտութեան, միտէն խօլայ դուրս կուտայ կերածները. ինչպէս պուլաշըխ ցաւ՝ որ բըռնէ մարմինը կամ միտէյին կըծիկը հասնի՝ փրսխել կուտայ. և պազի հիւամայոտ պուլաշըխութիւնէ աւելի ուժով փրսխեցընող դեղ մը նալ չի գըտնըվիր:

Ատէն տէն փըսիւլը:

*. 391. () անց առնելու բան չէ՝ նա և այն փրսխունքը՝ որ կը պատճառի աւելի միտէյի կըծիկին նաղիքութիւն ու զայիֆութիւնը էվէլնալէն՝ աւտեն ատեն և մապէյն տուօղ փսխեցուցիչ ինթէոմիդդէնթէ էմէթիքա ըսլած հիւամայլին վախտը. որ մէկ զապթսըղ փրսխունք մը ատեն ատեն դալով՝ հիւամայլին պաշլըճա նշանն են՝ որ աւելի կը բըժըրչիլ շուտով մը աֆիօնով քան թէ քընա քընայով:

Աոր պատճառները:

*. 392. Փրսխունքին պաշլըճա նշանները և ֆարխերը գրէն իքէն՝ իսթիզայ եղաւ մեղի պազի պազի ասոր պատճառներն ալ գրելու:

Եւ այն փրսխունքներն՝ որ անդալքներուն մէկ ըզմէկու իշխան ըլլալուն համար կըլլան . կամ երկրորդական (սինթոմաթիքօ) ըսված փրսխունքներն գրեցինք՝ երբոր հիւմմաներուն և իւֆիւնէթնէրուն և էզանթէմաներուն համար գրեցինք, ուրիշներն ալ ամէն մէկը իրենց պաշլըճա հիւանդութե հետը կը մեկնենք :

Մախսուս (իտիօբաթիքօ) ըսված փրսխունքին պաշլըճա պատճառն է մէկ գրգռութիւնը քէսկին , թէ որ մէկ չափէ դուրս քաշվիլ (քօնթուաձիօնէ) մը կուտայ միտէյի կըծիկին , որ այն ատենը բիւռօնին դին գոցված կըլլայ , ողջ կենդանիներուն փորը բանալով պէլի եղած է որ՝ միտէյին կամ առաջի պաղըրասիին (տուօտէնօնին) մէկ տիւրթիււձիւ բան մը դըպցընելով , ասոնց որն որ քաշվի նէ՝ բիւռօն կը սըխմըվի , անկէց ետքը միտէյի կըծիկին կէսը , և տահա ետքը՝ միտէյի կըծիկին վերի դին :

Ինչվան որ կերած կերակուրը կը հասնի պօղազը , և քաշված և պուռուռմիշ եղած միտէյի կըծիկին մէջ գըտնըված բաները բերնէն դուրս կըլլան :

Այս քաշվեցընօղ կամ կըղկըտցընօղ պատճառը բիւռօնին մէջ կըլլայ , կամ միտէյին մէջ տեղը . որ անով միտէյի կըծիկը վարէն վեր շարժելով ինչվան էզօֆակօնին դին , միտէյին մէջ ինչ որ կայ նէ՝ դուրս կըլլայ . այն պատճառները որ կակուղիկ կամացուկ մը տիւրթմիշ կընեն միտէն՝ մէջի գըտնըված բաները վար կը հըրեն պաղըրասիսներուն մէջը . իսկ քէսկին և զօռու տիւրթմիշ ընօղները միտէն շուտով մը կը քաշվեցընեն , և սիրտ խառնըվիլ կը բերեն , աւելի ուժով թէյսիբ ընողները միտէյին սինիրները կը թօթվեն , և բիւռօն ալ քաշվելով միտէյին բերանէն (քառտիայէն) ու էզօֆակօն դուրս կը նետեն մէջի բաները . և ասանկ փրսխելը ուրիշ բան չէ , իլէ քի միտէյի կըծիկին հալալէ մը դէպ ՚ի վեր , որ առաջկուց բիւռօն գոցված ըլլա-

լով աւելի խօլայ ճամբայ կուտայ սիրտը :

Եւ ինթիզայ է որ՝ այս հավալէս տիաֆռամմային ու փոքրափորին սինիրլի միսերուն քաշվէլէն աւ եարտըմ՝ առնէ :

Թէպէտ ճարտար վարպետներ ալ կան՝ որ ըսեր են թէ՝ տիաֆռամման ու փոքրափորին սինիրլի միսերը չի քաշված ալ, ասոնք երկուքը կտրել դուրս հանելէն ետքն ալ, ասոնց երկուքին ալ ուժը վերցընելէն ետքն ալ միտէյին կըծիկը կենդանիին փորէն դուրս հանելէն ետքն ալ խապիլ է փրսխել :

Բայց տահա ետքէն եղած փորձերը ցըցընելով կերևնան թէ, թէպէտ միտէյին քէսկին մըշտէն ալ ըլլայ, տիաֆռամմայէն ու փորուն սինիրլի միսերէն եարտըմ չառած իքէն՝ փրսխել չըլար . սալթ ասոնք ալ փրսխել չեն կըրնար տալ միտէյին թէյսիրը չըլլալով . և ասոնց երկուքին թէյսիրը մէկ տեղ դալով կըլլայ փրսխել :

Այս տեղս չենք ուզեր զանց ընել մէկ իմաստուն վարպետ մը այս միւշիլիլիս դէմ դնել . որ զանն ըրաւ թէ՝ փրսխուէքը շնչատուութիէն (էս-բիռաձիօնէլին) ատենը կըլլայ . այս ատենս ալ տիաֆռամման չի քաշվիր, այլ՝ շունչ առնէն իքէն կը քաշվի . ասկէց կը հետևցընէ որ՝ տիաֆռամմային թուլցած ատենը կըլլայ փրսխել :

Լաքին պէլքի թէ միտէն իրեն մէջի եղած նիւթերը դուրս չի տրված իքէն՝ տիաֆռամմային ուժը քաշեց՝ որ վար կինջնայ և վեր կեւլայ . անանկ որ՝ թէ իրեն քաշվէլէն և թէ փոքրափորին սինիրլի միսերուն քաշվէլէն կըրնայ պատճառիլ փրսխելը, կամ միտէյի կըծիկն ու էզօֆակօն երկուքը մէկէն քաշվելով և հավալէ քաշելով շունչը դուրս տրված ատենը տիաֆռամման վեր կեւլայ . և այն ատենը ասկէց և փորուն սինիրլի միսերէն սըլամըվելով միտէյին կըծիկը աւելի ուժով փրսխուէք կը պատճառէ :

Վիէննայի միջ մէկ կընոջմը տէպպէութի իլէթ

մը քառստ եկաւ դադարուկ՝ միտէյին կըծիկին մէջ . որ անով այս տօպրակի նման դործարանքիս մէջ առաջ մէկ իւլֆիւնէթ մը ըլլալով , և ետքը թարախ կ'ապելով , մեծկակ մը բացվեցաւ փոքրափորին դիւրը . թէ որ այս կինս կակուղ կերակուր ուտէր , և ետրային էթրաֆը նասըր չի կենար նէ՝ կերակուրը շուտ մը միտէյի կըծիկին մէջէն այն ետրային ծակէն դուրս կ'ելար . նոյն հիւանդը պիւէ երբոր շատ կերած ըլլար՝ և միտէյի կըծիկը բահածօրդ ըլլար նէ՝ իր մատովը այն տեղաց դուրս կըրնար հանել :

Այս կինս բժիշկի որ գընաց նէ՝ բժիշկը այս կերածը դուրս էլլալը փորձելու համար՝ անուշ կաթ խըմցուց , քիչ մի անցաւ՝ կաթը դուրս ելաւ . լաքին քիչ մը մակըրդըված մածունի պէս եղած և թանձըրկեկ , բժիշկը այն ատենը վախն ի վախը առաջ այս ետրային մէջը մէկ մատը խօթեց , ետքը մեկալ մատն ալ . լաքին հիւանդը ասկէց մէկ ցաւ մը չի մանալով՝ աղէկ մը ներս խօթեց մատները , և վիշտով ըսված թաղանդին (տէրիին) վըրայ մատովը ները վեր վար ժուռ անցընել ըսկըսուա :

Այդ հարցընէր քի՝ այս մատովըներուն շարժէէն սիրտը խառնըվել կամ՝ փրսխելք մը կուգար . հիւանդը չէ կըսեր , ուրիշ փորձերն ալ որ այս հիւանդիս վըրայ եղան , մարդոյս կազմութիւնը վըրայ գըրօղներուն ալ գիտնալու ինթիզալը բան եղաւ , որ ֆռանք բժիշկին աշակերաներէն մէկը միւսթաքիւ ճառ շինելով՝ պատմեց ամէնն ալ . այս կինս այս ծակէն ետքը՝ հինգ տարի տահա ապրեցաւ , և ետքը՝ պաղըրսախներուն իւլֆիւնէթէն մեռաւ :

Բայց ամէնէն զարմանալին այս է որ՝ ինչպէս որ զուրցըվեցաւ , ասոր միտէյի կըծիկը ուժովկեկ դըպչելով ալ փրսխում չեկաւ :

Քօլէռա ըսված հիւանդութիւնը կը ցըցընէ որ՝ թէպէտ շատը փրսխած ատեննին փորեքնին պինդ կըլլայ , բայց փորի պնդութիւնն ալ ինթիզայ չէ , և պէսէմիշ ընօղ ճամբաները ամէն ատեն վարէն վեր

չեն շարժիր, այս հիւանդութեան մէջ՝ երբոր միտէյին կրծիկը դէպ ի վերի դին շարժելով կը փրօխէ, լսփին պաղըրսախներուն սողնախան (բէռխոգալթիքօ) ըսված շարժումն ալ կէվէլնայ, և բաստ կուգայ ալ որ՝ պաղըրսախներուն շատը փրօխել տալու ալ ետրաւմ կընեն, և քօլօն կամ ութթօ ըսված պաղըրսախներուն տակէն կամ առաջկուց ըսված պատճառովը, կամ պաղըրսախին դըռնակը (վալվուլան) պատռած ըլլալով՝ մէջերնին եղած նիւթը ետեւէ ետեւ փրօխել տալով՝ միտէյի կրծիկին մէջ լեցընէ:

Անանկ է նէ՝ այն տմէն բաները որ կըրնան միտէյին իրեն տանելուէն էվել մէկ մըշտել մը բերել, կամ միտէյի կրծիկին վըրան, կամ թշնամի ենասոր, կամ կըրնան սքազմօի մէջ ճըգել ասիկայ, կամ չեն թողուր որ միտէն ուղածին պէս լայննայ ու մէջի բէռը պարպէ տուօտէնօյին մէջ, ասանկ ամէննալ մախսուս փրօխելու պատճառ կըրնան ըլլալ:

Այս պատճառներուս պաշլըճաները գրուցել ուղելով, այս կարգիս մէջն են չափով առնըված կերակուրներուն թարզը, չափէ դուրս լեցուռութիւն, և միտէյին մէջ մըտած կերակուրներուն կամ աղայով աղէկ մը փրսորտած և ծամված չըլլալը, կամ քիչ և դժուար՝ կամ հիչ չի մաքսըվելու ըլլալը՝ միտէյին ու միտէյին հիւթին (սուկօ կասթօռիքօյին) ուժէն, և բիլօռօն անցնելու ուղունսուղ ըլլալը, կամ ավտած, թըթու, փրատած, և ամէն մէկ մարդուն մախսուս թապլիյէթին՝ որ (խօիօսինքնասիա) կըսվի, դէմ ուտելիքներ, կամ անանկ ուտելիքներ՝ որ շիւփհէլի են, թէ զարարը ըլլան՝ կամ զէհիրլի՝ կամ փրօխեցընօղ՝ կամ քէսկին քըջօղ, կամ կըծու՝ սաֆուալի՝ և ավտած հիւթեր, ճիյէլի սևուցին կամ պաղըրսախներուն մէջէն վեր միտէյի կրծիկին մէջը սօղուճան ելլալը, միտէյի կրծիկին մէկ հիւանդութեան մը պատճառով նազիք ըլլալը՝ կամ իւֆիւնէթով, ետրայով, քառհինօնայով, կամ

ափդէտով, կամ տամարները լեցուն ըլլալուն համար՝ այս թանձրացած և կերիւմիշ եղած անդամքըս կըծուռթիւնովմը սէպէ թէ կըճեւտվ:

Միտէյի կըծիկին ուժ չունենալը՝ կամ սինիրի զայիֆուծիւնը, որ այն ատենը կերակուրները ողջ պահօղ խուլէթը պէտք եղածին չափ չեն կըրնար առնել, անոր համար իրենք իրենցմէ կալորվին, և բիւռօն չանցած միտէյի կըծիկը փըսխելու կը գըրգռեն. միտէյին կըծիկը բիւռօն պաղըթաւիլին մէկ նասրտով կամ շիռօյով կամ քօլիքօյով կամ ուռեցքով կամ քաղքօյով, պաղըրսախները մէկ ըզմէկ խառնըվելով, սօղուճաններով, փորուն մշնաւուրը թանձրանալով՝ և պինդ ըլլալով, կամ ուրիշ մէկ պատճառովմը նեղ ըլլալին. ասոնցմով կը սըխմըվին և կը թանձրանան և կը նեղնան այս անդամքներըս:

Ասոր նախագոհաշահիւթէնը:

*. 393. Երկրորդական (սինթօմաթիքօ) և մէկտեղ զգացօղ (քօնսէնսուալէ) փըսխուքներուն պատճառները զուրցած ենք, և մնացածներն ալ իրենց տեղը նորէն կը զրուցենք. պաշլըճա փըսխուքին, և իլէ երկան ատեն քըշողին թէհլիքէն ինչպէս ըլլալը կըրնայ հասկըցվիլ ինչ ճինս փըսխուք ըլլալէն, և ինչ պատճառով առաջ գալէն:

Փըսխելուն ուրիշ թէհլիքէները առաջ կուգան՝ խաֆային, կուրծքին, և փոքրամփորին մէջի եղած գործարանքներուն և ուրիշ անդամքներուն, և իլէ շահ տամարներուն հասարակ տամարներուն և մանր տամարներուն թօթվըվէլէն:

Ասկէց կը պատճառին թարղ թարղ ցաւեր, անդամաւուծութի, ամաւուօշի, պոօքքօշէլէ, հիւննադ, ռաուչեմինէ, ադճիյէրի և էղօֆալցի սախտութիներ, տէպպէուծի, թուլութիւն, արդայ անցրնէլ, էքքիմօզի, տամարներու չափէ դուրս լայնալ և կերիւթի, անէւութիւն, վաւիչէ, ներսին և դըր-

սէն արիւնադընայուծիւններ, և արիւնին շօջանին
դէմ դնող թարզ թարզ էնկէններ :

Ամէնուն աշիքեար է՝ որ փրսխէն իքէն ինչպէս
փակչուտ և պօլ քըրտինք կուգայ մարմինին վը-
րան, և պիւծիւն մարմինը քէսկին և ուժով մը կը
թօթվըվի . անոր համար՝ թէպէտ պաղի անգամ
Ֆայտալը բան է փրսխելը , լաքին շատ հեղալ
զարարը է :

Փըսխունքը մարդըս տար համար կը զայիֆցընէ
որ՝ մարմնոյ նօսը հիւծեբուն շատը, և մարտողուն
և պէսէնմիշ ըլլալու Ֆայտա ընելու բաները դուրս
կը ցածկէն միտէյի կըծիկէն՝ պիւծիւն մարմինը
թօթվըվելով և տակն ու վըրայ ըլլալով . լաքին
պաղիալ փրսխունքին հետ իրեն պատճառն ալ
կելլայ դուրս , կամ մէկ նեղ տեղաց մը լայն մշ-
տանը տեղ մը կելլայ , ինչպէս կըլլան պաղի քալ-
քօլօները , կամ տեղէն խախտած պաղըրտախը մըշ-
տող կապը կը թռչնայ :

Եւ այն հիւանդուծիւնբուն՝ որ ուժին շատու-
ծիւնէն առաջ կուգան , պաղի Ֆայտալը կըլլայ .
լաքին թէ որ ուժը կորսըված ըլլայ նէ՝ մեծ թէհ-
լէքէներ կը բերէ :

Մէկ մարդ մը կերակուր ուտելէն ետքը որչափ
շուտ և որչափ սըխ փրսխէ նէ՝ այնչափ աւելի շատ
կը զըրկըվի մարտեցուցիչ (սինտիրիճի) հիւծեբէն .
որով պէսէնմիշ ըլլալ մը չի կըրնար առնել . լաքին
ինչ կարգով և ինչ ժամանակով որ ըլլայ՝ փրս-
խունքը զապթսրդ և շատ ըլլայ նէ , պաղըրտախնե-
րուն սողնական (բէռիսդալծիքօ) ըսված շարժ-
մունքը կը զայիֆնայ , փորը խապղ կըլլայ , և կը
պատճառի անտածուծիւն (աթոօֆիա) , փտախտ
(թապէ) , ջրգողուծի , թէհլէքէլի հեծկլտանք (սին-
կիօճճօ) , ջղացնցուծի (քօնվուսիօնէ) , թալկա-
ցումն , մարեւիք , և վերջապէս՝ մահ :

Փըսխունքին պատճառը վերցընելը կամ շիտկե-
լը որչափ որ դժուար ըլլայ՝ այնչափ վերի ըսված

Հիւանդութիւնները գալը խօշայ կըլլայ, ասոր համար այն փրսխուէքները՝ որ մէկ երլի և տեղական սախ-տութիւն մը կը պատճառին, ինչպէս՝ միտէյի կըծի-կին մէջ նասրը կամ շիւռօ ըլլալէն, կամ անոր մօտ ուրիշ մէկ տեղ մը ասոնց նման բանէ մը. շատ քիչ կը բըժըշկըվի, կամ ասլա հիշ չի բըժըշկըվիր:

Լաքին շատ հեղալ թէ ծածուկ պատճառը՝ և թէ նախագուշակութիւնը (բռնօսութիւն) սըխալ կըլլան՝ երբոր փրսխուէքով դուրս ելած նիւթին ինչպէս ըլլալէն իմանալ ուզենք նէ, առաջկուց ար-իւն փրսխելուն թէ հիւքէներուն վըրայ խօսելու ենք սօնկրա. այս տեղս սալթ այս նորոգէնք որ՝ միտէյի կըծիկը կամ բիւօռօն ուռեցք մը չունեցող-ներն ալ սև մէկ նիւթ մը դուրս կուտան փրսխե-լով. անանկ որ՝ իսթիղայ չի որ այս գոյնըս այս կողմերուն ուռեցք կամ խոց ունենալէն առաջ գայ:

Իլէօ հիւանդութիւն տառնը շատ հոտած մնալ-ուութիւն փրսխելը շատ գէշ է. և թէ որ փրսխելն իքէն փոքրափորին ցաւը կըտրի նէ՝ մեռնելու նշան է:

Ասոնց դիւարէ:

*. 394. Պատճառները իմանալով փրսխուէքին դեղերը գտնելն ալ խօշայ կըլլայ. լաքին քանի մի սախընմիշ ըլլալու բաներ կան՝ որ ամէն թարզ փրսխուէքին վախտը կէօզէթ միշ ընելու է:

Մէկ մարդ մը առաջկուց տեպպէ եղած ըլլայ՝ և անոր վըրայ փրսխել պաշլայէ նէ՝ տեպպէութիւն տեղը ազէկ մը կապելու է, և շիւնքի տեպպէութիւն ալ շատ առնէ՝ փրսխել առաջ կուգայ, անոր համար սովն տեպպէ ունեցողներուն՝ պաշլայ պատ-ճառէ ըլլալ երևնան ալ նէ, տիքքաթով քըննել պէտք է՝ թէ անապայ ասկէց առաջ եկած են:

Մանրիկ երախաները՝ որ մէկ թեթև պատճա-ռով մը խօշայ կըրնան փրսխել, պէշէկին մէջը կըռ-նակի վըժայ պառկելն իքէն՝ պազի հեղ փրսխուէք-

նին գալով՝ և դուրս չի կրնալով տալ՝ շունչին հետը պողաղի ծակին մէջ կը մըտնան, կամ պողաղին բերանը բանալու չեն թողուր, որով կը խղդրվին, անոր համար պէտք է քովերնին մարդ ըլլայ, որ փրսխել պաշտպանին պէս կամ գլուխը դէպ ի առաջ ծռուցընէ, կամ կշտի վերայ պառկեցընէ:

Ասոր համար գիշերը երբոր տղային քովի եղողները կը քընանան՝ տըղան պէշիկին մէջը պառկեցընելը թէ հըքէլի բան է, մեծ մարդիկներն ալ թէ որ երկան ատեն հիւանդութի քաշելով զայն ֆցած և կըռնակի վերայ պառկած իքէն՝ փրսխուիք գայնէ, չիւնքիւ ուժ չունենալուն համար չեն կըրնար իրենք իրենցմէ ելլալ կամ շարժիլ, կը խղդրվին:

Հաստ պէտք է՝ ինչ թարղ փրսխուիք ըլլայ նէ, հօգնայով փորը ազատ պահել, և պաղըսախներուն կորսըված բէռիսթալթիքօ շարժմունքը տեղը բերել:

Փրսխելէն այն թարղերը՝ որ պաշտպան հիւանդութիւններէ առաջ կուգան, բժշկելու համար պէտք է առաջ պատճառ եղող հիւանդութիւնը վերցընել:

Եւ թէ որ պատճառը անանկ բան մը նէ քի՛ միտէյի կըծիկը թօթվելով ինքն իրեն դուրս կը նետէ անիկայ, այն ատենը չէ թէ փրսխելը կըտրելու զայրէթ ընելու է, այլ աւելի փրսխել տալու է՝ ըլլճախ ջուր տալով:

Ասանկով երբոր միտէյի կըծիկին մէջը մէկ զէհիր մը՝ կամ օտար՝ կամ զարարը բան մը մըտած ըլլայ, կամ միտէյին կըծիկը շատ տակն ու վերայ ըլլայ, զէնահաթով փրսխել տալով պէտք է ավրել անոնց ուժը, և միտէյին կըծիկը շտտիւ, թէ որ պէլի փառզէհիր (անթիաթօ) ունին նէ՝ անոնք տալով, քիմիական բաներով, կամ պարէ թապլյէթճէ փրսխուիքը ըլլճախ ջրով երկընցընելով, կամ մուշիլաճինէով կամ եղով, և հալած կարագով և կաթով. լաքին թէ որ կըլլած բանին թապլյէթը թըթու չէ:

Թէ որ շիւփհէ կըլլայ քի՛ այն նիւթն՝ որ փրս-
խունք կը բերէ , բիւռօօէն դուրս ելած և պաղըր-
սախներուն մէջը անցած է , և անոնց մէջ մէկ զեան
մը տըված է , տէմուլէն նիւթ և իւղային հօգնանե-
րով պէտք է այն զարագներէն ազատել պաղըր-
սախները :

Ասանկ թէ որ փրսխելը շատ ուտել խմելէն
առաջ եկած ըլլայ՝ թէ որ ինքնիրեն փրսխունք պատ
ճառօղ նիւթը դուրս չի հանէ նէ՝ պէտք է նորէն
փրսխել տալ ըլլածախ ջրով , կամ մէկ թեթե փրս-
խեցուցիչ (էմէդիքայով) , լաքին տիք քաթ ընելու է
որ՝ երբոր միտէյին կըծիկը շատ լեցուն է նէ՝ դեղ
չի տըրվի , կամ երբոր մէկ թօթվել մը ունի վերի
կամ վարի դիւ բերանէն . կամ միտէն շատ լայնցած
է , զերէ նիւթերը թօփ ըլլալով մէկ ըզմէկու վարան՝
անշարժ մնացած են , և այս նիւթերը այս տէրէճէն
իքէն՝ դուրս հանել տալը թէ՛ չիքէլի է :

Անոր համար ասոնք փրսխեցուցիչ դեղը չի տը-
ված՝ պէտք է նօսրացընել , կամ սալթ պօղազը
տիւրթմիւշ ընել՝ մատ մը կամ թեպուր մը խօթե-
լով . որով այնքան զեան չի քաշած՝ միտէյին կամ
միտէյին կըծիկին բերանը բացվի , և մէջի բաները
դուրս ելան :

Թէ որ միտէյի կըծիկին մէջ փրսխեցուցիչ դեղը
կըրնայ ինջնալ և թէհսիր ընել նէ՝ պաղի նշաննե-
րուն ցըցընելուն կէօրէ աւելի Ֆայտալը կըլլայ
դեղ տալը՝ որ միտէն շուտով ազատի . չըլլայ քի՛
ուշանալով մէկ անդամագօտութի՛ մը կամ խըղդը-
վիլ մը գայ . այս միջոցիս փորը քըշելու դեղ մը
նալ կըրնայ տըրվի :

Ընտանի խողերը՝ որ շատ բան կուտեն , և չեն
կըրնար փրսխել , պաղի հեղ մէկ բանով մը կենդա-
նի կը մընան՝ որ առսըղ բան մընեն , և ճէսարէթ
կուղէ . և մէնք ուրիշ հատորին մէջը կը գրենք :

Ինչվան այս տեղս գրածնիս սալթ կերակուրի
շատութենէն առաջ եկած սիրտ խառնըվելուն և

փրսխելուն վերան ֆայտա կընէ՝ լաքին թէ որ տա-
կէց միտէյի կըծիկը ինքնիրեն կըրնայ ազատվիլ ,
ֆայտասըզ կըլայ այն ատենը պաշխայ փրսխեցը-
նօղ դեղ տալը , և զեան ալ է՝ զէրէ հիւանդին ուժը
կը քիչցընէ , և ամենէն աղէկ աղահով ֆերաս դէշն
է նոյն իսկ փրսխելուն պատճառը կըտրելը , ֆա-
խաթ պէտք է նորէն կերակուր առնելէն ստիւրնով
ըլայ , ինչլան որ անօթիութիւնը դօռ չընէ :

Թէ որ հիւանդը շիշ պօղազութիւն չանցնի , և
դժուարամարս կերակուրէն ետ չի կայնի , կամաց
կամաց միտէյի կըծիկին ուժը տկարանալով , անոր
կէօրէ դործնալ՝ որ է մարմինը պէսլէմիշ ընելը ,
կը ոչնչանայ , և վերջապէս օրէ օր միտէյի կըծիկին
զայիֆնալուն ետևէն պիւթիւն մարմինին զայ-
իֆութիւն կուգայ :

Աւատի այն ատենը քիչ մը կերակուր ուտելով՝
և քիչ մի խմելէք խմելով , երբոր ասոնք խառնը-
վիլ ըսկըսին նէ՝ շուտով մը միտէն կը սըլամըլի և
կերի , սիրտը կը խառնըվի , և ատով մէկ ատէթ
մը վատըրկելով իրեն՝ օրէ օր ժամանակ պէլի կը-
նէ , այն սահաթին կը փրսխէ , որ բըժըշկելու շատ
դժուար կըլայ , և ետքը միտէյի կըծիկին մէջ մէկ
սախտութիւն մը հանելով՝ կըլայ պիւթիւն պիւ-
թիւնէ անբժշկելի :

Այս թշուառութիւն դեմ դնելու համար՝ պէտք
է հիւանդին տալու կերակուրը աղէկ տիքքաթով
ընտրել , և չափն ալ քըշիկցընել , անոր համար մէկ
դի ձըգելով խոտեղէնները , հասուն պտուղները՝
որ քիչ ուտելով պէսլէմիշ ընել չեն տար , թըթու
և եէլի կըլան , նոյնպէս և գինին , թոյլ և անհամ
պիւռան , և կաթը , ձեռք զարնելու է մըսեղէն ու-
տելիքներու , աղէկ եփած մըտի ջուրի հետ խառ-
նելով հաւիթի դեղնուց , մատղաշ միս , լաքին չա-
փէն աւելի մատղաշալ չըլայ , կամ հում եփած ,
կամ խիստ շատ եփած , որով ջուրը կը թանձրա-
նայ , կամ գէր :

Կենդանին՝ որուն միտը պիտի ուտէ , հիւանդ
ըլլալու չէ • Ֆայտալը է նաև անուշ ջուրի ձուկը ,
չսփաւոր աղէկ գինի , ժուռ գաւն ալ աղէկ է , Ֆա-
խաթ այնչափ որ զօրութիւնը արթննայ • Հոգնելը
աղէկ չի գար • Բարեկամներու հետ տեսնելով , ծանր
տաղտաղաններու եանէ շատ իշնալու չէ • Խրտմու-
թիւնն ու Թասան ալ աղէկ չէ • Վերջապէս՝ աղէկ
են այն ամէն դեղերը՝ որ միտէյի կրծիկին ուժ կու-
տան և պիւթիւն մարմնոյ զօրութիւնը կէզելցնեն :

Մոխրաղէան (ալքալինի) և ծըծող (ասսոպէն-
թի) դեղերը՝ որ կերևանս դէմ դնել՝ միտէյին
մէջն թըթու հիւթերուն զեանը խափանելով , իրա-
ւի միտէյին երոցքը ատեն մը կառնեն • Ըսքին ալաշ-
ընձա պատճառին դէմ չեն դրներ • Իլլէ՝ պակըր-
սախներուն և միտէյին թըթուներուն հետը մէկտե-
ղելով փորը քըշել կուտան • որ հիւանդին ֆայտա
մը չեն ըներ , իլլէ աւելի ուժէ կը ձըգեն , և փորին
մէջը եէլ կը պատճառեն • որ միտէյին կրծիկին
աղէկ չէ :

Ասոր գործածելու աղէկ դեղերը ասոնք են •
պուղտի կամ ուրիշ ուտելու երգէք տաւարի մը
լեղի , գուաստիա ըսված փայտը , քամբէճճիօ , ան-
կուսթուռայի խապուխ , քընա քընա , Թուֆօլիօ
Ֆիւպսինօ • և ասոնց նման բաներ :

Այս դեղերը աւելի ֆայտա կընեն՝ Էրբոր ա-
ռաջ ջրի նման տըրլի , սքողա վինօղա տի շիննա-
մամօյով , կամ էթէռէ սօլֆօռիքօյով խառնելով •
ինչվան որ հիւանդը ալըշմիշ ըլլայ ու Թանձըր դե-
ղերուն մէկը առնելու խուզվէթ ունենայ :

Միտէյի կրծիկին խօլայ զգացողութիւնը քիչնա-
լէն ետքը՝ կուզէ երկաթի միւթահալք դեղեր •
ինչպէս են՝ սքողա տիսքա ըսված մատենի ջու-
րը , Թինթուռա բօմադա տի մաթէ , լիմաթուռա
տի ֆէռօօ , խառնելով Թառչինով , կամ համով ա-
լէօսաքքառօ ըսված դեղերուն մէկով :

Միտէյի կրծիկին մէջը նասըր կամ շիւռօ և

սոքէադօմա ըլլալուն նշանները պէլլի չեն, և երբոր պէլլիալ ըլլան նէ՝ դեղ տալու տոները անցած կըլլայ. քիչէ ումուտնիս այն ատենը, լաքին հիչ դեղ չի գործածելէն աղէկ կը սեպենք ասկէց ետքը գրած դեղերուս մէկը գործածելը. որ են քակօղ (ռիսօլլէնթի), և են ասոնք. էսոաթթօ տի կոսմիկիս, կամ տի թարսաստքօ տի սաբօնառիս, կամ տի օնօնիտէ սքինօզա, կամ տի չիքուծա վիօօզա, կամ չատորր ուշաղը, կամ սաբօնէ մետիչինալէ, և մեքրուռիօ. լաքին այս վերջին դեղս շատ արքաթալ բանեցունելու է, որ շիւռօն քառչնումա չի փոխվի:

Աւելի ումուտ կըրնանք ընել բէհրիզէն, սըխ սըխ՝ լաքին քիչ կերակուր կերցընելով, և նօսր, և սէպէ թէ ջուրի պէս. ինչպէս են՝ թերխաշ հաւկիթ, հաւու կամ կրկայի կամ խեցդետինի կամ (քառավիտէզի) կամ գուռպաղըի մըտի ջուր, կամ անանկ բաներ՝ որ բիլօռ ծակէն խօլայ անցնին. և վերջապէս՝ պէսլէյիճի հօգնաներ թափել, որով այս հիւանդներուն խեղճ կեանքը քիչմը կերկըննայ:

Ասոր պէս դժուարութիւն մը նալ դէմ կուգայ՝ պաղըրսախներուն սրխմըլլելը քակելու, վերի ըսած պատճառներուս համար ասոնց ալ քիչ և նօսր ուտելիքներէն զատ՝ որ սըխ սըխ պիտի ուտէ, նոր հանած օլիօ տի մանտօռլէ տօլչի, կամ ձէթ (դէյթին եաղի) կամ պէզիր, կամ օլիօ տի ուլիօ, չափը ութը տրամ և տահա աւելի. որ երբոր ամէն օր տըրվի նէ՝ այս հիւանդութիւն առաջը կառնէ. այլ և կակուղցընօղ և իւղային հօգնաներ շաակէկ գործածելով՝ պաղըրսախներուն մէջի միտըռութիւր դուրս ելլալու թող չի տըվօղ էնկէնները կը քիչցընեն. և չիւնքի ինչլան այս տեղմանքըս մամացը չի հասնելով՝ կերած կերակուրէն պէսլէյիճի խուվէթ մը չի կըրնար առնել, այս պակասութիւնս ալ խապիլ է մէկ պէսլէյիճի հօգնայով մը լեցընել:

Եւ այն դեղերը՝ որոնք ատէթ է միտէյի կըծիկին

ասոր պէս հիւանդութիւններու դէմ տալ, տալու է այս հիւանդութեամբ, երբոր փրսխելը արայ տայնէ :

Թեպէտ վօլվուլօն կամ իլէօն պատճառված փրսխունքը աղէկ ճանչնալու մէկ շնորհ նշան մը չկայ, լաքին բժիշկները այս Թարղ փրսխունքը կըտրելու ճինս ճինս դեղեր արվին, զէրէ ումուտ ըրին պահները՝ պաղըրսախներուն մէկը մէկալին մէջ մըտած ըլլայնէ, ողջ ճիւղա խրմցընելով կըրնանք այն պաղըրսախները մէկ ըզմէկէ զատելու :

Պաղինները մէկ մինակ Թուլումայով մը կամ մէկ մեծ ղամիշով մը տաք ջուր լեցընելով ներսը՝ պաղըրսախը իրեն մըտած սրխալ տեղէն կելլայ կըսէին : պաղիններն ալ այնքան սէրպէստէնմիշէղան՝ որ խրատեցին, փոքրափորին շատ ցաւցած և ուռած տեղը ճըղքել ճեռահի ձեռքով : որով կըսէին Թէ վօլվուլօն կը գըտնըվի՝ և ձեռք կըրնայ մէկ ըզմէկէ զատվի :

Ճիւղային համար կըսէին քի՝ Ֆայտա չի տայալ նէ՝ չի վախըվիր : զէրէ ողջ է, և իրեն ծանրութիւնով կաթնային տամարներուն մէջը չի կըրնար մըտնալ : և օրինակներալ կան որ՝ այս ցաւէս ժիւղայով բժշկըված են : աս բանս զոռցօղները մեծ և անուանի վարպետներ են, և մենք չենք ճեսարէթ ըներ անոնց բերած օրինակներուն սուտ է ըսել կամ չի հաւատալ : լաքին սեպէքի շիւփհէ կընենք, քի աճապա ժիւղային տեղը ուրիշ դեղ տային՝ չէր մի բժշկըվեր այն հիւանդութիւն : կամ Թէ կըրնանք ըսել Թէ վօլվուլօ հիւ չկար :

Իգալիայի մէջ ճարտար Ֆռանք բժիշկը՝ որ ժիւղա դործ ածելուն դէմ է, տեսաւ մէկ կոյս աղջիկ մը : որ բժիշկները առաջ վօլվուլօ ունի կարծելով տասն և վեց օնձա՝ կամ հարիւր քսան և ութը տրամ ժիւղա խմցուցեր էին, այս բժիշկը տեսնալէն վեց շաբաթ առաջ : այս աղջիկըս անոր վըրայ կամաց կամաց աղէկ ցաւ : լաքին երէք օնցա կամ քսան և չորս տրամ ժիւղա սալթ դուրս հանեց նստոյ տե-

դէն, այն ասեւնէն պէրի՝ քեօր պաղըրսախին (ին-
թէսդինօ չէքօին) կողմերը մէկ ցըրտուծի մը խմա-
նալով րահած ուղ կըլլար, և երբոր սօլդին դառ-
նար նէ՝ իրեն անանկ կուգար թէ՝ սաղդիէն սօլ-
դին ծանր բան մը կ'ըլլայ, և չիւնքի ժիւան երկան
ատենէն ՚ի վեր պաղըրսախներուն զամբին (մաքօ
ինթէսդինալէին) հետ աղէկ խառնըված էր, բերանը
ջըրոտիլ պաշտպէց անանկ որ՝ զապթ չէր ըլլար:

Եւ չիւնքի պաղի վերի պաղըրսախը վարինին մէջ
կը մըտնայ՝ և պաղի ալ վարինը վերինին մէջ, ասոնք
նշտէս հոսկընալու է, և թէ որ վերի պաղըրսախը
վարինին մէջ մըտած է նէ՝ ժիւան անիկայ հանելուն
տեղը տահա առած չի՝ հրէր մի, այս ամէն ըսածնե-
րուս՝ այս ալ է վէլցուր որ՝ ինչվան որ վօլվուօէն
մէկ իւֆիւնէթ մը չըլլայ նէ՝ իրէօ չի պատճառիր, և
իւֆիւնէթի տիւրթիւնէթիւնը՝ ժիւային ուժը
տահա կ'էվէլցընէ:

Պագի գուհաւթներու աւելի Ֆայտայ կընէ՝
շատկեկ տաք ջուր թափել ներս ուժով, հետը
խառնելով իւղ, կամ սապոն, և կամ ալ, ասոր Ֆայ-
տան պայաղի հօգնայէն շատ է, այս թուումայան՝
որուն ևրոպացիք կըսեն՝ մաքքինա խոռավիլթա,
հնարեց հալէս անուն վարպետը, որ գիրք շինած
ունի արիւնակչաութե վըրայ, միլանցի վիտէմառ
բժիշկն ալ շատ մը սկսաւ գործ ածել, և վիէննայի
թէճրիւպէի բժշկութե մեծ վարժապետը՝ տէհա-
էն ըսված, հաստատեց ասիկայ, շատ փորձեր ընե-
լով՝ թէ շուներուն վըրան, և թէ մեռած մարդոց
մարմիններուն վըրան, և մէկ ինկիլիզ ճէռահ մը՝
ոլջ մարդոց վըրան ալ փորձեց, և աղէկ յաջողե-
ցաւ, անանկ որ՝ տեսանքի՝ քօլօն ըսված պաղըր-
սախին դըռնակն ալ ասով ներս թափած ջուրին
դէմ չի տար, և դէան մը նալ չի քաշեր, և ասոր
ջուրը կըրնայ հասնիլ ինչվան միտէյի կըծիկը, լա-
քին չիւնքի մէկ ոլջ շունի մը այս փորձըս ըրին
նէ՝ պաղըրսախին մէկը ծակեցաւ, և ջուրը փոքրա-

փորին մէջը լեցվեցաւ . և մէկ մարդու միաւ այս
դործողութիւն ընկէն ետքը՝ շատ չանցաւ մեռաւ .
և պաղիներն ալ սուր ցաւ մը կիմանային պաղըր-
սախներուն մէջը՝ ասանկ դժուր լայնալէն և բացվե-
լէն, ասոնցմէ կիմացվիքի՝ ի՞նչպէս սախընմիշ ըլլաւ
պէտք է այս Թուրքիայիս դործ անելու համար :

Զէրէ՝ Թէ որ այս ուժով Թափված Զուրին կամ
քօլօն պաղըրսախին դռնակը դէմ դնէ, կամ չոր-
ցած միտքութիւնը, կամ ուրիշ գրքսէն բան մը,
կամ սէրթ (շիւթ) ուռեցք մը, կամ մէկ սբաղ-
մօյական կամ ուրիշ Թարղ քաշվիւ մը, քիւնկին
նեղ ըլլալէն, կամ վճռութեն, կամ ծածուկ մէկ
տէպպէութիւն մը, այն ատենը սայղըսըղ ճէռահ մը՝
որ պաղըրսախին ինչ խրտար լայնութիւն վերցնե-
լուն չափը չի գիտեր, և իրեն Թուրքիային ալ ու-
ժը չի հասկընար, մահը շուտով մը կը հասցընէ .
որ պէտքի ուրիշ ճամբայ մը բռնելով սախընմիշ
ըլլալով մը ողջնցընելուն խապիւր կը դրտնըվեր :

Աստի երբոր ամէն դեղը փորձել և ֆայտամը
չի գրանալէն ետքը՝ այս դեպիս որ ձեռք պիտի
դարնըվի նէ, նախ և առաջ նայելու է քի՝ պաղըր-
սախները իւրփիւնէթ մը չունենան, չիւնքի հիշդեղ
մը չընկէն տղէկ է շիւփհէլի դեղեր ընելը . առաջ
հիւանդը քիչ մը բարձրիկէ պառկեցընելու է, դե-
տինը դնելով սալթ ծունկերն ու ձեւին արմանկիւ-
րը . և Թուրքիայիս նստուկ տեղէն ուշտուրմիշ ընե-
լով՝ Զուրը ներս Թափելու է առաջ կամացուկ,
ինչվան որ պաղըրսախը՝ որ այս Թարղ հիւանդնե-
րունը փափուկ կըլլայ, ալընմիշ ըլլան, և կամաց
կամաց ուժով ցընելու է :

Երբոր փոքրափորէն մէկ կէրկիութեան ցաւ մը
իմանայ՝ շուտով մը կըտրելու է . և ձեռքը եղը
Թաթխելով փորուն վըրան շրփելու է առ դիւ ան
դին ձեռքը ժուռ ածցընելով՝ որ Զուրը պաղըր-
սախներուն մէջը ալէսէվիյէ եայընմիշ ըլլայ . և փո-
րուն ցաւը երբոր կըտրի կամ քիշայ՝ նորէն ըս-

կըսէ՝ Լաքին տայիմա նոյն սախընտիշ ըլլալը բա-
նէցընեւով, ինչվան որ մնտըռութիւր դուրս հանե-
լու մէկ տիւրթիււճիւութիւն մը ունենայ:

Թէ որ փորը խապղ ըլլայ՝ պէտք է քանի մի
անգամ այս գործողութիւն ընել, սահաթ մը կամ
երկու սահաթ արայ տալով, և ասանկով խապղէ
մէկ ողջ մարդու մը փոր հօխայ ու կէս կամ երկու
հօխայ ջուր թափել:

Փորը ճըղքեւուն վըրայ՝ չիւնքի մէկ երեւելի
Ֆռանսըղ ճէռահ մը երկան կը խօսի, համառօտ լը-
մընցընել ուզելով՝ այս չափ սալթ կըսենք քի, պաղի
իւէօ ցաւին՝ վըլուլոյի շիւփհէ ունենալով կը ճըղ-
քելն, Լաքին հիմա հիշ մէկը գործ չածեր, զէրէ
վըլուլօ կենալն ալ սուտ է, պատճառներն ալ չի
գիտցըլիւր Թէ՝ ինչէ՞ն կըրնայ առաջ գալ:

Սըլսմըլէէն առաջ եկած երկան բարակ կամ
դէշ փըստունքը՝ սըլսմըլէլը վերնալուն հետ կը
վերնայ, անոր համար իսթիզայ է ճէռահութե՝ կա-
նոններով մութռօնաթա ըսված քաութիււճինէն՝
որ միտէյին կըծիկին վըրան հեծած է, ետ դարձը-
նել, շիտկել, Թէ որ ասկէց է փըսխելունէ. կամ
սդէռնօն կամ կողերը կոտրած են նէ՝ անոնք
փաթտել:

Պաղի փորոտիքներուն վըրան ուռեցք կըլլայ՝
որ մէկ տիւրթմիւշ ընել մը կուտայ միտէյի կըծիկին,
ասոնց ալ դէմ մախսուս դեղեր կան գործ ածելու,
որ ետքը կը զրուցենք:

Միտէյի կըծիկին սինիրներուն զայիֆութիւնէն
առաջ եկած փըստունքը զօռ կը բըժըշկըվի, Լաքին
նոյն փըսխել տըվօղ դեղերը՝ Թէ որ ասաթ եղած
չափէն քիչ տըրվին նէ՝ միտէյին Թուրութիւնը կը
վերցընեն և կարթընցընեն, և ալէսէվլիյէ՝ այս Թաղ
փըստունքիս տիւրթիււճիւ դեղեր կուզեն՝ որ մէկ
Թեթիւ ուժ մը նալ ունենան սըլսմըլու, և պահարե-
զէն կամ Թուշօղ տաշլանկըճ մը ունենան, անոր հա-
մար էլքքսիր սթօմաթիքօն, մէկ ողջ և հիւանդ չե-

ղող կենդանիի մը Թանճրացած լեղին, գուսասիային՝ կամ ճէնցիանային . կամ բէլինին խուլասան՝ շարապը Թարչոն սուլինն մեջ հալեցուցած, կամ առնիքայի քեօքին փոշին, կամ հինախտան ճէվիզին ծեծած փոշին քըշիկ քըշիկ և լաքին սրխ տալով, վեց կամ տասը կուտ սև պիպէո՝ անօթի իքէն կըլլել, երկու կամ երեք ցորեն քեաֆիրի օրը քանի մի անգամ գործածել, ասոնք ամենալ ֆայտայ կը ցըցընեն։

Շըփեղու է նաև փոքրափորին դիւրը, կամ վըրան պահարեղէն խոտեր եփելու դընելու է, կամ բէհլիւան եախըսի զարնելու է . միտէյի կծիկին չափէ դուրս նազիքութիւնը կը շիտկըվի տալով անանկ դեղեր՝ որ անոր պատճառը կամ կը չափաւորեն, կամ պիւթիւն պիւթիւնէ կը վերցընեն։

Շատ հեղ պիւթիւն մարմինին՝ կամ սալթ միտէյին կամ միտէյի կըծիկին զսյիֆութիւնն է որ՝ աղէկ չի ծամած կերակուրները չի կըրնար վերցընել . կամ շատ կերակուրը՝ կամ քիչ մը կծուութիւն ունեցող բանը՝ կամ ռուհլու խմելիքները չի տանիր . անոր համար ալ տակն ու վըրայ կըլլայ միտէն։

Մէկ տկար մարդու մը վըրայ՝ քիչ մը ռախի խումէլէն մէկ հնչքըւըք մը մնացեր էր հաստատ, նոյն իսկ աֆիօնը՝ քօլէնա ըսված հիւանդութեւ, թէ որ քիչ տըրված չըլլայ, շուտ մը դուրս կըլլայ փրսխունքով, ասանկ է նաև միտէյին կըծիկի վըրնաբերանին ցաւին, որ կըսվի քառախալճիա, ևայլն։

Անանկ է նէ՝ այս զուհուրածնեւուս պէտք է գործածել այն տիւրթիւճիւ դեղերը՝ որ շատ թոյլ տիւրթիւճիւ ըլլալուն համար տիւրթիւճիւններուն (սթիմօրանթէներուն) կարգն ալ չէին մըտներ առաջ։

Ասդէնիքա հիւամայի մը ատեն՝ միտէյի կըծիկը շատ նազիք ըլլալովը ասլա արթընցընող (էչլիթանթէ) դեղ չի կըրնար վերցընել՝ սալթ ըլլալու է սառած ջուր, կամ շէքէրով էզմիշ եղած պուզ և մուշիլաճինները՝ որ միտէյի կըծիկը ներսէն ծեփելով ֆայտա կըրնան ընել տէյի Թահմին կըլ-

լըվին, չէ թէ սալթ ասոր համար է ըրած ֆայտա-
 նին, այլ և մէկ թղլ և միտէյի կըծիկին տէրէճէին
 մէջ իբէն տանելուին ույղուն տիւրթիւճիւթի մը
 կուտան: Շատ քլոռօղի և իսդէռիդօ ունեցող
 կոյս աղջիկներ՝ որ հիւանդութիւնին հինցած ժա-
 մանակը չեն կըրնար միտէյին կամ միտէյի կըծիկին
 մէջ պահել՝ ոչ քընա քընայի մըթպուխ, ոչ ուրիշ
 լէղի դեղեր, և ոչ չէլիկ ոռհու կըրնան վերցը-
 նել. աչիտօ տի հալէռը՝ կամ աչիտօ տի մինսիքը՝
 սառած ջըրով, և մէկ համով շիրօյ մը հետք խառ-
 նելով, որով միտէյի կըծիկը ալըշմիշ կըլայ տահա
 ուժով մըշտօղ դեղեր վերցընելու: Շատ անդամ
 երբոր հիւանդներուն հալը շատ ծանր կըլայ, պա-
 զի բժիշկներ կը խընդան այն վարպետ բժիշկնե-
 րուն վըրայ, որ այնպէս ծանր հիւանդութիւններուն
 դէմ տըկար դեղեր կը գընեն. լաքին այն հիւանդ-
 ները՝ որ փըսխէնին շատ իբէն՝ բժիշկները շու-
 տով մը կըտրել ուղեցին՝ ուժով արթընցնող դե-
 ղերով, և հիւանդութիւնը աւելի աղմիշ եղաւ. բը-
 ժըշկըված են մէկ տան մը կակուղ մըշտօղ դեղեր
 գործածելով, ինչովն որ միտէնին ալըշմիշ լայ
 տահա ուժեղ մըշտօղները վերցընելու: Պագի հեղ
 մարդս փըսխեցուցիչ կամ քըշօղ դեղ առնելով,
 կամ կծու ղէհիւ ուտելով, այն կենդանական (հոյա-
 թի) զամիւր՝ որով ծեփված է միտէյի կըծիկին ներսի
 դիէն, կը սըկըրդի դուրս կըլայ. և տակեց կը պատ-
 ճառի միտէյի կըծիկին շատ նազիքութիւն և փըս-
 խելը. այս զուհուրաթիս կերևի թէ՛ մէկ շատ մըշ-
 տօղ դեղի մը պատճառով զայիֆութի մը եղած է.
 լաքին այս տեղս տահա աւելի պատճառ կայ՝ հիւ-
 թին պակասութիւն. և չէ թէ մինակ մըշտօղ դեղ մը
 կուղէ՝ որուն ուժը վերի զուրցըվածներէն վար
 չըլայ, այլ և անանկ դեղեր՝ որ թութխալի մը ուժ
 ունենան, որ միտէյի ներսի դին ծեփվին և պահ-
 պանեն անիկայ: Ասանկ կը բըժըշկըվի նա և այն
 փըսխելը՝ որ կը պատճառի բէրնին մէջի աֆդէ ըս-

ված եւրանն ներս միտէյի կըծիկին վերան քաշէ-
լէն, կամ միտէն մէկ եւրամը ունենալէն, առ թար-
գիս ամէն դէղերէն աղէկ սեպելու են սալէպի
քէօքին մըթպուսը, կամ պայաղի եփած սալէպը՝
առանց թարչինի և ուրիշ պահարեղէն բաներու,
եփած գարի, կամ բրինձ՝ մըսի ջուրի վերայ, և
զամիս առապիյի սիւպիէ: Լաքին ուրիշ թարդ կըլ-
լայ, երբոր հաստատ նիքրիզ կունենայ՝ և կը պատ-
ճառի շատ հեղ՝ բուհաւոր խմելիքներ շատ խը-
մելէն եկած զայիֆուժիւնէն, ձեռքին կամ
ոտքին վերան դառուն տեղը՝ կուգայ միտէյի կը-
ծիկին վերայ, և մէկ զտպթսըղ փրսխել մը կու-
տայ՝ որ խօլայ կը մեռցնէ մարդս, զէրէ այս զու-
հուրածներուս նէ մուշիւռճինէները, նէ տեմուլ-
չէնթէները, նէ ալ շատ թեթեւ մըշտօղները ֆայ-
տայ մը չեն կըրնար ընել, այլ աղէկ պատուական
գինին, էթեռէ սօլֆօռիքօն՝ և աֆիօնը՝ փրսխուիքը
զապթ կընեն: Բաւիայ քաղաքին մէջը մէկ զօրա-
պետ մը՝ էյրէթի նիքրիզ ունենալով՝ վերայ եկաւ
մէկ միտէյի ցաւ (քառտիալճիա) մը, և մէկ զապթ-
սըղ փրսխել մը, որ հիւանդութե՛ն սկիզբները նեօ-
պէթով կուգար, անանկ որ՝ մէկ կիզլի ըսթմամը
կը կարծըվեր, լաքին չէր բըժըշկըվեր՝ ոչ սօլֆաթօ
տիքինինօյով և ոչ աֆիօնով: զէրէ տասն և հինգ օրէն
պէրի հիւանդը զուրս կուտար՝ չէ թէ սալթ ամէն
առած դէղերը, այլ և խըմած ու կերած բաներն ալ:

Երեւելի վաքա բժիշկը այս հիւանդիս համար քօն
սուլթօյի կանչեցին, որ շուտով մը փոքրափորին
վերայ բէհլիվան եախըսի մը զարնել ապրսպըրեց-
ասիկայ այրել և խապարթմիշ ընել ըսկըսածին պէս՝
փրսխուիքը կը օրեցաւ. և միտէյի կըծիկը իրեն ա-
ռաջին տերէճէն հասաւ: Թէ որ թէմըէյի կամ
ուրիշ հին եւրամը ատենը չեկած բժըշկըվելով
ներս զարկած է, և անկէց է փրսխելունէ, պէտք է
ատէթ եղած տեղերուն բէհլիվան եախըսի զար-
նելով՝ ամբողջած հիւթերը այն տեղ քաշել, և մի-

տէյի կըծիկը րահաթսըզուծիւններէն ազատել

Թէ որ միտէյին մանր տամարներուն մէջը արիւնը
Թանձրանալով տամարները կը լայնցընէ և կէրմիշ
կընէ, և անկէց առաջ կուգան այս փրսխունքները,
այն ստենը պատճառները նայելով՝ արիւն կառ-
նըվի, որ շատ քիչ անգամ պէտք կըլայ, պաղի ալ
նայելու է որ՝ բնական կամ ատէթ եղած արիւ-
նահոսութի կայ նէ կըտրած՝ անիկայ տեղը գայ:

Պագի հեղ փորոտիքներուն խծկըվիլը պատճառ
կըլայ փրսխելու, և ասոր դէմ դնելու է. պագի ալ
տիք քաթով թոյլ մըշտօղ դեղէր գործածելու է՝
որ քիչ մի տոնէն մնալով՝ տամարներուն սինիրնե-
րուն զայիֆուծիլը ուժովցընեն: Թէ որ միտէյին
կըծիկը, պաղըրսախներուն, սև ճիյէրին, տալախին,
կամ տահա հեռու տեղերուն հետ իհրսխութի ու-
նենալով, ինչպէս են՝ պէօվընկները, գալափուշտը,
ասոնց մէջը քար գըտնըվելուն համար փրսխէ,
կամ ուղեղի կամ միտէյի զայիֆուծեան համար
փրսխէ նէ, պաշլըճա հիւանդութե պատճառներէն
կառնենք աղէկցընելուն կանոնները. որոնք կամ
առաջկուց զուրցած ենք, կամ ետքի հատորներուն
մէջը պիտի զուրցենք: Շատ հեղալ աֆիօնի ձեռք
կը զարնենք՝ Թէ որ ուրիշ պատճառ մը այս դեղիս
ենկէլ չըլայ նէ, ինչվան որ կամ դեղով ֆայտայ
գտնայ, կամ ճեռահի գործիքներով: Ծոցվոր կը-
նիկ մարդոց փրսխելը Թէ որ ուրիշ պատճառ է մը
չէ նէ, զէրէ ասոնք ալ սալթ ծոցվոր ըլլալովն չէ,
ուրիշ պատճառով ալ կըրնան փրսխել, ասոնց փրս-
խելը քիչ րաստ կուգայ՝ որ ծոցվորութե կէս ա-
տենը չի հասած՝ կամ միտէյին մէջը չինջած կըտրի:

Լաքին պագի կըլայ ալ որ՝ արիւն առնելը մկ
Թեթև քըշօղ դեղ մը րահաթլանտըրմիշ կընեն.
իլէ՝ Թէ որ ծոցվոր կինը ուժով է նէ, պագի մառ-
ձիալէ մատենի ջըրերն ալ ֆայտա կընեն, և այն
իլէթը որ կըսվի ֆէպպուէ բէռնիլիօզա էմէթիքա,
ինչպէս բժշկելու է քընա քընայով և աֆիօնով:

ուրիշ տեղ ըսըթ մաներուն վարայ գրած ատեն,
նիս գրեցինք:

Սոփոս Կոնստանդին . ԿՃ: Քօլլեոս . Էթ: Ջէշհու-
մէն Իոշէի . հայ:

Ասոր սահմանը:

* . 395 . Մ. յն հիւանդութիւն՝ որուն վերան հի-
մա պիտի գորենք, բժիշկները քօլլեոս ըսին . այս
ցաւըս մէկ զօսթսրդ փըսխում մը և փորքըշուք մը
նէ, որ ոչ դեղով եղած է՝ և ոչ զէհիրով: Հայերէն
զեղումն մաղձի ըսինք. զէրէ թէպէտ այս անունս
փէք աղէկ և միւսթսքիւ չի վայելէր ասոր, լաքին
հիները այսպէս գործածեր են, այս հիւանդու-
թեանս սափռայի անուն տալով:

Ասոր Կոնստանդին և Կէշէ:

* . 396 . Մ. յս ցաւս կը տեսնուի ամբողջան վեր-
ջերը և աշնան սկիզբները, որ ատեն որ տիգէնթէ-
ոխաւ շատ կըլլայ ատէթ իւզրէ . հոքըքէթ պաշ-
խայ ամբողջան ամիսներուն մէջալ կըլլայ . իւլէ՝
Երբոր ցերեկվան տաքէն ետքը գիշերը շատկէկ
ցուրտ ըլլայ: Բարեխառն հալա ունեցող տեղերը
շատ քիչ զուհուր կընէ այս հիւանդութիւնս . տաք
երկիրները մէկ ատենի մէջ շատ մարդ բռնելով՝
էբիտէմիքա կըսվի . և սէպէ թէ անանկ երկիրնե-
րուն մախսուս (էնտէմիքա) հիւանդութիւն է:

Ասոր Բաթանուի:

* . 397 . Մ. զէկ չերևնար մեղի այն բաժանումը՝
որ պաղնները այս հիւանդութիւն երկու թարդ կը
դընեն . սբօնդանէա, և լէճիդդիմա առդիֆիլիալէ,
և սբուռիա . զէրէ թէպէտ թըթու և կըծու բանե-
րէն, քէսկին փըսխել տուողներէն, և զէհիր ուտե-
լէն փըսխել և փորքըշուք զուհուր կընէ, լաքին
ասոնք պաշխա ճինս հիւանդութիւներ կը սեպվին:

դէրէ քօլէոան պիւծիւն անձին հիւանդութի է .
 դեղերէն կամ դէհերէն առաջ եկած հիւանդութիւն
 որուն կըսեն (իբէոքաթառսի) , սալթ միտէյի կը-
 ծիկի ու պաղըրսախներու մախսուս մէկ հիւան-
 դութի մը նէ : Մէկ մը նալ որ՝ հիւանդութե պաշ-
 ւանկըճները տըրված դեղերը պաշխա թարղ են ,
 որ քօլէոային տալ ույիշ չըլար , թէպէտ մէկ երևե-
 լի բժիշկ մը՝ որ այս բաժանումըս կընդունի , մէկ
 թարղ դեղ տալը այնչափ դարարլը չի սեպեր , բը-
 ժըչկութե դէնհաթին մը աւելի մախպուլ ընե-
 լու բան է և աղէկ է այս թարղըս , պագի քօլէոային
 հետը հիւամայի մի նշան չըլար , և ասոր կըսենք հիւմ
 մասըղ (աբիոէթիքա) , պաշխալ հետը հիւամայ մը
 կունենայ , և ասոր կըսենք հիւամայոտ (Ֆէպպուիլէ) :

Այս հիւամաս մէկ նշան մը նէ կանոնաւոր
 նէօվպէթի հիւամայի , որ շատ հեղ կըլայ երեք-
 օրեայ , և թէհլիքէլի ըսըթմայ . անոր համար կըսենք
 Ֆէպպուէ բէոնիչիօզա քօլէոէքա . և աւելի տաք
 տեղերը՝ և չի վաղօղ ջուր գըտնըված ճիւմ ճիւմէլիս
 տեղերը . և սըխ կերևնայ մէկալը՝ ասիկէց էվէ :

Մեզի մախպուլ չէ՝ նա և քօլէոային թացը և չօրը
 բաժանելը , որ շատ հին բժիշկները գործ կա-
 ծէին , չոր քօլէոա անոր կըսեն , որ բերնէն և
 նստոյ տեղէն շատ և խըղով շոգիներ դուրս կել-
 ւան հավայի նման , լաքին այս թարղ քօլէոա թահ-
 մին ըբաճինն՝ իբօթոնառիա ըսված հիւանդութե
 մէկ նշանն է . և իսթէռիզմօ ըսված հիւանդութեն
 ալ կըլայ . և երկան բարակ հիւանդութիւններուն
 կարգն է . լաքին քօլէոան քէսկին հիւանդութիւն
 է , որ շատ երկան չի քըշեր : Պաղինները սթէ-
 նիքա քօլէոա ալ կըլայ կըսեն . լաքին ուրիշ վար-
 պետներալ կըսեն թէ՝ ոչայս թարղ քօլէոա տե-
 սած ունինք , և ոչալ կըրնանք իմանալ թէ ի՞նչ
 պէս կըլայ :

Ասոր Գեւորդ (Վարդա) :

* 398 • Բօլեւոյն շատ անգամ մարդուս վերայ խաֆիլ և ուժով կուգայ , պաղինեբուն ալ չի բռնելով իբէն վերայ կուգան մէկ թուլութի մը , միտէյի կէրկիւութի մը , ցաւ , թըթու և երող քերքը զտրկաներ , սըրտի խառնըմիլ , որիս շողինք թըքնել , փոքրափորին ուռեցք և պօռպօռիկմօ , և մըշտօղ ցաւեր՝ սանձըյի նըման , թէզմը պաղի մէկէն և պաղի մէկ զմէկու ետեէն կը պաշլայէ փըսխել և փորը քըշել , էն առաջ կըլլայ ջուրի պէս , ետքը՝ մէջը միս լուացած ջուրի պէս ավրած կարմիր , պաղինեբուն ճերմակ կամ սև , քիչ րաստ կուգայ որ՝ ստոէ ջուրի պէս դուրս կուտան անհամ , որ ցուրտը տեսածին պէս կը թանձրանայ : Շատին առաջկուց կերած կերակուրներուն էվելցութները կելլան , ետքը սաֆաւի ճիւթեր շատ կամ քիչ՝ զամիս ճիւթի կամ պաղլամի հետ խառնելով : Ետքը դեղին , տահա ետքը ժանկի գոյն , ետքը մըթագոյն , ետքը սև : շատ անգամ շատ թըթու և սէպէ թէ երօղ , շատ քերքը զտրկալով և քամի դուրս տալով՝ պաղի արիւն ալ խառնելով կըլլայ , և շուտով մը քիչատենի մէջ անխրտար ուժէ կիլնայ որ՝ տեսնօղը շիւփհէ կընէ թէ հիւանդը զէհիւրէնմիշ եղած է : Այն ատենները միտէյի կըծիկը՝ պաղըրսալները մէկ զարմանալի թարգով մը ծըմըռտկիլ կը պաշլայեն , հիւանդին լըրան մէկ քէսկին միտէյի ցաւ (քառտիալճիա) մը կուգայ , շատ ծարաւ , ճայնը մարած և խըղճըղգած , և պորտին վերայէն մէկ խաճնելու և կըրծելու պէս ցաւ մը կիմանայ , շատին շէռը բռնելով կը մընայ գալափուշտին մէջ , ուրիշներն ալ շըռէն իբէն մէկ երոցք մը կիմանան , նըստոյ տեղն ալ ցաւ և նիք կունենայ :

Հիւանդութիւնը ծանր ըլլայ նէ՝ վերայ կուգայ հընչքըռք , պալտըրներուն ու թևերուն գառաճա կթերի ըսված տեղերը կէրկիլ կըլլան , և կը քաշ-

վին, մատուցները կը ծըռին, եղունգները կը սենան, ձեռքին ու ոտքին ծայրերը կը պաղլին, և պաղ և փակչուտ քրրովիք մը դուրս կուտան. ներսի դի-
երնին կերի և պայղընութի կուգայ, շահ տամար-
ները առաջկուց քաշված և շատ մանր նետելն
իքէն, այն ատենը սըխ սըխ և սըրասըղ նետել կը
պաշլայեն. պաղի ալ ճօրով թէ ձեռքի տակ կուգան:

Քօլէւռան շատ քէսկին որ ըլլայնէ՝ հիւանդները
չափուլս մը շատ հիւթ կորսընցընելով միտէյի կը-
ծիկէն ու պաղըրսախներուն մէջէն, և մարմնով և
հոգիով շատ և քէսկին ցաւ քաշելով, հինգ կամ
վեց սահաթէն ետքը երեսնին շատ փոխված և զա-
պուհցած կըլլան, որով առաջին լէհճէյին հիչ չեն
նմանիր. և թէ որ շուտով իմտատ չի հասնելի նէ՝
պաղի քիչ մը ատեն անցնելով՝ մէկ օրվան և մէկ
գիշերվան մէջ կը մեռնին, պաղի տահա ուշ. լաքին
չորս օրը անցընօղը քիչ կըլլայ: Պաղի՝ քօլէւռան
օրինաւոր (ատէթճէ) նէօլտէթի ըսըթմայի կը նը-
մանի. և այն ատենը առաջկուց կամ քիչ մը կամ
հիչ չի մըսելով՝ թէզ մը վերայ կուգայ քէսկին զոյ-
իֆութիւն, միտէյի ցաւ (քառտխալճիւս), քէսկին
փըսխել, և ցաւով փորքըշուք, որուն հետ կըլլան
հիւանդութե ուրիշ նշաններն ալ որ վերը գրեցիք:

Թէ որ հիւանդին ուժը քիչ մը շատկեկ է նէ՝
հիւանդութե արայ տըված առաջին կամ իքինճի
օրերը պաշլտայ մէկ բահաթսըղութիւն մը չեն իմա-
նար. իլլէքի՝ շատ թուլութի, գըլսու սըրտոյտ,
և քընանալու իստէկ. լաքին երբոր առաջին հեղուն
բըռնած էր ցաւը, նոյն սահաթին նորէն կը բըռնէ՝
որ քիչ կըլլայ քի՝ առաջինէն քէսկին չըլլայ. պա-
ղի ալ մահաբեր է. կամ թէ որ շուտով մը վարդետ
բժիշկ մը ձեռք չի զարնէ նէ՝ մեռնելը իւշիւնճիւս

հեղ բըռնելուն կը ձըգէ:

Ասոր Գործեր:

* . 399 . Ըստ Թարգ քօլէոսն շատ Փարսիւն է սբուռիս ըսված քօլէոսայէն . որուն համար կըսեն Թէ՝ շատ ուտելէն կամ զարարլը բան ուտելէն առաջ կուգայ: Չէրէ մէկ սաղլամ մարդ մը՝ որուն միտքը հիւանդնալ չի գար շատ կերակուր ուտելուն վերայ, չի գիտնալով իր ըրած խապահատը, մէկ պաշխաճայ հիւանդութի մը կիմանայ առաջ միտէյի կըծիկը, և ետքը տահա ուշ՝ պաղըրսախներուն մէջը. Թէ որ ասանկները փրսխելու են նէ՝ փրսխելէն ատեն մը առաջ փորը կը քըշէ. և երկուքը ոչ մէկ ատեն կըլլան, և ոչ Թէղով մը մէկ ըզմէկու ետակէ, իլլէ՝ երբոր ասոնց փորը քըշել պաշայէնէ՝ փրսխելը կը կըտրի, կամ կը քիչնայ: Լաքին Թէ փրսխելով և Թէ փորքըշտութով ելած բաները՝ պաշխայ բան չեն, իլլէ քի՝ առջի օրվնէ կերած և չի մարսած կերակուրները, լաքին քօլէոս հիւանդութեան՝ առաջ չափով և զարարսըղ կերած կերակուրները կը փրսխէ, և պաղըրսախներուն մէջը հընուց գըտնըված միտըռութիւնը կը Թափէ. Լաքին Թէղ մը ետքը կըծու նօսը բաներ կեւլան ջուրի պէս՝ այնալ քիչ: Շատ ուտող խըմող մարդոց շատ ուտելուն զեանը ի՞նչ ատեն որ ըլլայ՝ երևան կեւլայ. քօլէոսային մախսուս ատեն կըտրըվածի պէս է պիւթիւն տարիին մէջ. և ուտել խըմելու սախընմիշ եղող մարդու ալ կըլլայ, շատ ուտող խըմողի ալ, ղէհիլլէնմիշ ըլլալուն նշանները պաղի քօլէոսային պէս կըլլան. և այս երկուքը մէկ ըզմէկէ Փարսիւ ընելը շատ դժուար կըլլայ. Լաքին երկու բանով աղէկ Փարսի կըլլան: Մէկ մը ատենէն, որ ձըմեռ ատեն բաստ գայ նէ՝ շիւփհէսիղ ղէհիլլէն եղած է, մէկ մը նալ՝ փորը քըշելէն շատ առաջ կը պաշայէ փրսխելու. և բժիշկը վարպետ ըլլայ նէ՝ փրսխուէքին քէֆիլլէթէն ալ կըրնայ իմանալ ղէհիլլէ կերած ըլլալը. ղէրէ ղէհիլլին կըտորըվանքը փրս-

խունքին մէջ կը դըտնըվին, Եւ ասոնք աղէկ Ֆարխ
ընելու է մէկ ըզմէկէ, գէրէ այս երէք ճինսին մէջէն
երկուքին այն դեղերը տըրվին՝ որ քօլէնային
պաշտանկըճները կը տըրվին, գէշ կըլայ:

Քօլէնային աղէկ չի նայվի նէ՝ շատ շուտ կը մեռ
ցունէ, և սէպէ թէ՝ թէրս դարձած թուուսի պէս
մարդուն փորի հիւթերը պիւթիւն պիւթիւնէ կը
պարպըվին, և թէպէտ թէղ մեռցընօղ տիգէնթէ-
ռիաներալ կըլան, լաքին շատ հեղ ասիկայ ուշ
կը մեռցընէ:

Ասոր պատճառը:

* . 400 . Քօլէնային առաջին պատճառը՝ մութ
և դժուար իմանալու բան մը նէ, սէպէ թէ ամէն
բժիշկներ ըսին քի՝ ամբողջան տաքէն՝ սաֆուային
կծուութիւր կը շատնայ, և ասկէց առաջկուգայ քօլ-
էնան: Քօլէնային ինչպէս առաջ գալուն մէկ
օրինակ մը ունինք, որ մէկ հեղ մը նեմցէին պազի
երկիրներուն մէջը բոզերուն ասանկ պատիժ կու-
տային, ասոնք մէկ նեղ ու երկան չարխը սընտուկի
մը մէջ կը կայնեցընէին ոտքի վըրայ, և կը քաշէին
կը տանէին մէյտան տեղ մը, ուր տեղ շատ մարդ
ժողվոված կըլար սէյիրի համար, այն տեղը ուժով
մը կը պըտըտցընէին սընտուկը, և այն կընիկը որ
սընտուկին մէջ կայնած էր՝ լըման թաքիքէ մը չան-
ցած կը պաշտայեր սաֆուայ փըսխէլ և փորը քըշե-
լովալ սաֆուայ դուրս տալ, անկէց ամէննալ կը
գանէին: Ասկէց կիմանանք որ՝ երբոր քօլէնան
վըրայ գայ մէկ մարդու մը նէ՝ ոչ սաֆուային կծու-
ութիւն է և ոչ շատութիւն, պատճառ կըրնայ ըլ-
լալ սալթ տիաֆուաման ու փոքրափորին միանունք
ները ու միտէյի կըծիկը թօթվելը, որոնցմէ սև
ճիւղերը սըխմըվելով՝ մէջէն կը քամվի սաֆուան՝ որ
թարզ թարզ կըլայ գունով և համով, և շատ կե-
վէնայ և կը փըսխէ միտէյին ու պաղըրսախներուն
մանրիկ տամարներուն դուրս տըլած նիւթը, այս

ալ մէկ մըշտօղ պատճառով մը կըլլայ: Ո՞րչափ շատ քրքրախօս մարմինէն դուրս կ'ելլայ բէսդէ պոխ-
 թաննիքա ըսված ժանտախտին ու էլօտէ ըսված
 հիւանդութիւն ատենը. աճապայ քօլէրային ալ այս-
 պէս բան մը կըլլայ մի փոքրափորին փորոտիքնե-
 րուն մէջը. այս հիւանդութիւն քիչ րատտ կուգայ,
 ղէրէ ինչպէս որ թահալին կընեմք, ասոր պատճառն
 ալ շատ չըլլար, լաքին պատճառը ի՞նչ որ ըլլայ նե-
 ըլլայ, խապիլ է քի՛ թէհսիր ընէ ասիկայ հաստա-
 տուն անդամքներուն վերայ. և իլլէ՛ փոքրափորին
 սինիրներուն վերայ: Առաջկուց ըսած հնք թէ՛
 ի՞նչ խրտար մեծ իւհախութիւն ունի մարդոյս կա-
 շին՝ միտէյի կըծիկին ու պաղըրտախներուն հետը. և
 ասոնք՝ կաշիին հետ (* . 295 .) անոր համար զար-
 մանք չէ՛ երբ րատտ կուգայ որ մէկ չի սորվօղ մարդ-
 մը շատ հեղ ոտքերը պաղ ջուրը գընէ, կամ ոտ-
 քերը քրքրախեղու սորված լէքէն՝ քրքրախքը կըտ-
 րէ, կամ բոպիկ ոտքով պաղ գետնի վերայ քալէ,
 կամ պաղ և վազուկ ջուրի մէջ երկան ատեն լողայ,
 ասոնք ամենն ալ քօլէրայէն խօլայ կըբըռնըվին:

Մէկ ֆուռունճի առողջ և ուժով երիտա-
 սարդ մը մէկ վառած փուռի մը դէմ շատ քրքրա-
 նեղէն ետքը՝ քիչ մը հովառնելու համար մէկ պա-
 ղուկ օտա մը երթալով, և անկէց ետքը թաց գետի-
 նի մը վերայ քանի մը սահաթ քընանալով՝ արթըն
 ցածին պէս մէկ քէսկին քօլէրայէ մը կըբըռնըվի.
 լաքին անոր ալ չենք զարմանար քի՛ շատ օրինակ-
 ներ կը հաստատենն թէ քօլէրան առաջ կուգայ նա
 և բարկութիւն, և վախէն: Բըժըշկական պատմու-
 թիւններու մէջ մէկ կընոջ մը համար գրըված է քի՛
 հայիղը կըտըրվածին պէս քօլէրայէ բըռնըվեցաւ.
 և հայիղը նորէն բացվեցաւ նէ՛ բժշկեցաւ, և ու-
 րիշի մը նալ լաքի ըսված արղաբերքին վաղմուռքը
 կըտըրվեցէն եղաւ. այլ և ֆէպպուէ բէռնի չիօղա
 ինթէռմիդդէնդէին, և պաղըրտախներուն իւֆիւնէ
 թին (էնթէռիթիտէ), և կուրծքի մաշկի իւֆիւնէ թին

և փորձամաշկի իւֆիւնէթին նշաններուն սրբային մէջը կը գրանւի նաև քօլէոան, նիքրիզի ցաւ մը պաղըրօտաներուն ալ քէսկին զարնելով փոքրափորին մէջի մէկ մահաբեր քօլէոա մը պատճառած ունի, ասառն բաները մեզի կը սորվեցընեն թէ՛ քօլէոային պատճառը մինակ մէկ հատիկ չէ՝ այսինքն՝ սաֆուային կծուութիւն ու շտուծութիւն չէ՝ այլ մէկ պաշխայճայ տտենի մը մէջ մէկ զօռլու մը շտուղ բան մը միտէյի կըծիկին պաղըրօտաներուն մէջ հասածին պէս՝ այս քիչ գրանւած հիւանդութիւն կը պատճառէ, չենք գիտեր թէ անձապայ այս հիւանդութիւն տաք երկիրները ուժին շտուծութիւն ալ կըրնայ մի ըլլալ ինչպէս որ պաղիները թահմին ըրին՝ և պաշխայ բժիշկներ ալ չըլլար ըսին. և չենք կըրնար ալ հասկընալ թէ՛ այսքան շտուծ հիւթ կորսընէն ետքը՝ ի՞նչպէս կըլլայ տէ ուժ կը մընայ՝ թէ որ անհարազատ ըսված քօլէոային ալ որ իրաւ քօլէոայէն շտուրստ կուգայ, պատճառները գրեւ ըլլայինք նէ, չէինք կըրնար համրանքի բերել, այն ասին բաները՝ որ մէկ մախսուս մը շտեղ մը կը բերեն միտէյի կըծիկին ու պաղըրօտաներուն մէկէն, կը պատճառեն այս թարզ քօլէոան. որ կըսվի իբեքթաթառսի, այս սրբան էն օրինաւոր (տէթճէ) չափէն էվէլ տըրված փըստեցընօղ և ուժով քըջօղ դեղերը, զէհիրները, իլէ՛ սըջան օթուհ, արք սիւլիւմէնը, պազի մանթարներ, պառպօ կամ պառպիօ ըսված անուշ ջուրի ձուկին խավեարը, հասուն սըտուղներ շտուռ տեղը, ձմերուկ, սէխ, շէֆտալի, սալոր, և վըրայէն իըմէլ գինի նոր՝ կամ նոր պիտուա, դէր, իւղոտ և անուշ բաներ ուտել. շտուռ տեղ իըմէլէն մընացած թըթու և փըտտած սաֆուա, որուն հետ սօղուլճան ալ կը գրանւի, և այլն՝

Ասոր նախագիտշտիւնէնը :

* . 401 . Քօլէոան իրեն քէֆին ձըգլինէ՛ շտու հեղ վերջը գէշ կըլլայ, շտուով մը բժշկական

դէնահատը որ իմտատ հասնի՝ շատը կը բժշկըվին .
որ այնքան նշանները կեցած իբէն՝ ուրիշ հիւան-
դութիւն ըլլայ նէ՝ ողջ լիննալու ուսուտ չըլլար :

Քօլէռան ծիրերն ու տըղաները շուտով կը մեռ-
ցնէ , մահուան մօտ ըլլալուն նշանները ասոնք են .
սրտառաջի քէսկին նեղութիւնը և սքազմօն , րահաթ-
սըզութիւնը շատ , սըխ հընչքըռըքը , ներսէն երոց-
քը , երեսին գոյնը պիւթիւն պիւթիւնէ փոխվի-
լը , և սըխ մարեւիքը , լաքին այս տերեւէն հասած
իբէն ալ՝ թէ որ աղէկ ճամբով նայվի նէ՝ աղէկ
բժշկըվածներ կան :

Ասոր քիւտը :

* . 402 . II արպետ բժիշկները թէպէտ այս ցա-
ւըս թըթու և կըծու սափապէ առաջ կուգայ
լսին , լաքին փորը պարպելով բժշկելու թարգը
ասէնէն աւելի թէհիքելի ըլլալը ճանչցան :

Հին բժիշկներն ալ այս հիւանդութիւն սկիզբը ալըը
ված սափապէ պարպելու համար ըրըճախ ջուրէն զատ
բան տալու չէին սէրպէստութիւններ . և անոր ալ
պաշխայ զօրութիւն չէին տար , իւլէքի՝ միտէյի
կըծիկը ու պաղըրսախները լուանալ , ետքը բժիշկ-
ները՝ երբոր դէնահատը քիչ մը ծաղկեցաւ նէ ,
ասոր տեղը՝ հիւանդութե սկիզբը ապրսպըրեցին
տալ խօռօզի , կամ թօստունի , կամ պուռուխ ոչխարի
միս , կամ խափուռմիշ հաց , կամ գարի , կամ բրինձ
եփել ջըրով , և անոնց ջուրը խըմցընէլ շատկեկ :

Այս ճամբան ալ չիւնքի աղէկ չէ , կը կարծենք
քի՛ ասիկայ ընօղ բժիշկները քօլէռային թապիլէթը
աղէկ մը հասկըցած չեն , և չեն կըրցած զատել այս
հիւանդութիւն՝ այն պաշխաճայ և տեղական հիւան-
դութիւններէն , որ առաջ կուգան սափապէն ու զէ-
հրէն . լաքին ինչվան որ այս հիւանդութեանս նը-
շանը շիտակ եղած չէ , հիւանդը առաջները վըս-
խել տալու ճամբուն չենք կըրնար հաւանութի տալ :

Եւ հիմակվան վարպետ բժիշկներն ալ թէ-

պէտք քօլլէռան շուտով մը կը բժշկեն առանց վախ.
 նալու թէ՛ ծածուկ սափրա կը մընայ փորուն մէջը,
 փրօխելը և փորքըշուքը կտրելու դեղեր տալով,
 Լաքին թէ որ թէհլիքէլի, կամ պարէ շեւփհէլի ըլլայ
 առջի նշանը, որ շատ վարպետ այս թարգըս կը
 բըռնեն, որով կըսեն թէ՛ դուրս կելլայ կծու կամ
 զարարը նիւթը. Լաքին ասոր վերայ ալ շատ շեւփ-
 հէ կայ բժիշկներուն մէջը: Ինկիլիզ և նէմցէ բը-
 ժիշկները՝ որոնք իւֆիւնէթլի քօլլէռայ կայ տէյի
 իսպաթ կընեն, ուրուն և սդէնիքա և ինֆլամմաթօ-
 ոխա կըսեն, և կը վըկայեն քի՛ արիւն առնելով աս
 թարզ քօլլէռա շատ բժշկած ունին, պաղինները՝
 տաք երկիրները եղած քօլլէռան ալ այս թարզէ
 կըսեն: Լաքին երբոր փորձը մէկ բան մը իսպաթ
 կընէ բժշկական զէնահաթլին մէջ, ամէն կարծիք
 կամ թահմին կըսվին, կամ ետ կը մընան, կամ փոր-
 ձին հետ միաբանելու են, այն քօլլէռան՝ որ արիւն
 առնելով աղէկցու, մուծլախա իւֆիւնէթլի սէյ
 նէ եղեր, ինչպէս՝ որ պուռչէ հէղինակն ալ կը
 հաստատէ շատ փորձով, մենք մեր և ուրիշներուն
 փորձերէն և ուղղուն չի գալէն սորվելով կը պար-
 տաւորինք՝ արիւն առնելը աղէկ է ըսելու: Ասան-
 կով ինչպէս որ թահմին կընէին, հիւանդութեան
 ասըլ մայան դուրս ձըդեւէն ետքը հին բժիշկները
 քօլլէռային կուտային պուզլու ջուր, թէ խմելու և
 թէ միտէյին վըրան զարնելու, այս ճամբան մինասիւ
 է, և հետեիլ պէտք է, թէ որ առաջկուց ուժը
 շատ պակասած ըլլալով՝ ասոր զըթը ընել պէտքը
 չըլլար, այս պուզլու ջուրիս ֆայտան աղէկ տեսնը-
 ված է՝ թէ քօլլէռային, և թէ երկան բարակ փըս-
 խուհլքին ասանը. երբոր միտէյի կըծիկին նազիք
 ըլլալէն առաջ կուգայ: Աղէկ գինի ալ պաղի քէրէ
 տալու է՝ ինչպէս որ հիները կաղըսպըրէին. Լաքին
 շատ քիչ, փրսխուհլքը կըսորղ խըմելէքը բօձիօնէ
 անթիէմէթիքէ, որուն շինելուն թարգը՝ տէս
 (Թիւ. 39.) որ պաղինները կը գուլեն, ցաւին կատ-

չաժ ատենը խրմել տալու համար, թէպէտ մենք ալ ֆայտան տեսեր ենք քէսկին փրսխունքներու համար տալով լաքին չիւնքի այս զուհուրաթիս կեանքը մօտիկ թէհլիքէի մէջէ, անոր համար աղէկ չենք սեպեր ասանկ բաներով ատեն անցընել, այլ պաշխոյ աւելի ուժով դեղերէն ետքը՝ ասիկայ տալը զեան չունի։ Այս ամէն իմոտաներս կըրնանք ումուտ ընել ափիօնէն ։ Լաքին անանկ տալու է՝ որ միտէն խուզէթ ունենայ ասիկայ վերցընելու, թէ որ այս հրաշալի դեղս՝ քօլէնային սկիզբները տալով զարար բերէ նէ՝ ասոր պատճառը այն չէ՝ որ միտէյին մէջ մէկ կըճօղ նիւթ մը կը գըտնուլի՝ որ քօլէնան անկէց կըլայ, այլ անոր համար որ ափիօնը տալու ատենը պէտք է որ՝ միտէյի կըծիկին թօթվովելուն քէսկինութիւն՝ որ առաջները կերևնայ, ինչաժ պիտի ըլլայ։ Ատէթ է որ՝ երբոր հիււանդութիւն քէսկինցած ըլլայ և թէհլիքէն ծանր ըլլայ նէ՝ այն ատենը կուտան բժիշկը կանչել, քի փրսխելու և փորը քըշելու կըտրէ, այլ և նոյն ափիօնը՝ սիրտ գանկցընօղ բանի հետ խառնելով, կամ շատ ըլլալով կամ մինակ ըլլալով՝ միտէյի կըծիկին գրգռութիւն մը կուտայ, և շատ հեղալ նորէն փրսխել կուտայ։ Անոր համար մինակ թինթուռա թէպալիքան առաջ տասն և հինգ տամլա տալու է ։ և ամէն մէկ չէյրէկին՝ անկէց ետքը՝ տասնական տամլա ։ ինչլան որ փրսխունքը քիչնայ, կամ նոյն թինթուռան տո՛ւր շէքերով, կամ շատ քիչ մէլիսայի ջըրով կամ պոյսաղի ջըրով ։ և ամէն դեղը այս է։

Լաքին այս դեղսալ փրսխունքը կըտրըվածին պէս կըտրելու չէ ։ քանի մի օր տայիմայ տալու է, երկանկէկ վախթ արայ տալով, և չափը ետեէ ետե քիչցընելով, թէ որ թմրութի չի գայ նէ վըրան։

Անոնք որ կըսեն թէ՝ փորը պարպելու համար սըխ սըխ հօգնայ թափելու է, կերևնայ որ աս ցաւին քէսկինութիւն տեսած չեն ։ և չեն գիտեր թէ՝ հիււանդը ինչպէս դժուար կը դառնայ, նեղութեան

մէջ և ուժէ ինկած ըլլալով. լսքին թէ որ բերնով
առնըլած աֆիօնը քէսկին փորքըշուքը չի կըտրէ
նէ, աֆիօնին հետ քիչ մը զամբ արասլի և հաւկիթի
դէղնուց և նիշաստա խառնելով՝ անով հօգնայ թա-
փելու է: Քայտայ կընէ նա և պորտին վերան քը-
սել թիրեաք, կամ հինտիստան ճէվիզի եաղը, կամ
մէկ պըզտիկ տօպրակի մը մէջ դիր պահարեղէն խո-
տեր և ծաղիկներ, և վերանին ցանէ՝ քացալս, կամ
աղէկ գինի, կամ սքիռիթօ տի լավէնտուլա, կամ
թէ որ փորը շատ ցաւի կըտըրտածի պէս, վերան
անանկ ֆօմէնթա կամ քադաբլազմա դնելու է՝ որ
ծանրութիւն չունենայ: Չլուքի ձեռքին և ոտքին
պաղուծիլը, շահ տամարներուն շատ զայլ ֆուծիլը,
նաւզին դողդըղալն ու մէջ տալը ատեն ատեն, աւ-
վըները մըթըննալնու և սըխ մարելիք գալը կը ցը-
ցընեն՝ որ կենտական ուժը կը մարի կոր, անոր հա-
մար ինչպէս որ հինները կընէին՝ պէտք է տաքուկ
եղով անդադար տուրմայլայ շըփել և ֆօմէնթիներ
դընել. թւերն ու պաղտըրներն ալ տաքուկ գինիով
շըփել, որուն մէջ պահարեղէն խոտեր ձըգած ըլ-
լան. երբոր քօլէնուան դէշ ըսըթմայի կերպարանք
կունենայ, այն ատենն ալ իսթիզայ է աֆիօնը, հե-
տը խառնելով և քընա քընա, և համով ուշղուն բա-
նով մը խըմցընելով կամ կերցընելով: Ամէրիգայի
բժիշկ մը քիչ չափով քալօմէլանօ և աֆիօն կու-
տար այս հիւանդութեանս, որ ամերիգա շատ կը
գըտնըվի, և տըղըց վըրայ կըլայ. հիւանդութիւնը
անցնելէն ետքը՝ ուժը պակսելուն դէմ դեղ տա-
լու է. լտֆին նայելու է քի՝ միտէն որ քէսկին և
երկան ատեն փըսիւնելով ավրած է նորէն փըսիւն-
լու, գըրգըզվելով նորէն փըսաւնք չի գայ:

Անոր համար ամէնէն ուշղուն դեղերն են ընդինե
րը, պազինները ըսին քի՝ քալումայօ ըսված քէօքը
այս քօլէնա հիւանդութեան աղէկ ֆայտայ կընէ,
անանկ է նէ՝ այս դեղս կըրնանք ապըսպըրել այն
հիւանդութիւն նոր էլօղնէրուն, որոնց փորը տահա

նօսր է . կամ եփելով , կամ սպանեայի՝ կամ Թօ-
բայիի գինիի մէջ ինֆուզիօնէ ընելով :

Ամէն դեղերուն վերջը , և ուշ ատեն , անէր չէ-
լիկ բուհօն՝ Թառչին սուշիով , կերակուրը քիչ պի-
տի ըլլայ՝ և խօլայ մարսօղ՝ և պէսլէմիշ ընօղ . լաքին
սըխ սըխ ուտելու է . բաց տեղի հավան , և բարե-
կամներու հետ տեսութի ընելը , և չափով շարժ-
մունքները՝ այս հիւանդութեան վերջի դեղերն են :

Իսհաշ . ԳՃ . Տիտաւէտ . Իտ . Որովայնաշուհուֆէհ ,
իտ փորհարուֆէհ , և փորհշուհ . հայ :

Մարդոս պաշտօնախնէրոհ ինչդէս ըլլաւ :

* . 403 . Մարդոս պաշտօնախնէրը մէկ երկան
քիւնկ մը նեն , ուրիշ կենդանիներունը աւելի կարճ
կըլլան , ինչպէս որ նոր ատեններըս փորձեցին . և
ներսի մաշկին աւժովը աս դիտ ան դին ծըռմըռկած :

Պաղած մեռելները աւելի երկան կըլլայ , սէպէ
քի՝ մաշկով և մկանունքներով հոսոված . պազի տե-
ղը բարակ , պազի տեղը հաստըկեկ , և Թանձը , և
իրենց մախսուս փոքրիկ գըռնակ (վալուլա) ու-
նին . այս ծուռումուռ քիւնկը մէկ մախսուս մաշ-
կով մը կախված է , ունի վըրան շատ շահտամար-
ներ , տալմարներ , աւիշկեան ամաններ , կլանտուլէ-
ներ , և զամբոտ նիւթով լեցված գաղտուկ տեղեր .
և գործն է միտէյի կըծիկին մէջէն մամացը առնել ,
և իրեն մախսուս ծանր շարժմունքովը չալսամիշ
ընել , իրեն մէջը գըռնըլած հիւթերովը խառնել ,
որ են սարը սափաւ , պանքուէասեան հիւթը (սու-
կօ պանքուէաթիքօ) , և կենսական նիւթ ընել , ինչ-
վան այս մեծ գործըս լըմընայ . և իրեն ծուռ ու
մուռ ու մեծկակ միջոցներուն մէջը պահել , և ետքը
մընտրութիւնները նստոյ տեղէն դուրս հանել . որ
նստոյ տեղն ալ ունի մէկ մախսուս սեղմիշ (նեղցը-
նօղ) մկան մը , որուն բժիշկները և անդամազննիները
օֆինթէռէ կըսեն , Այս քիւնկիս երեսը տիւղ է ,

և մարմինէն քիչ պըզտիկ . որ մարդոյս սաղութեան
ատենը՝ մէկ կակուղ շողի մը և մէկ զամբոս բան մը
դուրս կուտայ՝ Թանձրէկէ ջուրի պէս, զինքը պահ-
պանելու և թաց և խոյփախ շողինքոտ պահելու հա-
մար, լաքին Թէ որ դուրս տայ շատկեկ հիւթ ջրայ-
ին (սիէռօղօ), աւիշկեան (լինֆաթիքօ), զամբոս
(մուքօղօ), և կամ Թարախի նման, և նստոյ տեղէն
սըխ և շատ դուրս ելլայ՝ պաղըրսախներուն մէջի
գըտնըլած մընորդութիւններուն հետ, այն ատենը
մէկ վաղուկ հիւանդութիւն մը (մուպօղօ բոօֆ-
լուվիօ) կընէ :

Ասոր սահմանը :

* . 404 . Եւս վաղմունքըս, կամ պաղըրսախնե-
րուն շատկեկ և ավըրված խամ դուրս տալը, որ
պզղի պաղըրսախներուն մօտ և ինչախ եղած փորո-
տիքներէն ալ կըլլայ, և այս զատված հիւթըս նստոյ
տեղէն դուրս հանելը, Թէ մինակ՝ և Թէ մէջի մնա-
ցած նիւթերովը, կըսվի փորքըշուք (ախառէա) :

Ասոր բաժանումը :

* . 405 . Եւս վաղմունքիս Թապիյէթը Թարզ
Թարզ է . պաշըշան և մախսուսը բռնմառիօ և իտի-
օբաթիքօ կըսվի՝ Երբոր այս հիւանդութիւնս պատ-
ճառը պաղըրսախներուն մէջն է : Երկրորդականը
և արկածեանը (սէքօնտառիօ և սինգօմաուլիքօ) . այն
է՝ որ պաշխայ հիւանդութիւն մը կըլլայ, կամ հեռու
տեղ մը մէկ մըշտօղ բան մը գըպչելէն, այն տեղին
իւհախութիւն ունենալով, և չեւիքի փորքըշուքին գը-
նացքը՝ պզղի չափուխ կըլլայ, և պզղի ծանր, պզղի
նէօվպէթի . անոր համար մէկ Թարզ փորքըշուքին
ըսին գէշ և հիւամայոտ, մեկուն ըսին երկան բարակ
(քօնիքա) . սովորական՝ ատէթ և Թապիյէթ եղած
(ապիթուաէ) , զատող (քօիթիքա) , այս վերջին
ճինսը այն է՝ որ հիւանդ մը ըրժանալու ատենը
վըրայ կուգայ, երկտիճի (քօլլիգուաթիվա) կըսեն

անոր • որ հիւանդ մը երկան հիւանդութի՛նք աշե-
լէն ետքը՝ մեռնելու մօտ օրերը վերայ կուգայ • և
կամ չիւրիւք իլլէթ (թապէ) ըսված հիւանդութե՛
վերջերը կըլլայ • Եւ թէ որ մէկ դեղով մը կամ ու-
րիշ ֆէնտով մը եղած ըլլայնէ՛ արուեստական (առ-
թիֆիչիալէ) կըսեն, թէ որ շատ մարդ մէկ ատենի
մէջ փորքը շուքի ըստ գայնէ՛ կըլլայ եբիտէմիքա •
Թէ որ սէյրէկ ըլլայ, և քիչ մարդու վերայ տեսնը-
վի նէ՛ սբօռատիքա: Պաշխայ անուններ ալ տունն
այս հիւանդութե՛ս դուրս տրված բաներուն թար-
գին կէօրէ • ըսելով, նէճասէթլի (սթէպօռօզա),
սօղուճանլը (վէռմինօզա), սաֆուալի (պիլէօզա),
շիճկային (սիէօզա), արիւնխառն (սուքքու-
էնթա), զամխոտ (մուքօզա), մամացային (քիլէօ-
զա), որուն ֆլոսսօ չէլէաքօալ կըսեն • կամ փոր-
հարութի՛ կիսամարս կերակրոց (ախառէա տի չի-
պի մէճճօ տիճէօրդի), կամ լիէնթէօրա • Լերդայ-
ին, (ֆլուսսօ էբաթլիքօ), և այլն: Լաքին մեր ըսե-
լու բաժանմունքը՝ այս ամէն թարդ բաժանմունքնե-
րը, և պաշխայ դուրս մնացածներ ալ կան նէ՛ իր
տակը կառնէ • և հիմակվան երևելի վարպեաներուն
գործ ածածն է: Պաղի փորքը շուք՝ ֆախաթ պա-
ղըրսախներուն գրգռելովը կըլլայ, և կըսվի սթէ-
նիքա • պաղի ալ պիւթիւն մարմինին զայիֆութիէն
կուգայ, և կըսվի ասդէնիքա • մէկ պաղըրսախին
սալթ մէկ հիսսէն միւսալելով՝ պաղի հեղ փորքը շուք
կըլլայ • Լաքին այս ցաւէս մեռնողներուն մարմինը
բանալով տեսնելոված է որ՝ կամ պիւթիւն պաղըր-
սախը կապը շտըկին, կամ մէկ հատը վերէն վար
պիւթիւն:

Ասոր նշանները:

* . 406 . Փորքը շուքէն առաջ եղած ալէսէվիյէ
նշանները ասոնք են, թուլութիւն, միտէյի կըծիկի
սըլմըվէլ, իշտահը կըտըրվիլ, փոքրափորին ուռեցք
և դուրս տընկըվիլ, խապղութի, պաղի փորուն մէ-

ջէն գոռալ, սաճի հեղալ արայ տըվող նալգ:

Ետքէն թէզմը փորը ցաւիլ կը պաշլայէ. որ կը կըտըրի և նորէն կուգայ. և իբր թէ պաղըրսախները կը կըտըրաւ. սիրտը կը խառնըվի՝ և փըսխելու զօւ կընէ, լաքին քիչ առեն՝ որ փորը պարպել պաշլայածին պէս կը կըտըրի. ամմա երբոր մընտըռուիը նօսընայ նէ՝ նորէն կը պաշլայէ: Հատ հեղ փորքըշուքին հետ հիչ մէկ ցաւ մը չըլլար, իլէէ առաջ կուց քիչմը բահաթսըզը լլալով փորը՝ և առեն առեն եէլերը ճայն հանելով փորուն մէջէն աս դիէս ան դիէն, մէկ նօսը և շատ հիւթ մը դուրս կելլայ. այս թարգով փորը քըշած առենը՝ շատին փորուն մեծուծին ու կէրկիւթիը կինջնայ. պաղիներունը նորէն կըլլայ, և նստոյ տեղէն ի՞նչ խըտար շատ բան ելլայ նէ՝ ան խըտար կէվէնայ. և այն առտենը կըլլայ մեդէօռիզմօ, շէոը կը քիշնայ, և մարմինը չոր կըլլայ: Այս զուհուրաթիս նստոյ տեղի ցաւ (թէնէզմօ) շատ քիչ բաստ կուգայ. լաքին սըլս փորը պարպէն՝ շիտակ պաղըրսախին վըրան մէկ երոցք մը կիմանայ հիւանդը, քանի մի օր շատ կեկ քըշէ այս վաղմունքը, կամ քիչ առենվան մէջ շատ հիւթ դուրս վաղէ նէ՝ երեսին գոյնը և լիցունութիւնը կը փախչի, կը դեղնի և կը փոխվի:

Թէ որ առաջկուց մարմինը սինիրլի (թօռօզօ) և դէրէր նէ՝ կամ կաշին վըրան ջըրոտ ուռեցք ունէր նէ՝ խայիպ կըլլան. չոր մարմինը կը դառնայ կըլլայ թոյլ և թոռմած, խոցերն ու եախըները կը ցամքին, ոտքերը կը դոյլդըղան. և օր օրէ ուռենալ կը պաշլայեն. տաքութիւն կուգայ, մազերը կը թափին. մարեւիքներ կը պաշլայեն, և ասոնցմէ ետքը կըլլայ՝ կամ չիւրիւք իլէթ (թապէ), կամ ջըդոզութի (խոռօբիա), կամ փոքրափորին մէջ մէկ խավի և քէսկին երօղ ցաւ մը գալով՝ կըլլան պաղըրսախ իւֆիւնէթի. որուն հետը կըլլան նա և հընչքըւըք և փըսխել: Այս ալէսէվիյէ նշաններս զուրուցեւէն ետքը՝ ամէն մէկ ճինսին վըրայ զատ զատ

պրուցել ուղելով, էն առաջ տեղական և եերլի զարարներէն առաջ եկածները խօսիմք, շատ ուտել խրմելէն ետքը՝ ատէթ իւզոէ պաղի մարդոց մէկ փորքըշուք մը կըլլայ, որուն կըսեն նէճասէթի (սթէպքօօզա) և քաբուլօզա, այս ճինս Հիւանդութիւն պատճառը պէլի ըլլալով՝ կուգայ միտէյի կըծիկին ուռեցք, կէրկիութի, և սըլմըվէլ. իշտահսըզութի, սիրտ խառնըվիլ, քեբքըզտըկալ՝ որ պօղազս կերէ. չի մարսըված կերակուրները փըսիւէլ:

Փոքրափորը միտէյի կըծիկին պէս կը սըլմըվի, կուռենայ և կէրկիլիշ կըլլայ. փորը կը դուռայ, ցաւ կուգայ, լաքին մէկ մէթին և խալի տեղ մը չի մընար, որ պաղի քէսկին կը մըշտեն պորտին դիւերը. փորէն եկէլի դուրս կուտայ, որ վառված քիպրիթի պէս հոտ կուռենայ. և ետքը նըստոյ տեղը երոցք մը ըլլալով՝ դուրս կուտայ շատ մընտըռութի թանձըրկեկ մալէզի նման, լաքին վազուկ՝ ավըրված՝ շատ հոտած, որ երկու կամ երէք օրէն քիչ մը ըսհաթութի կուտայ. լաքին թէ որ բըռնըվօղ մարդը տկար է, կամ կարգալ գրելու ետեւէ ինկած՝ կամ ծեր, շատ ուժէ կը ձըգէ. պաղի թէհլէքէալ կը բերէ: Խօղըճաններէն պատճառված փորքըշուքին նշանները ասոնք են. շատ մընտըռութիւն դուրս տալ պաղաւթի նման՝ կամ պիլօռի դուռով, մընտըռութիին և շունչին մէկ զատ մախսուս հոտ մը. սեւագոյն մընտըռութի, կամ մոխրագոյն. սօղլուճանի կըտորըվանքներ ավըրված, կամ լըման սօղլուճաններ ողջ կամ մեռած, որ պաղըրսախներէն դուրս կեւլան, պաղի թէմիղ արիւն՝ որ դուրս կեւլայ մինակ, կամ որդներով, կամ ուրիշ բաներով, այս թարդ փորքըշուքը աւելի շատ է տըղոց վըրայ՝ քան մեծ մարդոց վըրայ. լաքին պաղի պաղի էբիտէմիքօ ըլլայ նէ՝ մեծերուն ալ կըլլայ:

Ուրիշ տեղ խօսած ենք շիտակ պաղըրսախին մատօռէային համար, որոնցմէ կըրնայ պատճառիլ ասքառիթի բաւլիքառի ըսված սօղլուճանները և

ուրիշ թարգ որդներ : Սափռալի ըսված փորքըշու-
քին նշանները շատ շեֆելի անհաստատ և խաբե-
բայ են , դերէ չենք կրրնար ըսել թէ ամէն ատեն
սափռային շատութիւն կամ կրծուութիւնն է այս
թարգ փորքըշուքիս պատճառը . որով մէկ բերնի
լեղիութիւնով և սիրտը խառնըվելով և իշտահարող-
թիւնով կանաչ նիւթեր կելլան փորէն :

Մանրը տըղայոց միտէյի կըծիկին մէջ՝ որ կա-
թով կապրին , պաղի մէկ թըթու հիւթ մը կը գըտ-
նըվի , որ սափռան մէկ կանաչ գունով մը կը ներկէ ,
առղա հանած ատենը թէպէտ սև ճլլէրէն զատ-
ված հիւթը ավըրված չըլլայ , փորը կը քըշէ , և
եւած նիւթը շատ կանաչ կըլլայ : Հընհընուքը և
ուրիշ հոգւոյ կրքերն ալ շատ հեղ մընտըութիւ-
նի գոյնը կը փոխեն . պաղի ալ սափռան երկան
ատեն մէկ քարով մը կամ ուրիշ պատճառով մը
էօտին տօպրակին մէջը հափիս ըլլալով՝ երբոր էն-
կելը վերնայ նէ՝ մէկէն ի մէկ պաղըրսախներուն մէջ
կը վազէ , և շատութիւնով և կրծուելով սանձը և
փորքըշուք կընէ : Շատ մարդ աշնան օրերը՝ երբ
որ մարմինը շատ զայիֆցած է ամբողջան տաք օրե-
րէն , և ետքը պաղ կառնէ , այս հիւանդութիւնէս
կը բըռնըվին . որուն կըսեն աղեսայ քըրտինք (պա-
ղըրսախ թերի) (սուտօռի տէկլ ինթէսթինի) , որ է
մէկ ճամբան փոխած արտաշնչութիւն , որով պաղի ինչ-
վան շատ օր՝ փորէն ջուրի նման նօսը հիւթ կըլլայ :

Ասկէց առաջ շատ հեղ կըլլան փորու ցաւ , որ
պաղի քէսկին կըլլայ . փորուն մէջ առ դիւս ան դին
եէլ թուռ կուգայ , սէպէ թէ դուքս ելլալու տեղ
ուզելով , շուտով մը և շատ կը քըշէ փորը , և մարմնի
նին չորութիւն կէվէնայ , շէտը կը քիչնայ , և ծարա-
ւը կը շատնայ , և երեսը և պիւթիւն մարմինը՝ ա-
ռաջկուց ջըրգողութիւնով սու տէպպէսիով ուռեցած
ալ էին նէ՝ կը հալին և կը զապունան :

Այս հիւանդութիւնս շատ նըման է քօւլցցա
ըսված հիւանդութեւն , որոնց պաշլանիլըճն ալ պաղի

մէկ է . և կըրնանք ըսել՝ զիւք քէամ՝ պաղըրսախի
(քաղառու տէկլ ինթէսթինի) , որ պաղըրսախնե-
րուն դըրսի դին մեծ ըլլալուն համար , և մանրա-
թելոտ մաշկին (թունլքա վիլօզաին) եայլըմիշ ըլ-
լալուն և շատկեկ տեղ բըռնելուն համար՝ փորը մէկ
նեղութի մը և կէրկիութի մը կիմանայ . փորը քիչ
մը ուշկեկ կը քըշէ , առաջները խապզալ կըլլայ .
լաքին ետքը զատված հիւթին համար շուտով մը շատ
և կըծու բաներ դուրս կուտայ . ինչպէս որ քէսկին
քըշող դեղերն ալ կընեն . ետքը փորը կը ցաւի , և
սըխ սըխ կը քըշէ , նոսր բաներ դուրս տալով .
որոնք նըստոյ տեղը կայրեն : Բավիա քաղաքը մէկ
քահանայ մը փորքըշուք ունէր , որ շիճկային կերե-
նար , լաքին չէր . որուն պատմութիւն ուրիշ տեղ կը
գըրենք , ասոր փորքըշուքը աւելի կըրնար ըսվիլ
շէռային (ուռինակէ) , զերէ պատճառը շէռէն էր .
որ կամ գալափուշտը կամ տիւղ պաղըրսախը եա-
րայով մը ծակվելով՝ նըստոյ տեղէն դուրս կելլար
պաղըրսախին մէջ անցնելով , քանի մի օր քիչ ցո-
րենաչափ քալօմէլանօ առնելով , պէլքի մէկ հիւան
դութիւնէ մը նալ պուլաշմիշ ըլլալուն համար՝ մէկ
փորքըշուք մը փեյտահ կըլլայ շիճկային , շատ թը-
թու , որ բանքոխթիքա սալիվա ըսված հիւթը կը
նմանի . և շատութիւն անանկ կըլլայ որ՝ մէկ թեթև
քըշող դեղ մը ան խըտար քըշմունք չի կըրնար տալ :

Արիւնային փորքըշուքը պաղի նոր ծընած երե-
խաները կը բըռնէ , պաղի շատ թէհլիքէլի է , պաղի
քէսկին չըլլար . թէպէտ պաղի անխըտար արիւն
կելլայ որ՝ պիւթիւն աըղային վըրայի ճերմակ լա-
թերը և չարչափը և ուրիշ լաթերը կարիւնտաի ,
այս արիւնըս՝ որ պաղի նոսր է՝ և պաղի կոշտ կոշտ
թանձըրցած , պաղըրսախներուն մէջէն վերէն կինջ-
նայ մայասըլի տամարներուն մէջ , ատեն ատեն դուրս
կելլայ , պաղի ալ շաբաթներ միջոց տալով , կամ մի-
նակ՝ կամ մընտըռութիւն հետ խառնըված , տըղան
հիւ մէկ ցաւի մը նըշան չի ցըցընելով :

Այս հիւանդութեան ատենը հիւանդը կը հալի
և կը զայիֆնայ, և ռամիկը որ այս թարզ վազմուն-
քիս մահաբեր կըսէ նէ՝ ամէն ատեն սուտ չեւար:

Պազի պազի սղէնիքա փորքըշուքի նշաններ ալ
կեւան՝ ինչպէս պէլի կըլայ սք ճիւղերն իւֆիւ-
նէթին ատենը, թէպէտ քիչ բաստ կուգայ, և առաջ
կուգայ կամ հայիզը կըտրըվէլէն, և կամ մայասըը
կամ տղաբերքին լոքի ըսված հոսմանքը գրգռիչ
պատճառներով, կամ միտէյին տամարներուն մէջ
արիւն դիզվելով կըտրըվէլէն: Արթընցընօղ դեղ
տրըվի այս փորքըշուքը կըտրելու համար նէ՝ հիւ-
մայ կը պատճառի, կամ թէ որ կայ նէ՝ կէվէլցընէ,
կէվէլնան նա և փորուն ցաւը, ուռեցքը և սեր-
թութիւնը, և ետքը ընդերքնէրուն իւֆիւնէթի
էէնմէճէ ընելու ալ թէհիքէ կըլայ: Այն փորքը-
շուքը՝ որ հին բժիշկները միտէյի կըծիկի ցաւ, և
ֆըլուսսօ չեւիաքօ կըսէին, և նորերը կաթնային և
մամացային փորքըշուք (տիառուէա լաթթէա և քի-
լօզա) կըսեն, կերևնայ թէ դամիայինին (մաքօզայ-
ին) հետ մէկ մօտութիւն մը ունի, որ երկան բարակ
(քոօնիքա) է, այս ցաւին թապիյէթին վերայ բը-
ժիշկներուն մէջ շատ շիւփհէ կան մէկ ըզմկու դէմ:

Ջերէ պազիները այս վազմունքըս թահմին կը-
նեն նօսըրցած և աղէկ մը չի մարսըված կերակուր-
ներէն, պազիները ըսին թէ՝ մամացն (քիլօն) ու
քիլօն ըսված հիւթն են՝ որ փորէն կը պարպըվին,
ուրիշներն ալ ըսին թէ՝ այս թարզ փորքըշուքով
պաղըրսալներէն հիչ մէկ բան մը չեւար, կաղ ըս-
ված հավայի պէս բանն ալ որ կեւայ՝ չէ, միտէյի
կըծիկին մէջէն է. մէկը կըսէ քի՝ այս հիւանդու-
թիւն շատ կըլայ, և աւելի տըղոց վերայ կերևնայ,
ուրիշ մը նալ ըսաւ թէ՝ այս հիւանդութիւնս շատ
քիչ բաստ կուգայ, և քիչ տեսնըված է. այլ և կըսէ
թէ՝ այս հիւանդութեան պատմութիւնը անանկ քիչ և
համառօտ է որ՝ կերևի թէ հինցած փորքըշուքին
մէկ պաշխաճայ ճինան է: Շատը կըսեն քի՝ այս

Թարգ հիւանդին փորը շատ կը քըշէ, մէկն ալ կը օգնէ քի՛ այս հիւանդներուն նստոյ տեղէն ելած նիւթը ճօրով Թէ քանի մը տրամ բան կը լլայ, փորէն ելած բաները քըննելով ալ շիտակ չի հասկըցվիր այս հիւանդութիւն, այլ ուրիշ Թարգ հիւանդութիւններու հետ կը խառնուի, զէրէ մի և նոյն հիւանդին փորքը շուքը կը լլայ պազի ճերմակ՝ մամաջի պէս, կամ կամի փորփուրի պէս, պազի մոխրի գունով մալէզի նըման, պազի տալա հոտ չունենար. պազի հեղ ալ եփած և հոտած ճիւղերի սևուցի հոտ կունենայ:

Պազի հոդի պէս կը լլայ, կամ փըխտիյի կամ պաղած փաշայի ջուրի պէս. պազի ուրիշ գունով մէկ բան մը, որուն մէջը տամար տամար արիւն կը գըտնուի, առանց իրաւունք ունենալու, որ լսին քի՛ ասըլ հիւանդութիւնը պաշխայ Թարգ փոխված է:

Լաքին մէնք շատ ֆարխ կը դընենք ֆըլուսսօ չէլիսքօին՝ և պաշխայ Թարգ փորքը շուքներուն մէջ, զէրէ Թէպէտ այս հիւանդութեւ ալ աղէկ չի մարսըված կերակուրներուն էվելցութները փորը քըշել կուտան. Լաքին դուրս տուածն ին պաշխայ փորքը շուքներուն պէս չըլար, այլ մէկ Թարախի նման՝ փիս մընտըռութիւն՝ որ պաղըրսախներէն կը զատվի հիւանդութեւ պատճառի նման, այս Թարգ փորքը շուքին մասսուս նշանն է որ՝ պաշխայ Թարգերէն ասով կը զատվի: Սուտ կը զուրցեն այն վարպետները՝ որ կը սեն Թէ, այս Թարգ փորքը շուքի մամաջը (քէհլուսը) կամ քիմօն դուրս կելլան պաղըրսախներէն. որուն աղէկ պատճառներ դէմ կը դնեն պաշխայ ճարտար բժիշկներ. զէրէ հիւանդները Թէպէտ ինչվան երկան առեն՝ կամ շատ քիչ կերակուր կառնեն, կամ հիշ չեն առներ, Լաքին այն ճերմակ նիւթը՝ որ նըստոյ տեղէն կելլայ, ասլա չի պաղսիր: Եւ Թէպէտ մընտըռութիւն գոյնը փոխված ըլլայ, և քէհլուսէն նօսը ըլլայ ալ նէ, և շատ դայ նէ, այս պատճառս նոյն ուժը ունի, անոր համար երևելի վարպետները կը սեն Թէ՝ ֆլուսսօ չէ-

լիաքօն, և թապէ բուռիփօռմէն, և պաղըրսախնէ-
րուն ցեխային ըսված փլտախտը (թապէ լուծու-
լէնթա տէկլ՝ ինծէսծինի), մէկ հիւանդութիւն մը
նեն, սէպէթէ՝ ագ ճիյէրին պաղըրսային փտախտին
(թապէ բիդուիդօղա տէ բօլմօնիին), և մշտօռեա
իննօլէնթէ տէլլ անօ է տէլլ ուծէոօ ըսված հի-
ւանդութիւներուն, և տահա աւելի՝ տիապէթէ ըս-
ված հիւանդութիւն նման: Միլանցի մէկ աղնուա-
կան մարդ մը՝ որ վարպետ բժիշկ մը այս հիւան-
դութիւն ազատեց, քանի մի տարի քաշէլէն ետքը,
ծեր էր, երեսը դեղնած՝ և նիհար (քաքէթիքօ),
շատ հեղ ինչվան ուծը կամ տաան և հինգ օր կերև-
նար թէ՝ ալէկ առողջ կեանք կը վարէ, լւքին ետ-
քը փորը շատկեկ գոռալով, ուռենալով և կերիլիշ
ըլլալով, և սիրտը մարմրելով՝ սկսաւ փորը քըշէլ
դուրս տալով մալէզի նման, փրփուրոտ, վազուկ և
շատ հոտած մընտրութիւն մոխրի գաւնով, կամ
աւելի ճերմակ, այս հիւանդութեան հետ երևնալ
պաշայեց չիւրիւք իլէթ և բարակ հիւմնայ մը,
որով կամաց կամաց ուժէ ինկաւ:

Պազի բժիշկներ կըսեն քի՛ լիէնթէոիա ըսված
փորքըշօքը չէլիաքօն սալթ ասով կը զատվի որ՝
չէլիաքօն կը ցըցընէ քի՛ պաղըրսախն թէյսիւրը քիչ-
ցեր է, լւքին լիէնթէոիան՝ պիւթիւն պիւթիւնէ
պակսէլէն առաջ կուգայ, լւքին չէլիաքօին համար
ինչվան հիմա ի՞նչ որ զուրկեցինք նէ՝ կերևի քի՛ չէ-
լիաքօն մէկ հիւթ մը կը զատէ պաղըրսախնէրէն:

Լիէնթէոիան՝ պաղըրսախնն ու միտէյի կըծիկին
բէոիսթալթիքօ ըսված շարժմունքին շատնալու նը-
շաններ կը ցըցընէ, այս երկան բարակ հիւանդու-
թեանս՝ ինչվան երկան ատեն կերակուրները ինչ-
պէս ներս մըտնան նէ՝ անանկ դուրս կելլան, ա-
ռանց շատ փոխվելու՝ կամ առաջ չի փոխվելով անոնց
գոյնն ու թանձրութիւնը՝ կամ հոտը՝ կամ ուրիշ ինչ
բանով որ կը ճանչցըվին: Մընտրութիւնին մէջ
աբիւն կամ սաֆուայ չըլլար, հիւանդը պէտէնմիշ

ըլլալ չի կրրնար ունենալ. և չեւրիւք իլլեթ (Թապէ)
հիւանդութեան մէջը կ'ընայ, և կերակուրները չի
մարտած շուտով մը դուրս կ'ելան. չէ՛ Թէ սինտի-
րիճի ուժը քիչ ըլլալուն համար, այլ ներսը զապեթ
չի կրրնալ ըլլալուն համար, ասոր համար մարտը-
վելու նշան չերենար վերանին. լիէնթէոխայէն շատ
հեղ առաջ կ'ըլլայ Ֆամէ քանինա (շնքաղց) ըսլած
իլլեթը. լաքին երկուքը մէկ տեղ քիչ բաստ կուգայ:

Պաղիները այս ցաւէս բըռնըված ըլլալով՝ իշ-
տահսրդութի կը քաշեն. միտէյի կըմիկնին ծանրու-
թիւն և իբօքօնտօխային կողմերը երոցք կ'իմանան,
սըրտերնին կը խառնըվի. պազի պազի բաղմաթքուի
(բդիալիզմ) ըսլած իլլեթը և փորու ցաւ կուսնայ:

Էբիտեմիքա լիէնթէոխ քիչ աեսնըված է, ղէրէ
այս անուրս դնել չըլլար այն փորքըշուքին՝ որ
տիղէնթէոխաէն ետքը կ'ըլլայ, լիէնթէոխ չենք
ըսեր նա և այն քիչ ատեն քըշող փորքըշուքին,
որով հում և չի մարսըված բաներ դուրս կ'ելան
առողջ մարդոց փորէն, իլլէ մանր տղայոց, և ա-
նանկ մարդոց՝ որ դատարկ կը նըստին, բանի գործի
չեն, և շատ իշտահով կուտեն ընդէղէններ. ինչ-
պէս են՝ բիղէլեա, ոսպ, և անոնք ալ աղէկ չեն ծա-
մեր, ասոնք ոչ նօսը կ'ըլլան, ոչ իրենց ատեթ եղած
հոտը կը կորսընցունեն, և ոչ ուժի ղեան մը կուտան:

Բավիա քաղաքին մէջը մէկ աղնուական ծեր մը
ութաւն տարվան, նէօլպէթի լիէնթէոխ ունէր.
որ երէք օրը հեղ մը բըռնող ըսթմայի կը նմա-
նէր. և աֆիօն ու քրնա քրնա առնելով բժշկըվե-
ցաւ, ուրիշ տեղերուն վընաովելովն ալ պաղըրսախ-
ներու հոսմունք կ'ըլլայ, երբոր փորքըշուքով ջրայ-
ին արիւնտ մընտրութիւններ կ'ելան, անանկ ջու-
րի նման՝ որուն մէջ միս լուացած ըլլայ, կամ Թա-
րախոտ, կծու ջըրով խառն, արիւնային, մըսագոյն,
պազի սաֆաշով խառնըված, ետքը եղոտ և սև,
այս Թարղ փորքըշուքներուն հինները ծուռ Թահմինով
կըսէին՝ ֆըլուսսօ էբադիքօ, կամ էբիղէոպէա, ադօ.

նիա տեղ ֆեկաթօ , որպէս թէ այս նիւթերըս ու
ճիւղերէն կելլան . և այս թարղ հիւանդութի ունե-
ցողներուն կըսէին սև ճիւղերի իլլեթ (էբաթիլի) :

Լաքին թարախային հիւթը և կըծու ջուրը (իքօ-
ռէն) կամ արիւնը սև ճիւղերին քօլէտօքօ ըսված
քիււնկովը կամ ուրիշ մէկ եարայով մը՝ որով սև
ճիւղերին մէկ կողմը սախտած կըլլայ , առօտէնօ և
քօլօն ըսված պաղըրսախնէրուն մէկուն մէջ կը թա-
փի , լաքին այս հիւթը տալախէն ալ կելլայ , բանք-
ռէասէն ալ , մեղէնթէռիօէն ալ , երբոր իւֆիւնէթ
ունէնան և թարախ կապեն , որով պաղըրսախնէ-
րուն մէկ մըշտըվել մը գալով՝ սըլս սըլս փորը քը-
շել կուտայ , և ըսած հիւթերնիս հալելով դուրս
կելլայ , որ այս ատենս խապիլէր այս հիւանդութի
ուրիշ ճինս փորքըշտք սէպէլ , ըսելով՝ տալախային՝
կամ պանկոէատէան կամ մէսէնտոային վազել ,
կամ հոսուսն (ֆլուսսօ սբէնիքօ , ֆլուսսօ մեղէն-
թէռիքօ , ֆլուսսօ բանքռէաթիքօ) , որով եկած
տեղին անուշտովը զուրցըված կըլլայ :

Թահմին կըլլըվի որ՝ թարախին և կծու ջուրին
(իքօռէին) և դեղին ջուրին (սանիէին) այսպէս
զատ սկիզբը՝ որ պաղըրսախնէրուն վըրան կու-
գան , մէկ ըզմէկէ զատ նշաններ պիտի ունենան ,
որոնց համար քիչ մի ուրիշ տեղ խօսած ենք :

Ասոր պարճառները :

* . 407 . Են ամէն պատճառները՝ որ սաղլամ
մարդուն միտէյի կըծիկին և պաղըրսախնէրուն ման
րաթեղերը մէկ ըզմէկու ետևէ կը կըծկըվին՝ և կը
թոււնան ինչվան դէպ ՚ի վար , այն բաները՝ որ ար-
իւնը կը վըռընտեն՝ կամ կը քըշեն դէպ ՚ի միտէյին
տամարներուն մէջը , անոնք՝ որ դուրս հանելու
նիւթերը զատօղ անդամքները անանկ մը կավրեն
որ՝ իրենց տամարներուն մէջի մտած արիւնը կավ-
րեն շողիքներ՝ կամ զամի՝ կամ սաֆուայ կըշինեն՝
և դուրս կուտան , անոնք որ թող չեն տար՝ որ այն

տեղմանքը ժողովուրդած հիւծերը աղէկ մը մարտըին
 ու անանկ շըրջանի մէջ մըտնան, և անով փորձեն
 մընտրութիւնը առեթ եղածէն կանուխ կամ ծանր
 կէլըս: Այս ամէն ըսածներըս՝ ամէն մէկ մարդուն
 տարիքին կէօրէ, ճինսին կէօրէ, և խառնըլածքին
 կէօրէ՝ կըրնան փորքըշուքի պատճառ ըլլալ, լաքին
 այն բաները՝ որ միտէյի կըծիկին նազիքութիւն և
 դիւրագործութիւնը կէվէլցընեն, կամ ներսի դին
 եարայ կընեն, քնչպէս է աթիւթ տէշտուա ըսլած
 լեբնի ետրան, կամ պէտքէն աւելի կը մըշտեն հե-
 ուռէն այս կըտորներըս՝ կամ անոնց հետ ինչախու-
 թիւն ունենալուն համար, կամ շատ մօտիկ ըլլա-
 լուն համար, ասոնք չէ թէ սալթ կը մըշտեն և կէ-
 վէլցընեն ասոնց թէհսիւնները՝ և ամէն թարղ նիւթ
 զտաւելու կարողութիւնները դուրս հանելու համար,
 այլ և այս թարղ կարողութիւնս պիւթիւնս պիւթիւնէ
 տակն ու վըրայ կընեն, և առաջին մըշտումին վը-
 րան նոր մըշտել մը տահա կէվէլցընեն:

Ի՛նչպէս որ աչքերուն մէջը սոխին կամ մուխին
 կըծուներէն մոտալով արցունք կը հանեն, ասանկ
 ալ պաղպոսանները մըշտելով հասուն պտուղնե-
 րէն, մանթարներէն, ձըմբուկէն, սեխէն, շուտով
 թըթվելու կերակուրներէն, որ կամ թապիյէթին
 դէմ են, կամ շատ իւղոտ են, կամ քիչ մի հոտած
 են, և վըրանին շատկէկ ջուր՝ կամ գինի խըմէն,
 կըծու հիւծէ մը, սօղունճաններէն, սափապի նման
 հիւծերէն (սապուռայէն), սափապ, պանքուէաթի-
 քօ ըսված հիւծէն, որ կամ իրենց չափը՝ կամ թա-
 պիյէթինն տվըված կըլլայ, սըխմող դեղերէն, կամ
 ուրիշ մոխաուա մըշտողներէն, որ շատ ըլլան նէ՝ կը
 սըխմեն, և դուրս բան հանել թող չի տալով խապղ
 կընեն: Լաքին քիչ ըլլան նէ՝ կըրնան փորքըշուք
 պատճառէ. պէլքի պուլաշմիշ ըլլալէն ալ, դուրս
 կուտան նիւթեր. որոնց հետ խառնըլած կըլլայ
 պաղի շատ շիճուկ (սիէոօ), պաղի կըպչուտ զամբի
 պէս՝ թարախի նման, պաղի մէկ թըթու, սափապէ՝

կամ Թարախային պաշտանկըճմը կռնենան, և մէջերնին ինչ որ ըլլայ նէ՝ անոր հետ կը խառնըվին:

Լաքին այս պատճառներէս պաշխայ՝ պաղըրսախին մէջալ արիւնէն մէկ նիւթ մը կը զատովի՝ որ փորքըշուք կը պատճառէ, առանց նշան մը ցըցընելու Թէ՝ կերակուրներուն էվելցուքը անոր պատճառ եղած ըլլան, այս Թահմինս շրտկելը՝ կամ սուտ հանելը մարդակազմութիւն գիրք շինօղ վարպետներուն նէ: Այս Թահմինիս մէթանէթ կըրնան տալ մէքօնիօ ըսված սևագոյն մընտըռութիւնը՝ որ նոր ծընած աղայոց պաղըրսախներուն մէջ կը գըտնըվի, և առջի ծընած օրերը դուրս կելլայ՝ տահա մօրը կաթնալ չի կերած, և այն որ՝ պագի հիւանդներու երկան առենէն պէրի պառկած ըլլալով՝ ուժերնին հատած կըլլայ, և կերակուրալ կերած չեն ըլլար, Լաքին փորերնուն մընտըռութիւնը կելլայ, Թէ որ պէօյրէկները խորար կը շինեն, որ պագի Թէմիզ կըլլայ՝ և պագի պուրանըս, Թէ որ մարմինին վըրայի մանտըրտիկ տամարները աղտոտ քըրտինք դուրս կուտան, ի՞նչու համար պաղըրսախներն ալ պիտի չի կըրնան մէկ չամուռի նման նիւթ մը զատել և դուրս հանել, կամ մինակ՝ կամ ուրիշ կերակուրի էվելցութներով: Հատ առեն սիէռօզօ՝ կամ մութօզօ ըսված փորքըշուքները պաշխայ բան չեն, իլէ քի՝ պաղըրսախներուն արտաշնչութիւնը կամ քրտինքը՝ կամ դիւք քէամը՝ կամ իջվածքը՝ որ առաջ կուգան վախէն, կամ ողքերը և ձեռքերը պաղելէն: Պագի մէկ բնակա նի դէմ նիւթ մը կաշիէն ներս ծըծվելով, և մախսուսէն ծաղիկին և խըղամուսինն նիւթերը՝ կամ Թարզ Թարզ իմբէթիճինէներուն՝ կամ եարաներուն՝ կամ ծածուկ եարայի մը՝ կամ մօտ եղած փորոտիքի մը՝ պաղըրսախներուն մէջ անցնելով ասանկ մէկ վազմութիւն մը կը պատճառէ Թարախի նման, կամ Թարախի հետ խառնած, կամ սալթ Թարախ, պագի գալափուշտին վըրան եարայով մը ծակ մը բացվելով՝ դէպ ՚ի պաղըրսախը՝ շէռը այն սեղէն պա-

դըրսականներուն մէջ կը վազէ , և շէռային ըսված փորքըշուքը կը պատճառէ : Այս ամէն բաներս պէլի բլալէն ետքը՝ կըրնանք ըսել չիմա՝ որ փորքըշուքին պատճառը ֆախաթ պաղըրսականներուն մանրամեկերուն թուլնալէն է : Շիւփհէ կընենք ալ՝ թէ ասիկայ կըրնայ աճապայ ատէթ եղածէն աւելի նիւթ զատել՝ ինչպէս որ հետը մէկ շատկեկ խօլայ ներս առնողութի մը չըլլայ նէ , գալափուշտին և նստոյ տեղին չորնալէն՝ (բառալիսիին) ալ տեսնըված է՝ որ շէռը կամ մընտրութիը կըլլայ : Ըսքին ո՛չ ատէթէն շատ կըլլայ , և ո՛չ թապիյէթը կը փոխվի : Թէպէտ պահի հեղերկան բարակ փորքըշուքներէ մեռնողներուն մարմինը բանալով մեղէնթէռիցին կըրիկները թանձրըցած և սէրթ տեսնըված են , ըսքին թէ որ ասոնցմէ երող կըծու ջուր մը ելլալով՝ պաղըրսականները՝ կամ իր մօտի եղած փորոտիքները մաշեցուցած չեն նէ՝ չեն կըրնար մինակ ասոր պատճառ ըլլալ : զէրէ այս կըրիկներուն տահա մեծ թխանրիմներն ալ փորքըշուք չեն պատճառած , ըսքին վաղմուռները ի՞նչ թարդ որ ըլլան նէ՝ աւելի և ալ սէվիյէ պատճառ կուենան , մախսուս պատճառներէն շատ : Այս թահմինս որ թարդ թարդ ասդէնիլքս հիւանդութիներէն առնըված է , աւելի մէթանէթ կը գըտնայ այս փորքըշուքէս , որ կեննքը պահպանող ուժին մեծ թշնամի է , տահա աւելի աշիքեսար կըլլայ այն միջոց տըվող տաքութիէն , որուն հետ կըլլայ փորքըշուք՝ կամ քօլէհա՝ կամ սև ճիյերի վաղմուռնք (Ֆլուսսօ եբաթիքօ) :

Տըղայոց առդա հանած ատենը , զաթըլ ճէմայ հիւանդութե , տղաքկաններուն բէռիդօնիդիտէ ըսված հիւանդութեը , և մէթէռիդիտէին ալ փորքըշուք կըլլայ : որ պաղի ֆայտա կընէ , պաղի ալ զարար կուտայ : Ֆախաթ պաշլըճայ հիւանդութեանը դեղ ընելով կըրնայ անցնիլ : Երկան բարակ փորքըշուքին պատճառը շատ հեղ՝ տիգէնթէռիային մէյտան առնէլի է , ասով չենք ուզեր ըսել թէ՝ հի-

ներուն Թահմինը շիտակ է՝ որ կըսէին տիգէնթէ՝
 ռիան պաղըրսախներուն վերան եարայ կը թողու .
 զէրէ անդամազննութիւնը զէնահաթը այս Թահմինս
 սուտ հանեց, իլլէ սալթ անոր համար որ՝ պէսէյի-
 ճի ըսվող քիւնկին մէջը երկան ատեն շատ զայի-
 ֆուր և նազիքուր կըլլայ, որուն շատ խօսայ է դուրս
 ելլալու նիւթերը շառցընէլ . և շատ դժուար է՝
 ներսի կերակուրները շատ ատեն ներս պահել :

Սև ճիւղերի վազմաւիքի (Ֆլուստո եբաթիքօն)
 պատճառն ալ կամ ասոր պէս բան մը նէ, կամ սև
 ճիւղերին վերան եարամքը ըլլալով, կամ մօտի փորո-
 տիքներուն մէկուն վերայ . և այն եարան դէպի
 պաղըրսախներուն մէջը բացված ըլլալով՝ անկէց
 կըլլայ, լաքին սուանց եարայի ալ կըլնայ փէյտահ
 ըլլալ Թարախային կամ արիւնոտ հիւթ մը նալ, և
 ասոր նշան է այս հիւանդութիւնս պահի ատեն արայ
 տալ և նեօլպէթի (բէռիօտիքա) ըլլալը :

Ասոր նախագիտաշահութիւնները :

* . 408 . Փորքըշուքը իրեն Թապիյէթէն շատ
 հեղ ուրիշ հիւանդութիւն նշան է, անոր համար ինչ
 հիւանդութեան հետ գըտնըվի նէ՝ այն հիւանդու-
 թիւէն կը հասկըցվի վերջը ինչպէս ըլլալ . նոյնպէս
 այն ալ ախք.բաթ ընելով թէ՝ ի՞նչ դեղով կը ծան-
 րընան, և ինչով կը թեթեւնան, ասոնք ամէննալ
 պաշխայ տեղեր կըլնաս գըտնալ այս գլխի մէջը :

Ալէսէվիյէ՝ թէ որ անանկ նիւթեր դուրս կել-
 լան՝ որոնց դուրս ելլալը ինթիզայ է, աղէկ նշան
 են . և երբոր ամոնք դուրս ելլալէն հիւանդը մէկ
 թեթեւութիւն մը գըտնայ նէ՝ նշան է թէ՝ այն փոր-
 քըշուքը հիւանդին ազատութեւնը պատճառ կըլլայ :

Թէպէտ դուրս ելած նիւթին լէնկէն և հոտէն
 բան մը չի հասկըցվիր հիւանդութեան պատճառին
 վերայօք, ինչպէս որ քանի մի անգամ զուրցըվե-
 ցաւ, լաքին թէ որ պաշխայ խմանալու բաները իմա-
 նալէն ետքը՝ այս ալ աղէկ քըննաութիւն ըլլով նէ՝

աղէկ էարտում՝ և շահ կընէ՝ հիւանդութիւնը աղէկ և տեղն ի տեղը հասկընալու։ Ե՛րբոր հիւանդը առանց իմանալու փորը կը պարպէ, նաշն է որ՝ կամ տէրիութիւն ունի, կամ ներսը շատ դայիֆցեր է, գէշ նշան է՝ երբոր փորքը շուքին վերան մեծեօգիւղօք ըլլայ. կամ առաջկուց եղածը աւելնայ, տահա գէշ է՝ թէ որ հիւանդը հընչքը ունենայ կամ փրսխէ, մահուան նշան է այն փորքը շուքը՝ որ երկան բարակ հիւանդութիւններէն ետքը կը ըլլայ, ինչպէս ամօֆիա, թապէ, և ընթօնապութօ ըսված հիւանդութիւններէն ետքը ըլլայ։ Ե՛րբոր շատ ուտելով խըմելով դժուարամարս կերակուրներ միտէյի կը՝ ծիկին մէջ լեցվէէն՝ փորքը շուք առաջ դայ նէ, կամ երբոր որդեր կամ սվրած նիւթեր քովի փորոտիքներէն՝ կամ պիւթիւն մարմինէն պաղըրսախներուն մէջ կը քամվին և փորքը շուք կընեն նէ՝ աղէկ է. պաղի ասով իբօքօնտութիւն ուռեցքը կլնջնայ, և այն ալ սերպէսթ իր գործքը կընէ։

Ե՛րբոր փորքը շուքը երևան ելլայ՝ պաղի երկան և դժուար հիւանդութիւնները խայիպ կը ըլլան. ինչպէս են՝ նիքրիզ, սառա իլլէթի, մէլանքօնիա, խելագարութիւն, անդամաչորութիւն (բառալիսի), ջրդողութիւն, խլութիւն, դժուար բժշկելու ըսթմա, և հինցած սրտաւներ։ Լաքին շատ հեղալ կը ըլլայ՝ որ այս հիւանդութիւնները կէվէլցընեն, երկան ատեն քըշած կամ շատ փորքը շուքը սննալիրիճի ուժը կաւրեն, պիւթիւն մարմինը կը հալեցընեն, և կը պատճառին փտախտ (թապէ), լէքօֆլէմմաճիա (կէլինճիկ կարծի), ոտքի ուռեցք, և վերջապէս՝ մահաբեր ջրդողութիւն։ Թէ որ փորքը շուքի ատեն փորուն մէջ շատկեկ մնացած եէլերը ձայնով դուրս ելլալ պաշտայեն նէ, նշան է որ՝ պաղըրսախները նոր ուժ կառնեն, պաղի ինքնիրեն փրսխուէք մը գալով՝ փորքը շուքը կը թեթեւնայ. լաքին պաղի քէսկին ցաւ և տաքութիւն ալ կը ըլլայ, և թէպէտ խապղալ ըլլայ հիւանդը՝ նշան է որ՝ եէնմէճէ ըլլալը մօտ է։

Ինչպե՞ս հիմա ըսվածներէն խօսյալութիւն մը կը հասկըցվին լիէնթէոլիային ինչպէս ըլլալուն նշանները. ասոր շատ եղած ատենը՝ կամ ամառն է կամ աշունը. որ ըսել է թէ՝ տիգէնթէոլիային քէսկիննալուն պէս է, ծերերունը թէհլիքէլի է, երիտասարդներունը և մանր տղայոցը շատ զեան չունի, թէ որ այն լիէնթէոլիան՝ որ նէօպլէթի ըսրթմայի միւսթաքիլ ըլլալ ունի, թէզով ճանչցըվի նէ՝ բժշկելը դժուար չէ, այս փորքըշուքիս մահուան նշանները ասոնք են. գիշեր ցերեկ մէկ տիւղիյէ տուրմայը կը քըշէ. շատ ծարաւ կունենայ հիւանդը՝ և քիչ կը շուէ, իշտահը կը կորսըվի, և բերնին մէջը ափթէնէր կելլան. իլլէ՝ թէ որ ծանր հիւանդութիւն մը առաջ եկած է նէ։ Այս թարզ հիւանդին դժուարաշնչութիւն և կուշտի ցաւ ըլլայ նէ՝ թապէի նշան է. պազի լիէնթէոլիա ունեցողները կուռենան. փորը շատ ցաւի՝ և որդեր ելլան նէ՝ ջըրգողութիւնին (աշիթիտէ ըսված ճինսը) մօտ է. պազի հեղ չէլիսքօ ըսված վազմուէքն ալ թէ որ կէս լիէնթէոլիա մը նէ, ինչպէս որ շատերը զաննըրին, իսթիզայ է՝ որ ասոր թէհլիքէնէրն ալ անոր կէսին չափ ըլլան։ Լաքին մենք խուլթիթի պատճառներով թահմին կընենք պաշըճա մեծ վարպետներուն հետը թէ՝ այս փորքըշուքին թապիյէթը չէ թէ լիէնթէոլիային, հասլա՝ տիապէթէին մօտ է. անոր համար կըսենք թէ՝ ասոր թէհլիքէն լիէնթէոլիայինէն աւելի է. պազի երկան ատեն կը քըշէ, պազի շուտով մը կը շատնայ, շատ հեղ առանց մէկ պէլլի պատճառի մը այս հիւանդութիւնս դադրած կերենայ, և թէ որ ծեր է այս թարզ հիւանդը նէ՝ վերջը թապէ կըլլայ, կամ անաղափա, կամ մեռնել։

Սև ճիւղերի վազմուէքին թէհլիքէները՝ ասըլ հիւանդութիւնը պատմելն իբէն հասկըցվեցաւ. այս իլլէթս շատ մօտիկ կերենայ մէլէնա ըսված հիւանդութիւնը, և անոր պատճառները՝ և նշանները՝ և աբ-

Խէն երթալուն տէրէճէն՝ որ բէք քիչ արիւնը
 հիւթի հետ խառնըված ըլլալով, իր կարմրութիւն ալ
 կը կորսնցընէ՝ Թարախի պէս կըլլայ, այս երկու հի-
 ւանդութիւն մէկ ըզմէկէ կըրնան զատեւ՝ և դուշա-
 կելու խապար տարու նշաններ կուտան, Թէպէտ սև
 ճիւղերի վազելուն ալ ըմբննալու մօտիկ օրերը՝ ար-
 իւն շատկեկ ելլալ կըսկըսի։ Հիբօգոստ բժիշկը
 կըսէ քի՛ որուն սև ճիւղերը կամ տալսը եարայ ու-
 նենայ, և Թարախ ժողոված ըլլայ, Թէ որ Թարախը
 ճերմակ ըլլայ նէ՛ այն հիւանդը կազատի, մէնք ալ
 ասիկայ քններ հասկըցեր ենք՝ որ շիտակ է, այսինքն՝
 նշան է որ՝ տաքութիւն ու այն վազմունքը դադրելու
 մօտ են։ Եղի ԹօռԹօռի պէս բան դուրս տալը՝ սէ-
 պեթէ՛ տայիմա մահ կը ցըցընէ, ասկէց աղէկ նշան
 չեն անոնքալ որ՝ քէսկին փորքըշուք ունենալով՝
 այրօղ կծու և կապուտ կամ սև րէնկ ջուրի նման
 բան դուրս կուտան . և մէկ տիւզիյէ տայիմա տա-
 քութի ունենալէն զատ՝ քանի երթան նէ՛ փրտախ-
 տը եզելնալով՝ ոտքերնին ու փորերնին կուռենան ։

Ասոր դիմարէ :

* . 409 . Բայ հիւանդութեանս պատճառները
 աղէկ մը հասկցօղ մարդը խօլայ կըրնայ հասկընալ՝
 Թէ ի՞նչ Թարդ փորքըշուք ըլլայ նէ՛ պէտքը չէ՛ Թէզ
 մը կըտրելուն ճամբան նայիլ . և ամէն փորքըշուք
 կըտրելու ալէսէվիյէ դեղ մը չի կըրնար ըլլալ . ըլ-
 լայալ նէ՛ շատ Թէհլքէլի բան է։ Ե՛րբոր մէկ մըշտօղ
 նիւթ մը ըլլայ փորուն մէջ, ի՛նչպէս են՝ սափալի
 հիւթերը, զէհիւրները, քէսկին քըշօղ դեղերը . մէկ
 Թապիյէթէ դուրս զատված կամ մնացած հիւթ մը՝
 որ պիւթիւն մարմինին ֆայտա ընելու համար պա-
 ղըրսախներուն մէջ կիջնան, և իրենց զարարը ըլ-
 լալը փորքըշուքովը կիմացընեն, այս Թարդ փորքը-
 շուքները չէ՛ Թէ սալթ կըտրելու չէ, իլլէ՛ եարալմ
 տալու է . և Թէ որ քիչ կելան նէ՛ եզելցընելու է ,
 Ե՛րբոր շատ ուտել խըմէլէն , կամ սապուռուտ

ըսված հիւժեւերէն և կամ ավելի ամօշխարհային սօղոսներէն, կամ չափը, կամ որպիսութիւնը փոխված սափ-
 ռայէն առաջ եկած փոքր շրջանի պաշտօնային բան չենք
 տար, իլլէքի՝ մէկ թեթիւ թրջոց մը բաբաթիւյն
 կամ մոսկոյլ չայլիլ՝ կամ ռաւլէնաի, որոնք աղէկ և
 առանց վախի կըրնան դուրս հանել փոքր շրջանի
 պատճառը: իլլէ ռաւլէնաի: Թէ որ սիրտի դա-
 նել, սիրտ խառնըվի, և մէկ երոցքով քերքը զար-
 կալ մը նշան տան՝ որ փոքր շրջանի ասը պատճա-
 ռը միտէյի կըծիկին մէջն է, մէկ փրսխեցնող դեղ
 մը տրուածին պէս՝ թող չի տար որ՝ այն նիւթերը
 պաշտօնայիններուն մէջը լինան, որով այն բաժնի-
 սըղ ընող փոքր շրջանի կը կըտրեն՝ կամ կը քիչցնեն:

Ե՛րբ որ կըծու սափաւ մը շատ կէկ ելլայ նէ՝ Քայ-
 տա կընէ աղէկ սիւսութեան, թամբ հինալիյի մը թ-
 պուլը, հասուն պտուղներ, և քըչիկ քըչիկ քըրքմ
 թարթար, թէ որ երևնայ քի՝ այս դեղերը մէկ
 գրգռութի՛ մը կուտան պաշտօնայիններուն, այն ա-
 տենը մէկ հօգնաւ մը տալու է՝ կամ պայազի ջրով,
 կամ հետը սիրքէն ճէպի, կամ աղէկ սիւսութեան
 խառնելով: Քէսկին քըշօղներէն կամ զէհլըներէն
 առաջ եկած փոքր շրջանի դեղ, թէ որ քէսկին քը-
 շօղներէն է նէ՝ տալու է իւրոտ խրմեկներ, զամի
 առապիյի սիւսպիյէ, տաքուկ կամ թէ՛ բերնէն և
 թէ հօգնայով, զէհլըներէն է նէ՝ փրսխեցնող դե-
 ղեր՝ կամ պաշտօնային բաներ տալու է, որ թիւնաբա-
 նութե (թօսսիքօճիայի) մասէն պիտի առնըվի:
 տէս այն տեղը՝ որ պիտի խօսինք զէհլըներուն
 թէյսիրներուն համար: Ընքին ասոնք ալ տալիմա չեն
 յաջողեր: Պազի մարմնային արտաշնչութիւն և ոտ-
 քերուն քըրքմիքը կըտրըվիլը՝ կէվէլցնեն պաշտ-
 օնայիններուն արտաշնչութիւնը, և սիւսութեան ըսված
 փոքր շրջանի կը պատճառեն: ասոր համար տէօշէկին
 տաքութիւնէն զատ ապրսպըրելու է ոտքերը տաք
 ջուրը դնել, միւրվերի կամ օխրամուրի ծաղիկի
 ջուր, բօլլէնէ տի տօլէն ըսված սուփուփը, որոնք

կրրնան այս բաները շիտկել, զամիս առապիյի սիւսիյէն՝ հետը ցորեն մը աֆիօն խառնելով, կամ բաւականաչափ թիրեաք միւրովերի ջուրի հետ խառնելով և խմցընելով, այս չափէ դուրս փորքը շուքըս՝ որ պաղըրսախներուն նեղութիւն կուտայ՝ չափի կը դնեն։ Առդա հանելու ատենը եղած փորքը շուքը՝ թէ որ չափէ դուրս չէ նե՝ հիւանդութիւն կը թեթեւցընէ, թէ որ շատ ըլլայ նե՝ լինտերը նայելու է։ Ինչպէս որ ուրիշ տեղ զուրցեցնիք․ ասոր համար տալու է տիաքօտիօյի շիօսպ, կամ շատ քիչ աֆիօն զամիս առապիյի սիւսիյէնով խառնելով և ժվայէն առաջ եկած փորքը շուքը զապթ ընելու համար՝ էն առաջ ժվան գործածելը կը արեւու է։ Ետքը պէվանտա տէմուլէնթէ, ոտքերը տաքուկ ջուր դընել, և փոքրափորին տաքուկ ֆօմէնթի զարնել, և ֆէկաթօ տի ծօլֆօ հալեցընելու խմցընել։

Մուքօզա ըսված փորքը շուքին՝ թէ որ այս փորքը շուքը պաղըրսախ զնւքքեամի (քաթառօ տէկլինթէսթինի) ըսված հիւանդութիւնն առաջ եկած է նե, սիւսօզային պէս նայելու է։ Ղէրէ երկուքին պատճառն ալ մէկ զմէկու նման են, շատ հեղ սիւսօզա փորքը շուքը մէկ քաղաքական (էբիտեմիքա) հիւամայի մը նշաններ կունենայ․ իլէ՝ սինիրի, բարակ հիւամայի, կամ պըլլամ հիւամասի․ որ շատ հեղ պուլաշլի ալ կը ըլլայ․ և ասանկ եղած ատենը այն ճամբով բժշկելու է՝ ինչ որ զուրցեցնիք այս հիւամաներուն վըրան։ Այս տեղը կը յիշենք սալթառնիքա ըսված քէօքին խուվէթը․ լաքին այս ալ նորէն կը զուրցենք որ այս հիւանդութեւ բժշկելիլը՝ թանձր պաղլամը բարակցընելով և քակելով չըլլար․ պաղլամը այն թարղ զատվելուն և պաղըրսախներէն դուրս ելլալու պատճառը ավրել նայելու է, ասանկ էրբոր սօղուլճանները պաղըրսախներուն զամիտոս ծակալիքը կը մըշտեն և շատկէ սլալլամ դուրս կը հանեն, պաղլամը քիչցընել նայելու չէ, որդէրը դուրս հանելու է․ ինչպէս որ ուրիշ տեղ

պիտի զրուցենք: Նոր ծընած տըղայոց արիւնային
 փորքըշուքին համար՝ չիւնքի պատճառը և պաշխայ
 բաները չենք գիտեր, հաստատուն դեղմընալ չենք
 կըրնար զրուցել: սալթ ճէսարէթ կընենք այն գը-
 րելու՝ ինչ որ կը սորվըցընէ մեզի արեւելիյէ փոր-
 քըշուքները բժշկելու կանոնը, անոր համար կա-
 պըսպըրենք՝ ռալէնտի Թըրջոց ջըրով, կամ քաս-
 քառիւիայի կեղևի Թըրջոց, և արիւն շատ որ ելայ
 նէ՝ այս ջըրուն հետ խառնելու է քիչմընալ
 շապ, և տիաքօտիօի շիռօպը՝ շապին չափը պիտի
 ըլլայ, մէկ կամ երկու ցորեն: Սդէնիքա ըսված
 փորքըշուքը պազի իրեն պատճառը ինքնիրեն դուրս
 կը հանէ, անոր համար պէտքը չէ ափիօն՝ կամ ու-
 րիշ սըխմօղ դեղեր տալ, լսքին Թէ որ ծանր ծանր
 առաջ երթայ, և հետը ըլլայ քէսկին փորու ցաւ և
 տաքութիւն, այն ատենը Թէթև կերակուրներ և պա-
 ղըշկեցընօղ խըմէլէքներ ապըսպըրէլէն զատ՝ պէտք
 է նստոյ տեղը շատ սիւլիւկ փակցընել՝ կամ նստոյ
 տեղին ու հայեաներուն մէջ տեղը, որ կըսվի բէ-
 ոինէօ, նայելով Թէ՝ դադրած վազմունքը մայասըլ
 է, կամ հայիզ, կամ լօհուսայի վազմունք (լքիլ),
 կամ միտէյին տամարներուն մէջ արիւն ժողվըված
 է, և Թէ որ նշանները ծանր են՝ և իւֆիւնէթ կը
 ցըցընեն՝ արիւն առնել պէտք է, մէկ կամ քանի մի
 անգամ: ինչպէս որ ապըսպըրէցինք էն Թէռի Թիդէ
 ըսված հիւանդութիւն: Այս տեղս պէտք է խրատ
 տալ՝ աղէկ հոգ տանիլ երկան բարակ փորքըշուքին,
 Թէպէտ այսալ իսթիզայ է՝ զրուցենք, որ չիւնքի
 այս վազմունքիս պատճառը շատ հեղ ծածուկ է, և
 դեղ չըլլար դաղտուկ ըլլալուն համար, շատ շիւփհէ
 և դժուարութիւն կայ այս բանիս վըրան, ուր տեղ որ
 շատ դեղ կը դըտնըվի, այն տեղ ծանր հիւանդու-
 Թիւնները աղէկցընելու համար քիչ դեղ կըրնանք
 դըտնալ (Թիւ . 40 . և 41 .) : Ջէնահաթին շատ
 տեղեակ չեղօղ բժիշկները կը պարծենան Թէ՝ շատ
 դեղեր կան երկան բարակ փորքըշուքը կըտրելու :

ասանկ զաննը կընեն թէճրիւպէսիդ երկտասարդ-
ներն ալ լաքին ծեր մարդիկը՝ որոնց գլուխը թարզ
թարզ բաներ գալով՝ նասըր կըտրած է, ասանկ չեն
ամմա հիմակվան բժիշկները՝ որ հին և նոր զուհուրած
ները գիտեն, սալթ շիտակ դեղերու վըրայ պար-
ծենալ կը սիրեն: Այն փորքըշուքը՝ որ ծանր ծանր
առաջ երթալով՝ հիւանդը կը մաշեցընէ, ասանկնե-
րուն շատին սկիզբն է՝ սալթ միտէյի կըծիկին և
պաղըրսախներուն և սինիրներուն զայիֆուծիը և
իլլէթի խօլայ զգացողութիւնը, կամ անոնց հետ
պարսպար՝ պիւթիւն մարմնոյն վըրան զայիֆուծի
(ատինամիա) • ասանկները բժշկելու համար ար-
թընցընող դեղ պէտք է տալ, լաքին տիքքաթով •
անանկ որ՝ այն դեղերը՝ որ պաղըրսախներուն դը-
պածներնուն պէս թէհսիր կընեն, չափէն աւելի
գրգռմունք չի տան: Անոր համար՝ չափահաս հի-
ւանդիմը համար շահաւոր է՝ ամէն երկու սահաթը
անգամ մը՝ տալ ցորեն մը՝ կամ երկու ցորեն իրէքա-
քուանա, հետը խառնելով էլէօցաքքառօ տի մաշիս •
որ չէ թէ սալթ պաղըրսախները արթընցընէ, այլ և
պաղըրսախներուն բէռիսթալթիքօ շարժմունքն ալ
քիչ մի շիտէ, իրէքաքքուանայով սիրտը ետ բերել
տալն ալ աղէկ է՝ թէ որ հիւանդին ուժը թողտայ
նէ: Պազիւ ալ մէկ փորքըշուք մը՝ որ երկան ա-
տեն քըշած է՝ և դեղ մըտիկ չընէր, կըբըժըշ-
կըվի երկան ատեն ծովու վըրայ ճամբայ ընե-
լով • զերէ այս թարզ ճամբորդութեանս ալ միտէն
տակն ու վըրայ կընէ: Թէ որ փորը քըշած միջոցին՝
նորէն սապուռաւ ժողվըվի թոփ ըլլայ պաղըր-
սախներուն մէջը նէ՝ ասոնց ժողվըվելը թէքք ընել
տալու համար՝ տալու է ռավէնտի սուֆուֆ, կամ
մինակ և քիչ, կամ ուրիշ լեղիններու հետ:

Անկէք ետքը ասանկ շատ կակուղ և թոյլ դեղե-
րէն տէրէճէ տէրէճէ առաջ երթալով ուժով դեղերը
ինչվան հասնելու է, շատ տեսնելած է քի՛ քօլօմ-
պօ ըսված քէօքին թօղը տալով 20 ցորենի չափով՝

օրը երեք կամ չորս անգամ, աղէկ ֆայտայ ըրած է, ուրիշ հիւանդութիւնէ առաջ եկած փորքըշուքին՝ ռատիչէ տի առնիքա՝ թօղ եղած, չափը կէս տիրէմէն ինչլան տիրէմմը՝ երկու կամ երեք սահաթը անդամմը, Հիները բիանթաճինէին թօխումնալ գործ կածէին այս բանիս համար, և պէտք չէ այսալ սրայէն դուրս հանել. այս սրայիս մէջն են նա և սխմառուպայի, քառքառ իլլայի, ընկուզի խապուխի, մաղիի, մէշէյի ֆիլիսնեբու, և փափաթիան, և օղուլ օթիլին եափուախը, լէնեօ քամբէճիօ ըսված փայտին եփած ջուրերը, պաղինեբուէնալ ֆայտա կընէ շապ, ցորենմը կամ երկու ցորեն խառնելով զամի առապիլի կամ կօմմա քլինօյի՝ կամ քաչլուլի հեա. թէպէտ շատը թօռմէնթիլլա ըսված քէօքը և ֆաւա փիքուռի ըսված թօխումը գործ անէր են, և գովերեն. լաքին մէնք մեր թէճրիւպէովը փորձած չենք, քընա քընային ֆայտան այս փորքըշուքիս խիստ քիչ տեսնւում է. լաքին երբոր ըսթմայի նմանութիւն ունենայ նէ՝ ասկէցալ խուզէթի գեղ չի կըրնար ըլլալ: Աֆիօնը կէյիկ պուշնուզին կամ ուրիշ դեղերու հեա խառնելով, կամ զամի առապիլի սիւպիլէի հեա տալով, մինակ՝ կամ տէքօթթօ ալպում սի տանում. տես (Թիւ. 42.) ասոր ուժը կէզեւցընէ: Պաղի ասոնքալ (Թիւ. 43 և 44.) հէրիք է: Ցորենմը կամ երկու ցորեն բօլ վէռէ տի աօվէռ՝ երկու կամ երեք սահաթը անգամմը տալով՝ քէսկին փորքըշուքը պաղի հեղ կը կըտրեն, շատ դեղերը պարապ հանօղ մէկ փորքըշուքմը՝ սալթ գլնիով հօգնայ թափելով՝ կըտրած է, աֆիօնով նիշաստայով պատրաստուված հօգնաներն ալ պաղի վազմուէքըս կը կըտրեն, մօխիր եղած ըստըռիտեային խապուխնալ աղէկ է, նոյնպէս սըշըր գույրուղին պուղուն. կամ այս խտին ջրին մէջը նստեցընելը, և քիչ քիչալ խըմցընելը:

Թէ որ իջուածքմը (ուէւմա), կամ նիքրիզ, թէմբէհի՝ մարմինին դուրսի դին ըլլալու անշը՝ ներս

պաղըրստիսներուն վերան զարկած ըլլայ նէ, սըլս սըլս ըլլիս ջուրի մէջը մըտնալ, և առաջին հիւանդութիւնը ուր էր նէ՝ այն տեղը բէհլիվան եախըրսի մը զարնեը՝ իսթիզալը են: Պարապ բան չէր հին բժիշկներուն խրատը որ՝ կծու հիււթեր պաղըրստիսներուն մէջ ժողովելէն առաջ եկած փորքըշուքին՝ նոր կըլծած կաթ խըմել ըսին, ասոր հետը քիւրէճի ջուր խառնելով նորերը՝ ուժը եվելցուցին այս դեղիս, հիններն ու՝ հիմակվան եգիպտոսի բժիշկները հաստատ գիտնալով քի՝ քէսկին փորքըշուքը կըծու հիււթերէն կըլլայ, երբոր նշաններէն աղէկ իմանան նէ, փորուն վերան եախըներ (քաւթէռիօներ) կը զարնեն, և երկան ատեն բանեցընել կուտան, կամ տաղելով, կամ դեղերով, թէ որ երկան բարակ փորքըշուքին՝ չէ թէ սալթ հետը գըտնըվի, այլ և պատճառ ալ ըլլայ մէղէնթէռիօյին կըլորիկներուն թանձրանալն ու դոցվիլը, որ քիչ րաստ կուգայ, քակօղ դեղեր տալու են՝ ինչպէս զուցվէցաւ: Լաքին կը վախցըվի՝ որ այս դեղերըս քէհլուսին դոցված ճամբաները չի բանան, և իրաւի՝ թէ որ քակօղ դեղերը արթընցընելու ուժ ալ չունենան՝ և հիւանդութեան պատճառին առաջը չառնեն նէ, փորքըշուքը եվելցընելով՝ աւելի զարար կընեն հիւանդին: Փորքըշուքէն նոր բժշկըվօղին աղէկ է քընա քընա ուհի, երկաթի խարտուքով շինված դեղեր, և ջուրեր՝ եշու կաթով, և ձիով ճամբայ ընել: Այս տեղս ալ կրկին յիշենք որ՝ սըլսմօղ (ասդալինճէնթի) ըսլած դեղերը շատ որ ըլլան նէ՝ փորքըշուքը կարելուն տեղը՝ կեվելցընեն. թէ որ փորն ու ոտքերը պաղէ չի պահպանէ հիւանդը՝ ամէն դեղ պարապ է:

Ասոր համար շատ խուվէթի դեղեր Ֆայտա ըրած չեն, ղերէ հիւանդները ասանկ սիրտ նեղացընօղ և թէզ ետ դարձօղ հիւանդութեան ատենը՝ բժշկի չեն իթաաթ ըներ. և բէհրիզէն օտանմիշ ըլլալով՝ քիչ մը թեթեւցածներուն պէս՝ կամ

բէհրիզնին կալըեն, կամ ուրիշ մէկ բանով մը դե-
ղին ուժը կը կորսընցընեն, անոր համար հիւանդու-
թիւնը աղէկ մը անցընելէն ետքն ալ պէտք է հի-
ւանդը իր կերխումին մուխայէթ ըլլայ ու չափէ
դուրս բան չընէ, ինչ խըտար որ կըրնայ նէ՝ հեռու
պիտի կենայ պտուղներէն, խոտեղէններէն, խմոր-
եղէններէն, իլլէ հացէն ու շուտով թըթուելու խը-
մելիքներէն, իւղոտ և ծանր կերակուրներէն:

Պէտք է քիչ և սըխ ուտել պէքսիմէտ, մատղաշ
մըսի քէպապ, և թաղէ հաւկիթ թերխաշ, շատ խը-
մելիքը՝ ջուրն ալ ասոնց կարգը առնելով, կերա-
կուրը միտէյէն շուտով պաղըրսախներուն մէջ կը
հըրեն, անոր համար պէտք է քիչ ջուր խըմել, այն
ալ իմպիկէ քաշած կամ թեթեւը, որուն մէջը տաք-
ցուցած և կարմըրցուցած հաց թաթխէ:

Հարուստներուն համար՝ որ կըրնան ձեռք բե-
րել, աղէկ գինի՝ որ թթուութի չունենայ, ինչպէս
են՝ խըսըրզի գինի, կամ վին աի քաբօ ըսվածը,
կամ մատէռայի գինի, կամ թինթիլեօ տիռօթա ըս-
վածը, և այլն: Լիէնթէռիային և ֆլուսսօ չէլիա-
քօյին դեղերը՝ ասթէնիքա փորքըշուքին դեղերն
են, ամէն երկան բարակ և սովորութիւն (ատէթ)
եղած փորքըշուքին համար՝ աղէկ է այս խըտս, որ
լատին բժիշկ մը կը գրէ. լիէնթէռիային և ուրիշ
ամէն փորքըշուքներուն իսթիզալը է՝ որ ատէն
անցնելով պաղըրսախը անոր ծանրութիւն վերցը-
նել կը սորվին: Թէ որ ֆլուսսօ չէլիաքօն տիա-
պէթէի մօտ է, ինչպէս թահմին կընեն մեծ բժիշկ-
ները, չէ՛ թէ սալթ ասոր համար, այլ և այն ամէն
զամխոտ և թարախի նման փորքըշուքներու համար՝
որ ծանր ճամբա կառնեն, այն ատենը պէտք է մը-
սեղէններէն ու ձկնեղէններէն պիւթիւն պիւթիւ-
նէ ետ կենալ, որ թէճրիւպէով ասոնց զարար ըլ-
լալը տիապէթէի՝ նոր իմացվեցաւ, և թէ որ այս
գըրքիս պաշխայ տեղերը ուրիշ թարզ գրած է նէ՝
աղէկը հիմակվան ըսվածն է: Բժշկական պատմու-

Թիններու մէջ մէկ ծեր մարդու մը համար կը գրէ՝ որ
մէկ դեղ մը չէր Թէհսիւր ընէր անոր՝ լիէնթէռի-
այէն ազատելու . և աղէկցաւ այս հետեւեալ դեղերս
առնելով : Կարմիր վարդի ծաղիկէ շինած հին ու-
չէլ՝ քառասուն և ութը տրամ, աղվոր Թիրեսք՝ վեց
տրամ, այվայ ուշէլի կամ մուրապաղային հետը
խառնելով մաճուն շինեցին . ասկէց կուտէր ամէն
մէկ հեղուն չորս չորս տրամ . և վերայէն հիշ մէկ
բան մը չէր խմէր : Թէպէտ մեր խելքին դէմ կու-
գայ՝ փորքը չուքին դէմ դեղ՝ կէս տրամ իբէքաքու-
անա տալ . լաքին ֆռանք բժիշկը Թուռն մայրա-
քաղաքին մէջ մէկ զարմանալի օրինակ մը տեսաւ՝
որ ինքը կը պատմէ այս հետեւեալ Թարգովս : ॥ Քա-
ռասուն տարվան մէկ մարդ մը՝ քանի մը տարիէն
պէրի փորքը չուք ունէր, որ հիշ մէկ դեղ մը մտիկ
չէր ընէր : Մէկ սուտ բժիշկ մը՝ որ ասլա դէնահա-
թին տեղեկութիւն չունէր և աղէկ վարպետ չէր՝
հիւանդին քով կուգայ, և ինչպէս որ ասանկներուն
ատէթն է, քեզ բժշկելը բանէ մը չէ ըսելով՝ կէս
տրամ իբէքաքուանան պիրտէն մը տրվաւ, լաքին
այս փերվասըղութիւն հիւանդութիւն յաղթը վե-
ցաւ, և մարդը ազատեցաւ : Սև ճիւղերի վաղողութե՛
վերայ ըսինք քի՛ հիները աղէկ մը չիտէն ասոր
ոչ Թապիյէթը և ոչ պատճառները, ասկէց պէլլի է
որ՝ հիներուն ճամբովը այս հիւանդութիւն չի բը-
ժըշկըվիր, և Թէպէտ հիւսաւ աղէկ մը պէլլի չէ՛ այս
հիւանդութիւն, լաքին քիչ մը առաջինէն աւելի է,
կըսեն վարպետները քի՛ այս հիւանդութիւն տեղը
սալթ սև ճիւղերը չէ, ամէն ատեն եարա չըլլար փո-
րոտիքներուն հիշ մէկուն վերայ . լաքին Թարախի
պէս հիւթը ամէն ատեն կը վաղէ . և ասոր պատ-
ճառը ամէն ատեն փոքրափորը չէ, պազի պիւթիւն
մարմինն կըլլայ : Ե՛րբոր այս իլլէթիս պատճառը
եարա մը նէ սև ճիւղերին՝ տալախին՝ կամ ուրիշ մէկ
փորոտիքի մը վերայ, մէկ մը այն դեղերուն ձեռք
զարնելու է որ՝ իւֆիւնէթներուն համար ճառին

մէջը ապրսպըրեցինք՝ փորոսն փորոտիքներուն իւ-
ֆիւնէթին դէմ՝ մէկ մի ալ այն դեղերը՝ որ վերէ-
մը չափաւորելու համար կ'ապրսպըրենք։

Պէտք չէ շուտով կըտրել այս թարզ փորքըշուքը՝
չըլլայ որ թարախը ներս մնալով ուրիշ տեղեր եր-
թայ՝ և գէշ բան մը ընէ, թէ որ ինչպէս պաշխայ
թարզ քըշմունքները կըլլան, այս հիւանդութեան ալ
թարախոտ հիւթ զատվելով՝ ներսը գաղտուկ ետրա-
մը կեցածի նման, փորքըշուքը պատճառէ նէ, տի-
առուէային համար ըսած դեղերնիս ասոր ալ ֆայ-
տայ կընեն, թէ որ ըսըթմայի նշան ունենայ փոր-
քըշուքը՝ ըսըթմայի դեղով աղէկ կը բժշկըվն. նա և
հասուն խզըլճըխի շինուած մուրադպան շէքերով
բէք աղէկ է, սահաթը մէկ թքալ ուտելով, մինչև կըտ-
րի փորքըշուքը. և կամ քանի մի այլայի ետփրախ
կիւլպուռնիով եփել ու խըմելը շէքերով կամ առանց
շէքերի՝ օրը քանի մը անգամ, աղէկ է, հէմ փորքըշուքը
կը կըտրէ, հէմ սանճըն, հէմ ալ նիքը, վէ բահաթ կընէ։

Քանիչէ տըրըշէ Իսալ, Կոմ Իշաշըսը. ԳՃ։ Տիշէն-
Թէ-Թ. Ի. Գ. Գըշընթէրո-Թէ-ն. հայ։ ('Է Գործ ԹԺ-
Էալ 'Է Գիրս Կոթնէայ. և է Կոտորքոթո-Թէ-ն Եռնո-
Կան Բոտին։)

Իշաշըսըն ԷճՎալը։

*. 410. Հիմա պիտի գրենք մէկ գէշ հիւանդութեան մը վըրայ՝ որ ամէն տարի շատ մարդ կը մեռ-
ցընէ. այն է՝ արիւնոտ փորքըշուք. կամ պաղըր-
սախներու դժուարութիւն։ Մէկ ինկիլիզ վարպետ
մը ասանկ հիւանդութիւններս վազմունքներուն կար-
գէն դուրս հանել ուղեց, զերէ խապըութե աւելի
կը նմանի, քան թէ վազմունքի, լաքին ամէն արիւ-
նոտ փորքըշուքը՝ նոր բըռնած ատենը փորը կը
քըշէ, ետքը կը թունայ, շատինն ալ երկան բարակ
փորքըշուք կըլլայ, և պաղըրսախներուն նիք կը բե-
րէ (Թէնէզմօ՝) որ զիւք քեամէն շատ ֆարխ չունի։

Իշաշրջաշէն սահմանը :

* . 411 . Երբ իւրենոտ փորքը շուքը մարմնոյ հիւանդութիւն մը նէ հիւամնայոտ • որ շատ կը պըլըշէի պաղըրսասխներոուն , իլլէ Թանճընրոուն • դէպի ամբողջան վերջերը՝ և աշնան մէջ տեղերը • քիչ քատ կուգայ ուրիշ ատեն • պահի էքիտէմիքա կըլլայ , պահի սքոռատիքա • կունենայ ցաւ • տայիմա մը շտոզուածիներ փորը պարպելու , լաքին Ֆայտասըզ • ուղիղ պաղըրսասխը շատ անգամ՝ շատ կամ քիչ իւֆիւնէթ լըլլալով՝ ցաւոտ մը շտմունք (թէնէզմօ) տալով Թաթիսի նման հիւթ մը կը վազցընեն , որ երբեմն ալ արիւնոտ կըլլայ :

Ասոր քաթանուի :

* . 412 . Բսած նշաններըս ամենն ալ ամէն արիւնոտ փորքը շուքի հետ չեն գըտնըվիր • լաքին պաշըրճա Ֆարխը տղէկ կառնըվի հիւամնայէն՝ որուն մէկ նշան մը կըրնայ ըսվել այս հիւանդութիւն • և կըլլայ սդէնիքա՝ կամ ասդէնիքա • և այս կամ տայիմա մէկ տիւղիյէ քօնթինուա , կամ միջոց տըլօղ (ինթէումիդդէնթէ) • կամ սայաղի՝ կամ խառն , հետը ունենալով սօղուլճաններ , սապուռա , և պաղիալ մէկ փորոտիքի մը իւֆիւնէթ :

Արիւնոտ փորքը շուքը ամէն ատեն գէշ չըլլար • այսինքն՝ քիչ ատենի մէջ չանցնիր • որովք քանի մի ամիս քըշելով՝ երկան բարակ կըլլայ :

Իշաշրջաշէն նշանները :

* . 413 . Եւսջները այս հիւանդութիւն իսալէն շատ Ֆարխ չունի • որ պաղի իսալն ալ ասոր հետ կը գըտնըվի • որ կամ առաջկուց կըլլայ , կամ ետքէն զուհուր կընէ • շատ անգամ կը պաշլայէ դողացընելով՝ և շատկէկ մըսեցընելով • որ պահի ինչվան քանի մի սահաթ կը քըշէ : Անկէց ետքը միտէյին կըծիկին վըրան մէկ բեռ մը կ'իմանայ , բերանը կը

լեղվընայ, սիրտը կը խառնըվի, և ետ գալու պէս կըլայ, կը զայիֆնայ, պորտին դիերը քէսկին ցաւ կիւմանայ, որոնք փորը քըշելու նշաններ են. շատին քանի մի օր փորը շատկեկ կը քըշէ, որ սաֆուայի լուծմունքի պէս կըլայ. և ամէնուն ալ նիքը թէզով երևան չէլար: Մարմնոյն տաքութիւնը կէվէլնայ, նաւզը սըխ կը զարնէ, և հիւանդը ծարաւութի կու- նենայ, և այն ատենը խապղի պէս բան մը ըլլալով շատ քիչ նիւթ դուրս կուտայ ջուրի պէս, այն ալ շատ զօռով. քէսկին փորու ցաւով, որ սըխ սըխ կը դառնայ, և ցաւ ցած ատենը զարմանալի է երեսին ծըռմըռաւիկիլը, նստոյ տեղը կունենայ տաքութիւն և ցաւ. և վերջապէս փորէն ելած նիւթը՝ որ տայի մա քիչ է, զամիսոտ և թարախանման ըլլալէն ի զատ՝ պաղի ճերմակ կըլայ, պաղի արիւնոտ, կամ կա- նաչ, մէկ պաշխածայ գէշ հոտ մը կունենայ:

Հիւանդը զօռ շատ ընելով, իլէ՛ թէ որ տղայ է, պաղըրսախը դուրս կիյնայ. և շուտով մը տեղը չի դարձածին պէս՝ կը փրտտի, եէնմէ՛ կըլայ, փորուն ցաւն ալ պաղի քէրէ այն տէրէ՛ն քէսկին կըլայ որ՝ քօլիքա սադուունինա ըսված հիւանդութեան պէս թևին կամ ճիւղին մէկը կը չորնայ:

Մէկ էբիտէմիքա տիգէնթէռիայի մի ատեն՝ պաղի տղայք և մարդիկ և կընիկներ բըռնըված ատեն- նին՝ հիչ մէկ ցաւ մը չէին ունենար, այլ շուտով մը արիւնոտ բաներ դուրս կուտային, պաղին փորը կը ցաւէր՝ պաղին չէր ցաւէր. և թէպէտ կերև- նար թէ՛ ասոնց հիւանդութիւնը քիչ է, և թէզաղէ- կի կը դառնան, լաքին ամէնը մէկ թարղ կը մեռնէ- ին, ինչպէս որ ըլլայ նէ՛ հիւանդութիւնը պաշտայած ատենը հիւաման ալ երևան կըլայ՝ մարդոյն խառ- նըվածքին, կամ հիւանդութե՛ թապիյէթին կէօրէ:

Առաջ՝ ուժով կազմութի՛ ունեցող չարմուխը մարդիկը՝ ի՞նչ տարիք որ ըլլան, թէ էրիկ մարդ և թէ կընիկ մարդիկ, կամ հիւանդութե՛ թապիյէթին նայելով՝ ուժով չեղողներն ալ շուտով մը կը բըռ-

ներլին քէսկին հիւմնայովմը, կունենան շատ ցըր-
տութի, ետքը քէսկին տաքութիւն, նաւզը սըխ. որ
սկիզբները այնչափ լեցուն և մեծ չըլլար. ետքը
քաշված և սերթ կըլլայ: Այնքան կը շատնայ փո-
րուն ցաւը որ՝ ձեռք դըպցընել չի թողուր, և փըս
խելու զօռ ընելմը կուգայ, ասանկով պազի հեղ կը
փըսխէ ալ, էնթէռիթիտէ ըսված հիւանդութե պէս,
այս ատենս կըլլայ ուղիղ պաղըրսախին նիքը, բէ-
ռինեօլին կողմը քէսկին երոցք. կամ շէռի դժուար-
ութի, կամ շէռի քիչութի, մեջքի և խաչայի ցաւ:
Խսապիլէ սդէնիքա տիզէնթէռիան ճանչնալ երբ
որ քիչ ատենի մեջ շատ առաջ գացած իքէն՝ մայա-
սըլի տամարներէն կամ պաղըրսախին մանրաթեւտ
տէրիէն քիչ մի արիւն ելլալով՝ կը թեթեւնայ:

Այս ատենս լեզուն կըլլայ շատ չոր, նաւզը քաշ-
ված, չափուխ, անհաւասար, վախիթ վախիթ հընչ-
քըռըք կըլլայ, կը փըսխէ, փորը կը քըշէ շատ հո-
տած, և հիւանդը չիմանար. մեդէօռիզմօ կունենայ,
ձեռքերուն և ոտքերուն ծայրերը ցուրտ, ներսէն
տաքութի՝ և դըրսէն պաղ քըրտինք, լիբօդիմիա, և
ցաւը կը տրածին պէս՝ կը մեռնի: Տիզէնթէռիային
ամէն սոյլին ալ թէնէզմօն այնպէս դժուար զապթ
կըլլայ որ՝ հիւանդութիւն անցնելէ ետքն ալ երկան
ատեն կը մընայ՝ հիւանդութե պատճառով մայա-
սըլին տամարները ուռած ըլլալով, կամ թունիքա
վիլըզան շատ նաղիք ըլլալով: Ամէնէն շատ է աս-
դէնիքա տիզէնթէռիան, թէպէտ ասոր ալ քիչ մի
ուժ կըրնայ տըրվիլ. որ պազի տարի այնքան քէս-
կին չըլլար. պազի տարի շատ թէհլէքէլի կըլլայ՝ և
հիւանդին կեանքին տուգախներ խուռմիշ կընէ
ժանտախտի չափ թէհլէքէլի ըլլալով. ո՞վ որ աղէկ
մը միտքը բերէ՝ ինչոր ծանր դառա հիւմնայի՝ կամ
թիֆօ ըսված հիւանդութե վըրայ գրեցլնիք, և տի-
զէնթէռիային համար զուրցըվածներուն հետ բու-
պար ընէ նէ, ինքնիրեն կը հասկընայ այս ցաւըս.
անոր համար ամէն բան այս տեղս չէնք գրեր, զէրէ

դրելու որ ըլլանք՝ սալթ այս ցաւիս համար ըման
դիրք մի կուզէ:

Հատ հեղ բէթէքքիէ ըսված հասպաներ, կամ
սև կամ կապուտ պերէներ, կամ կորէկըտիկ (էզան-
թէմա միլիառէ) կերևան, կամ աֆդէ բերնին և
պօղաղին մէջ, կամ կերակուրը խապուլ ընօղ քիւն-
կին միտէյի կըծիկին և պաղըրսախներուն մէջ:

Փորը քըշէլը սէպէ՝ թէ՝ համրանքի չի գար, և
պաղի քիչ ատենվան մէջ այնքան կը քըշէ փորը,
նօսը, թաքախոտ՝ կամ ջրոտ, արիւն դուրս տալով,
որ շատ չապրիր հիւանդը. ինչպէս որ էֆէմէոս
պօլիթաննիքա ըսված գէշ հիւամայլին քըրտինքը:

Այս թարղ տիղէնթէռիան պաղի վար պօյ մար-
դիկներէն պաշլայելով՝ մեծամեծ և աղնուական մար-
դիկալ կը պըլըշկին, և շատ կոտորուած կըլլայ օր-
տուններուն մէջը, մուհասէրէ եղած քաղաքներուն
մէջը, նաւերուն մէջը, և զընտաններուն մէջը:

Այս ցաւէն բռնըվօղ հիւանդը կունենայ մեթե-
օռիզմօ, հընչքըռըք, ցաւը կը կտրի, նիքը կը դադ-
րի, կը փսխէ ժանկի դունով, կունենայ պաղ քըր-
տինք, շատ փորքըշուք՝ որ հոտած լէշի պէս կը հո-
տի, նեղութի, թմրութի, ցնորք, բերնի շատ չորու-
թիւն, ճայնը խըղդխըղդած՝ կամ պիւթիւն պիւ-
թիւնէ կըտրած, անկերութիւն (տիսփաճիա), սըխ
մարեւիք, որոնք մեռնելուն մօտ ըլլալը կըցըցընեն:

Լաքին պաղի հեղայս նշաններուն ամենն ալ ինչ-
վան մէկ ամիս հիւանդին վըրան կերևնան, ամմա՝
հիւանդը չի մեռնիր, թէ որ տիղէնթէռիային դը-
նացքը այնչափ թէհլիքէլի չէ նէ՝ հիւանդութեան
պաշլանդըճէն ինչ սըրայով նշաններ կատղեցան նէ՝
վերջանալու ատենն ալ այն սըրայով կամաց կամաց
կը քիչնան: Պաղիններուն ալ վէճայի մեֆասըլ կըլ-
լայ, որով կիմացվի թէ՝ տիղէնթէռիան անցեր է,
շատին տիղէնթէռիայէն ետքը՝ երկան բարակ իսալ
կուգայ, որ բուն տիղէնթէռիայէն դժուար կը բժշկի:

Նոր աղէկցողները պաղի երկան ատեն նեղութի
թէ

կը քաշեն թէնհզմօյով՝ կամ մայտաքլով՝ կամ նըստոյ տեղերնին մէկ նաղիքութիւն մը վաստակելովէ չիւանդութիւն ծանր ըլլայ՝ և երկան քըշէնէ, ջրգողութիւնի կամ թապէյի կը փոխվի, և այնպէս կը մեռցընէ հիւանդը:

Ասոր պարտաւորութիւն:

* . 414 . Տիղէնթէոխային թիւրլիւպէ թիւրլիւ պատճառներ տուին բժիշկները . ղերէ հինները՝ և նորերէն ալ շատը զանն ըրին թէ՝ հասուն պտուղ շատ ուտելը ասոր պատճառ կը ըլլայ . պաղինները ըսին թէ՝ աշնան ատենին ցուրտն է պատճառը, իլէ երբոր տաք օրերէն ետքը՝ ցուրտ գիշերներ կը ըլլան, պաղինները պուլաշմիշ ըլլալէն է ըսին . պաղինները զանն ըրին թէ՝ ամբուլան տաքէն սաֆուան կալըրվի, և կը կըծվի, և անկէց կուգայ . ըսող ալ եղաւ քի՛ մընտրութիւն քօլօն ըսված պաղըրսախին մէջը սէրթնալով՝ մըշտողութիւններ կուտայ, և անկէց է տիղէնթէոխան . հիմա ասոնք հասկընանք թէ՝ այս հիւանդութեան շիտակ պատճառը ո՞րն է:

Իչաղըրսին մէկ միջոց տըվօղ գընացք մը ունի՝ որ ատեն ատեն արայ կուտայ . և ասիկայ աղէկ քըննելու լայրլի բան է, ըսելէ քի՛ այս հիւանդութեան միւսթաքիլ և ասըլ զաթը կիմացընէ որ՝ մէկ պաշխայ հիւանդութե մը նշան է, որ ասով հարկ կը ըլլայ փընտըրուել թէ՝ իրաւի շատ հեղ այս հիւանդութեան պաշխայ հիւանդութիւն մը առաջ կուգայ, և շիտակ կըրնանք ըսել քի՛ քէսկին իւֆիւնէթը պաղըրսախները պինդ մը կը սըլամ, անկէց փէյտա՛ կը ըլլայ, և շատերն ալ ըսին թէ՝ պքօռպութօ ըսված հիւանդութիւնէն առաջ կուգայ:

Հատ ֆարիս չուի այն հիւանդութիւնը՝ որ կը բըռնէ պօղաղէն՝ կամ պաղըրսախներուն մէջ մըտնալու վերի ճամբայէն, և այն՝ որ կը բըռնէ նստոյ տեղէն՝ կամ պաղըրսախներուն վարի ճամբէն:

Հատ մօտ են մէկ զմէկու սոյ սոյ հիւանդներ, և

տիղէնութեան , ծանր անձինային՝ որ չինանքէին մէկ ճինսն է , երևան կելլան երոցք , կարմրութի , ուռեցք , կերկիւթի , սըլս մէկ թարախի նման բան մը դուրս կուգայ բերնէն , որ պաղի արիւնային ալ կըլլայ , սըլս մէկ կըլլելու զօռ մը՝ և պողազի ցաւ մը , թըպիսը նիքի պէս , սալթ տեղէն ֆարլս ունենալով :

Չինանքէ մեմպուանաչէա և ուլչեռօզա ըսված ները խիստ շատ հեղ՝ պիւթիւն պիւթիւնէ նման են ծանր տիղէնութեանայի , լաքին իլէ թէհլիքէլին , և ինչպէս որ չինանքէին՝ բերնին և պողազին և հօրօջային մէջ շատ հեղ մոխրագոյն՝ կամ կապուտագոյն՝ սև՝ փլտտած՝ և հոտած եարաներ կըտեսնըվին , ասանկալ տիղէնութեանային ըստ կուգայ շիտակ պաղըրսախին՝ կամ քօլօնին վըրայ :

Քառուքուլաները , սուտ տերիները , և բօլիբօլի նման բաները՝ որ շատ հեղ զուհուր կըլլան այս հիւանդութեանս՝ որ նստոյ տեղէն թանձր կոշտ կելլան , կը նմանին այն բաներուն՝ որ հազալով դուրս կը հանեն չինանքէ մեմպուանաչէա հիւանդութե բըռնըվօյները . չինանքէն ալ թէ որ մէկ մախսուս հիւանդութի մը չըլլայ նէ՝ պաշըճա չի սեպվիր . պաշխոյ մէկ հիւանդութե մը ընկեր՝ կամ նշան կըսեպվի . և շատ հեղ հիւամայի հետ կըլլայ , և հիւանդին կաղմըվածքին ուշուռն կըլլայ :

Անձինա ուլչեռօզան կը գըտնըվի գըղըլ հաստալըխի հետ , գըղըլ հաստալըխնալ շատ ծանր թիֆօյի հետ . հիմայ՝ այս հիւանդութե հետ գըտնըված չինանքէն՝ կամ գէշ տիղէնութեան՝ ո՞րն որ ըլլայ նէ , թէ որ պուլաշըխութե առաջ եկած է նէ՝ նոյն պուլաշըխին իլճախ կըլլայ պաղըրսախներուն դժուարութեան ալ . և չենք կըրնար ըսել թէ՝ այս զուհուրաթներուն՝ մէկ պուլաշըխ հիւանդութեան մը գործ չէ : Ասոր մախսուս պատճառներ փընտըռել չուղեր . այն պատճառներն՝ որ ձմեռվան շատ պաղ ատենները զաթըլ ճէմայ և թիֆօ կը պատճառեն , գարնան ատենը առաջ կը բերեն զիւք քէտմ :

Թարղ Թարղ բերնի հիւանդութիւններ՝ և օձիկ, և
ամբողջան տաքին ասորէնիքս հիւմաններ փորքըշու-
քով և պաշխայ նշաններով, այս պատճառներուս հետ
խառնովելով նա և ցուրտը՝ և արտաշնչութե՛ն խա-
փանվելը՝ և ուրիշ շատ բաներ տահա, աշնան օրե-
րը կը չարչարեն աւելի շիտակ պաղըրսախը և քօ-
լնը, և հիւմանայէն զատ՝ որ ասոր մախսուս է, պա-
ղե ըսրթմայ կը ցըցընեն, և պաղե տիղէնթէռիա

Իբրև ժողովրդի տնօրենության համար պետական
ներու առաջին պատճառ չի կրնար ըլլալ այլ ինչ որ
ըսված է անոնց խումբերուն համար այս հիւանդութեան
միջոցով, երբոր խառն և ծոտ լիքէն շատկեկ
ուտին նէ՛ չիւնքի պաշտօնական առաջնութեան այս
հիւանդութեան ուղղութեամբ ունի , շուտ մը տիրէն-
թէ ունի կր բերեն . այս բաներս կրնան ըսվիլ շատ
ուրիշ զարարել խոտերէններու համար, որոնց գեա-
նը կը դրայի մարդոյս աւելի աշխատանքները +
անոր համար քաղաքներուն կամ գեղերուն մեծերը
ասանկ բաներու վերայ աչքերնին բանալու են :

Հետակ պաղըրսախին կամ քօլօնին վերան պահել
տիղէն(Թեոփայէն կը պատճառի օձիկի պէս իւֆիւ-
նէթ մը խորունկիէկ, ետրան փէք քիչ ըսած կու-
գայ, որ հիմները զաննը կընէին Թէ՛ տայլմա կըլ-
լայ, լաքին պահել չըլար, այս ցաւըս քսան աւուր
չափ քաշեց մէկ կին մը՝ վիէննայի հիւանդանոցին
մէջը՝ շետակ պաղըրսախին և քօլօնին վերան, մէկ
դիէն մէկալ դէին իւֆիւնէթի նշաններ երեցան, և
ասդիս անդին ալ ետրաներ, ուրիշներուն պաղըր-
սախին ներսի դին լեցված էր սուտ կաշիով, և ու-
րիշ էվէլցութ բաներով: Մահաբեր տիղէն(Թեոփ-
ան խօլայ եէնմէճէ կընէ, պաղիններուն ալ Թանձը
պաղըրսախներ ատէթ եղածէն աւելի սերթ գըտ-
նըված են, բանած կաշիյի նման, և քաշված:

Ասոր նախագահականները :

* 415 . Ասոր ետքը ինչպէս ըլլալը կը ճանչցր-
վի նայելով և քըննելով հիւանդին ասըլ և թա-
ռիյէթձէ խառնրվածքը , հիւանդութիւն նոր բըռ-
նած ատենին եկած հիւամային թառիյէթը , էբի-
տէմիան կամ հիւանդութե՞ ուրիշներուն վըրան ցը-
ցուցած ատէթձէ գնացքը , և վերջապէս՝ նշաննե-
րուն ինչ սըրայով երևան ելլալը : Շատ մատղաշ
տարիքը , խիստ ծերութիւն , խելահասութե տարիքը ,
ծոցվորութիւն , տղաբերքը , մարմնոյ զայիֆութիւն ,
ուրիշ հիւանդութիւն նոր ելած ըլլալը , և վախո-
տութիւն , այս հիւանդութեան կէվէլցընեն թէհլիքէները :
Թէ որ տիզէնթէռիան մէկ ըսըթմայի մը նշանի
պէս գայ նէ՝ քընա քընայով շուտով կը բժշկըվի :
այս թարղ հիւամայէն առաջալ տեսնըված է տիզէն-
թէռիան՝ կեօյա քի զատ հիւանդութիւն մը , որ
ըսըթմային թող չի տար իր գործերը ընելու . լաքին
այս բժշկըվածին պէս՝ ըսըթման նորէն մէյտան
կառնէ՝ ֆէպպուէ գուառթանա ըլլալով՝ կամ առաջ
ինչպէս էր նէ այնպէս : Սդէնիքա ըսըթմայով եկած
տիզէնթէռիան՝ թէ որ աղէկ ճամբով բժշկըվելու
ըլլայ նէ՝ հիշ վախնալու բան չէ , սալթ քաթառոս
ինթէսթինալէի կը նմանի . լաքին թէ որ պաշտն-
կըճները հոգ չի տարվի նէ՝ էնթէռիթիտէ կըլլայ ,
և եէնմէճէ կը շինէ : հիւանդութե պաշտանկըճները
ներսոյ տեղէն արիւն վազէ տէ՝ շատալ ըլլայ նէ՝
աղէկ նըշան է : Շատ թէհլիքէլի է տիզէնթէռի-
ան՝ թէ որ քէսկին ասթէնիքա սուլաշըն ըսըթմայ
ով կամ հիւամայով ըլլայ , կամ ծանր թիֆօյով՝ շատ
հեղ սինիրի բարակ հիւաման տիզէնթէռիային ա-
ռաջները աղէկ կը ցըցընէ , և ասանկ բաներով խա-
բելով՝ ատէն անցնելէն ետքը՝ ամէն աղէկութիւնը
մէկ դի կը ձըգէ , և միտք չեկած մուխաթարաներ կը
ցըցընէ : Շատ անգամ հիւանդութե պաշտանկըճը
կիմացընէ ինչ ըլլալը՝ քիչօրվան միջ շատ ուժէ

ձրգեւում հիւանդը, միտէյի կըծիկը կոխելով, փրս-
խելով, փոքրափորը շատ ցաւով, սըխ և պարապ
տեղը զօռ ընելով՝ փորը պարպելու համար, քէս-
կին նկքով՝ որ տղաբերքի ցաւ կը նմանի, և փորը
վար զարնելով ալ սէպէ թէ չե քիշնար, փորէն
եւածները կըլլան քիչ, կարմիր՝ կամ ճերմակ:

Այս նշաններէս ետքը շուտմը ծանր թիֆոյի
նշաններ կըլլան, ինչվան պիւթիւն պիւթիւնէ որ
ուժը կորսնցնելով՝ դէպի հիւանդութեանը ետքերը
կերևի ժանկոտ փրսխուէք մը, կամ գէշ միտէյի ցաւ
(քառտիալճիա) մը, կամ հընչքըռըք մը, որ բժիշկ-
ները տայիմա գէշ կը սեպեն. մէթին և տուրմայըս
մապէյն չի տըլօղ երոցք, մէթէօռիզմօ, որով փոք-
րափորը կերիւմիշ կըլլայ, և հասապներէն՝ կամ
սեւագոյն խարամուխներէն զատ՝ որ մարմնոյն վը-
րան կերևնան, էղօֆաիօէն աֆդէներ դուրս կել-
լան, որոնցմով կը լեցվի բերանն ու լեզուն. ոչ ձայն
հանել կուտան, և ոչ բան մը կըլլել կուտան:

Ետքը փորուռն ցաւը պիւթիւն պիւթիւնէ կանց
նի, լաքին հընչքըռըքը չերթար, երեսը զապուռն և
դեղնած, բերանը շատ չոր՝ և սէպէ թէ սև, հիւան-
դը թըմրած, աչքերը կէս բաց, կըռնըկի վըրայ
պառկած, ոտքերը և ամօթ ատէրը բաց՝ առանց
ամըշնալու. փորուռն մէջէն քըչիկ քըչիկ գոռալու
ձայներ գալով՝ մէկ նօսը բան մը դուրս կուտայ,
պաղի շատ՝ և պաղի շատ գէշ հոտած, այս վիճակէս
ետքը կուգայ լիբօդիմիա, ձգանքները կը թըրթը-
ռան, ոտքերը և ձեռքերը կը պաղին, պաղ և կըպ-
շուտ քըրտինք մը կուգայ պիւթիւն մարմնոյն վը-
րան, և վերջապէս կը մեռնի: Մեռնելու օրը տայի-
մա մէկ թարզ չէ. պաղի կերկըննայ՝ ինչվան տաան
և հինգ՝ կամ քըսան օր՝ կամ տահա աւելի, պաղի
քիչ կը քըշէ. պաղի ասանկները կամաց կամաց ող-
ջութի դի կը դառնան, լաքին այս ալ շատ քիչ կըլ-
լայ. գէշ տիղէնթէռիաները պաղի քիչ օրվան մէջ
կը մեռցնեն, տիղէնթէռիան էքլտէմիքա ըլլայնէ՝

պագի պաշտանկըճները շատ մարդ կը մեռցնէ . վերջը մօտենայ նէ՝ այնքան մեռցնող չըլլար :

Պագի ալ ասոր զըթը կըլլայ , կամ պաշտանկըճը ու սօնը աղէկ կըլլայ . միջին ատենը հիւանդները կը ջարդէ , ձըմեռվան ցուրտը եկածին պէս հիւանդութիւնը կը կըտրի , սալթ անոնց մօտ կը մընայ՝ որ երկան բարակ փորքըշուք ունին , տիգէնթէռիան ամէն ատեն այսպէս դէշ հիւանդութիւն չէ՝ , միջակ որ ըլլայ նէ՝ հիւանդն ու բժիշկը ճար դըտնալու ատեն կըրնան ունենալ . աղէկ բան է՝ թէ որ փորը սըխ սըխ չի քըշէ , ամէն մէկ անգամին շատ նիւթ դուրս ելլայ , և այն ալ թանձրկէկ , և ցաւերը թեթեւան :

Այս թարդ հիւանդին թէ որ մարմինը կակուղ ըլլայ և շոգի հանէ՝ և խօլայ ծըռմըռկի , և շատկէկ քըրտընի , լաքին քըրտինքը կըպշուտ չըլլայ , շէռն ու փորը խօլայ ելլան դուրս , և փութն ալ ձայնով ելլայ . ասոնք աղէկ նշան են :

Ասոր դիմարբ :

* . 416 . Այս հիւանդութեան թէ պատճառը և թէ իրեն թապկէթը մէկ ըզմէկէ այսքան ֆարխ ունենալը գիտնալէն ետքը՝ կըրնայ բժիշկը հասկընալ թէ՝ ամէնը մէկ ճինս դեղով չեն կըրնար բժշկըվել , և ամիկները շաշխընութիով ամէնուն մէկ դեղ հերիքէ տէյի թահմին ընելով՝ անթիտիգէնթէռի ըսված դեղերուն սըրան կը նային . որոնք են՝ բըռնող , սըխմող , և ափիօնոտ դեղեր , և անոնք որ այս սուտ բժիշկներուն և պառաւ կընիկներուն եանդը ըշ թահմինը սիտի շիտկէին , ուրիշ եանդը ըշ նալ իրենք ըրին . զերէ զանն ընելով քի՝ տիգէնթէռիային պատճառը կըծու այրօղ և ծըթաած սաֆ աան է՝ կամ լեղին , անոնք դուրս հանել ապըսալըրեցին՝ ետեէ ետե փըսխեցընօղ և քըշօղ դեղեր տալով . որով շատ մարդ կը մեռնէր : Թէ որ տիգէնթէռիայէ բըռնըված մարդը ըլլայ մատղաշ , կէնճ , Դէր , կամ ինչ թարգով որ ըլլայ՝ էնէռճիքա կամ

սոքէնիքա ըսված հիւանդութիւններու ուշղուէն, և հիւանդութիւն իբէռէսդէնիքա հիւամիայի նշաններ ունենայ, պաղըրսախը շատ ցաւի, փոքրափորը շատ նազիքութիւն ունենայ, և բժշկին ձեռք դրայցընելուն չի դիմանայ, շատ նիքով տանջուլի, նաւզը մեծկակ ըլլայ՝ և թըրթըռայ, և ետքը ցաւուն քէսկինութեք համար ըլլայ մանր, քաշված, լաքին լեցուն և սերթ, այն առենը առաջին օրերը շատկեկ արիւն առնել, և ետքը պէտք ըլլայ նէ՝ նորէն կրկնելը՝ մէկ հատիկ ֆայտալը դէշն է։ Թէ որ արիւն չառնուի, և բըռնօղ՝ կամ սըխօղ՝ կամ աֆիօնոտ դէշեր տըրվին, կամ ուրիշ արթընցընօղներ։ հիւանդը շիւփհէսիդ մահաբեր էնթէռիթիտէյի կը բըռնըվի։ Թէ պէտ այս հիւանդութիւնովս մեռնողներուն շատին մարմինը բանալով՝ պաղըրսախներուն վըրան իւֆիւնէթ տեսեր են վարպետները, լաքին այս իւֆիւնէթս հիւանդութեան առաջին օրերը շատ չըլար։ պաղի վերջերը կամ մեռած առեններն ալ այնքան մեծ իւֆիւնէթ չերեար։ Լաքին առաջին օրերը առանց դէշի՝ կամ գէշ դէշերով անցնելով, իսթիդայ կը ըլլայ որ՝ այն կաշիի նման անցքերը՝ որ այնքան արիւնի մանր ու խոշոր ամաններ ունին վըրանին, և նազիք են, տեղական մէկ իւֆիւնէթ մը կ'ուրենան, և մահաբեր եէնմէճէյի թէհլիքէյի մէջ կ'իյնան։ անոր համար զարմանք բան մը չէ՝ որ՝ արիւն առնելէն ետքը՝ կամ թէ որ հիւանդութիւնը այնքան իւֆիւնէթ չունի, և զիւք քէամի պէս էնէ՝ առանց արիւն առնելու ալ թեթեւ փըսխեցընօղ՝ կամ քըշօղ դէշերը ֆայտայ ալ կընեն։ պաղի ինչ պէս են՝ տէմիրհինտին, քուտրէթ հէլմասին, ռավէնտը, և այլն։ Չէ թէ անոր համար քի՝ հիւանդութեան պատճառ եղող ավրած լեղին դուրս կը հանեն, այլ անոր համար քի՝ փըսխուէքը քըրտիք կը բերէ, և քըշօղ դէշերն ալ թեթեւակ մը նօսը բաները դուրս հանելով՝ հիւանդին աւելորդ ուժը կը չափաւորեն։ Լաքին երբոր պէլի սաֆուայի

նշաններ ունենայ, պազի սդէնիքա տիպէն թէ ուխտ-
ին առաջները քանի մը անգամ արիւն առնելէ
ետեւ թեթեւ պարպօղ դեղեր գործածելը գովելու
բան է • պազիներ ալ կան որ՝ պաղըրսախին շատ
ֆիթնէութե (իռուիթապիլիթա) ունենալուն հա-
մար՝ ասլա մըշտօղ դեղ չուզեր, սալթ արիւն առ-
նելը ու տըղըրուկ փաքցընելը հերիք է :

Ամէն քըշօղ դեղեր ցաւը կը շատցընեն, ինչպէս
փըռընգցընօղ դեղերն ալ քօռիցցա ինֆլամմաթօ-
ռիայի աղէկ չեն գար, այս թարզ տիպէն թէ ուխտ-
ին աղէկ հասուն պտուղները չափով գործածելով՝
շատին ֆայտա քրած են, փորերնին քըշել տալով,
լաքին ասոնք չիւնքի եէլ կը պատճառեն՝ շուտով
ցաւ կը բերեն փոքրափորին, խըմէլքի աղէկ է ա-
նուշ պատէմի սիււպիէն : Լաքին նօսը, որ շատ
պէսլէնիւ և խուլէթ չի տայ, կամ թեթեւ եփած
գարիի ջուր, կամ իւլաֆի՝ կամ բըլնէնի՝ կամ կէյ-
լիք պոլճնուղին, նըշատայով և քաբօտի բաւալի-
ռօյիւ սըլս սըլս հօգնայ ընելու է • Լաքին քիչ քիչ
որ փորը բըռնէ, թէ որ փորուն ցաւը շատ ըլլայ
նէ՝ արիւնին ուժը քիչցընելէն ետքը՝ արիւն հա-
նելով և սիւլիւկ փակցընելով՝ հիւանդը տէօշէկին
մէջը անշարժ կենալու է, և փորուն վըրան զարնե-
լու է կաթով և քթանի կուտով՝ կամ նշատայով
էպէկիւմէճիլով եփած ասքուկ լափաներ՝ կամ ֆօ-
մէնթիններ • իլէ այս ռիչէթթաս (Թիւ • 58 •) որ
ցաւը բահաթլանտըրմիշ ընէ, ասանկ իբէռիսդէնի-
քա հիւմմային քէսկինութիւն անցնելէն ետքը՝ թէ
որ քաթառօ ինթէսթինալէ չէ՝ հիւանդութիւնն
քիչ մը ատեն անցընելու է, թէզ ընելու չէ ասկէց
ետքը գրած դեղս : Որ է տաք տէօշէկի մէջ պառ-
կըցընել, և կակուղ և թոյլ քըրտընցընօղներ տալ,
միւրվէրի՝ կամ օխլումուրի ծաղիկ, և աչէթաթօ տի
ամօնիաքա, թէ հիւանդութե սդէնիքա ձեւը ասդէ-
նիքա փոխված չէ նէ՝ անթիմոնոտ դեղերը, աֆի-
օնը, քէաֆիլին, և ասոնց նման բաները մոխիլի

ներքին ծածկըված կրրակը նորէն կը վառեն, և ետքը գէշ կը բերեն: Ասթէնիքա տիղէնթէռիային դեղը թարզ թարզ կը լայ՝ տաքութեան տէրէճէյին ու թապիյէթին կէօրէ, որ այս ալ անոր մէկ նշանն է. պաղի կամացուկ եարտըմ՝ ընելու է, պաղի շատ ուժով դեղեր տալու է. պաղ առնելէն առաջ եկած թեթև մէկ տկարութի մը՝ պաղըրսախներուն քաթառօ կը պատճառէ պաղի հեղ, որ մէկ թեթև տիղէնթէռիայի մը կը նմանի, ասիկայ բժշկելու համար հերիք է սալթ տէօշէկին մէկ խարար տաքութիւն:

Ասոր էվէլցընելու է պաղի հեղ նաև փափաթիւայի թըրջոցը տաքուկ՝ որ արտաշնչութիւն խօլայցընէ, աչէթածօ տի ամօնիաքա, բօլվէռէ տի տօվէռ, հետը քիչ մը աֆիօն՝ կամ զամի առապի՝ կամ կօմմա տըռականթէ խառնելով (Թիւ. 45. և 46.):

Փըսխեցընողները պաղի այս զուհուրածիս ֆայտա կընեն՝ չէ՛ թէ սաֆաան դուրս հանելուն համար, որ ներսն ալ մնայ նէ՝ ղեան չունի, հասպա՝ քըրտինք բերելուն համար, աղէկը այն է որ՝ միտէն շատ տակն ու վըրայ չըրած փըսխել կուտայ:

Ճանր ասթէնիքա հիւմման ալ՝ որ խօլայ փօխվելու սինիր հիւմմասիի (նէռվօզա վէռսաթիլէի) ձևով տիղէնթէռիայի հետ կը գըրտնըվի, իլէ թէ որ պուլաշըխութի ալ ունենայ նէ. կը բժշկըվի թըռչական աղերով, հետը խառնելով շատ քիչ աֆիօն՝ որ մարմնոյ արտաշնչութիւնը խօլայ ընեն:

Ամերիգայի մէջ այս թարզ տիղէնթէռիան շատ զուհուր կընէ. և դեղ կուտան արիւն առնելէն ետքը՝ մէկ մը իբէքաքուանա՝ փըսխեցընելու համար, մէկ մը նալ քալօ մէլանօ՝ քըշելու համար. և շուտ մը մարմինը գոցելով՝ քըրտինք կը բերեն վինօ տի անթիմօնիօ տալով, որուն մէջ աֆիօն ալ կը խառնեն:

Հիւմման թէ որ իրաւի ասթէնիքա է նէ՝ շատ արիւն առնելը պէտք չէ, լաքին թահմին կընեմ թէ՝ արևադարձի թարաֆները ինկած տաք երկիրները շատ հիւանդութի առաջները սղէնիքա կը լան, և

էտքը մըշտօղ պատճառը ուժովնալով ասդէնիքա կը
 փոխվին, անոր համար ասանկ դեղով խուզէթէնմիշ
 եղօղ հիւանդութե պաշտանկը՝ Երբոր հիւանդին
 փորը շատ կը ցաւի, և նազգերնին քաշված և սերթ
 կըլլայ, արիւն առնել և սիւլիւկ փորին վերայ դը-
 նել պէտք է, փըսխեցընօղ և քըշօղ դեղերուն
 համար վարպետ բժիշկին մէկը կըսէ քի՛ ասոնք կը
 տըրվին՝ չէ՛ թէ սալթ հիւանդին փորը պարպելու
 համար, այլ և քըրտինք բերելու համար, և կը խոս-
 տովանի ալ քի՛ թէ որ հիւանդութիւն քիչ ատենի
 մէջ քէսկիննայ նէ՛ հիւանդը չի մեռնելու համար՝
 ուշացընելու չէ՛, շուտով աֆիօն և քօռտիաներ
 տալու է, Մեզի իսթիզալը սեպեցինք այս բաներս
 դրել, զէրէ ինչպէս որ ժանտախտին և սարը հիւմ-
 մային համար ալ զրուցեցինք, պա՛զի տեղ այսպէս
 բաներ կըլլան, հիւանդութիւն առաջ սթէնիքա կըլ-
 լայ, լաքին աղէկ չի նայելով՝ չի ճանչըրված պատ-
 ճառներ մէջ կը մըտնան, և ասդէնիքա կընեն, որոնք
 բժշկելուն թարզն ալ մէկ ըզմէկու զըթ, և հիմակվան
 բժշկական վարպետութե դէմ է, լաքին թէճըլպէն
 կը հաստատէ, անոր համար ամէն շիւփհէն մէկ դի
 ճըգելով՝ որն որ աղէկ և շիտակ կերեի՛ այն կը
 զատենք, Ճանր ալէսէվիյէ ասթէնիքա տիզէնթէ-
 ուիային՝ առանց միտք բերելու քըշօղ կամ փըսխե-
 ցընօղ դեղերը, փորձով սորված ըլլալով թէզմը
 աֆիօնին ճեռք կը զարնենք, որ կը հալեցընենք
 զամի առապիյի սիւպիյէի մէջ, կամ եփած սալէպի
 մէջ, Երբոր նիքը հիւանդին շատ նեղուի կուտայ նէ՛
 այս դեղերըս նըստոյ տեղն ալ կը դնենք, լաքին քիչ՝

Փորը շատ ցաւի նէ՛ կը դնենք պահարեդէն ֆօ-
 մէնթիներ՝ թէ չոր, և թէ թաց, կը դնենք նա և
 գինի՛ կամ հարտալ լաբասի, պաղինները ըսին թէ՛
 այս թարղ հիւանդութե՛ թէ որ աֆիօն տըրվինէ՛
 բառալիսի, կամ անդամագօսութի զուհուր կընէ,
 լաքին պա՛զի հեղ՝ տիզէնթէուիան աֆիօն չեղած
 իքէն ալ բառալիսի կը բերէ, անոր համար աֆիօնէն

ետքը եղած բառալիսին պատճառը աֆիօնը չէ։
Թոէ որ հիւանդը բէք շատ ուժէ ինկած է նէ՝
աֆիօնին հետ խառնելու է միսկ, և զամի առապի ,
և շատ թէհլիքէլի որ ըլլայ նէ՝ գործ ածելու է այն
ամէն դեղերը՝ ինչ որ դրեցլինք (* . 49 .) ծանր
սինիր հիւմմասիին դէմ։ Պահի այս զուհուրաթին
ֆայտա կընէ սըլս սըլս ըլլա ջուրը մըտնալը, լաքին
տիղէնթէռիան ծանր , և հիւանդին ուժը հատած
ըլլայ, և տայլմա փորը պարպելու զօռ ունենայ նէ՝
այս դեղըս գործ ածելու ատեն չըլլար , քանի մի
դեղեր ալ կան՝ որ չենք յիշել՝ այս տեղս , չէ թէ
պօշ բան սեպելով , այլ փորձած չըլլալովիս, և տ-
սոնք են՝ քալամեւանօն, վէթոօ չէռաթօ տիւնթի-
մօնիօնօլէ վօմիքա, որոնք պաղի բժիշկներ շատ կը
գուլէին , լաքին հիմա քիչ գործ կածեն :

Ժիւլան ալ՝ որ պաղի ինկիլիզ բժիշկները կը գո-
վէին, ետքը իդալիայի մէջ ալ գովուլներ ելան , չէմ
փորձած , լաքին ֆայտայ է ըսողներուն խօսքն ալ
չէմ նետեր . զաննը կընեմ թէ՝ ֆէպպուէ նէռվօզա
վէռսաթիլէն, և սդուբիտան, և բիդուիդօզան՝ սալթ
դըրսէն թեթե ֆարլս մը ունին, ամենուն թապիյէ-
թը մէկ է . անոր համար տիղէնթէռիան այս հիւմ-
մաներուն որոն հետ ըլլայ նէ ըլլայ՝ դեղը փոխել
պէտք չէ։ Լաքին այս ալ զուրցենք որ՝ այո թարդ
զայիֆութէ մէջ մշտօղ դեղերը պաղըրսալին դըպ-
չին նէ՝ աւելի թէհսիր կընեն . զէրէ էն առաջ ա-
նոր կերթան և կը մշտեն՝ մէկ ալ անդամքներէն ա-
ռաջ , որով հիւանդին շատկեկ նեղութի կուտան .
անոր համար երբոր պաղըրսալներուն նաղիքութիւնը
շատ է նէ՝ թեթե արթընցընօղ դեղեր տալու է, և
հետերնին մոռչիլաճլինէ ունեցող դեղեր խառնելու է։

Երբոր թըմրած ըլլայ նէ՝ ուժով մըշտողներ
պէտք են, որոնց հետ այնքան պաշխայ դեղեր խառ-
նել չուզեր, ասոր համար՝ ասդէնիքա հիւմմայի մը
նոր բըռնած ատենները՝ որուն հետ տիղէնթիռիա
կըլլայ , մըշտօղ դեղերը թռչողականներէն առնե-

լու է, լաքին թէ որ հիւանդութիւնը քանի մը օր-
վան ըլլալով այս դեղերովս չանցնի՝ պէտք է ասոնց
տեղը օրը երեք անգամ քէթէն, թոխումիով թէ-
փով և ափիօնի բուհով հօքնայ, լաքին քըչիկ քը-
չիկ պիտի ըլլայ ըրած հօգնաները՝ որ բըռնէ փորը:

Պաղիները թէ՛ ճրիւպէ ըրեր են, և շատ անգամ
շահնալ տեսեր են, թէ որ սթէնիքա հիւմմայով
եղած տիղէնթէռիային հետ՝ ավորված սափուայի՝
կամ միտէյի լեցունութե պէլի նշաններ կաննէ,
էն առաջ քանի մը անգամ արիւն առնէլէն ետքը՝
պէտք է փըսխեցընօղ դեղերով ավորված հիւթերը
պարպել, որ մինակ մընայ տիղէնթէռիան, և անկեց
ետքը իրեն մախսուս եղած դեղերը տալ՝ ինչպէս
որ վերը գրեցինք, քիչ րաստ կուգայ քի՝ տիղէն-
թէռիային՝ որ այնքան տակն ու վըրայ կընէ պողըր
սախները, ներսը սօղուլճան մընայ, կամ մեռնէլէն
ետքը սօղուլճան գըտնրվի, Լաքին բժշկական սպառ
մութիւնները կը գրեն քի՝ մէկ կոյս աղջիկ մը այս
հիւանդութիւնս շատ նեղութի քաշելով հընչքը-
ռըք բըռնեց շատ, որ ինչպէս առաջ ըսինք՝ մեռ-
նելու նշան է, լաքին փըսխուկքով մէկ որդ մը ձը-
գեց ասքառիտէ լօմպուքօիտէ ըսված սօղուլճան-
ներէն, և այս ելածին պէս՝ տիղէնթէռիանալ հընչ-
քըռըքնալ կըտրեցան, և աղջիկը աղէկցաւ:

Նէօլպէթի տիղէնթէռիան՝ որ ըսըթմայի ցե-
ղէն է, այն սըթմային պէս բժշկելու է, այսինքն ա-
փիօնը զամիս առապլյի և մուշիւաճինէյի հետ աղէկ
մը խառնելով՝ և պահարեղէն ջրով մը խըմցընելով և
ետքը քընա քընա՝ կամ սօլֆաթօ տի քինինօ տա-
լով, թէ որ տիղէնթէռիան շատ երկըննայ նէ՝ նիքը
և ցաւերը կը կըտրին, կամ առաջկու պէս քէսկին
չեն ըլլար, ըսըթմանալ կանցնի, թէ որ բարակ
հիւմմայ չէ նէ. և կը մընայ սալթ փորքըշուքը, որ
կըսվի պըլէնօռիա ինթէսթինալէ, կամ տիառուէս
քոօնիքա, և այն ատենը դժուար կը բժշկըվի:

Տիղէնթէռիան աղէկնալէն ետքնալ չիւնքիւ

նորէն ետ դառնալը շատ խօսայ է, և Թէքրար բժշկել
լը ծանր, պէտք է շատ մուխայէթ ըլլալ ույղուն բէհ-
րիզով և դեղերով, ամէն մէկ Թարզին՝ կամ՝ ճինսին
որն որ աղէկ է նէ. լաքին ամէնէն աւելի, և ամէն
ճինսին ալ իսթիզալը տիք քաթ ընելու բանը այս է
որ՝ երկան ատեն հիւանդութիւնն որ ելօղը ցուրտէն
և պաղ առնելէն պիտի շատ սախընմիշ ըլլայ:

Սարըլը. • ԳՃ: Իդդէ-տի-ի-ա • Ի-ս: Գուդու-ին • Հայ:

Ասոր պիպոճան:

*. 417. Սո իլէթս մէկ դեղնութիւն մը նէ՝ որ
պիւթիւն մարմնոյն վերայ եայլմիշ կըլլայ, և պաշ-
լըճայ աչքին ճերմկուցին վերայ. այս Թարզ դեղ-
նութիւնը շատ բանէ կըրնայ ըլլալ, լաքին այս հի-
ւանդութեան մէջ՝ անկէց կուգայ՝ որ արիւնին հետ
շատ սափուայ խառնըված է. ինչպէս կաշին վերայ
և աչքին ճերմկուցին վերայ գըտնըված մանտրը-
տիկ տամարնեբուն մէջի արիւնը բէնկը կը փոխէ,
և պիւթիւն մարմնին վերայ սափուային դեղին
գոյնը եայլմիշ կըլլայ:

Ասոր պապճառները:

*. 418. Սարըլըն հիւանդութիւնը պիւթիւն
պիւթիւնէ այս սափուային Թաշմիշ ըլլալուն վերայ
իլամ կըլլայ. և ասիկայ ստիթ կընեն այս հիւան-
դութեան պատճառները, հիմա տեսնանք քի՝ ի՞նչ
են ասոնք. Է՛ն առաջ գիտնալ պէտք է քի՝ սափ-
ուային ասըլ Թէզկեահը ճիյէրին սեռուցն է. և սափ-
ուան իրեն ասըլ վիճակին մէջ գըտնըվիլը սալթ հոն
կըրնայ ըլլալ. պաշխայ տեղեր գըտնըված սափուան
իր ասըլ վիճակին մէջը չէ՝ փոխված է. ինչպէս որ
տայիմա կը փոխվի՝ հիւթերուն ո՞ր մէկին հետն որ
խառնըվի նէ. անոր համար սափուան դուրսէն մէկ
պատճառ մը չէ՞ղած՝ սալթ ճիյէրին սեռուցին մէջէն
իր չափին խրտար չի զատվելովը՝ չի կըրնար արիւնին

հետը խառնըվիլ, կամ պաշխայ հիւթէրուն շըրջա-
նին մէջ մըտնալ, և այս հիւանդութիւն պատճառել:

Ասոր համար իսթիզայ է որ՝ առաջ սափռան հա-
սըլ գայ, և ճիշերին սևուցին մէջէն դուրս ելլայ, որ
անկէց ետքը թաշմիշ ըլլալով՝ արիւնին ճէվէլանին
խառնըվի, և այս հիւանդութեան պատճառ ըլլայ,
այս ըսածս երկու թարգով կըլլայ: Մէկմը որ սափ
ռան չի կըրնար իր ճամբան բաց գըտնալ, և տու-
տէնս ըսված պաղըրսախին մէջը սէրպէստ անցնիլ՝
որ իր ճամբան է, ասոր համար իր ամանին մէջը
ժողվելէնով՝ և շատնալով՝ իսթիզայ կըլլայ արու-
նին տամարնեբուն մէջը անցնիլ: Մէկմը նալ որ՝
առանց ասոր ալ կըրնայ սափռան սարըլելս պատ-
ճառել, երբոր միտէյին մէջը շատ գըտնըվի՝ և կե-
րակուրէն հասըլ եղած քէհլուսին հետ արիւնին
տամարնեբուն մէջ երթայ: Այս վերջին պատճա-
ռիս թէհսիր ընէլուն չափը պէլի չէ՝ և այն ալ չենք
գիտեր թէ՝ հիւանդութեան պատճառը միս է մի,
առաջկուց ըսածս է մի, ինչէ՞ն հասկընալու է. սաթ
այսքանը շիտակ թաշմին կընենք քի՝ այս վերջին
պատճառս՝ որ է միտէյին մէջէն սափռային արունին
մէջ անցնելը՝ որ շատ քիչ զուհուր կընէ:

Առաջինը, որ է սափռային ճամբանեբուն թխան
միշ ըլլալը՝ և սափռայի տուտէնսին մէջ չի կըրնալ
անցնելը, ալէսէվէյէ բան մի է, և խօլայ կը հասկըց-
վի, մէկ ճամբայ մը ունի սափռան իրեն տէվըր ընե-
լու, որուն կըսեն իտալացիք քօլէտօքօ, որ է ըսել
սափռայ բերօղ: Պահի հեղ սափռան ասըլ իրեն
ամանին մէջն իքէն կը թանձըանայ, և անկէց ետքը
քօլէտօքօին մէջ կերթայ՝ որ անկէց ալ պիտի անց-
նի, և տուտէնս պաղըրսախին մէջ երթայ:

Լաքին թանձրութիւնը շատ եղածին պէս՝ չի սըղմըր
քօլէտօքօին ծակէն, այն տեղ թըլսանմիշ կըլլայ կը
մնայ, ոչ լինքը կըրնայ անցնիլ, և ոչ իրմ ետքը եկող
սափռային ճամբայ կուտայ. գէրէ քարի պէս սէրթ-
ցած չէ՝ որ իր քովերէն ճամբայ տայ գալու սափ-

ռանկերուն, սուղու ալ չէ՝ որ անցնի երթայ. Թանձր
և փակչուտ ըլլալուն համար՝ կուգայ աղէկ մը կը
լէցնէ. քօլէտօքօն, և հոն կը մնայ. անկէց անցնելու
սափառն ալ պաշխայ ճամբայ չի կըրնալով գլտնալ՝
կանցնի արիւնին ճամբուն մէջը: Ասոր քակվիլը
դժուար ըլլալուն համար՝ այս իլլէթիս ամէնէն գէշ
ձինսը ասկէց պատճառած է, կըլլայ ալ քի՛. քօլէ-
տօքօն վերան սբաղմօ մը գալով կը կըծկըտի, և կը
գոցվի, և սափառն անցնելու ճամբայ չի տար, որուն
կրսէն խտա՝ իթթէո իձիա. այս կըծկըտիլու կըրնայ
ըլլալ՝ Թէ՛. քօլէտօքօն, և Թէ՛ տուօտէնօն:

Պաշխայ մօխսուս պատճառներ ալ կըլլան. ինչ-
պէս ըսենք Թէ՛. քօլէտօքօն՝ կամ տուօտէնօն՝
կամ ասոնց մօտիկ և պիթիչիկ տեղերուն մէկին
վերայ ուռ մը փէյտահ կըլլայ, և այս ուռը սափ-
առային անցնելու ճամբան կը պըզտիկցնէ, ասանկով
չի կըրնար սափառն իր ճամբան առնել:

Եւ չիւնքիւ այն Թարաֆները լեցուն են աւիշ-
կեան ըսլած մանր տամարները, աւելորդ եկած
սափառն այս տամարները կը ծըծեն. զերէ ծակալք
ունենալովն Թէզով ներս կը քաշեն իրենց քովի
եղած աւելցուք սուղու բաները: Այս աւիշկեան
տամարներուն մէջէն կանցնի՝ արիւնի ճամբուն մէջ
կը մըտնէ, կամ դընացքը ետ դարձընելով նոյն քօ-
լէտօքօն մէջէն անմիջապէս վէնաքաղա ըսլած մեծ
տամարին մէջ կանցնի, և անկէց կը խառնըվի ար-
իւնին տէվրին հետ. ասոնց երկուքին ալ կըրնայ
արտաշնչութե՛ մանր տամարներուն մէջ անցնելով՝
պիւթիւն մարմնոյն վերայ եայլըմիշ կըլլայ, և ասով
կըլլայ սարըլըսը: Որուն շէռը զափրանի բէնի
դեղին կըլլայ, և պազի այս դեղին գոյնը ալիքեար
չերեի ալ նէ շէռին վերայ, մէջը լաթ մը խօթեսնէ՝
այն լաթը զափրանի գունով կը ներկըվի:

Այս հիւանդութիւն քանի՛ որ կայ նէ՝ հիւանդը
էբիկասդութիւն Թարաֆները մէկ խորունկէն ցաւ
մը կիմանայ, և այս ցաւս քօլէտօքօն Թխանըխու-

Թեհէն՝ կամ սրտտըէն առաջ եկած ցաւն է . զէրէ
ասլը քօլէտօքօին տեղն է ցաւցածը . քանի որ այս
ցաւս կայ, կամ ցաւ չի կեցած իքէնալ, հիւանդը
սըլս սըլս կը փըսխէ : Պաճի հեղ էրբոր ցաւը շատ
ըլլայ նէ՝ նաւղը լեցուն և սէրթ կըլլայ՝ և թէզ
թէզ կը նետէ, և իւֆիւնէթի պաշխայ նշաններալ
երևան կելան, հիւանդը շատ հեղ ճիւլէրին սևու-
ցին՝ կամ միտէյին դիւերը ծանրութի մը և բահաթ-
սըզուլութիւն մը կիմանայ, իշտահն ու ուժը պակսած
կըլլայ, սըրտոտութի չի մնար վըրան, և ամէն տե-
ղէն առաջ աչքին ճերմըկուցը կը դեղնի, անկէց
եսթը լեզուին կանցնի դեղնութիւնը, բերանը լեղի
կըլլայ, նէֆէս առնելութիւնը չի կըրնար սերպէստ
ընել, կը հեւայ : Պաճի անդամ նաւղը հիւմնայ ու-
նեցողի նաւղ կը նմանի, և պաճի հեղալ մարմնոյն
պաճի տեղերը՝ կամ ամէն տեղը մէկէն կեռալ մը
կըլլայ, այս հիւանդութեւս հետ պաճի թօսսէ քօն-
վալսիլալ կըրնայ ըլլալ, մընտըռութիւն ճերմակ
գունով կըլլայ, էրբոր դեղին ըլլայ անոր գոյնընէ՝
պէլի է քի՝ հիւանդութեւս պատճառը սալթ սաֆ-
ռային փակչոտութիւնն է :

Ասոր գիտարը :

* . 419 . (Ժ) Ե որ քօլէտօքօին քովերը՝ կամ իր
վըրայ՝ կամ տուօտէնօին վըրան՝ կամ քովերը ուռ-
կենալէն՝ կամ ուռեցած ըլլալէն պատճառած է այս
հիւանդութիւնս նէ, շատ դժուար կըլլայ բժշկելը .
և կըրնանք շիւփհէ ընել թէ՝ էրբոր այս հիւան-
դութիւնս երկան ատենէն պէրի պաշխայ հիւանդութեւ
քաշող մարդու որ զուհուր ընէ նէ՝ այս պատճա-
ռէս եղած ըլլայ . իլլէ՝ թէ որ այս իլլէթներս ներ-
սի փորոտիքները թխանըխութի ունենալու նշան-
ներ ցըցընեն նէ : Դուրսէն մէկ էնկէլ մը ըլլալու
նշան է նա և՛ էրբոր այս հիւանդութիւնս երկան
ատեն քըշէ, և երկասդուիօին դիւերը ցաւ մը չու-
նենայ, և ասլա թող չի տայ հիւանդը ինչլան խիստ
ժը

շատ ատեն, ասանկ էթրաֆլը մատտեններուն՝ այս հիւանդութիւնս պիւթիւն պիւթիւնէ անբժշկելի կը սեպի, ֆախաթ երբոր քօլէտօքօն մէջ թանձրացած բան մը ըլլայ նէ՝ բժշկական ղէնահաթը մեմիւ կընէ՝ որ չի կըրնայ ալ այն թանձրութիւնը քակել, կամ հալեցընելնէ. հիշօր չէ նէ՝ կամ հիւանդութե ուժը կըրնայ կոտրել, և հիւանդը թեթեւցընել. իլէ՝ շատին բաստ եկած է՝ որ այն թանձրութիւնը քակվի, և սաֆուային ճամբան բացվի (Թիւ . 54 .) որուն կըսեն՝ բիւթլէ քօնթուտ՝ իթթէռիճիա: Եւ ասանկ քօլէտօքօն մէջ սաֆուան թանձրանալէն պատճառված ըլլալուն նշանը այն է որ՝ դեղնութիւնը և պաշխայ վերի գըրված նշաններն հիւանդին վըրայ տայլմա չեն մնար, կերթան կուգան. և սարըլըլը գալէն առաջ՝ կամ անցնելէն ետքը՝ մնալու թիւն հետը թանձր և չոր սաֆուայի կըտորներ կը թափին. և հիւանդութիւնը քանի՞ որ թէքարլանմիշ ըլլայ նէ՝ առանց ցաւի չըլլար, էրիկասդուիին վըրայ ցաւ մը պիտի իմանայ, և պիտի փրսխէ ալ. այս թանձրութիւնները քօլէտօքօն մէջէն շուտով մը դուրս հանելու՝ և սաֆուային ճամբայ բանալու՝ ուժով դեղ կայ մի՝ չի կայ մի՝ չէնք գիտեր: Մեր գիտցածը, այս բանն ըլլալու ատեն կուղէ. և քօլէտօքօն կամաց կամաց լանցընելով պիտի ըլլայ՝ որ միջը սըլմըված թանձր սաֆուան թողտայ, և գալու ճէվէլան ընելու սաֆուային ճամբայ տայ՝ որ իրեն ասըլ ճէվէլանը ընէ. այնպէս արիւնին ճէվէլանին խառնըվելով՝ հիւանդութիւն չի պատճառէ: Պաճի հեղ քօլէտօքօն մէջէն դուրս ինկած և քար կըտրած սաֆուային կըտորներուն խոշորութիւն տեսնելով՝ մարդ շաշմիշ կըլլայ, թէ ի՞նչպէս կըրնայ եղեր այս քօլէտօքօ ըսած ճամբանիս այնքան լայնալ. լաքին այս լայնալըս ատեն չունի իրեն մախսուս եղած. եղմը ատեն հիւանդը չարչարվելէն ետքը՝ մէկ մը նալ կը նայիս. քի՛ խափխափիլ ինքիրեն բժշկըվեր է, հիշ մէկ

Հիւանդութեան նշան մը վերան չի մնալով:

Եւ չիւնքիւ կըլլայ աւքի՝ այս խափխափիւ կըտրըվելըս անանկ մէկ ատեն մը զուհուր կընէ՝ որ հիւանդը բժշկի ձեռք է • աղէկցածին պէս բժիշկը իրեն յիշատակարանին մէջ կը գրէ՝ Թէ այս ինչ մարդ սարըլըխ ունէր , և այս ինչ դեղով բժշկըվեցաւ:

Այս է պատճառը՝ որ սարըլըխը բժշկելու հիսապսըզ դեղեր կան անուանի բժշկներուն գրքերուն մէջը , և ամէնն ալ փորձըված են • զէրէ ամէնն ալ հիւանդի աղէկ եկած ունին , լաքին ամէնուն ֆայտայ չեն ըներ • և ֆայտայ չընելուն ալ պատճառը գրանալը պարապ տեղը հոգնիլ է :

Անոր համար մենք այս տեղս սալթ խօսիմք այն դեղերուն վերան՝ որ ֆայտայ ընելին աղէկ զիտենք Թէճրիւպէտլի^ն նչպէս են ըլլածախ ջուրի մէջ սըխ սըխ մըտցընելը , և այս Թէքիպիները առնելը (Թիւ • 55 • և 56 • և 57 •) : Ե՛ն առաջ սա ըսենք որ՝ չիւնքիւ քօլէտօքօ ըսված ճամբուն մէջը երբ որ Թանձր մէկ բան մը մընալով՝ այն ճամբան կը լայնույ , իրեն սարըլ գիւքը կը կորսընցընէ , անոր համար կը վախցըվի , չըլլայ որ իւֆիւանէթ մը ըլլայ • և այս իւֆիւանէթս ըլլալուն մէծ նշանը այն է որ հիւանդը այն քօլէտօքօին Թարաֆները ցաւ կիմանայ՝ ինչպէս որ առաջալ ըսեր ենք • անոր համար արիւն առնել պէտք է սարըլըխ ունեցող հիւանդէն , լաքին խառնըվածքին նայելու է՝ որ արիւն հանելու ույղունութի ունի^ր մի : Այս դուռածքիս վըրայ է՝ որ անատօլու ատէթ է , մէկ մարդ մը սարըլըխ եղածին պէս՝ ճակատէն կամ պոկունքներուն տակէն արիւն կառնեն • լաքին Թեւէն հանելը տահա՛ աղէկ է • անտեղններէն առնելը սալթ այս աղէկութիւնս ունի որ՝ անկէց քիչ արիւն հանելու ատէթ ըլլալուն համար՝ հիւանդին խառնըվածքը արիւն առնելու ույմիշ չըլլայ ալ նէ՝ զեան չըներ :

Քօլէտօքօին մէջի եղած ետպանձի բանը՝ որ սաֆույին ճամբուն էնկէլութի կուտայ , դեղ տա-

լու որ ըլլանք դուրս նետելու համար նէ, փրսխեցնող դեղերուն պէս ֆայտայ ընօղ դեղ չի կըրնար ըլլալ, այս դեղերըս քօլէտօքօն կը լայնցընեն, զէրէ մօտի եղած պիւթիւն փորոտիքները կը սըխմեն, իլէ՝ սև ճիւղերը և լէղիին ամանը, որ լէղիով լեցված և ուռեցած է: Լաքին անանկ փրսխեցընողներ տալու չէ՝ որ հիւանդը փրսխելու համար զօռ քաշէ, տայիմա թեթև փրսխեցընողները նայելու է, և թէ որ սարըլըսը հինցած է, կամ ցաւը քէսկին ըլլալով՝ իւֆիւնէթէ կը վախցըվի, այն տեսնը փրսխեցընող դեղ տալ հիշ չըլար:

Սարըլըս ունեցողին քըշօղ դեղեր տալու տեթալ կայ, և խապիլէ՝ որ պաղըրսախները դըրդըլլելով և գործողութեան գալով՝ իրենքալ սաֆուային ճամբաները դըրդեն, և անոնց մէջ թանձրացած և պինդցած սաֆրան դուրս նետել տան:

Լաքին ասիկայ շատ իստիզալը բան չէ՝ մէկ մը նալ որ՝ այս մըտքի վըրայ հիւանդին քըշօղ դեղ տալն լքէն՝ չըլլայ որ պաշխայ թարաֆէն զէան մը բանայ, զէրէ դեղ ըսածնիս մեր նիյէթը չի հասկընար, իր ընէլէքը կընէ: Ասոր համար ինչպէս որ հիւանդը խապղութի և փորու ուռեցք չունենայ նէ՝ քըշօղ դեղ տալ հիշ պէտք չէ կըսեմ, սարըլըսին հետ ցաւ ըլլայ նէ՝ ցաւցած տեղին վըրայօքը ձեռքով կամ կակուղ բանով մը շօփենալ և սիւլիւկ փակցընենալ շատ ֆայտալը է:

Պազի կըլլայ՝ որ քօլէտօքօն մէջը այնպէս բան կենալովը լայնալու համար՝ նոյն քօլէտօքօն վերի կամ վարի դիւ տեղերը սբաղմօ մը բէյտահ կընեն, և պիւզըլմիշ կըլան, որով վերի թանձրացած սաֆրան քակի պիլէ նէ՝ վար կիջնայ, ճամբան նեղ կը գըտնայ, հոն կը մնայ: Ասոր առաջը առնելու՝ և սբաղմօին այս բանս ընել չի տալու համար՝ աֆիօն տալ կապըսպըրեն բժիշկները, և շատ անգամ ֆայտայ ընէլէն կը հասկընանք որ՝ վարպետներուն թահմինը այս բանիս վըրայ սրա-

բայ չէ՛ եղեր : Թանճրացած և պինդ ցած սափռա-
ները որ լեզիւն ամանին մէջ՝ կամ քօլեաթօլին մէջ
կը գլտնըվին, որուն կըսեն իթէո իձիա քալքօլօզա՝
կամ իթէո իձիա նէոա . քակելուն և հալեցընելուն
խօսյը գլտնըվածին պէս՝ այս հիւանդութիւն բը-
ժըշկելու պաշխայ հիշ մէկ բան մը չուզեր . ինչպէս
որ պաղի վարպետներ զաննը կընեն՝ թէ այս խու-
վէթս սապոնին մօտ կայ, ինկիլիզի եօռք քաղաքէն
Վիթ անուն ճարտար բժիշկը՝ մէկ բան մը գլտաւ,
որ ասանկ պինդ ցած և քար կըտրած սափռան փո-
րէն դուրս ելլալէն ետքը՝ կը հալեցընէ կոր . լաքին
չէնք գիտեր թէ՛ փորուն մէջն իքէն ալ կըրնայ մի
հալեցընել :

Վէրէի . ԿՃ : Թիշի Բօլօնաւէ . ԻԿ : Թոգախոտի . հոյ :

Վէրէիին Խիտածէն :

* . 420 . Եւս հիւանդութիւնս մէկ հազ մը նէ,
որով թարախ կելլայ դուրս՝ որ ագճիյերին մէջէն
կուգայ, և այս հիւանդութեանն հետ բարակ մէկ
հիւամնայ մը նալ կըլլայ, որուն ֆէպպուէ էթիքա
կըսվի, զերէ շատ անգամ ասոր հետ կըլլայ . ուրիշ
հիւանդութիւներու հետ ըլլալը քիչ րատտ կուգայ :

Թիզի անունը թէպէտ ալէսէվիյէ մէկ անուն մը
նէ՝ այս հիւամնայիս հետ գլտնըված իլլէթներուն
կըտրվի . լաքին ատէթ եղած է՝ պաշխաճայ վերէ-
մին ըսել, որ մախսուս անունով կըսվի թիզի բօլ-
մօնաուէ, ինչպէս որ մեր լեզուին մէջն ալ վերէմին
ասըլ անունը թգքախոտութիւն, լաքին ծիւրական
ախտ ըսելովալ՝ վերէմը կը հասկընանք, հիւանդը
հալեցընելուն մաշեցընելուն համար :

Վերէմէն մեռնողներուն բէք շատին մարմինը
բանալով, սք ճիյերին վըրայ թարախոտ ետրա տես-
նըված է . հազարաւորներուն մէջ մէկ կամ երկու
հատ մը թէ որ գլտնըված է նէ սաղլամ սք ճիյեր
ունեցող և վերէմէ մեռնող՝ վերի տըրված ալէսէ-

վիյէ կանոնը եանդըլըշ չի կըրնար հանել :

Պագի հեղ ղիւքքէամ ունեցող հիւանդներուն պաղամը այնքան թարախի նման կըլլայ որ՝ վարպետ բժիշկն ալ չի կըրնար մէկէն ՚ի մէկ դատել թէ թարախ է մի՞ պաղամ է մի , և պագի հեղ ասիկայ գիտնալը շատ իսթիզայ կըլլայ , և թէ որ աղէկ տիքքաթ ըլլըվի նէ՝ ճանչնալու և ֆարսի բնելու նշաններ կան : Այս նշաններս զատ զատ հիշ մէկ բանմը չեն հասկըցըներ . լաքին երբոր ամէնը՝ կամ շատը մէկ տեղ ըլլան նէ՝ կըրնան զատել թէ հիւանդութիւնը ղիւքքէամ է մի՞ բարակ ցաւ է մի :

Առաջին նշանն է՝ դուրս ելած բանին գոյնը , թէ որ հում հաւկըթի դեղնուցի պէս է նէ՝ պաղամ է . թէ որ ճերմակ՝ կամ դեղին գոյն մը ունենայ՝ որ պաղամին ներքինն ի՛նչ ըլլալը չի տեսնըվի , պաղամ չէ՝ թարախ է . լաքին շատ հեղ պաղամն ալ ասանկ մէկ բէնկ մը կուսենայ . ճերմակ՝ կամ դեղին՝ կամ կանաչ կըլլայ . լաքին պաղամը մէկ պաղ կանաչութիւն մը սաթ կուսենայ . քիչ մի խօյու եղածին պէս՝ թարախ է : Երկրորդ նշանն է կըպչուտ ըլլալը , պաղամը աւելի կըպչուտ է . թարախը այնչափ կըպչուտ չէ , իւրէ կըրնանք ըսել՝ թէ թարախը կէվոէկ է , զերէ պաղամը մատիդ վըրան փակչի նէ՝ կերկընայ . թարախը ասանկ երկըննալ չունի , ջուրի մէջ ձըգես պաղամը նէ՝ չի հալիր , ջուրին մէջ կըլորիկ ձևով մը կըլողայ , թարախը ջուրը ձըգես նէ՝ այն կըլորակութիւնը չես կըրնար գըտնալ , բանով մի խառնես նէ՝ կըտոր կըտոր կըլլայ , և մէկ ըզմէկէ կը զատվի , և թէզ մը նալ կը հալի ջուրին մէջը : Երրորդ նշանն է հոտը , պաղամը սէպէ թէ հիշ մէկ ատեն մը հոտ չունենար , թարախը տայլմա իրեն մախսուս հոտ մը ունի : Չորրորդ նշանն է ծանրութիւնին , ագ ճիյէրէն եկած պաղամը ջուրին երեսը կըլողայ՝ իւզմիւշ կըլլայ , թարախը ջուրին մէջը ինկածին պէս՝ փըսոր փըսոր կըլլայ ու տակը կիշնայ , ըսելէ թէ՝ թարախը պաղամին ծանր է :

Աւքալի ֆիւսսօ քաւսթիքօ ըսված աղին ջուրը՝
պալղամն ալ կը հալեցընէ, թարախն ալ, թարախը հա-
լեցուցած ըլլայ նէ՝ ջուրին տակը կիջնայ թարա-
խը • պալղամը չիջնար։ Պաշխայ թէճրիւպէ մը
նալ, լաթի վըրայ թող թըքնէ հիւանդը • լաթը
չորցնէր՝ և տաք ջրով լուս • թէ որ պալղամէ նէ՝
կատարեալ կը ըլլացվի, հիջ նշան մը չի մնար թը-
քած տեղը • թէ որ թարախ է նէ՝ թըքած տեղը
լէքէ կըլլայ։

Հաւեցընօչ հիւսմա՝ կամ շարմա։

*. 421. Ըստ հիւսմանս ըսըթմայի սկէս բան մը
նէ, որ օրը երկու անգամ կը քէսկիննայ, առաջին
քէսկինութիւնը կէս օրվան ատենները դուհուր կըլ-
լայ՝ քիչ մի առաջ, կամ քիչ մը ետքը, և հինգ սա-
հաթի մի չափ ետքը՝ թող կուտայ քիչ մը։

Լաքին շատ ատեն չանցած՝ նորէն կը բըռնէ, և
կամայէն պաշլայելով՝ քանի երթայ կը քէսկիննայ
ինչվան կէս դիշեր, այն ալ կէս դիշերվան ատենը
երկու սահաթ մը ետքը անցնելով՝ թող կուտայ •
քիչ մը նորէն կը պաշլայէ, և քանի լուսնայ նէ՝ կը
քէսկիննայ ինչվան օրհարսակի ատենը։

Ամէն անգամ բըռնելուն՝ պաղուծի մը կը բերէ
հիւանդին վըրան • հիւանդը կը մըսի, դուրսէն
տաքնալ կուղէ՝ դոցվելով, վըրան եօռղան առնե-
լով, ո՛չ դուրս կելլայ, ո՛չ դուռ՝ և ո՛չ փէնճիրէ բա-
նալ կուտայ, կը մըսիմ կըսէ • ըսըթման ցերեկին
բըռնելը այնքան քէսկին չէ, իրիկվան դէմ բըռ-
նածը քէսկին կըլլայ • շիւփհէ կայ ատէթ իւղոն՝
որ կերակուրը ուտելը հիւսման կամ ըսըթման կը-
քէսկինցընէ կոր • կէս օրվան ատենն ալ հիւանդը
կերակուր ուտէ նէ՝ անկէց ետքը եկող ըսըթման
ատէթ եղածէն էվել ծանրկէկ կըլլայ կոր։

Լաքին ասկէց չի հասկըցվեր քի՛, ցերեկվան ե-
ղած տաքութիւնը աղտըրմիշ ընողը ամէն ատեն կե-
րակուր ուտելն է մի, դէրէ առտըվընէ ինչվան կէս

օրէն ետքը ծովալ կենայ հիւանդը նէ՝ այս ըսըթմաս կըլլայ. և պազի հեղ նոյն քէսկինուծիւնն ալ կուենայ: Սաղլամ մարդը պիլէ կերակուրը կերածին պէս՝ իր անձին վըրայ փոփոխուծի մը կիմանայ՝ ըսըթմայ բըռնածի նման, լաքին վէրէմլի մարդուն հիւմնային՝ թէ որ պաշխայ մէկ պատճառ մը չըլլայ նէ դըրսէն, սալթ այս պատճառըս այնքան քէսկին պիտի թէհսիր չընէ: Առաքլանց կանուխ հաց ուտէ նէ՝ ճօրով թէ մէկ այսպէս պաշլըճա հիւմնայ մը հասըլ կընէ, այս հիւմնային դընացքը այս է. որ ասոր վըրայ շատ տիք քաթ կը վերցընէ տահա: Հիւմնան պաշլայէլէն ետքը՝ շատ առեն չանցած՝ հիւանդը կը պաշլայէ իրիկվընէ իրիկուն քըրտընիլ. և այս քըրտինքս ետեւէ ետեւ կը շատնայ՝ քանի որ հիւանդուծիւնը կը քըշէ:

Նէօվպէթին պաշլայած ատենէն կը պաշլայէ շէռին բէնկն ալ փոխվիլ և խօյի կարմիր բէնկ մը կապէլ. և շիշէ ամանի մը մէջ առնես նէ՝ կը տեսնաս քի՝ թէ փի պէս կարմիր կարմիր բաներ կը զատվին մէջէն, լաքին ինչվան շէռին տակը չէն ինջնար. օրթայ տեղերը անանկ կը մնան: Իշտահին պակսուծիլ՝ ալէսէվիյէ պաշխայ ամն հիւմնայտուն բէն քիչ կըլլայ. պաշլըճա իշտահսըզուծիւն մը չի մանար հիւանդը, ծարաւուծիլ շատ քիչ կը քաշէ:

Ատէթ իւզըէ բերանին նէմուծիլ տեղն է. և քանի՛ որ հիւանդուծիլ խուվէթլէնմիշ ըլլայ նէ՝ հիւանդին լեզուին վըսյի եղած աղտը կը սըրբըվի, լեզուն կը թէմիղնայ: Լաքին տահա շատ խուվէթլէնմիշ ըլլայ նէ հիւանդուծիլ, հիւանդին թէ լեզուն՝ և թէ պօղաղին ծակը իւֆիւնէթի պէս բան մը կերելի, և աֆդէ ըսված եարաներ դուրս կուտայ. որ պաղիներունը շատ կըլլայ, և պաղիներունը քիչ: Աչքին ճերմկուցին վըրայ առաջնայ հիւանդուծիլ նէ՝ այն չըզըններ կը կորսըվին, և աչքին ճերմկուցը մէկ աղվոր ճերմակուծիլ

մը փէյտահ կընէ մարգըրիտի նման փարլախ :

Երեսին գոյնը դեղնած է ատէթ իւզըէ . լաքին նէօփալէթին ուժովցած ատենը թուշերուն վըրայ կարմիր կըլոր կըլոր լէքէներ կըլլան բերկէլով քաշվածի պէս . նէօփալէթը անցածին պէս՝ անոնք ալ կանցնին : Տաքութե՛ն ատենը փորը ատեն մը խապզ կըլլայ . լաքին հիւանդութիւնը հիննայ նէ՝ սէպէթէ՝ տայիմա փորքըշուք մը կուգայ վըրան . և քըրալինքին հետ նէօփալէթ կըբըռնեն . քըրալինքը կըկըտրի՝ փորքըշուք կը սլաշլայէ, փորքըշուքը կըկըտրի՝ քըրալինք կը սլաշլայէ . լաքին ամէն հիւանդի վըրայ մէկ թարդ չըլլար այս նէօփալէթը : Հիւանդը մէկ տկարութիւն մը և մէկ թմրութե՛ն պէս բան մը կունենայ՝ որ օրէ օր էվէլնալու վըրայ է, այն ատենները կը սլաշլայէ զապուննալ . և այս իլլէթիս պատճառած զապունութիւնը՝ ուրիշ ամէն իլլէթներուն պատճառածէն աւելի կըլլայ : Մաղերնալ կը թափին, թըրնախներնալ կը ծըռին, և ասոնք ամէննալ աղէկ պէսլէնմիշ ըլլալ մը չառնելուն նշաններն են :

Հիւանդութե՛ր վերջանալը մօտենայ նէ՝ կը սլաշլայէ հիւանդին ոտքերը ուռիլ՝ էտէմա ըսված ուռեցքով, այս հալեցընօղ հիւմմաս բըռնէն իքէն՝ ո՛չ հիւանդին գլուխը կը ցաւի, և ո՛չ խեղքը կը կորսընցընէ . զգայութիւններն ու խեղքը սաղլամ կը մնան՝ ինչվան յետին շունչը . և հիւանդը հիշ իր առողջութեան ումուտը չի կորսընցընէր :

Մեռնելէն մէկ քանի մի օր առաջ կը ցընդի, կը սլաշլայէ ափեղ ցըփեղ խօսիլ . և այս ցընդիլս ինչվան մահուան ատենը կը քըշէ : Այս ըսած հալեցընող հիւմմաս երբոր սլաշլայէ նէ՝ նշան է որ՝ ագ ճիյերը թարախոտել սլաշլայած է . և բէք շատ անգամ ագ ճիյերին վըրան եարա եղած ատենը կըլլայ՝ այս հիւմմաս : Լաքին երբոր ըլլայ նէ՝ կիմացընէ քի՝ մարմինին փափուկ անդամքներուն մէկուն վըրայ՝ կամ ներսէն՝ կամ դուրսէն եարայ մը կայ՝ և թարախ կապած է, անոր համար տայիմա

այս հիւմնաս պաշխայ իլլէթի հետ գալով՝ երկրորդական իլլէթ մը նէ • հիշ մէկ անգամ մը ինք իր գրկիուն պաշլըճա իլլէթ չըլար։ Ներսի եղած եարաները կըծու հիւթ մը ներս կը քաշեն, և կը գրգըռվին • և կերնի թէ՛ այս հիւմնաս անոր մէկ այլի նշանն է • լաքին ամէն կըծու հիւթ այս հիւմնաս չի պատճառեր • զերէ սքօռպուծը՝ և ֆռէնկին՝ և քանչեռօն սլաղի հեղ երկան ատեն հիւանդին վըրայ կը մնան այսպէս բան մը չըրած։

Անոր համար այս հիւմնաս պատճառող կըծուութիւնը մէկ մասսուս ճինս կըծուութիւն մը նէ • լաքին ի՞նչ ըլլալը չէ՛ք գիտեր • խապիլէ քի՛ ներսի եարային հլմնալէն պատճառած ըլլայ։

Հաշեղընօղ հիւմնային պատճառահերը։

* • 422 • Այս կըծուութիւն այս հիւանդութե՛ պաշլըճա պատճառ դնելէն ետքը՝ այս հիւմնային ցըյուցած բաները մեկնելը խօլայ է, ասլա իլլէթ չունեցող սաղլամ մարդոց ալ նազը օրը երկու անգամ կուժովնայ, մէկ չափութիւն մը կուռենայ • և թահմին կընեն բժիշկները թէ՛ այս առողջ նազըն փոխվին ալ՝ որ զարարող բան մը նէ, կըծութիւն անաջ կուգայ։ Այս հիւմնաս մէկ տաքութիւն մը նալ կուռենայ վերէմլիներուն վըրան եկած ատենը, որ է տամարներուն ծայրը սքաղմօ պատճառելը • և այս տաքութիւն պաշխայ ճինս հիւմնաներուն տաքութիւնն շատ վար է։ Եւ այս պատճառիս կուտանք քըրալինքին ու շէռլին շատութիւնը՝ որ այս հիւմնային հետ կըլան, այս կըծութիւնս սուլու բաները կազեր, և ճէվէլան ընող արթընցընօղ խուվէթները կը զայի՛ֆցընէ • և այս է վերի գըրված բաներնուս պատճառը։ Այս հաշեղնող հիւմնաս ունեցողին նազը մանր կը նետէ, սէպէ թէ՛ սըխմածի պէս, լաքին չափութիւն չափութիւն։

Կաշին չոր է, և դըպլիս նէ՝ չափէ դուրս տաքութիւն մը կիմանաս • իլլէ՛ երբոր ալուճիլօ օրթան

դընեա կաշիին վերան նէ՝ գիտես թէ՝ կերի • լաքին
էրբոր նոր պաշտպած է հիւմման նէ՝ նազիկն վերայ
փոփոխութի մը չես կըրնար իմանալ • Ֆախսաթ շահ
տամարին կերկի ըլլալն՝ ու կաշիին չոր ըլլալն՝ և
հիւանդին սըլս սըլս հազալն՝ կլմացընեն քի՝ այս
հիւմմաս պաշտպեր է։ Այս հիւմմայիս պատճառ-
ները ըսինք թէ ագ ճիյերին եարաներն են • և այս
եարաներուս ալ հինգ ալէսէվիյէ պատճառ կըրնանք
տալ, որ է ագ ճիյերին հինգ ճինս հիւանդութիւնը։

Մէկը՝ էմօթիթիդի՝ կամ արիւն թըքնելը՝ երկ-
րորդ՝ ագ ճիյերին մաշկին իւֆիւնէթը • երրորդ՝
ղեւքքէամը • չորրորդ՝ թըխնէֆէսութիւնը • հինգե-
րորդ՝ թուպէոքութիւնը՝ որուն տաճկերէն քէ-
լէպէկ կըսեն։ Վէրէմին առջն նշաններուն մէկը
էմօթիթիդիան է ըսինք, և մէկը՝ ուրիշ պատճառէ ալ
եթէ արիւն թըքնելու ըլլայ, թէ որ երկար տոեն
քըշէ նէ արիւն թըքնելը՝ վերջապէս վերէմի կը
դարձընէ հիւանդութիւնը։ Այս ասանկ ըլլալն
ետքը, չիւնքիւ արիւն թըքնելուն վերջը այս իւ-
լէթըս է, և պաշտանդճը ագ ճիյերին եարաներէն է
մի՝ ուրիշ մէկ պատճառէմընէ մի, գիտնալը դժուար է։

Եւ վերէմին մասսուս եղած դեղերը արիւն
թըքնողներուն տալով՝ զեան մը չըլլար, անոր համար
շատ աղէկ կընէ այն բժիշկը որ՝ հիւանդին արիւն
թըքնելը տեսած ատենէն կը պաշտպէ վերէմի մախ-
սուս եղած դեղերը տալ։ Ասկէց քսան տարի մը
առաջ զուհուրաթ մը եղաւ, վէ հաւատարիմ՝ վկայու
թեամբ աս տեղը գրելը իսթիզայ ըրաւ, վերէմի-
ին մէկը՝ որ միշտ արիւն կը թըքնէր ու կը հազար,
անանկ ըստ եկաւ որ՝ քանի մի անգամ նարկիլէ
քաշէ, պաշտպէց հաղը ըհհաթնալ, աղէկ եկաւ
տէյի՝ կէնէ նարկիլէ քանի մի օր քաշէց • ըհհաթով
մը հազալիքէն՝ եկաւ բերնէն ճանկալ մանկալ որդ
մը ինկաւ ողջ ու կը խաղար, լաքին վերէմը հին վէ
պք ճիյերը փոտած ըլլալով՝ շատ չանցաւ մեռաւ •
ասկէց կը հետեւի քի՝ նարկիլէն եկէր նոր թաղէ

վերէմէները վախիժ վախիժ քաշելու ըլլան նէ՝
Ֆայտա կը գըտնան , կամ միտէն խապուէ ընէ տէ՝
նարկիլէի ջուրը խըմէ նէ վերէմէի եղօղը՝ խապիլէ
քի աք ճիյէրի վըրայի որդը մեռցընէ ու ձգէ , վէ
հիւանդն ալ ըռընտնայ . լաքին քիչ , շատ ետեւէ չիյ-
նա , իրեն քէյֆ էտինմիշ չըլլայ . զէրէ հառ է թա-
պիյէթը թէմպէքիին , վէրէմէիին աք ճիյէրին իւ-
ֆիւնէթը կէվէլցնէ , ասոր համար շատը աղէկ չէ :

Ջէրէ ինչ պատճառ որ ըլլայ նէ՝ հիւանդին տիա
թէղին՝ կամ ավըրվելուն տիպաճան՝ տայիմա մէկ
իւֆիւնէթ մը նէ . որուն շատնալը քիչ ատենվան
մէջ կըրնայ ըլլալ : Ագ ճիյէրին եարաներուն երկ-
րորդ պատճառ ըսինք՝ զսթըլ ճէմպին ատենը՝ ներ-
սը թարախ ժողվելը , պաղլամի և թարախի վըրայ
տուած նշաննիս աղէկ ֆարիս ընէլէն ետքը՝ երբոր
տեսնաս քի՝ թարախ է դուրս ելածը , աշէքեար կի-
մացվի քի՝ ներսը մէկ եարամը՝ կամ մէկ թարախի
ժողովում մը եղած է . որ կըսվի ապշէսօ՝ կամ վօ-
միքա . և այս թարախներըս կուրծքի մաշկին՝ կամ
բէվալին մէկ դին ժողվելած են , և իլէ ագ ճիյէ-
րին վըրան եղած կողմը : Այն թարախը ատէթ
իւզը մէկ տօպրակի մը մէջ կեցածի պէս՝ ատեն մը
կը մնայ հոն . լաքին շատ հեղալ այնքան երկան ա-
տեն չի կենար , կամ ներս կը քաշվի՝ տաղըմիշ կըլ-
լայ՝ ուրիշ մէկ տեղ մը կերթայ , կամ ինքիւրեն ճամ-
բայ բանալով՝ դէպ ՚ի ագ ճիյէրը՝ կամ կուրծքը կը
վաղէ : Կուրծքին մէջը երթայ թարախը նէ՝ մախ-
սուս մէկ հիւանդութի մը կը պատճառէ , որ էմբիէ-
մա կըսվի , ագ ճիյէրին մէջ երթայ նէ՝ թիզի բօլմօ-
նառէին թէմէլը կը ձըգէ : Եւ թէ որ ֆէպպուէ
էթիքան չի պաշլայէ նէ՝ այն ապշէսօ ըսված եարան
կամաց կամաց կը բժշկի , և հազը և պաղլամի նման
թարախը պիւթիւն կը կըտրին , և հիւանդը կա-
տարեալ աղէկութիւն կը գըտնէ : Ասոր բէք շատ
օրինակներ ունենալովնիս՝ կըրնանք սէրպէստ իս-
պաթ ընել թէ՝ թարախը աղէկ ըլլալէն ետքը՝

հիւանդուէր բժշկըվելուն ոչ գրորսէն հալա առնելը
էնկէլուի կուտայ, և ոչ ագճիյէրին տայիմա շարժիլը:

Անանկ է նէ՝ ագճիյէրին վըրայ գըտնըված ապ-
շէսօն՝ վերէմին իսթիզալը պատճառ պիտի չի կըր-
նանք սեպել, և երբոր կը տեսնաս քի՝ թիզի բօլ-
մօնառէն այս եարաներուս վըրայ կուգայ, պիտի
հասկընաս քի՝ պաշտայ մասսուս պատճառներ և
էթրաֆիլը մատուէներ խառնըված են բանին մըը՝
որ զարարսըզ հիւանդուիը գէշցուցած են, որ թա-
րախը ալօրըվելով՝ եարան ալ օրէ օր կը գէշնայ:

Եւ ինքնիրեն բժշկուծիը խապիլսիզ ըլլալէն ի
զատ՝ գեղով բժշկըվին ալ շատ դժուար կըլլայ:

Ասանկով թարախը օրէ օր կը կըծվի, և ներս կը
քաշվի, և իրեն մասսուս կըծուուծիը հիւթերուն
իլհախուծէը պատճառ կըլլայ, և հալեցընօղ հիւմ-
ման պատճառածին պէս՝ հիւանդին բանը բուսած է:

Թահմին է քի՝ վերէմին երրորդ պատճառը զիւք
քէամը ըլլայ, և տեսնըված ալ է որ՝ զիւք քէամը
երկան քըշէլով, այն պալռամը՝ որ այս հիւանդնե-
րէն կը քակվի, իրաւ թարախի կը փոխվի, և պաղի-
ներուն՝ կըսեն թէ՝ զիւք քէամին հետ ֆէպպէ
էթիքան խառնըվածին պէս՝ այն ատենը զիւք քէա-
մուծիէ կըլլայ, կամաց կամաց վերէմի կը դառնայ՝
զէրէ՝ զիւք քէամը պաղ առնելէ առաջ եկած մէկ
իլլէթ մը ըլլալուն համար՝ ատէթ իւզըն զարարսըղ
է, և քիչ օրվան մէջ կանցնի. և հաղարաւոր զիւք-
քէամներուն մէջը դժուար է գըտնալ անանկ զիւք-
քէամ մը՝ որ վերջը վերէմի դարձուցած ըլլայ, և
ըլլայ ալ նէ՝ կըրնանք ըսել քի՝ հիւանդը առաջ-
կուց վերէմի ուշղունուծիւն ունէր:

Լաքին այս ալ ըսել իսթիզայ է քի՝ մէկ հիւան-
դուծիւն մը էն առաջ տեսածնուս պէս՝ և պատ-
ճառը ցըրտուծիւնը ըլլալը իմացածնուս պէս՝
պէտք չէ մէկէն ի մէկ զիւք քէամ է տէյի ձըգել՝
իրաւի զիւք քէամ պիլէ եղած ըլլայ նէ՝ թէպէտ
քիչ անգամ, Լաքին չիւնքիւ պաղի հեղ կըրնայ կ'ը

վերէմբ դարձնել, ստիւննմիշ ըլլալու, և տիքքաթ
ընելու է՝ իլէկ ննչպէս որ ըսինք վերը, վերէմին պաշ-
լանդըճն ալ շատ հեղ զիւքքէամի բէք շատ պէյնդէ-
միշ ըլլալով՝ և աղէկ քըննելու է ասըլ Թապիյէթին
միւսթաքիլ եղածները, և իրաւ զիւքքէամ ալ ըլլայ
նէ՝ Թէզ մը բժշկըվելուն, Թարզը և հոգը նայելու
է, զերէ զիւքքէամին հինը՝ վերէմին նորը կը սեպվի:

Առաջկուց ըսերէնք թի՝ ազմա ըսված իլէկթէն
ալ վերէմ կըլլայ, լաքին ազմային ամէն ճինսը այս
դէշութին չունի, ասիկայ ազմա սբազմօտլքօ ըսված
ճինսին մախսուս բան մը նէ: Այս հիւանդութիւս
շատ հեղ իրեն մախսուս գընացքը կը պահէ, և հի-
ւանդը կը մեռցընէ ալ իրեն ուժովը, ուրիշ հիւան-
դութիւնի մի փոխվելու միւհտաճ չեղած իքէն:

Լաքին վարպետ բժիշկներուն ըրած պատմութի
ներէն Թէճէսիւղ եղած է որ՝ շատ հեղ ալ վերէմի
կը փոխվի, և այս զուհուրաթիւս զիւքքէամին հա-
մար ի՛նչ որ ըսինք նէ՝ այն Թարզովը Թէհսիր կընէ
ազման ալ, մանրիկ Թուպէքքօլօներ բէյտահ ընելով
ազ ճիյէրին վըրայ. և վերէմին հինգերորդ պատ-
ճառ Թուպէքքօլօներն են ըսինք, որ այս պատճառս
ամէնէն շատ զուհուր ըրածն է: Թուպէքքօլօ ըսած
նին մանտըրտիկ խապառճըխներ են, որ սէրթցած
կլանտուլէի կը նմանին, մեռեցներուն մարմինը բա-
նալով՝ ազ ճիյէրին վըրայ ասանկ իլէկթի խապառ-
ճըխներ կամ ուռեցքներ շատ տեսնըված են. և այս
ուռեցքներս նոր բէյտահ եղած ատենները չեն
ցաւիր: Լաքին քանի որ հիննան նէ՝ իւֆիւնէթ
բէյտահ ընելով ամէն մէկը մէյ մէկ մանտըրտիկ չի-
պանի պէս կըլլան, կամ վօմիքա կըլլան. և ետքը
պատճառով մը միջերին եղած հիւթը դուրս կը
վաղէ պոօնքիններուն մէջ կանցնի, հոն ալ չի կըր-
նալ կենալովը ու գրգռվելովը հազ մը կը պատճա-
ռէ, հազին հետ դուրս կըլլայ, և այս է վերէմի նե-
րուն պալլամի պէս դուրս տըված Թարախնին:

Եւ այս Թարախիւս՝ Թէ և տեսքը աղէկ ըլլայ:

ինքը աղէկ ճինսէն ըլլալը շատ քիչ գուհուր կը
նէ . և այս Թարախը բէյտահ ընող եարաներուն
բժշկըվելը խօսայչէ, Թէդմը չէն գոցվիր . ասկէց կը
հասկըցվի քի՝ այս Թարախըս մէկ մախսուս կծու-
ուծի մը պիտի ունենայ՝ որ Թող չի տար կոր եարային
քի գոցվի . անիկայ բաց մնալով՝ կամաց կամաց
Ֆէպպուէ էթիքա ըսված հիւմման կուգայ, ասոր ալ
ետեւէն եկածը մահն է : Շատ անգամ վերէմինե-
րուն կլանուուլէները դըրսէն ալ կուռենան, ինչ-
պէս որ ատէթ է սըռաճային ըլլալ, և վերէմին հետ
Թասլէ մէզէն Թէգիքա ըսված իլլէթն ալ շատ հեղ
վերէմի հետ կը գըտնըվի . և այս իլլէթս սըռաճային
մախսուս է : Ասոնցմէ զատ այս ալ Թէճրիւպէով
տեսնըված է քի՝ Թէպէտ տայիմա սըռաճային հետը
վերէմ չըլար, լաքին վերէմի բըռնըվողներուն
կազմութիւնը և տիպաճան՝ սըռաճայի ուշղունութիւն
ունեցողներուն պէս է . այսինքն՝ այն մարդիկը՝ որ
սեամաղճոտ և արիւնոտ խառնըվածք ունին, կաշի-
նին շատ բարակ և կակուղ է, երեսին վարդի պէս
կարմիր է, տամարնին լեցուն, մըսերնին կակուղ, և
վերի պըռկունքնին վարի պըռկունքէն հաստ :

Եւ ասանկները վերէմի բըռնըվին նէ՝ ասոնց
վերէմին գնացքը պիւթիւն սըռաճային գընացքին
նման կըլլայ . վերէմ պատճառող կըծուութիւններուն
մէկն ալ այն է՝ որ էզանթէմա ըսված հիւանդու-
թիւններուն ալ պատճառ կըլլայ, պէլվի է քի՝ այս
ճինս իլլէթներէն ծաղիկն ու խըզամուխը շատ հեղ
վերջը վերէմի կը դարձընեն, և անդամազըննութիւն
զէնահաթը Թէճրիւպէով խապար կուտայ քի՝ ու-
րիշ էզանթէմաներուն ալ շատին վերջը այս է . կամ
սէպէթէ՝ ամէնուն ալ . որ իրենց կըծուութիւնը ագ-
ճիյերին զարնելով՝ ագ ճիյերին վըրայ Թուպէգօլօ-
ներ կը պատճառէ . ինչպէս որ էզանթէմաներէն մեռ-
նողներուն շատին ագ ճիյերին վըրայ տեսնըված է :

Շատ բժշկիներ Թահմին ըրին Թէ՝ վերէմը պու-
լաշըս հիւանդութիւն մը նէ, լաքին քուլէն կըսէ քի՝

այնքան հարկւրաւոր վերէմլիներուն մէջը՝ որ ես տեսայ, հիշ մէկ հատ միալ չի տեսայ քի՛ ուրիշէն պուլաշմիշ եղած ըլլայ, առաջկուց հիշ ասլա ուշ-դունուծիմը չունեցած լիքէն: Եւ օտիւեռ ճինէվ-ռացի վարպետ բժիշկը կըսէ քի՛ մէկ կին մը վերէմլի ըլլալով քանի որ ի՞նչ էր կինը նէ՛ անոր էրիկը քովէն չէր զատվեր, և ասլա չէր սախընմիշ ըլլար, ի՞նչ կերածէն և ի՞նչ խրմածէն, ինչվան կընոջը քովն ալ կը պառկէր. ասլա վերէմի նման իլէթ մը նալ չեկաւ էրիկ մարդուն վերան՝ որ կընոջը իլէթէն պուլաշմիշ եղած է ըսվեր: Լաքին թէ որ պաշի տեղեր կը պըլըշկինէ՛ այս պըլըշկելալ հա-վային թէհսիւրին կուտանք քի՛ տաք տեղերուն հա-վան պաշխայ տեղերուն զարարսըղ իլէթներն ալ պուլաշտըրմիշ կընէ, և շատ մարդու զեան կուտայ:

Հիմա որ մեր ձեռքէն եկածին չափ վարպետ բժիշկներուն հետեւելով՝ հաստատեցինք քի՛ վերէմիին պաշըճա պատճառը ագ ճիլէրին վերայի ման-րիկ խապառճըխներն են, և ուրիշ պատճառներն ալ ասանկ թուպէոքօլօններ փէյտահ ընելով վերէմ կը պատճառեն, և այս թուպէոքօլօններս ճինս ճինս կըլլան, կը մնայ մեզի քըննել և իմացընել թէ՛ ի՞նչ նշաններով կըրնանք իմանալ թէ՛ ագ ճիլէրին վե-րան թուպէոքօլօններ փէյտահ ըլլալ պաշխայեր է:

Մանր տղոց ագ ճիլէրին վերայ ալ այսպէս թու-պէոքօլօններ տեսնըված են, տըղայքը տահա չափա-հաս չեղած լիքէն. Լաքին ասանկ զուհուրածները քիչ կըլլան, ասըլ վերէմին պաշխած ատենը այն է՛ երբոր էմօթթիղին կամ արիւն թըքնելը կը պաշխայէ. թուպէոքօլօններէն պատճառած վերէմը աւելի անանկ երիտասարդներուն կըլլայ՝ որոնց չըլինքը երկան է, և էնտամին փափուկ է, կուրծ-քերնին նեղ, և օմուղնին քիչ մի վեր տընկըված. Լաքին շատ ալ կըլլայ քի՛ վերէմ եղողները՝ որ ագ ճիլէրնուն վերայ թուպէոքօլօ ունին, երեսնին կար միւր չըլլար, և արիւնային թապիլէթ ցըցընօղ նշան-

ները՝ էմօթիօնի ունեցող՝ կամ արիւն թըքնօղ
հիւանդներուն նշաններուն չափ պէլլի չեն ըլլար :

Այս վերէմս երբոր թուպէռքօլօններէն պատճառած ըլլայ նէ՝ մէկ թեթիւ հազով մը կը պաշլայէ քի՝ տայիմս ըլլալով ատէթի պէս բան մը կը լլայ , և հիւանդները որ վերէմի բռնըված են՝ հիշ այս հազս հոգ չեն ընէր՝ բանի տեղ չեն դնէր , և պազի հեղ պիւթիւն պիւթիւնէ ինքեար ալ կընեն . և անկէ ետքը քիչ մը շարժմունք ընելով հոգնածներնուն պէս նէֆէս առնել տալու թիւնին կը նեղի , կը պաշլայեն հեվալ , օրէ օր կը զսպուննան , կը թուլնան , և կամքերնին շարժիլ չեն ուզեր :

Այս վիճակիս մէջ կը մնան հիւանդները տարի մը թամամ , և պազի անգամ երկու տարի ալ , հիշ հոգերնին չեն ընէր , բժիշկի մը նալ չեն հարցնէր իրենց վիճակը , սալթ այսքան ֆարիս կը գըտնան տառաջին ատենէն , որ այս միջոցիս խօսց և շատկեկ կը մըսին , այս մըսելովս հազերնին կը շատնան , և զիւք քէտմի պէս բան մը կը լլայ վըրանին :

Այս զիւք քիւամն ալ ատեն անցնելով կը քիչ նայ՝ և կանցնի . լաքին հիւանդը կարծելով թէ՝ իրեն բահած սըղու թիւ պաղ առնելէ առաջ եկած է , հիշ միտքը վալս և շիւփհէ չի բերեր , հոգ չընէր , քովի եղողներն ալ հոգ չընելով՝ հիշ տիք քաթ մը չեն ընէր : Հիւանդը ասանկ երկու երէք հեղ մը պաղ առնելով՝ ինչպէս որ իրենք թահմին կընեն , աւելի բահած սըղ կընէ զինքը հազը շատնալով , և աւելի նեղուծի կուտայ իրիկվըները տեօշէկ մը տած ատենը . և այս հազս զիւք քէտմէն պատճառված հազէն աւելի երկան կը քըշէ :

Երբոր այս հազըս ամառ ատեն զուհուր ընէ և երկանկեկ քըշէ նէ՝ այն ատենը պաշխաճայ տիք քաթ ընէլ պէտք է , ասանկ կը հազայ հիւանդը երկան ատեն , հիշ մէկ բան մը դուրս չի տալով , լաքին երբոր շատկեկ մըսելով հիւանդին հազը շատնայ նէ՝ կը պաշլայէ քակվիլ կուրծքէն , և այս քակվի-

լըս աւելի տառապանքները կը լսայ՝ քան թէ ուրիշ տոեան։ Եւած պաղտամբ ետեւէ ետեւ կը շատնայ, փակչուտ և թանձր կը լսայ, և վերջապէս դեղինի պէս ըէնկ մը փէյտահ կընէ, կամ կը կանաչնայ, և թարախի կը նմանի։ Լաքին ամէն հեղ ըսած թար-
 դովնիս ամէնը մէկէն մէկ թիւը չի փոխվիր, մէկ կըտորը պաղտամբ մախտուս եղած թապկէթը կը պահէ, և մէկալ հիսսէները այս փոխվիւթիներս տանելով՝ թարախի տարը թապկէթը կունենան, երբոր հազը կը շատնայ գիշերները, և պաղտամբը ըսած թարդովս կը փոխվին նէ, նէ ֆէս առնելու թիւը կը դժուարանայ, և զապունութիւնը և թուրութիւնը աւելի կը շատնան։ Արնիկ մարդոց՝ որ այս հիւանդութիւն զուհուր ընէ նէ, քանի որ հիւանդութիւն շատնայ՝ ամսական արունը կը պակսէ, և այս արունիս պակասութիւնը վերէմին պաշլըճա և միւս թաքիլ եղած նշաններէն մէկն է կընիկ մարդոց վըրայ +
 թէպէտ խեղճ կընիկ մարդիկ եանդլը թահմինով թահմին կընեն թէ՛ իրենց քաշած ամէն րահաթ սը-
 դութիւններուն պատճառը ամսական արունին պակասութիւնն է։ Հազին պաշլանկըճութեւ ատենը ատէթ իւզրէ նալզը մէկ փոփոխութիւն մը չունենար, իրեն տտէթճէ սըրալը գնացքը կը պահէ, և ատեն մը նալ սասնկ կը մնայ, Լաքին ամէն ըսածնիս երևան ելլալէն ետքը՝ քիչ հեղ կը լսայ քի՛ նալզը մէկ չափութիւն մը չունենայ, և պաղի հեղ հիւաման մէկ միւս թաքիլ քէսկինութիւն մը չունեցած իքէն՝ նալզը շատ չափուիս կը նետէ, և ատեն մը անցնելէն ետքը՝ հիւամային իրիկվընէ իրիկուն կատղիլը պէլի կը լսայ, և կամաց կամաց հիւաման վերը գրածներնուս պէս ֆէսպուէ էթիքայի ձևին մէջը կը մըտնայ։ Հազը՝ և պաղտամբ դուրս տալը և հիւաման վերի գրած թարդովնիս շատցած ատենը՝ քիչ կը լսայ քի՛ հիւանդը իւր մարմնոյն մէկ դին ցաւ մը չիմանայ, այս ցաւս պաշլանկըճները՝ որ նոր կը բըռնէ, ատէթ իւզրէ կողին ոսկորներուն

Ներքենները կըլլայ, և սալթ հազացած ատենը կը
ցաւի, կամ տայինմա կը ցաւի ալ նէ՝ հազին ատենը
կը շատնայ: Լաքին պագի հիւանդներու իլէթը
պաշտանկըճէն ինչվան վերջը կուշաի ցաւմը կըլ-
լայ, որ թէփրէնմիշ չըլլալով անշարժ հոն կը մնայ,
և պագի հեղ անանկ քէսիլին կըլլայ քի՝ հիւանդը
չի կըրնար այն ցաւցած դիւան վերայ պառկիլ:
Լաքին շատ հեղ այս ցաւս սալթ հոգնած և հեղ-
ցած ատենը՝ կամ հազացած ատենը երևան կելայ,
պաշխայ ատեն հիշ չիմացիւր. և ցաւ չիմանան պիլէ
նէ այս թարզ հիւանդներու, կըշաի վերայ երկան
ատեն պառկելով նէֆէսին կը կըտրի՝ և հազ կը
բըռնէ: Այս ըսած թարզոփնիս կը պաշլայէ վերէ-
մը, և պագի հեղ ինչվան վերջը հիշ էմօթթիզիլ՝
կամ արիւն թքնելու նշանմը չի ցըցըներ:

Լաքին այս ճինսը քիչ զուհուր կընէ. ատէթճէն
այն է քի՝ օր է օր իլէթը խուվեթլէնմիշ կըլլայ, և
հիւանդը կը ծանրանայ, և հալեցուցիչ հիւանման մար-
մինը կը մաշեցընէ. և թարախ ելլալ կը պաշլայէ
թըքած ատենը, թէ և արիւն չի թըքնէ. ասկեց
կըրնանք իսպաթ ընել թէ՝ վերէմը ամէն հեղ
էմօթթիզիէն չի պատճառիր, շատ հեղալ սռանց
անոր կըլլայ: Լաքին պաշխայ շատ ատեն ալ վերէ-
մը արիւն թըքնելով՝ կը պաշլայէ, կամ քանի որ
շատնայ նէ՝ թուքին մէջ շատ քիչ արիւն խառնը-
ված կըլլայ. պաղիններուն հիւանդութիւնը նոր պաշ-
լայած ատենը թուքը կարմիր և արիւնոտ կելայ.
և պաղիններուն ալ իլէթը պաշլայելէն ետքը քիչմի
ատեն անցնելով կըլլայ այս. իլէ՝ երբոր թարախը
աշիքեար կըլլայ նէ: Ի՛նչ որ է նէ, թուպէոքօլ-
ներէն պատճառված վերէմներուն հետը արիւն
թըքնել ըլլայ ալ նէ՝ այնքան շատ չըլլար, և արիւն
գալուն համար զատ դեղ չուղեր, նոյն թուպէոքօ-
լոներուն համար եղած դեղը ասոր ալ ֆայտայ կը-
նէ՝ թէ որ պիտի ֆայտայ ընէ նէ, այս ըսած բա-
ներնիս քիչ կամ շատ կը քըշէն մասլահատներուն

կէօրէ : Ինկիլիղ աղգին մէջը վերէմլի շատ կըլլայ ,
 և էնտամին ալ կը ցըցընէ . ասոնց երկիրը վերէմին
 պաշտանկը ճուժէ նշանները տարիներով կը քըշէն .
 և աւելի կատղելու տտեննին աշնան և գարնան ա-
 միսներն են . ամառը շատ կը թուլնան , և պահի
 պիւթիւն պիւթիւնէ պէլլիսիզալ կըլլան . և եր-
 կու կամ երէք տարիէն ետքը՝ կը մեռցընեն , կամ
 գարնան վերջերը՝ կամ ամառը վան պաշտանկը ճնէրը :

Ասոր Գոռախոթիւնը :

* . 423 . Եւս հիւանդութիւն վերջը ալէսէվիյէ
 աղէկ չեւար , բըռնըվօղներուն բէք շատը կը մեռ-
 նին , Լաքին կը գըրանըվին անանկներ ալ որ՝ ումու-
 աը կըտըրվելու տերէճէն հասած իքէն ալ թէքմիլ
 աղէկ կըլլան , Լաքին բժշկըվօղները շատ քիչ ըլլա-
 լուն համար՝ աղէկ մը ֆարիսին գացված չէ՝ քի՝
 ինչպէս ըլլայ նէ՝ կըռըտնայ , կամ կը մեռնի . շի-
 տակ երեցածները այս ետքի խօսքերուն մէջ թօփ
 կընեն վարպետները : Արիւն թըքնէլէն պատճառ
 ված վերէմը՝ թուպէպօլուներէն պատճառվածէն խօ-
 լայ կըռըտնան , ամէն արիւն թըքնօղները վերէմլի
 չեն ըլլար . երբոր ագ ճիյերին վըրան եարա մը ընէ
 նէ՝ այն տտենը վերէմ կըլլայ , և հալեցուցիչ հիւմ-
 մայ մը դուհուր կընէ , որ շատ հոգ ընելու բան չէ՝
 քիչ տտենվան մէջ աղէկնալը խապիւ է :

Արիւն թըքնէլը . և ագ ճիյերին վըրայի եարան
 թէքմիլ ըռըտնալէն ետքը՝ նորէն կըլլան , և նորէն
 կըռըտնան՝ ինչվան քանի մը անգամ :

Առըծքի իւֆիւնէթէն առաջ եկած վերէմը՝
 ցուրտ երկիրները քիչ կըլլայ . իւլէ՝ այս իւֆիւնէ-
 թին և թարախ ժողվելուն վերջը հէլպէթ վերէմ
 չէ . պահի հեղ թարախը դէպ ՚ի դուրս ճամբայ կը
 բանայ ելլալու , և աղէկ ճինսէն ըլլալով՝ հիչ զեան
 մը չընէր : Լաքին երբոր եարան երկար տտեն գոց-
 ված մնայ՝ մէջի թարախը չի պարպըված իքէն , և
 ֆէպպէ եթիքային վըրայ գալովը՝ բացվի նէ , այն

ատենական եղած վերեմը թէհլիքէլի է :

Բժշկական և անդամազննական պատմութիւններէն կերելի քի՛ պաղի հեղ թուպեդօլօէն առաջ եկած վերէմներն ալ աղէկցած են : Լաքին այս ճինսս ամենէն թէհլիքէլի նէ՛ իլլէ՛ թէ որ ծնողքներէն մերաս մնացած է նէ իրեն , հիշ դեղ չըլար :

Վերեմը ի՞նչ պատճառէ ըլլայ նէ ըլլայ, թէհլիքէլին չափը ֆէպպուէ էթիքայէն կառնըլի, մէկ հիւանդ մը՝ որ այս հիւանդոյովս շատ զապուհացած է , գիշերվըները շատ կը քըրտընի՛ և փորը կը քըշէ, այսպէս հիւանդը ինչ ընես նէ՛ չէս կըրնար աղէկցընել : Պաղի անգամ վերեմլիներուն վըրայ խէնթութիւն մը կուգայ, և այս խէնթութիւնով վերեմը թէքսիլ կըռըտնայ , և պաղի անգամ ալ ասանկիներուն խէնթը գըռըսը եկածին պէս՝ նորէն կը պաշլայէ վերեմը , և ասոր վերջը ատէթ իւզըէ մահաբեր է : Աընիկ մարդիկ վերեմի իքէն՝ ծոցլոր ըլլաննէ՛ ծոցլորութե՛ ատեննին վերեմը չի շատնար , առաջ ի՞նչ տերեճէ էր նէ՛ նայն տերեճէին մէջ կը մնայ . Լաքին տըղան ծնէլէն ետքը մէկէն ի մէկ այնպէս կը կատողի՛ որ քիչ ատենական մէջ կը մեռցընէ :

Ասոր դիւար :

* . 424 . Ինչպիսի հիմա ըսածներէս հասկըցընեցաւ քի՛ այս իլլէթս աղէկցընելը շատ դժուար պիտի ըլլայ . և շատ աղէկ դեղերը պիլէ աղէկ տիքթաթով տըրվելով, շատ քիչ անգամ պիտի յաջողուի գըրանեն : Աընայ մէկը հարցընել . ինչի՞ն է որ այս իլլէթս չի աղէկնար , ասըլ իրեն թապլլէթէն է մի չաղէկնալը , եօխսա ինչլան հիմա բժշկական զէնահաթին թէճրիւպէները ասոր մինասիպ դեղ մը չեն գըրած , անկից է մի : Հիւանդութիւնը ինքն չըռըտնալու է ըսողներ կան . Լաքին անուանի վարպետներուն մէջէն ըսողալ կայ քի՛ այս իլլէթս չըռըտնալուն պատճառը՝ բժշկութեան զէնահաթին կիսակատարուին է : Հիմա տեսնանք այն դեղերը՝

որ այս իլլէթս պիւթիւն ըռըտցընելու՝ կամ պարէ
թուլցընելու համար տալու ատէթ եղած է. և չիւն-
քիւ այս իլլէթս ճինս ճինս կըլլայ, և ամէն հի-
ւանդին ալ թէրքիպը և էնտամը մէկ չըլլար, անոր
համար պէտք է ամէն մէկին դեղը մէկ ըզմէկէ
Ֆարխը ըլլալ. ամէն մարդուն վերէմին մէկ թիւը-
լիւ դեղ չըլլար: Մէկ կէնճիմը էնտամէն կամ
շինուածքէն երեսի քի՝ վերէմի ույղունութի ունի
նէ, անոր ամէն մէկ պըզտիկ և թեթև իլլէթներուն
պէտք է տիքքաթ ընել, չըլլայ քի՝ վերէմի պաշ-
լանկըճութի ըլլայ. և իլլէ՝ այս տիքքաթս պալիդու-
թեան մէջը նոր մըտած ատենը պիտի ըլլայ:

Ըսինք քի՝ արիւն թքնելը ամէն ատեն ագ ճիյէ
րի եարա և վերէմ՝ չի պատճառեր, առանց վերէմի
արիւն թըքնելալ կըլլայ. վէ լաքին տայիմա վախ-
նալու բան է. արիւն թըքնելը մէյտան ելածին պէս՝
պէտք է անոր ետէն իյնալ, և անիկայ կըտրելուն
ճարը տեսնալ: Եւ ասոր առաջը սունըվելուն թար-
դերը պիտի գըրենք մասսուս գլուխի մը մէջ՝ էմօթ
թիդի հիւանդութե վըրայ խօսելով, արիւնագնաց-
ութիւններուն հատորին մէջը. և այն դեղերը՝ արիւն
թըքնելը կըտրածին պէս կըտրելու չէ, քիչմի եր-
կանկէկ ատեն խուլանմիշ ըլլալ պէտք է. և տարի-
նելովալ բէհրիզը և տիքքաթ ընելը ավրելու չէ.
դերէ անանկ մէկ իլլէթ մընէ արիւն թըքնելը քի՝
թէքմիլ բժշկըվելէն ետքը՝ ատեն մը անցնելով՝
նորէն կը պաշլայէ: Իւֆիւնէթէն պատճառած եա-
րայէն և թարախէն առաջ եկած վերէմը պաշլայ
թարզ չըռընար, առաջ այն իւֆիւնէթը աղէկ մը
կըտրելու է ույղուն դեղերով, տահա չի քէսկինցած
իքէն, այսինքն՝ արիւն հանելով և սիւլիւկ փակցը-
նելով. և ետան բժշկելու մինասիպ դեղերը ետքը
պիտի զըուցենք: Իրաւ ղիւքքէամէն վերէմ պատ-
ճառելը շիւփհէլի բան է, լաքին խապիլ է քի ըլլայ
ըսինք, եղած ատենը նոր շիւփհէլ մը նալ զուհուր
կընէ. աճապայ ղիւքքէամը դուրսէն պողառնէլէն

մի պատճառած է, և օխտա թուպէոքօլօներէն է մի, և չիւնքիւ այս երկուքէսալ կըրնայ զիւքքէամըլլալ, պէտք է քի՝ եղածին պէս թէզմը ըստցընէլուն ճարը նայվի, որ ըստցընէլուն թարգէնալ կըրնայ վարպետ բժշկին խելքը հասնիլ թէ՝ իլլէթին ասըլ պատճառը ի՞նչ է. և անոր կէօրէ՝ թէ որ մուխաթարալը բան մը կայ նէ՝ տահա աղէկ մը չի շատցած իքէն՝ առաջը առնել, հիչ ատեն անցընէլ չուզեր, իլլէ՝ Երբոր կամաց կամաց երևան կելայ, և երկան ատեն կը քըշէ, և մէկ անգամ մը ըստնալուն վըրայ քիչ մի ատեն անցածին պէս նորէն կուգայ: Ասոր մինասիպ դեղերն ալ այս ոխէթթայէն (Թիւ . 59 .) պաշխայ՝ շատ ջանցնիւր կը զրուցենք, հիմա՝ այն ճամբաները սորվցընենք՝ որ չէն թողուր զիւքքէամին քի՝ վերէմի փօլսվի, ազմա սբաղմօտիքօ ըսված հիւանդութիէն փէյտահ ընէլու վերէմին առաջը առնելուն թարգը՝ ազման թէզով ըստցընէլն է. կամ հիչ որ չէ նէ՝ քէսկինուլը կակըղցընէլ, որչափ որ մեր զէնահաթին ձեռք կուտայ: Ազման բժշկելուն թարգնալ իրեն տեղը ըսած ենք. (* . 260 :) և չիւնքի ազման թուպէոքօլօներ փէյտահ ընէլով՝ վերէմ կը պատճառէ, անոր համար թուպէոքօլօներուն առաջը առնելու է քի՝ վերէմ չի պատճառած իքէն՝ տէֆ ըլլան, և հիմակվան բժիշկներուն ձեռքէն գալու մեծ վարպետութիւնը այս կըրնայ ըլլալ, չիւնքի մէկ անգամ մը վերէմը հաստատվէլէն ետքը՝ ըստցընէլը դժուար բան ըլլալը հասկըցված է: Բէք շատ անգամ վերէմին ասըլ պատճառը թուպէոքօլօներն են, իլլէ այն՝ որ կըսենք թէ՝ էմօթթիղի և ազմա և քաթառոօ իլլէթները վերէմ կը պատճառեն, ասոնց հիչ մէկը շիփշիտակ վերէմ չընէր, թուպէոքօլօ փէյտահ կընէ, անկէց կերթայ վերէմ կըլլայ. անոր համար՝ թէ որ մէկ անգամ թուպէոքօլօները ըստցընէլու խապիլը կը գըտնանք նէ՝ ասըլ վերէմը ըստցընէլուն ճամբանալ գըտած կըլլանք:

Վերէմի ծնողքներուն զաւակները, կամ անոնք՝ որ վերէմի ուշդուն շինուածք ունին, երբոր պալիդ եղած տարիքնին՝ վերի գըրված նշաններէն մէկը՝ կամ մէկ քանին ցըցընեն վըրանին նէ՝ կիմացվի քի՝ անոնց ագ ճիյէրին վըրայ պաշտայեր է թուպէո քօլօններ փէյտահ ըլլալ և այս նշանները ցըցընել կը պաշտայեն շատը գարնան ամիսներուն վերջերը՝ կամ ամրու վան պաշտանկըճները։ Անոր համար այս նշաններըս տեսնըվածին պէս՝ իսթիզայ է՝ որչափ որ բօլիշկին ձեռքէն կուգայ նէ՝ թէրքիպ ընել քի՝ կամ հիշ փէյտահ չըլլայ այն թուպէոքօլօնները, կամ փէյտահ եղեր են նէ՝ չի շատնան, կամ տաղըմիշ ըլլան։ Թէպէտ հիւանդը հիշ ֆարիսին ալ չերթայ՝ թէ հիւանդ է, կամ վըրան թեթև մէկ րահաթսըղ-ուծի մը իմանալով թահմին ընէ՝ թէ պաղ առած է։

Ալէսէվիյէ այս ատենէս պաշտայելու է վերէմի-ները ըռըտցընել և քիին բանը այն է որ՝ ի՞նչ դեղ տալու է հիւանդին, չեմ գիտեր թէ՝ մեծ վարպետ բօլիշկները ինչվան հիմա անանկ դեղ մը գըրած են մի քի՝ թող չի տայ թուպէոքօլօ փէյտահ ըլլալու։ կամ փէյտահ ընելէն ետքը՝ տաղըտմիշ ընէ։

Եւ այս հիւանդուծես թուպէոքօլօնները սըռա-ճայի նման ըլլալէն՝ հիշ մէկ շահ մը չէ գըրանըված ըռըտցընելու թարդին վըրայ։ զերէ սըռաճայի դե-ղերը ասոր պիււծիւն ֆայտասըղ են, դըրսէն գործ սծված դեղերն ալ հիշ միւնքիւնսիւղ են։ զերէ թուպէոքօլօններուն վըրան դեղ չի զարնըվիր։

Ճովային և մատենի ջուրերը՝ որ սըռաճային ֆայտայ կընեն։ Թէճրիւպէ եղած է՝ որ վերէմին ֆայտայ ընելու տեղը՝ զարար կընեն, թուպէոքօլօ-ները տաղըտմիշ ընելու համար պաղի բօլիշկներուն միտքը եկած է ժիվայ տալ, և քիչէն մէկ շահ մը չի տեսնալնուն համար՝ շատցընել ալ չեն ուզեր։ Եւ քիին պաղի թարղ իլլէթներուն ժիվան աղէկ եկած՝ և թուպէոքօլօնները ցրուած ալ են նէ՝ վերէմին առաջ տեսնելուն տեղը՝ տահա դէշ է ըրած։

Թուպէոքօլօնները ըստցընելու վերայ բժշկական ղէնահատելը հիմակլան ատենըս այս վիճակիս մէջն է քի՛ չի կըրնար Փայտայ ընելու դեղ մը գրանել . լաքին ումուտ կընենք, ատեն ըլլայ քի՛ մեր ուղածնիս ձեռք ձգելու ուշդուն մէկ մասսուս ճամբայ մը գըտնըվի : Հիւանդը ձեռքէ ձըգելալ չըլլար . պէտք է ի՞նչ մինասիպ ճամբաներ կան նէ՛ թէճրիւպէ ընել, պէ՛լքի մէջէնին Փայտայ ընող բան մը գըտնըվի . լաքին խելքով խուլանմիշ ըլլալու է, դեղին մէկուն զեանը աշիքեսար տեսածիդ պէս՝ անկէց հեռու կենալու է, ամէն թարգով խայրէթ ընելու է քի՛ չըլլայ որ Թուպէոքօլօներուն իւֆիւնէթ մը ըստ գայ, դէրէ ասոնք իւֆիւնէթ ըրածին պէս՝ Փէպպուէ էթիքան կը պաշլայէ, և հիւանդին բանը կը լըմըննայ, Հաւնելու բան է քի՛ այս Թուպէոքօլօներս միան երկան ատեն առանց ալըրվելու, և առանց զեան մը տալու հիւանդին, և խապիլ է քի՛ պաղի հեղ թապիյէթը ինքնիրեն առանց դեղի խայրէթ ընելով՝ Թուպէոքօլօնները իւֆիւնէթ չըրած իքէն՝ քակէ, և տաղըմիշ ընէ . և չիւքիւ իւֆիւնէթ ըլլալէն ետքը՝ տաղըլ միշ չըլլար, անոր համար պիւթիւն վարպետութիւն այն է քի՛ իւֆիւնէթ մը չեղած իքէն՝ բժիշկը հասնելու է : Այս իւֆիւնէթիս առաջը առնելը պաշխայ իւֆիւնէթներուն առաջը առնելուն պէս է, արիւն առնելու և սիւլիւկ փակցընելու և պաղըլ կէցընող դեղեր տալու է, և ինչպէս են այս ուշէթ-թաները (48 . 49)՝ պաշլըճայ քէսկին բէհրիդ բըռնելու, հիշ տաքութիւն տըլօղ բան՝ ոչ ուտելու է, և ոչ խըմելու է . հիշ միս՝ կամ՝ ձուկ՝ կամ պաշխայ կենդանի ուտել չըլլար . Փախաթ՝ խուրպաղի միսը՝ կամ անոր մըթպուխը, և սայլանկողի մըթպուխը՝ կամ միսը, և թոսպաղի միսը՝ կամ մըթպուխը, և խոտեղէններ պիտի ուտէ . և խոտեղէններուն մէջէն ալ քիչ պէսլէմիշ ընող, և քիչ խուլէթ տըլօղնէրէն սախընմիշ ըլլալու է : Ամէնէն աղէկ են տըլ-

բոտ Թօխուսէղէնները • որոնց հետ կաթ ալ կըրնայ
գործածել, և կաթը ալէսէվիյէ միւսթաքիլ և պաշ-
լընայ դէղ կը սեպվի, Թէ վերէմին և Թէ պաշլոսայ
ամէն իլլէթներուն որ վերէմի կը նմանին:

Լաքին պէլի չէ քի՛ կաթը այս իլլէթիս դէմ
մէկ մախսուս խուլէթ մը ունի՞ մի՛ Եօխսա կենդա-
նիներէն առնըված կերակուրներուն ամէնէն քիչ
պէսլէմիշ ընօղ ըլլալուն համար է մի:

Կաթէն ֆայտայ տեսնալու համար՝ հիւանդին
խառնըվածքը՝ և իլլէթին էթրաֆները նայելով
զատելու է, ո՞րն որ ֆայտալը է նէ կաթերուն մե-
ջէն • ղերէ պաղիին քէշիյին կաթը ֆայտայ կընէ,
և պաղիին ալ իշուն կաթը, և պաղիներուն ալ կընիկ
մարդու կաթը: Այն ալ աղէկ կէօղլէմիշ ընելու է
Թէ՛ հիւանդին միտէն կըրնայ կոր մի մարսեցընէլ,
կամ Թէ փոր քըշէլ կուտայ մի • Թէ որ մարսելու
կարողութիւն չունի՛ կամ փորքըշուք կուտայ նէ՛
կըտրելու է • կաթ կերցընելու չէ՛ անկէց ետքը:

Ագ ճիյերին վերայի Թուպէքօլոններուն իւֆիւ-
նէթին առաջը առնելուն մէկ պաշլոսայ Թարզի ալ
այն է քի՛ ասլա միւսթաքիլ մէկ մշտեմը չի
պատճառէ ագ ճիյերին • ասոր համար սախընմիշ ըլ-
լալու է քի՛ հիւանդը չի հոգնի, և չի հէվայ • ղերէ
հէվացած ատենը նէֆէսառութի՛ գծուարութիւնէն
ագ ճիյերը ինճինմիշ կըլլայ: Շատ չի շարժի •
կուրծքին նեղութի՛ տալու Թարզով չի կենայ, պա-
ղէն շատ սախընմիշ ըլլայ • ղերէ դուրսէն պաղ ա-
ռածին պէս՝ կաշին վերայի տամարներուն մէջ ճե-
վէլան ընող արիւնը մէկէն ՚ի մէկ ներսի ալեաթնե-
րուն վերայ կը քալէ, և միւսթաքիլ ագ ճիյերին մէջ
կերթայ: Ասոր համար այս իլլէթս ունեցողներուն
իսթիզայ է քի՛ ձմեռները ցուրտ երկիրներու մէջ չի
կենան • ղերէ ցըրտութի՛ր կաշին Թէնէֆիւսը կը
պակսեցընէ, և ղիւքքէամ կը պատճառէ • որ վերէմ
ունեցող մարդոց շատ գէշ կուգայ ղիւքքէամը, և
վերէմ չունեցողներուն ալ պաղի հէղ նոր կը բերէ:

Վերէմլիններուն հաժան փոխելու համար ինչպէս տեղեր երթանին մինասիայ ըլլալը խօշայ կը գիտցըվի, երբոր մտածես քի՛ ինչպէս որ ցուրտէն սա-
խընմիշ ըլլալու է հիւանդը, անանկ ալ չափէ դուրս
և նեղութիւն տուող տաքէն փախչելու է:

Թուպէդքօլօններուն իւֆիւնէթին առաջը առ-
նելուն երրորդ թարգը այս է, թող չի տալ քի՛
ներսի փորոտիքներուն մէջ ճէվէրան առնէ արիւ-
նը, իլլէ՝ արունին ճէվէրանը դէպ ՚ի կաշին վրան
դարձնել. և ասիկայ առանց զեան ընելու համար
թեթևապէս տաքցնող լաթեր հագցնելու է, և
չափաւոր շարժումներ ընել տալու է:

Շարժման ամէն ճինար Փայտալը են այս իլլէ-
թիս, լաքին չիւնքի ձի հեծնալը՝ որ այս ալ մէկ
շարժումնք մը նէ, միանունքները քէսկին չախամիշ
կընէ, անոր համար արիւն թըքնողներուն չի ույ-
միշ ըլլար. խօջիով կամ առապայով ճամբայ ընելն
ալ շիւփհէլի է, թէ որ շիտակ և տիւղ գետնի վը-
րայ չըլլայ նէ. զերէ հիւանդը շատ կը թօթմըվի:

Եւ շատ ավտալու բան է քի՛ ցամաքի վըրայ
շարժումնքը մէկ թիւրլիւ տիւղութի՛ չունենալուն
համար շիւփհէլի է Փայտայ ընելը, որ Փայտայ ընէ
նէ՝ քիչ կընէ. զեան ընելու ըլլայ նէ՝ շատ կը
դըպչի. անոր համար նաւու մէջ ծովու վըրայ ճա-
նապարհորդութիւնը ամէնէն աղէկ է վերէմլին.
զերէ հէմ՝ րահաթ է, հէմ՝ տիւղ է, հէմ՝ մէկ թիւր-
լիւ է: Պաղինները թահմին կընենքի՛ պաշխայ Փայտայ
մը նալ ծովու վըրայ գըտնըված հաժան կընէ. լաքին
պաշխայ վարպետ բժիշկներ ալ կան՝ որ, ասոր վըրայ
շիւփհէ կընեն. և իրաւի՛ չէնք գիտեր թէ՝ ծովի
հաժային մէջը ինչ նիւթ կըրնայ խառնըված ըլ-
լալ՝ որ նէֆէս առնելով՝ ագ ճիյերին մէջը երթա-
լով՝ վերէմին Փայտայ ընէ: Լաքին պէտք է անոր
նայիլ քի՛ հաժային խառնըվածքը բարեխառն և
թէմիղ և թեթև ըլլայ. զերէ այս երկու մախսուս
եղած բաներս պիւթիւն պիւթիւնէ Փայտասըղ

հիւանդը շատ կը ծանրացնէ : Անոր համար եա-
րան բացվելէն ետքը՝ մեր գիտցած մէկ հատիկ
թարղը, որկէց քիչ մը ֆայտայ գլտնել ուսումը կը-
նենք, իւֆիւնէթը զսպած ընելն է, որուն վերայ
ինչվան հիմա կը խօսինք կոր : Թէ՛ թասլիյէթճէ և
թէ՛ զէնահաթճա պալսանները, որ պաղինները վերէմի
համար կը բանեցընեն, խուֆին վերայ թէմէլ ձգելու
պէս են : և շատ անգամ՝ թէ՛ ճրիւպէով տեսնուած է
քի՛ գէշ կուգան : Միւրրի սաֆիլին ռէզինան կը-
ծու եօզը՝ որ պաղի նոր վարպետներ շատ կը գո-
վեն, ատէթ իւզքէ ֆայտա մը չունի, և պագի էթ-
րաֆներու ալ զեան է : Ժիվան չիւնքի ետրաներու
աղէկ է, ագ ճիյէրին ետրային համար ալ պաղինները
աղէկ կարծելով բանեցընել ապրսպըրեցին : Թէպէտ
զեան կընէ, Լաքին չէնք գիտեր թէ՛ ինչո՞ւ հա-
մար, աճապայ անո՞ր համար մի՛ որ ագ ճիյէրին եա-
րան ուրիշ ետրաներու նման չէ, եօխսա՝ անոր հա-
մար է մի որ՝ պիւթիւն մարդկային կազմութե՛ մէջ
մէկ ալէսէվիյէ իւֆիւնէթ մը կը ստաճառէ, որ
ֆէպպոէ էթիքա հիւամային ուժին ատենը այս իւ-
ֆիւնէթս գէշ կը բերէ : Ճարտար քուլլէն բժիշ-
կը կըսէ քի՛ երկան ատեն թէ՛ ճրիւպէով տեսայ՝ որ
այս դեղս՝ չէ՛ թէ սալթ հիչ մէկ ֆայտա մը չունի,
այլ և ծանր զարարներ ալ կունենայ կոր :

Քընա քընային համար ալ կըսեն թէ՛ վերէմին
ֆայտալը է պագի հաստէներուն կողմէն, և կը վկայ-
են թէ՛ մեծ ֆայտաներ ալ եղած են ասկէց :

Լաքին ըսող ալ կայ քի՛ ես շատ անգամ թէ՛ ճ-
րիւպէ ըրի՛ հիչ մէկ խեր մը չի տեսայ, իլլէ՛ իրեն
թօնիքա ուժովը մարմինին իւֆիւնէթը եվելցընե-
լով՝ զեան ալ մէմիւլ կըլլովի : Պագի առաւօտնե-
րը տաքութիւն թող կուտայ՝ և իրիկվըները նորէն կը
շատնայ : ասանկներուն քընա քընա շատկէկ տա-
լով՝ կըրահը կը թէթեցընէ, և նեօվպէթը կը կըտ-
րէ : և անով զանն ընել կուտայ թէ՛ հիւանդութե՛ր
կեր քրաւ : Լաքին այս բահաթութիւն քիչ կը քը-

չէ, հիւմանն էլը նորի՝ մեծանեթ կը դառնայ, և վերէ-
մին նշանները տահա աւելի քէսկինուիով՝ երևան
կելլան։ Ասոնց դեղը շատ աղէկ է աս ուրիշթմա-
ներըս բանեցընելը՝ (Թ. • 50 • 51 • 52 • 53 •)։

Ամէն ճինս թմուռներ՝ չեւեքի պաղըշկեցընող են՝
և փտութե դէմ են, վերէմին աղէկ կուգան • Լաքին
բոյսերէն ելած թմուռները տայիմա մատենի թմու-
ռներէն աւելի աղէկ կը սեպվին • զերէ կըրնաս շատ
տալ ուզածիդ չափ • և չեն հազացըներ • և չի հազա-
ցընելու քէօշէյին նայելով՝ քացախը աղէկ չէ։

Թէպէտ բժշկական զէնահաթը այս իլլէթս ըոռո
ցընելու հերթը չէ, Լաքին իսթիզայ է ձեռքէ չի ձը-
ղել հիւանդը • որով պարէ երկրորդական իլլէթ-
ները կամ զուհուրածները զապթ ըլլըվին • այս
երկրորդական իլլէթներուն մէջ ամենէն ուժովը և
մուխաթարալն՝ հազն ու փոքրըշտփն են։

Ատուռչէնթէ ըսված դեղերը հազը էփ աղէկ
ղապթ կընեն • Լաքին ասոնց ըրած ֆայտան թէմէլ-
սիդէ՝ և երկան տաեն չի դիմանար։

Եւ պազի հեղ զուհուր կընէ որ՝ եաղը և զամ-
խոտ և անուշ բաները միտէյին խառնըվել մը կը
բերեն • որով հիւանդին աւելի զեան կըլայ՝ քան
թէ ֆայտայ, ասոր համար շատ ակքքաթ ընել պէտք
է այս բանիս։ Հաղը զապթ ընելու համար մէկ
հատիկ դեղը՝ թմրեցուցիչներն են, և թէպէտ ա-
սոնք առանց չեւեքի մարմնոյն իւֆիւնէթի տիա-
թէզին կը կատղեցընեն, Լաքին այս կողմէն ընելու
ղարարին քիչ է, և հազը կըտրելով ընելու ֆայ-
տանին շատ է, զերէ ասով հիւանդը կըրնայ բահաթ
քընանալ • Թահմին կըլլըվի թէ՛ պաղւամ չի քակե-
լով զեան կըբերեն հիւանդին • Լաքին պաղւամին
քակվելը այս դեղերը շատ քիչ տաեն կըխափա-
նեն, և գիշերը բահաթ քընանալէն ետքը՝ պաղւա-
մը առտըվան դէմ տահա խօլայ կը քակվի։

Իլլէթը շատ որ յառաջացած հինցած թէմէլէն-
միշ ըլլայ նէ՝ թմրեցուցիչ դեղերը կերևի թէ՛

քրքրինքը աւելի կը շաղկապէր . լաքին չիւնքի ա-
օրը իլլեթը անբժշկելի է՝ հիւանդին բահաթուէը
հայելով՝ այս զեանս հոգ ընել պետք չէ:

Յառաջացած վերէմներու զուհուր ընօղ փորքը-
շուքը զապթ ընելու է թեթև սըխմող դեղերով,
խոտեղէն մուշկիւրներով, և թմրեցընողներով. ա-
լէսէվիյէ փորքըշուքները կտրելու համար՝ ռավէնտ
և ուրիշ մաքրօղ և քըշօղ դեղեր գործ կածեն. ա-
սոնց հիշ մէկը չըլլար ֆէպպուէ էթիքայի հետ եղած
փորքըշուքին . զէրէ շատ մուխաթարալը է:

Լաքին թթուըշաղ պըտուղները՝ որ թեթևի պէս
քըշօղ ուժ ունին, իրենց փտութէ դէմ ուժերուն
համար՝ և այս ճինս փորքըշուքիս ալէկ ըլլալուն
համար՝ շատ անգամ գործ կածվին:

Կիւնէշ վաւախանա . Գճ: Բօլբօ Գէշ, Կօլէ . Ի .

Արեւհար . հայ:

Ասոր քնոմիւնը:

* . 425 . Կիւնէշ վաւախանա կըսի այն հիւան-
դութիւն՝ որ արևը մարդոյս գըլխուն վըրայ քէսկին
ուժով թէհսիր ընէլէն կը պատճառի, և լատներէն
ինսօղաթուօ ըսվածն է: Ե՛րբոր փայտ կամ քար կամ
մատենի տայիր բաներ դընես արև տեղ մը շատ
տաք օրերը՝ ֆարաղը բարեխառն երկիրներու մէջ
ալ ըլլայ, լաքին երկար ատեն անանկ դըրած մնայ
նէ՝ այն տերէճէ մէկ տաքութիւն մը կառնէ արևէն
որ՝ չըլլալիս ձեռքով բռնած ատենըդ՝ ձեռքդ
կայրէ: Ասկէց հասկըցիր որ՝ այս տերէճէ տաքու-
թիւնը մարդոյս գըլխուն վըրայ թէհսիր ընելու
ըլլայ նէ՝ ի՛նչ կընէ, հիւթերուն ամանները և ար-
իւնին տամարները կը չորնան, արիւնը կը թանձրա-
նայ՝ և ուժով իւֆիւնէթ մը բէյտահ կըլլայ . որ
պագի հեղ քիչ ատենի մէջ մարդը կըսպաննէ:

Մանասէ՝ որ յուդիթին էրիկն է, արևէն զար-
նըվելով մեռաւ կըսէ՝ անաշունչ սը գիւրքը . զէրէ

արտի մէջը ցորենի տէմէթ կապողներուն քովը ըլլալով արևուն տաքը գլուխը զարկաւ, հիւանդ եկաւ տուն, պառկեցաւ, և մեռաւ: Մէկ մարդ մը արևե զարնըված ըլլալուն նշաններն են՝ տաք արևի տակ եղած տեղ կեցած ըլլալը, քէսկին գլխու ցաւը, կաշիին տաք և շատ չոր ըլլալը, աչքերուն կարմրութիւնը և չորութիւնը, որ ոչ կըրնայ բանալ, և ոչ արևուն լուսին դէմը նայիլ կամ դիմանալ:

Պաղիններուն աչքին կոպերը (խափախները) սրխ սրխ կը շարժին, պաղ մէկ ջուրի պէս բան մը վերան զարնըլի են՝ հիւանդը խօշանմիշ կըլլայ. քրնանալը շատ անգամ խափախիդ կըլլայ. պաղի հեղ թըմրած կը կենայ՝ և ատեն ատեն վեր ցածկելով մը կարծննայ. քէսկին տաքութիւն կունենայ, տկար կըլլայ, ամէն բանէ կը գանի. պաղի հեղ տաքութիւնը քիչ կըլլայ, և էքսէրի երեսին կաշին սյրածի պէս կըլլայ:

Ասոր տպէնը և Խոն Իննչները:

*. 426. Պաշխաճայ միւսթսքիլ տարին երկու եղանակին մէջ ըստ կուգայ արևին զարնելը, մէկ մը զարնան ատենը, մէկ մը նալ ամառվան շատ տաք օրերը. ասոնց երկուքին ալ գործքերը պաշխա պաշխա են: Գարնան արևը գեղացիներուն և բէնչպերներուն շատ քիչ կը դըսլի. ասկէց շատ զեան քաշողներն են քաղսքացիները և փափուկ մարդիկ՝ որ ձմեռէն նոր ելած են, և ձըմեռվան ատենը տաք տեղը ալըմիշ եղած են՝ շարժմունք մը չեն ըրած, և հիւթերով լեցված են: Երբոր արևը քիչ մի ուժովցած ըլլայ, կամ երբոր ասանկ մարդոց վերան գըտնըված հիւթը շուտ մը գըլուխը ելալու ուղղունութիւն ունենայ. ասանկ ատենըս թէ որ արևը ելան, և արևուն տակը երկան ատեն մը նան, և նոր անձրև եկած ըլլալով գետինը թաց և պաղ ըլլայ, և այն պաղութիւնն ոտքերը մըրսին, և արևէն գլուխը տաքնայ, այն ատենը արևը բէհլի-

վան ետխընկյի պէս թէհսիր կընէ գլխուն վըրան :
դէպ ՚ի վեր շատ հիւթ կը քաշէ . որով կըսկըսի
գլուխը շատ ցաւիլ , և սըլս սըլս շիշ խօթածի պէս
մէկ ցաւ մը կիմանայ , աչքերն ալ կը ցաւին . լաքին
այս հիւանդութեւ՝ որ է գարնան արևէն զարնը-
վելը , թէհլեքէլի ըլլալը շատ քիչ բանտ կուգայ :

Գեղացիները , և ձըմեռ ատենը բանի գործի հետ
հոգնող քաղաքացիները՝ գարնան արևէն հիչ չեն
վախնար , ա՛մբովան արևուն զարնելը տաճա՛ գէշէ .
և երկան ատեն արևու տակ բանող բնչպէրնե-
րուն՝ կամ ճամբայ ընողներուն շատ բանտ կուգայ :

Արևին տաքութիւնը իրեն է՛ն քէսկին տէրէճէն հա-
սած ատենը կը բրունէ մարդըս , և շատ անգամ ճամ-
բան երթալն իքէն կը մեռցընէ , այս պատճառէս տաք
երկիրները շատ մարդ կը մեռնին ճամբու վըրայ .
և բերդ (խալէ) կամ քաղաք մուհասէրէ ընող
զօրքի մէջ շատ կոտորում կընէ այս հիւանդութիւն :

Բարեխառն երկիրներու մէջալ ասկէց գէշ բա-
նէր կը պատճառին . սլաղի մարդ առտըվընէ ինչ-
վան իրիկուն տաք արևին ներքին քալելէն ետքը՝
իրիկունը կիյնայ կը թմրի , լեթաօկօ ըոված իլէ-
թը կուգայ վըրան , և քանիմը սահաթ անցնի նէ՝
կատաղութեան նշաններ ցըցընելով կը մեռնի :

Թխսօթ կը պատմէ քի՛ մէկ մարդ մը ասանկ
տաք օր մը ճամբայ քալելն իքէն՝ գլուխը պաշլայեց
ցաւիլ , քանի՛ գնաց ցաւը շատցաւ , ինչվան իսթի-
ղայ եղաւ մէկ տեղ մը նըստիլ՝ քիչ մի հանգչիլ .
լաքին նըստածին պէս երեսին վըրայ ինկաւ ու մե-
ռաւ : Ասկէց կը պատճառին գէշ տեղերը շատ
թէհլեքէլի ֆաէնիթիտէներ , որ հասարակօրէն խե-
ղացնորութի կըսվին , և հիւանդը կը խէնթեցընեն
և կը մեռցընեն . և ամէն տարի այս հիւանդութիւնե-
րըս պակաս չեն : Արևին զարնելը տաճա՛ թէհլե-
քելի է՝ թէ որ քընանալն իքէն զարնէ նէ մէկ
մարդը . երկու օրախճի՝ խոտ քաղէլէն ետքը խո-
տին երդընին վըրան ելեր ու գլուխնին բաց պառ-
ի

կեր քընացեր էին, ուրիշ մարդիկ եկան արթընցուցին, ելան գլորտը կեցով, քանի մի խօսք ըսին քի՛ մարդ բան մը չի կըրցաւ հասկընալ, և ինկան մեռան:

Տահա՛ շուտով կը մեռնին՝ թէ որ արևուն տաքութե՛ հետ գինիի թէյսիր ալ խառնած գըտնըվի. և հիշ մեկ տարի մի չանցնիր քի՛ ճամբաներուն վըրայ ասանկ մեռնեւնէր չի գըտնըվին. գէրէ գեղացիները քաղաք կերթան, ու զածնէրնուն չափ կը խըմեն, ետ դարձած ատեննին՝ գըլուխնին սառնկուց գինիէն տաքցած, արևուն տաքութիւնն ալ խաթ մը տահա կը զարնէ, տամլայ կըլլան, խանտէկի մը մէջ կիշնան ու կը մեռնին. ետքը զապիթը կուգայ էթրաֆի գեղերէն ճէրիմէ կառնէ:

Ասանկ բան որո՛ւ որ բաստ կուգայ և չեն մեռնիր՝ սէպէ թէ միշտ գլխու ցաւ կը քաշեն, և խելքերնին ալ քիչ մի ցընդած կըլլայ. պաղիսին քանի մի օր քէսկին գլխու ցաւ քաշեւն ետքը՝ ցաւը և իւֆուէթը աչքին կոպերուն (խափախներուն) վըրան կինջնայ, որ կուռենան՝ և կը կարմըրին, և չեն բացվիր. պաղիները արևէն զարնըվելով՝ ոչ տաքութիւն կուռենան, ոչ գլխու ցաւ կլմանան, միայն խելըլնին կը կորսընցընեն՝ և կը խէնթենան. պաղիներուն աչքին կօթթա սէսէնա ըսված իլէթը գալով՝ աչքը կը կուրանայ. պաղիները արև տեղ շատ կենալով՝ աչքերնին աճայիպ թարզով մը ինճինովի կըլլայ, և կը տըկարանայ ու կը զայիֆնայ. անանկ կը տեսնան որ՝ աչքերնուն առջին մանր մուկը բաներ կը թըռչըտին, և ինչ բան որ տեսնան նէ՛ չեն կըրնար զատ տեսնել. Քառսուն և երկու տարվան մեկ մարդ մը՝ գլուխը մէկ պըղտիկ քիւլահ մը գըրած՝ որ բաց գլուխէ քիչ ֆարս ունէր, քանի մի սահաթ տաք արևը կեցաւ ցերեկվընէ, և այն գիշերն ալ բաց պառկեր էր. էրթէսի օրը ելաւ ար՝ քէսկին գլխու ցաւ մի ունէր, և կրակոտ հիւմայ. սիրտը կը խառնըվէր՝ և փըսխէլէքը կուգար, երազին մէջ կը վախնար, շատ պայղընութի ունէր,

աչվըները կարմիր և փայլուն էին , և թէպէտ շատ վարպետ բժիշկներ նայեցան , և աղէկ դեղեր ըրին , խեր չըբաւ . հինգերորդ օրը խէնթեցաւ , և իննե-
րորդ օրը մեռաւ : Բժիշկներուն դեղը ֆախաթ
այսքան կըրցաւ երկընցընել խեղճին կեանքը , որ
չըլլար նէ՝ տահա կանուխ կը մեռներ , մեռնելէն
քանի մի սահաթ առաջ՝ այս հիւանդին բերնէն և
քիթէն և սալ դիու . ախանջէն թարախ վաղեց .
մեռնելէն ետքը մարմինը ճըղքեցին , խաֆային ոս-
կորին ներքին մէկ սըզտիկ չիպան մը գըտան , և
ուղեղը և անոր էթրաֆը խուշաթմիշ ընող տէրի-
ները ամէն ալ փոտած էին : Մանր տղսքը թէ-
պէտ ասանկ երկան ատեն արեւի թէյսիրի տակ մը-
նալու մինասիպէթ չուին . լաքին չիւնքիւ մարմին-
նին և կաղմուծինն փափուկ է , քիչ մի բանը պիւն
անոնք ինծիթմիշ կընէ . և ասոնց արեւէն զարնըվե-
լուն նշաններն են՝ երկան բարակ մէկ թմրուծիւն՝
կամ լեթառկօ մը , որ շատ օր կը քըշէ . տայըխաւմիշ
ընէլ , և անոր հետն ալ քիչ մի չըլընուծի , և վախ .
կէօյտ քի՝ պիւծիւն հիւանդուծինն վախէ առաջ
եկած ըլլայ . սըազմօի շարժմունքներ՝ (հավալէ) կու-
նենան , դուխնին կը ցաւի , և ատեն ատեն ցաւը կը
շատնայ , որ տըղան կը ճըշէ և կը պօռայ , և վերջա-
պէս՝ կըսկըսի անդադար տուրմայըս մէկ տիւզիյէ
փըստել , պաղի մանր տըղայք արեւէն զարնըվէն
ետքը՝ ինչվան երկան ատեն մէկ թեթեւ հաղ մը կու-
նենան : Ծերերը պաղի հեղ խէնթերուն պէս ա-
րեու ներքին կը կենան , չեն հասկընար թէ՝ որքան
թէհլիքէի մէջ կիյնան ասանկ ընելով :

Մարդ մը երկու օրը անգամ մը ըսըթմայ կըբըռ-
նէր , ըսըթմայ չի բըռնած օրը՝ մախսուս արեու
տակ կայնեցաւ երկան ատեն՝ տաքնալու համար ,
լաքին նոյն օրը տամլայ ինջաւ վըրան , և միւս օրը
մեռաւ . ասանկ բանըս անիտէ չըլլայ պիւնէն՝ տայ-
մա վախ կայ քի՝ տամլայ և դըլխու ցաւ կը պատճա-
ռին ասանկ արեու ներքին կենալէն :

Արևուն տրված զարարին էն թեթևը ասոնք են . ուղեղի ուեւմա մը կը պատճառեն , շըւլինքին մնա- գընտանները կուռեցընեն , աչվըներուն մէկ չորուէ մը կուտան , որ պակի հեղ երկան ատեն կը քըշէ :

Տաք կըրտակն ալ կը զարնէ մարդըս՝ արևուն տա- քութէը պէս . և մէկ մարդ մը գլուխը դէպ ՚ի քէս- կին կըրտակի մը դարձուցած պառկեցաւ ու քընա- ցաւ , տամլա ինջաւ , և քընացած տեղէն չի կըրցաւ ելլալ . անկէց վերցուցին թաղելու տարին :

Քէսկին տաք արևը սալթ գլխուն չի փնասեր , մարմինին պաշխա էզզաներուն ալ զարարը կը գըպ- չի , և մէկ մարդ մը որ գլուխը գոց ըլլալով՝ ինքնի- րեն կիւզէնմիշ կըլլայ , արեէն սախընմիշ չըլլար . որ կողմն որ չոր է նէ՝ այն տեղերը շատ ցաւ և երոցք և սէրթութի մը կըլլայ . ինչպէս են՝ պալտըր- ները , ծունկը , խալչաները , մջքը և թևերը . և պաղի անգամ հիւմմայ ալ կուգայ վերանին :

Ասոր նախագուշակութիւնը :

* . 427 . Ղէկ գիտցըված է որ՝ արևը թէփրէն- միշ չեղող անշարժ կայնած մարդը աւելի խօսայ կը զարնէ՝ քան թէ երբոր շարժմունքին մէջը ըլլայ՝ և թէփրէնմիշ ըլլայ . և ճերմակ բէռուքա գործ ածե- լը , կամ գըլխուն վերայ թապաղա մը ճերմակ թուղթ դնելը՝ արևէն աղէկ սախընտըրմիշ կընէ մարդոյն գլուխը : Ասոնք կը պաշտպանեն (էսիրկէմիշ կընեն) մարդըս՝ երբոր մէկ միջակ տաքութիւն մը ունենայ արևը . լաքին թէ որ քէսկին ըլլայ նէ՝ խեր չն արևը . ամէն մէկ մարդուն խառնըվածքը՝ թէ թա- ըներ , ամէն մէկ մարդուն խառնըվածքը , պիլէթճէ ըլլայ , թէ զէնահաթճա փոխված ըլլայ , արևուն զարկողութիւնին դէմ շատ կամ քիչ կը պաշտպանեն (էսիրկէմիշ կընեն) մարդըս , ինչպէս որ ամէն զարարը բանի՝ արևուն զարնելուն ալ կըրնայ մարդ ալըմիշ ըլլալ զէնահաթճով , անանկ որ՝ երկան ատեն արևու տակ մնալով՝ շուք տեղ մը կայնածի պէս ըլլայ , արևը իրեն հին չի գըպլէ :

Քէսկին ցուրտի ալ կըրնայ բլաւ այս կերպովս , մարդոյս կազմութիւնը և խառնըվածքը անանկ է որ իր քաշածէն շատ աւելի բանի կըրնայ դիմանալ , ալըշիշ եղած ու սորված ազգաց մէջ մարդս իրեն թապիյէթճէյին ունեցած ուժը չի ճանչնար . զէրէ թէրպիէն այս թապիյէթճէ ասըլ ուժը տայիմա ավելու ետեւէ է . և այս խուսուսին ուղածը կըրնայ ալ ընել : Թէ որ թապիյէթճէ ասըլ կատարեալ մարդ գըտնել կուգեսնէ՝ չի սորված չի կրթըված գեղացիներուն մէջ փընտըռէ . տես թէ ինչ բանի դիմացող մարդիկ կը դըտնես անոնց մէջը , որ անոնց ըրածին կէսէն քիչը մենք որ ընենք՝ մեր մահուանը պատճառ կըլանք :

Աոր դիւարը :

* . 428 . Եւս հիւանդութեւ պատճառն ու նըշանները և վերջը ինչպէս բլաւքըր ըսածներէս իմացվեցաւ . և արեւը մէկ մարդ մը նոր զարկածին պէս՝ անոր ճար ընելը ինթիզալը բլաւով՝ այս տեղըս դեղերը թարիֆ ընենք , թէ որ քիչ մի միւսահատէ բլըվի , էն զարարազ արեւազարկութիւն ալ մուխաթարաւը կըլայ , և բժշկելը ինֆիւնէթներուն պէս կըլայ՝ արիւն առնելով , պաղըշկեցընող ամէն թարդ դեղերով , իըմեքիքներով , քացախով թըրջած շապիկ հագցընելով , իհթիքանով , և այլն . թէ որ հիւանդութիւնը քէսկին է նէ՝ շատ արիւն առնելու է , և քանի մի անգամ կրկնելու է : Քըռանայու չորէքոսամներորդը լուդովիկոս թագաւորը 1658 ին՝ օր մը ալը գացած բլաւովը՝ արեւէն զարնըված էկաւ նէ՝ ինն անգամ արիւն առնելէն ետքը՝ օտքերըն ալ բլըճախ քացախով խառնած ջուրի մէջ դըրին՝ այս գեղըս մէկալ դեղերէն թէղ թեթեւացուց հիւանդը . և պազի հիւանդներ ալ կան որ՝ օտքերնին սըխ սըխ բլըճախ ջուրը դնես նէ՝ գլխուն ցաւը կը կըտըրի , օտքը ջուրէն հանես նէ՝ և քիչ մի տուն անցնի նէ՝ գլխուն ցաւը նորէն կը պաշլայէ :

Հիւանդութիւն ծանր է նէ՝ ըլլածախ ջուրը ֆր-
չիի մէջ լեցընելու՝ և հիւանդը մէջը խօթելու է .
լոքին ջուրը տաք չըլլայ և քաղցախով խառնած ըլ-
լայ, զէրէ տաք ջուրը հիւանդին շատ մեծ զեան կը
բերէ . իհիօքանին նիւթը պիտի ըլլայ կակըղցը-
նող խոտերով եփած ջուր, որ շատ աղէկ է այս հի-
ւանդութեան : Խրմեղիքը պիտի ըլլայ պատէմ սիւ-
պիէսի, լէմօնաթայ, որ ասանկ հիւանդութիւններուն
հոխին ամէնէն աղէկ խրմեղիքը այս է . քաղցախով
խառնած ջուր՝ որ լէմօնաթային տեղը շատ աղէկ
կը բրոնէ, և ասոնցմէ խուզեթի է աղէկ քամած
կաթին սիւռութեան, հետը քիչ մի ալ քաղցախ կամ
սիրքէնճէպի խառնելով : Ա՛ռ կէս հօխայ աղէկ
ջուր՝ որուն մէջը խառնած ըլլայ 30 տրամ շի-
ռօպ, և լի'ց վրան էլիսիր աչի'սօ տէլլ հալէն ,
անխրտար՝ ինչվան որ լէմօնաթայի պէս ըլլայ, և
տո՛ւր ամէն կէս սահաթը մէկ խահվէի ֆիլճան խը-
մեղ կիւնէշ վուրկուռին . այս ամէն ըսածներն
կրնայ հիւանդը պաղ պաղ խրմեղ պաղ ջուրին մէ-
ջը քիչ մը կիւղ սիրքէսի խառնէ՝, կըտաւ մը թըր-
ջէ՝, և այն կըտաւը զս'րկ ճակատին և խաւախ թօ-
ղուն վըրայ, և պիւթիւն գլուխն ալ անով փածտէ :
Այս դեղս՝ այս բանիս համար գործածված
պաշխայ ամէն դեղերուն տեղը կը բրոնէ, պաշխայ
դեղերուն մէջէն ամէնէն գովելիներն են՝ սէմիզ
օթուին և մառուլին և կանգառ ըսված փըշոտ բոյ-
սին և վէռպէնա խոտին քամոքները . օգտակար է
նա և ծոմ բերնով ամէն օր խրմեղ այս վարի գլած
խրմեղիքս : Երեք օնճա թամր հինտիի վըրայ լի'ց
մէկ լիպոս եփ՝ ջուր, երկու կամ երեք տաքիքէի մը
չափ տահա թող եփի, ետքը մէկ կըտաւէ մը քամէ՝
և տո՛ւր որ խրմէ . պաղի անգամ պիւթիւն պիւ-
թիւնէ ումուտսուղ եղած հիւանդները պաղ ջու-
րը մըտնելով բժշկըված են : Քսան տարվան մէկ
երկտասարդ մը արևէ զարնըվելով չըլտըրմիշ բրաւ
և կատղեցաւ . բայց հիւմնայ չունէր, սալթ խէնթ

մը եղած էր. Թխսոդ կընայէր տախիայ, և քանի մի անգամ արիւն առնելէն ետքը՝ պաղ ջուրի մէջ խօթեց, և քանի մի հեղ Թէքրարլամիշ ըրաւ, և քանի մի անգամ ալ գըլսուն վերայ պաղ ջուր լեցուց, այս դեղըս կամաց կամաց բժշկեց անիկայ:

Մէկ ղինուորական գործակալ մը քանի մի օր պահպանութեան տեղերը ժուռ եկած էր շատ տոբ օրեր, այս միջոցիս արեւէն զարնըված էր, ձիէն վաը ինջած ատենը խէնթեցաւ, որ ատէթ եղած դեղերուն հիշ մէկը ասոր խեր մը չըրաւ, լաքին երբոր պաղ ջուրի մէջ խօթեցին՝ կատարեալ ազատեցաւ:

Ասանկ զուհուրաթիւերուս ատենը առաջկուց արիւն չառած իբէն հիւանդը պաղ ջուրը խօթել չըլար, ասիայի մէջ ուրիշ դեղերալ գործ կածեն արեւէ զարնըվողներուն, որ այս տեղըս անոնքալ յիշէնք. սխտորը կը ծեծեն և մածունով կը խառնեն, ջրով կը հաքեն, շապիկ մը մէջը կը թաթխեն, և հիւանդին կը հադցընեն այս շապիկըս. քացախով Թիրեաք էզմիշ կընեն՝ և լաթի մի վրայ նայ միշ ընելով՝ պիւլթիւն ճակատը անով կը փածտեն՝ մէկ ականջէն ինջվան մէկ ալ ականջը, և ընքվոնէրուն վերայէն ինջվան փերչեմին տեղը. պիւլթիւն գըլսը քէսկին քացախով կը շըփեն. մահլէպ ըսված Թօխումը կը ծեծեն, քացախով կը խառնեն, և գըլսուն վերան կը քըսեն. պառկած տեօշէկին մէջ սեօյիւտի Թադէ եաքրախնէր տեօշէմիշ կընեն, և քանի չորնայ նէ՝ կը փոխեն: Ասոնց շատը Փայտալը են, լաքին շատն ալ Փայտասը են, և աւելի Փայտասը ըլլալուն պատճառը այն է քի՝ արեւէ զարնըվածէն արիւն առնըվի նէ՝ սաթրալի հիւմնայ կընէ տէյի կարծելով՝ արիւն առնելէն կը վախնան, Թէ որ առաջարիւն առնեն՝ և ետքը այս դեղերըս ընեն նէ՝ հիւանդին շատ Փայտայ կըլայ:

ԴԵՂԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԹԵՐԲԻՍԻ ԲԱՊԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԲԺՂԿԻՆ՝

ԹԻՒ • 39 :

ԲՕՅԻՕՆԻ ԱՆՔԷՆԵՐԻՄ ՄԷՂ՝ ՄԻՎԷՄԷ :

Ռ • Ա՛ռ չորս տրամ սօթթօ քառայօնանթօ տի
բօթաստա, և ջուրն լեմոնի՝ այնքան լի՛ց՝ ինչվան որ
դադրի եռալը, յետոյ լի՛ց վերան 16 տրամ նանէի
ջուր, և տրամ մը նալ թառչինի ջուր, և անխրտար
ալ՝ շաքար խառնելէդ ետե՛ւ՝ տո՛ւր օրը 3 կամ 4
սեղանի դրդալ՝ քէսկին փրսխուէք ունեցօղ հի-
ւանդներուդ, որով կըտրըվի փրսխելը :

ԹԻՒ • 40 :

Ռ • Ա՛ռ ցորեն մը աֆիօնը, և անխրտար ալ իբե-
քաքուանան՝ կէս տրամ շաքարի հետ աղէկ մը խառ-
նելէդ ետե՛ւ, չորս բայ ըրէ. և ամեն մէկ փորքը շե-
լուն՝ մէկ բայը քիչ մը ըլլիս ջրով խրմցո՛ւր փորքը-
շուք ունեցօղ հիւանդիդ : Եկէր փորքը շուքը կըտ-
րըվի նէ՝ մնացածները մի՛ խրմցըներ. երբոր փորք
չի կայնի նէ՝ այս թերթիպէն թէքրար քանի մը հեղ-
կէնէ շինե՛լ տո՛ւր, և թարիֆ ըրածիս պէս խրմցո՛ւր :

ԹԻՒ • 41 :

Ռ • Ա՛ռ երէք տրամ քօռնօ տի չէռվօ ուսթօ
բռէ բառածօն՝ 10 ցորեն աֆիօնով քարէ հալանի
մը մէջ աղէկ մը եղմիշ ընելէդ ետե՛ւ, 24 թղթի մէջ
հաւասար բաժնէ, և օրը 2՝ կամ 3 անգամ խրմցո՛ւր
մէկ մէկ թուղթ ըլլիս ջրով՝ հին փորքը շուք
ցօղ հիւանդներուդ :

ԹԻՒ • 42 :

ՏԻՎԻՍԻՍ աշտու՜մ սիդոնոսի :

Ռ • Ա՛ռ ութ տրամ կէշիկ սյուշնուղիին Թաշա-
շը , և 12 տրամ զամիւ արապի , և 4 տրամ ճերմակ
հացի փոր • և երկու տրամ շաքար , եփէ՛ 300 տրամ
ջրով այնքան՝ ինչվան որ մնայ 200 տրամ • կըտաւէ
սըխմելով անցընելէդ ետե՛ւ՝ աո՛ւր խըմէլամմէն եր-
կու սահաթը անդամ մը խահվէի մը Ֆիլճան փոր-
քըշուք ունեցող հիւանդներուդ : Պա՛ղի անդամալ
12՝ կամ 16 տամլայ սքգոււա լաուռի չէռազօ կը
խառնենք հետը :

ԹԻՒ • 43 :

Ռ • Ա՛ռ 12 տրամ կէշիկ սյուշնուղիին Թաշաշը ,
և երկու տրամ խըզըլճըխին ծեծած կուտը՝ եփէ՛
300 տրամ ջրով այնքան՝ ինչվան որ մնայ կէսը ,
եանի 200 տրամ , լաթէ մը անցընելէդ ետե՛ւ՝ լեցո՛ւր
մէջը 8 տրամ շաքար , և անխըտարալ չիչէք սուլի •
և ամմէն երկու սահաթը անդամ մը խահվէի Ֆիլճան
մը խըմցո՛ւր փորքըշուք ունեցող հիւանդներուդ :

ԹԻՒ • 44 :

Ռ • Ա՛ռ 16 տրամ քօւնիօ տի չէռվօ քալչինա-
թօ , և վեց տրամ զամիւ արապի , և երկու տրամ ու
կէսալ խըզըլճըխին ծեծած կուտը՝ 300 տրամ ջրով
եփէ՛ այնքան՝ ինչվան որ մնայ 200 տրամ • լաթէ մը
անցուռնելէդ ետե՛ւ՝ եվէլցո՛ւր վըրան ութ տրամ շա-
քար , և անխըտարալ չիչէք սուլի , և ամմէն երկու
սահաթը անդամ մը՝ մէկ խահվէի Ֆիլճան խըմ-
ցո՛ւր փորքըշուք ունեցող հիւանդներուդ :

ԹԻՒ • 45 :

Ռ • Ա՛ռ 14՝ կամ 20 ցորեն իւէքսքուանան , և
խառնէ՛ քիչ մը ըլլիս ջրով՝ խըմցո՛ւր առաւօտանց

անուծի փորանց՝ արիւնսառն փորքըշուք ունեցող հիւանդներուդ • երբոր փըստեւ պաշայէ նէ՝ տուր հիւանդիդ սըլս սըլս մէկ մէկ գինիի ֆիլճան փափաթխայով եփած ըլլա ջուր :

ԹԻ՜ • 46 :

Ռ • Ա՛ռ 12 ցորեն իրէքսքուանային բարակ Թօղը , և վեց անուշի դրգալ խաշխաշ շիռօպիով խառնելէդ ետև՝ տուր օրը երէք դրգալ արիւնսառն փորքըշուք ունեցող հիւանդներուդ :

ԹԻ՜ • 47 :

Ռ • Ա՛ռ երկու տրամ սինառնուպա , և եփէ՝ 100 տրամ ջրով այնքան՝ ինչքան որ մնայ 80 տրամ • բարակ լաթէ մը անցնելէդ ետև՝ խրմցուր արիւնսառն փորքըշուք ունեցող հիւանդներուդ ամ-մէն երէք սահաթը անդամ մը մէկ խահվէի ֆիլճանով • լաքին ասիկա տալու է հիւաման անցնելէն ետև :

ԹԻ՜ • 48 :

Ռ • Ա՛ռ չորս տրամ խաթմիի ծաղիկ , և երկու տրամ մշնէքչէի ծաղիկը՝ դի՛ր Թըջոցը 150 տրամ խայնար ջրի մէջ , չէյրէկ սահաթ անցնելէն ետև՝ բարակ կըտաւէ մը անցուր , և դի՛ր մէջը 48 ցորեն զամիս արապիի Թօղը , և չորս տրամ ֆռենկ իւզիւմիին շիռօպը • և 20 տամլա արգուա լաուռի չէռաղօ , և 3 տրամ չիչէք սույի խառնելէդ ետև՝ խմցընել տուր ամէն երկու սահաթը անդամ մը մէկ մէկ խահվէի ֆիլճանով վերէմ ունեցող հիւանդներուդ • որով եարտըմ՝ կընէ մեծապէս :

ԹԻ՜ • 49 :

Ռ • Ա՛ռ երկու տրամ լաքթիւքա սա Թի՛վա ըսված խոտին սերմը , և երէք հատ աճը պատեմ , 40 տրամ ջրով սիւսլիյէ շինելէդ ետև՝ լի՛ց վարան 12

տամլայ արքայուհի լինելու չեռնալ, և չորս տրամ մէ-
նէքշէի շեռոպ, և երկու տրամ ալ աղաճխալու-
նիի խապուխէն հանած ջուրը, և խրմցոր վերէմ
ունեցող հիւանդներուդ ամէն երկու սահաթը ան-
գամ մը կէս խահվէի ֆիլճան: Նոյնպէս ֆայտալը
է միտէյի՝ ագճիյերի՝ սև ճիւղերի՝ պէօվրէկի՝ խա-
լափուշտի՝ և պաղըրսախներու իւֆիւնէթներուն:

ԹԻ- • 50:

Ռ • Ա՛ռ տասը՝ կամ 12 ցորեն թող եղած իրէ-
քաքուանան, և 14 ցորեն էսթուածթօ տի ճուղու-
խամօն, և 40 ցորեն միանքէզքիի խիւլասան • շինէ՝
24 հաս պաւականաչափ միանքէզքիի թողով և տո՛ւր
առտու իրիկուն երկերկու՝ կամ երեք երեք հատ՝
վերէմ և գէշ հաղ ունեցող հիւանդներուդ:

ԹԻ- • 51:

Ռ • Ա՛ռ տասն և երկու ցորեն թող եղած տի-
ճիթալէ բուրբուռէա, և տասը ցորեն լաթթուքա
վիռօղայի խիւլասան, և 12 ցորեն պան թօխումիի
խիւլասան, և 40 ցորեն միանքէզքիի խիւլասան • շի-
նէ՝ 24 հատ հաս հաւասարաչափ՝ զամի արապիի
թըջոցով • որոնցմէ օրը՝ 4 հատէն ինչլան 6 հատ
տո՛ւր վերէմ և գէշ հաղ ունեցող հիւանդներուդ:

ԹԻ- • 52:

Ռ • Ա՛ռ օրէ ածած հաւկըթի դեղնուցմը, և
չորս տրամ թաղէ պատէմի իւղը, և ութ տրամ ա-
ղէկ կէօմէճ պալի, աղէկ մը մէկ զմէկ խառնելէդ
ետե՛ տո՛ւր առտու իրիկուն մէկ մէկ անուշի դրգալ
ուտել վերէմ և կուրծքի ցաւ ունեցող հիւանդնե-
րուդ, որով ֆայտայ կընէ մեծապէս:

ԹԻ- • 53:

Ռ • Ա՛ռ 12 տրամ բարակ ծեծած զամի արա-
պին՝ բականաչափ հաւկըթի ճերմկուցով աղէկ

մը հարեւելէդ ետե՛ 8 տրամալ վարդի ջուր, և ութ տրամ խաթմի շիւթայ, և 20 տամլայ սքգո՛ւա լա-
ռուի չէոսճո խառնէ հետը. օրը 3՝ կամ 4 անգամ
մէկ մէկ անուշի դրգալով կերցո՛ւր գէշ հաղ և վէ-
րէմ ունեցօղ հիւանդնեւոդ :

ഭി- • 54 •

ፍተረፍ፡፡ ሳፍ፡፡ ረ፡፡

Ռ. Առ տրամ մը ալօէս սուք քօթուինո, և 27
ցորեն ռապառպառօ, և տրամ մը սաքօնէ տ' ալի
քանթէ, և հասարակ շիռօպով հապ շինէ, որոնց
մէկը՝ ըլլայ 5 կամ 6 ցորենի ծանրութիւնով. առ և
5 կամ 6 հատ առաւելանց անսւթի փորանց, և ան-
խըտարալ իրիկունը կամ տէօշէկ մըտած ատենը՝
սարըլըխ ունէցօլ հիւանդնէրուդ:

ॐ - ५५ :

Ռ . Ա՛ռ 16 տրամ առաջ Թօխուլին , և Եփէ
425 տրամ հասարակ ջրով պիքան՝ ինչպան որ մնայ
400 տրամ, կըտաւէ մը քամէլէդ ետե՛ւ լից վըրան
5 տրամ ռալէնտի Թօղ, և 2 կամ 3 տրամ Թէռա
Ֆօլիանթա տի ԹառԹանո, և 12 տրամ պալտըրը
քառայի շիռօպ, և անխըտտարալ աղանձխալունիի
խապուլինն ջուրը, տո՛ւր օրը 4 կամ 5 անգամ մէկ
մէկ խահլէի ֆիլճանով:

Ref. - 56.

Ռ . Ա՛ռ 32 արամբարակ ծեծած մուսկաթ փայ-
տը, և ֆիլճան ու իկտ ջուրն լեմօնի, և խառնե՛ ա-
ղէկ մեղր պիքան՝ ինչվան որ ըլլայ մեղրի թանձ-
րութիւնով մաճուն. տո՛ւր ուտել առտո՛ւ իրիկուն
մէկ մէկ սեղանի դրդալ՝ սարըլըլս կամ քառա սա-
րըլըլս ունեցօղ հիւանդներուդ :

ଡି.ଏ. • 57

Ռ. Ա. աղաճ մի ըստ ըկած սըխտոր, և 2 տրամ

բարակ ծեծած ուլահ թուղի, և մէկ մէկ ավուճ՝ սև և կարմիր չամիչ, ամմէնը քարէ հաւանի մը մէջ աղէկ մը ծեծելէդ ետև՝ սարըլըն ունեցող հիւանդին դիտուն էքսէի կողմը աղէկ մը թըռաշ ընելէդ՝ և հաճամաթ ընելէդ ետև՝ դիւր վըրան պաղ պաղ երկու օրը անգամ մը փոխելով . որով Ֆայտայ կընէ մեծապէս :

ԹԻ՛ - 58 :

Ռ . Ա՛ռ 6 տրամ քանթարիօն եաղին , և չորս տրամ խաթմի եաղին , և անխըտարալ աճի խըեար եաղին, և չորս տրամ տէվէլին հալած ու թէմիզյուցած մոնտառ իլիկը, և 5 տրամ հալած իվսյին բարակ թօղը . ասոնք ամմէնը թեթև կըրակի վըրայ հալեցընէլէդ ու աղէկ մը մէկ ըզմէկ խառնելէդ ետև՝ օրը 3 կամ 4 անգամ տաք տաք ընկուղի մը չափ՝ փորին վըրայ քըսելով՝ վիճուտին կերցընել տալու է . որ կակըղցընէ փորին ուռեցքը, և մարէ իւֆիւնէթը, և դադըրեցընէ հին իչաղըրսին ու փոր քըշուքը : Լաքին ասոնցմէ քանի մը օր առաջ՝ հիւանդին փորին ցաւ եղած տեղերուն վըրայ իխթիւղային կէօրէ սիւլիւկ փակցընել , և կակըղցընող ըսփաներ դընելէդ ետև ընես նէ՝ ալ աղէկ կըլլայ :

ԹԻ՛ - 59 :

Ռ . Ա՛ռ 30 կամ 40 հատ մանր սոյլանկօղ, և լի՛ց պիլլօռ քէասէի մը մէջ . որուն վըրան լի՛ց երկու կամ 3 ֆիլճան չիլէք սույի, 12 սահաթ պաղը կենալէն ետև՝ բարակ լաթէ մը անցո՛ւր, ու առողջանց անութի փորանց խըմցո՛ւր քիչ մը ըլլսցընելով՝ վէրէմի, կուրծքի ցաւի, և գէշ հաղ ունեցող հիւանդներուդ, և այս պէտք է գործ ածել հիչ որ չէնէ՝ 24 կամ 30 օր թէքմիլ :

ՅԼՆԿ

Սէջերորդ հատորոյ՝ որ ՚ի վերայ պէս
պէս հիւանդութեանց:

Գոհման . քան: Իսպիֆրա . ար: Վօրիթօ . Էր: Փլա-
իոնին , համ ործաւ . համ ժայիսէլ . հայ:

Ասոր շանիշ	Թշնահամր
* . 382 Ասոր շատութիւնը	1
* . 383 Ասոր սըխութիւնը	1
* . 384 Ասոր Փարսը	4
* . 385 Ասոր նշանները	5
* . 386 Ուշղունսուզ ուտելիքներէն փրսխել պատճառվիլը	7
* . 387 Միտէն՝ կամ պաղըրսալները սըխմող իլէթներէն առաջ եկած փրսխելները .	9
* . 388 Մուքոնաթա ըսած քառթիլաճիներէն սախթելէն առաջ եկած փրսխելը .	13
* . 389 Ընդերքներուն ուտեցիքներէն առաջ եկած փրսխելները	21
* . 390 Մեկտեղ զգացող փրսխունքը	31
* . 391 Ատեն ատեն փրսխելը	32
* . 392 Ասոր պատճառները	32
* . 393 Ասոր նախագուշակութիւնը	37
* . 394 Ասոր դիմարը	39

Սփռա Կոնիւնլը . քան: Քօլէտա . Էր: Չէշու-
լըն Իւշի . հայ:

* . 395 Ասոր սահմանը	53
* . 396 Ասոր ատենը և տեղը	53
* . 397 Ասոր բաժանումը	53

*. 398	Ասոր գնացքը (վարըշը)	. . .	55
*. 399	Ասոր ֆարիւր	. . .	57
*. 400	Ասոր պատճառը	. . .	58
*. 401	Ասոր նախագուշակութիւնը	. . .	60
*. 402	Ասոր դիմարը	. . .	61

Իսկույն . ԳՃ : Տեառն . Իս : Որովայնուհոսութիւն ,
 Գճ Գորհարութիւն , Գճ Գորհարութիւն . Գճ :

*. 403	Մարդոց պաշտօններուն ինչպէս ըլլալը . . .	. . .	65
*. 404	Ասոր սահմանը	. . .	66
*. 405	Ասոր բաժանումը	. . .	66
*. 406	Ասոր նշանները	. . .	67
*. 407	Ասոր պատճառները	. . .	76
*. 408	Ասոր նախագուշակութիւնը	. . .	80
*. 409	Ասոր դիմարը	. . .	83

Քանիք . ԳՃ : Իսկույն . Գճ : Իսկույն . Գճ : Տեառն .
 Գճ : Տեառն . Գճ : Տեառն . Գճ :

*. 410	Ինչպիսիք են Գճը . . .	. . .	92
*. 411	Ինչպիսիք են սահմանը . . .	. . .	93
*. 412	Ասոր բաժանումը . . .	. . .	93
*. 413	Ինչպիսիք են նշանները . . .	. . .	93
*. 414	Ասոր պատճառները . . .	. . .	97
*. 415	Ասոր նախագուշակութիւնները . . .	. . .	100
*. 416	Ասոր դիմարը . . .	. . .	103

Սորը . ԳՃ : Իսկույն . Գճ : Գճ : Գճ : Գճ :

*. 417	Ասոր տիպաճան . . .	. . .	109
*. 418	Ասոր պատճառները . . .	. . .	109
*. 419	Ասոր դիմարը . . .	. . .	112

Վերքի . ԿՃ : Թիշի Բօլժոնմաէ . ԷԿ : Թոյաթոյոհ . Հայ :

- * . 420 Վերքմին տիպաճէն 116
- * . 421 Հալեցընօղ հիւմմա կամ ըսըթմա 118
- * . 422 Հալեցընօղ հիւմմային պատճառները 121
- * . 423 Ասոր նախագուշակութիւնը 131
- * . 424 Ասոր դիմարը 132

—

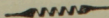
Կիւնէշ Չոպրիոհոհ . ԿՃ : Քօլթօ Կէ'ւ աօլէ . ԷԿ :
Արեւհար . Հայ :

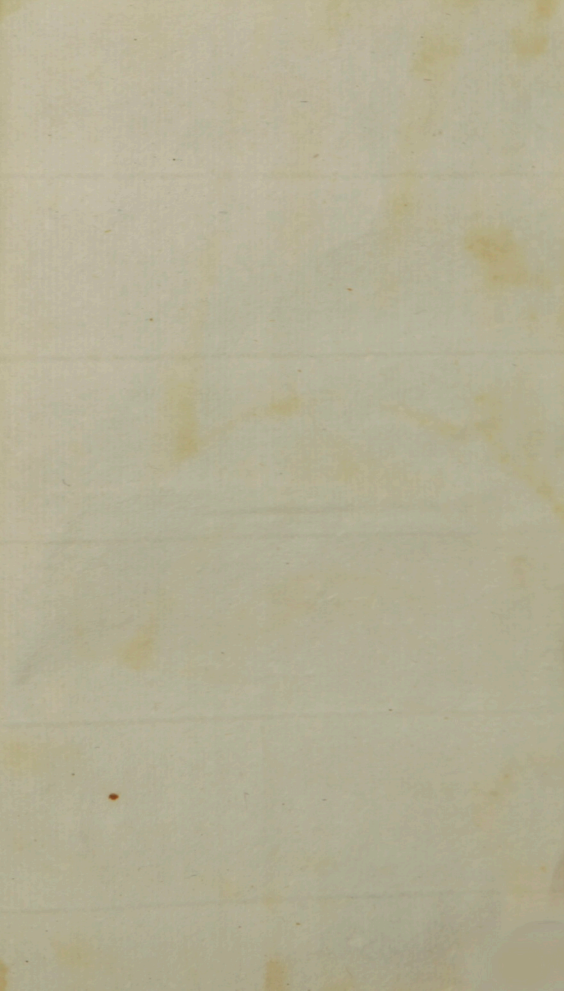
- * . 425 Ասոր բնութիւնը 142
- * . 426 Ասոր ատենը և տակը իյնօղները 143
- * . 427 Ասոր նախագուշակութիւնը 147
- * . 428 Ասոր դիմարը 148

—

Դեշաբանոսթիւն՝ Լերսիւյ : Բաշադրոսթիւն՝ Բժշիէն :

- * . Ուշէթթայք 151

ԳԻՐՔԸ ԵՆԹԱՐԿԸ ²⁸ Է ՄԽԹԱՀԱՆ

30 IV -42 Բ.

